

T.C
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI
2019-YL-019

CİNSEL KİMLİK SİYASETİ VE SOL AKIM

HAZIRLAYAN
Ceyda GÜN ÖZKAN

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Atakan HATİPOĞLU

AYDIN-2019

T.C

**ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN**

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Ceyda GÜN ÖZKAN tarafından hazırlanan “Cinsel Kimlik Siyaseti ve Sol Akım” başlıklı tez, 27.03.2019 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Kurumu	İmzası
(Başkan) Prof. Dr. Fatma Neval GENÇ	ADÜ	
Üye : Doç. Dr. Atakan HATİPOĞLU	ADÜ	
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Savaş ÇAĞLAYAN	MSKÜ	

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun Sayılı kararıyla tarihinde onaylanmıştır.

Doç. Dr. Ahmet Can BAKKALCI

Enstitü Müdürü V.

T.C
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

...../...../2019

İmza

Ceyda GÜN ÖZKAN

ÖZET

CİNSEL KİMLİK SİYASETİ VE SOL AKIM

Ceyda GÜN ÖZKAN

Yüksek Lisans Tezi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Atakan HATİPOĞLU

2019, 171 Sayfa

Kimlik siyaseti son yıllarda sosyal bilimlerin en çok tartıştığı konuların başında gelmektedir. Kimlik siyaseti, dezavantajlı birey ve grupların toplumsal tanınma talebi üzerine yükselen ve bu talepleri haklar temelinde meşrulaştırmaya yönelmiştir. Bugün dünyanın pek çok ülkesinde din, dil, ırk, etnisite ve cinsiyet gibi farklı boyutlarıyla kimliğe dayalı siyaset tarzının etkileri görülmektedir. 20. yy. başlarına kadar siyasette görülen sınıf temelli mücadelenin yanı sıra yüzyılın sonlarına doğru kimlik temelli siyasetin de yükselişe geçtiği görülmektedir. Modernitenin başarısızlığı, yeni toplumsal hareketler, postmodernizm, küreselleşmenin kültürel etkileri, solun yeniden tanımlanması, işçi sınıfının reformcu bir nitelik kazanması gibi birçok etken kimlik siyasetinin yükselmesinde neden olmuştur. Bu durum 1960'lı yıllar ile birlikte toplumsal hareketlerin çevre, barış, cinsellik gibi yeni temalar etrafında örgütlenmesine yol açmıştır. Bunun sonucunda siyaset arenasına yeni özneler (öğrenci, köylüler, eşcinseller vb.) çıkmıştır. Bu çalışma kimlik siyasetinin boyutlarından birisini oluşturan cinsel kimliğe odaklanmaktadır. Bu doğrultuda cinsel kimlik siyaseti, solun yeni devrimci öznesi ve toplumun cinsel kodlarını kökten değiştirmeye yönelik yeni bir düzen tasavvuru ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, sözü edilen toplumsal değişimin boyutlarının, gerçekten solun öznesini değiştirecek bir düzeye varıp varmadığı araştırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kimlik siyaseti, eşcinsellik, cinsel kimlik siyaseti, geleneksel sol, queer.

ABSTRACT

SEXUAL IDENTITY POLITICS AND SOCIALISM

Ceyda GÜN ÖZKAN

M.sc. Thesis, at Political Science and Public Administration

Supervisor: Ass. Prof. Atakan HATİPOĞLU

2019

Identity politics is one of the most discussed subjects of the Social Sciences in recent years. Identity politics and these demands are rising on the demand for the recognition of individuals and groups disadvantaged on the basis of social rights is directed to justify. In many countries of the world today, religion, language, race, ethnicity and gender with different dimensions such as identity-based politics, the effects are seen. 20. yy. seen in politics until the beginning of the class-based struggle, as well as towards the end of the century, identity-based politics when the rise is observed. The failure of modernity, new social movements, postmodernism, the cultural effects of globalization, are redefining the left of the working class many factors such as the rise of identity politics has resulted in reformist gain a qualification. This situation together with the 1960s social movements-environmental, Peace, organized around themes such as sexuality, respectively. As a result of these new subjects into the political arena (students, peasants, homosexuals, etc.) has been. This study focuses on identity politics, which constitute one of the dimensions of sexual identity. In line with this, sexual identity politics, the new left and the revolutionary subject of the Society for the purpose of modifying sexual codes reveals the imagination of a new layout. In this study, social change is mentioned, the size of the left have reached a level that will really change are being explored as the subject of.

Key words: identity politics, homoseksuality, sexual identity politics, socialism, queer.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında kimlik siyasetinin bir kolu olan cinsel kimlik siyaseti ile sosyalizmin ilişkiselliğine dair bir inceleme yapılmak istenmiştir.

Öncelikle gerek tez konumu seçerken gerekse her aşamasını şekillendirmemde benden bilgilerini, tecrübelerini, kütüphanesini ve değerli zamanını hiçbir zaman esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. Atakan HATİPOĞLU'na teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca yüksek lisans eğitimim boyunca biz öğrencilerine değerli bilgilerini aktaran diğer bölüm hocalarıma da teşekkürlerimi borç bilirim. Hayatımın her evresinde beni destekleyen, yanımda olan aileme ve eşim Gürkan ÖZKAN'a sonsuz teşekkür ederim.

ŞEKİLLER VE TABLOLAR DİZİNİ

<u>TABLO.1.</u>	70
<u>TABLO.2.</u>	72
<u>TABLO.3.</u>	150

KISALTMALAR DİZİNİ

LGBT: Lezbiyen, Gey, Biseksüel ve Transgender

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BM: Birleşmiş Milletler

NATO: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü

IMF: Uluslararası Para Fonu

GSYİH: Gayrisafi Yurt İçi Hasıla

YHT: Yeni Toplumsal Hareketler

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

APA: Amerikan Psikoloji Derneği

TPD: Türk Psikiyatri Derneği

YHS: Yeni Hakiki Sosyalizm

AIDS: Edinilmiş Yetersiz Bağışıklık Sistemi Sendromu

YY: Yüzyıl

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
ŞEKİLLER VE TABLOLAR DİZİNİ	viii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: MODERNİZM, KİMLİK VE YURTTAŞLIK	15
1.1. MODERNİZM VE YURTTAŞLIK	15
1.2. YURTTAŞLIĞIN SINIRLARI	20
1.2.1. Liberal (Klasik) Haklar Rejiminde Yurttaşlık	21
1.2.2. Çokkültürlü Yurttaşlık	26
1.2.3. Sosyalizm ve Yurttaşlık	32
1.3. KİMLİK	40
2.BÖLÜM: KİMLİK SİYASETİ	46
2.1. SINIF VE KİMLİK SİYASETİ KAVRAMLARI	46
2.2. MODERN TOPLUMUN DEĞİŞİMİ	53
2.2.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Siyasi Düzen ve Ekonomik Manzara	53
2.2.2. Kültürel Değişim: Postmodern Topluma Doğru	57
2.3. YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER	63
2.4. KİMLİK SİYASETİ VE SOL	74
2.4.1. Yeni Sol	74
2.4.2. Yeni Sol'dan Kimlik Siyasetine	80
3. BÖLÜM: CİNSEL KİMLİK SİYASETİ VE YURTTAŞLIK	89
3.1. CİNSEL KİMLİK SİYASETİ VE YURTTAŞLIK	89
3.2. FEMİNİZM	94
3.2.1. Ataerkil Kırılma ve Feminist Direnişin Kökleri	95
3.2.1.1. Feminizm ve Kadın Sorununun Kamusallaşması	96
3.3. EŞCİNSELLİK VE LGBT	102

3.4. CİNSEL KİMLİK VE YURTTAŞLIK: YENİ BİR YURTTAŞLIK TANIMINA DOĞRU	109
4. BÖLÜM: TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM VE CİNSEL KİMLİK	119
4.1. FEMİNİZMİN RADİKALLEŞMESİ	119
4.2. QUEER TEORİ VE CİNSİYETİN DÖNÜŞTÜRÜLMESİ	125
4.3. SİYASAL DEĞİŞMENİN ÖZNESİ OLARAK BEDEN	134
5. BÖLÜM: CİNSEL KİMLİK SİYASETİ VE GELENEKSEL SOL	142
5.1. CİNSEL KİMLİK VE ÖZGÜRLÜK	142
5.2. SOLUN CİNSEL POLİTİKASI	144
5.3. GELENEKSEL SOLDA CİNSELLİK VE ÖZGÜRLÜK	153
SONUÇ	157
KAYNAKÇA.....	160
ÖZGEÇMİŞ	171

GİRİŞ

Kimlik siyaseti, dezavantajlı birey ve grupların toplumsal tanınma talebi üzerine yükselen ve bu talepleri haklar temelinde meşrulaştırmaya yönelik mücadelenin adıdır. Kimlik siyaseti yaklaşımlarının temelini, tanınma talebinde bulunan farklı kesimlerin mağduriyeti oluşturmaktadır. Bugün dünyanın pek çok ülkesinde din, dil, ırk, etnisite ve cinsiyet gibi farklı boyutlarıyla kimliğe dayalı siyaset tarzının etkileri görülmektedir. 20. yy. başlarına kadar siyasette görülen sınıf temelli mücadelenin yanı sıra yüzyılın sonlarına doğru kimlik temelli siyasetin de yükselişe geçtiği görülmektedir. Bu gelişmenin etkisiyle kimliklerin tanınma mücadelesi üzerine temellenen kimlik siyaseti son yıllarda sosyal bilimlerin en çok tartıştığı konuların başında gelmektedir.

Yükselen kimlik söylemi, birey ve gruplara yeni kimlikler kurgulayabilme ve kurgulanan kimlikleri ile siyasi alan inşa edebilme imkânı sunmaktadır. Dolayısıyla bu durum kimlikler üzerinden siyaset yapmayı kolaylaştırmaktadır. Kimlik siyasetinin yükselmesi, 20. yy. ortalarına kadar toplumsal sınıflar üzerinden yapılan siyasetin etkisizleştiği hatta ortadan kalktığı yönünde görüşlerin ortaya atılmasına yol açmıştır. Siyasetin öznesinin artık toplumsal sınıflar, tabakalar veya onların çıkarlarını yansıtan modern siyasal ideolojiler değil, kimlikler olmaya başladığı iddiası kimlik siyasetinin temelini oluşturmaktadır. Bu tür görüşlerin artmasında birçok faktörün etkili olduğu söylenebilir. Modernitenin başarısızlığı, yeni toplumsal hareketler, postmodernizm, küreselleşmenin kültürel etkileri gibi birçok neden bunlar arasında sayılmaktadır.

Sosyal bilimlerde giderek daha yoğun biçimde tartışılan kimlik kavramı aslında yeni bir olgu değildir. Kimlikler, bireylerin, topluluk ve toplumların kendilerini tanımlama ihtiyaçlarının doğal birer yansımasıdır. İnsanlar, tarih boyunca kendilerini bireysel ve kolektif düzeyde tanımlama ihtiyacında duymuşlardır. Kimliğin tanımlama aracı olmaktan çıkıp siyasi bir araç oluşu modernite ile olmuştur. Modernizm, bireyleri geleneksel değerlerden sıyrıp yerine Aydınlanmanın değerlerine dayanan yeni bir kimlik yüklemiştir. Yurttaşlık olarak adlandırdığımız bu kimlik, bir ulusdevlete aidiyeti ifade ederken bireylere kendi yaşamlarını yönetebilecek bir özne görevi de yüklemektedir. Yurttaşlık kavramı, farklı kimlik ve kültürleri bütünleştirerek tek bir siyasal kimlik altında toplamaktadır. Başlangıçta bütünleştirici bir işleve sahip olduğu kabul edilen yurttaş kimliği, modernizmin geç dönemlerinde dışlayıcı bir yapıya sahip olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir. Yurttaş

kimliğinin özellikle kamusal alanda sorumluluk ve hakları içeren bir niteliğe sahip olması, dışlanan kesimlerin kamusal alana dair taleplerinin artmasını mümkün kılmaktadır. Bireyler, artık yurttaş kimliğinin dışına taşan ve kendilerine has olan kimlikleri ile kamusal alanda görünürlük talep etmeye başlamışlardır. 1970’li yıllar ile birlikte görülmeye başlanan bu durum, modernitenin yaratmaya çalıştığı öznenin bir kriz içerisine girdiğinin işareti olarak yorumlanmaktadır. Modern özneye yüklenen kimliğin krize girmesi, modern sistemin krizi ile ilişkili olduğu gerekçesiyle eleştirel bir hareketin yükselmesine neden olmuş görülmektedir. Buradan hareketle 20. yy. sonlarına gelindiğinde kimlik kavramının siyasetin ana izleklerinden biri haline geldiği söylenebilir.

Kimlik siyasetinin önünü açan faktörlerin başında yeni toplumsal hareketler gelmektedir. Toplumsal hareketler son otuz yıldan fazla süredir siyasetin belirleyici unsuru olarak ön plandadır. Toplumsal hareketler genel olarak mevcut siyasi ve toplumsal yapılar içinde giderilmeyen ve görmezden gelinen bir takım talepler, ortak eleştiriler ve düşünceler doğrultusunda çeşitli kolektif grupların bir araya gelmesiyle oluşan örgütlü veya kendiliğinden oluşan girişimler olarak tanımlanabilir. Toplumsal hareketlerin siyasal alandaki belirleyiciliğinin, örgütlü ya da örgütsüz insan yığınlarının kamusal alanda alınan kararlara yön vermesiyle arttığı görülmüştür. Bu etki özellikle 1960’lı yılların sonlarına doğru iyice belirginleşmiştir. 1960’lı yıllar ile birlikte toplumsal hareketlerin çevre, barış, cinsellik gibi yeni temalar etrafında örgütlendiği görülmektedir. Dolayısıyla bu tarihlere kadar olan toplumsal hareketlerin karakteristik yapısını açıklarken kullandığımız sınıf eksenli muhalefet kavramı bazı çevreler tarafından “eski” sıfatı ile nitelendirilmeye başlanmıştır. Yeni toplumsal hareketler, yeni olarak kabul ettiği temalar ile eskiyi reddeden bir söylem olarak gelişmiş ve kimlik siyasetinin önünü açan bir rol oynamıştır. Yeni olarak adlandırılan toplumsal hareketler, küresel ekonomik krizler, küreselleşme, modernizmin eleştirisi, solun yeniden tanımlanmasına yönelik görüşlere zemin sağlamıştır.

1970’li yıllardan önce görülen toplumsal hareketler esas olarak ‘işçi hareketleri’ veya ‘sınıf mücadeleleri’ başlığı altında toplanabilir. Bu hareketlerin temelini eşitlik ideali oluşturmuştu. Yeni toplumsal hareketlerin temelini ise tanınma, otansiteyi ön plana çıkarma ve tanımlanma ihtiyacı gibi idealler oluşturmaktadır (Çayır, 1999: 28). Yeni toplumsal hareketlerin yükselişi Batılı ülkelerde sınıf siyasetinin yanı sıra kimlik siyasetinin de hızla gelişmesine yol açmıştır (Uncu, 2012: 175). Siyaset anlayışındaki bu değişim, eski ve yeni siyaset kavramlarının doğmasına yol açmıştır. “Eski” diye tabir edilen sınıf eksenli siyaset, ekonomik hak ve eşitlik taleplerini merkeze almaktaydı. Eski hareketler kültürel ve

toplumsal sorunlara yer vermekle birlikte, bunların çözümünü siyasal programlarının merkezi unsuru olarak görmemekteydiler. Kültürel ve toplumsal sorunların çözümünü de özünde ekonomik sorunların çözümüne tabi kılan bir anlayışa sahiptiler. Örneğin, kadınların erkekler karşısındaki konumunu, kadınların ekonomik yaşamdaki eşit olmayan konumundan hareketle açıklamaktaydılar. Buna göre kadınların erkekler karşısındaki ekonomik eşitlikleri sağlandığı ölçüde, kültürel ve toplumsal eşitliğin de koşulları oluşacaktı. Ekonomik eşitsizliklerin devam ettiği koşullarda kadınlara sağlanacak kültürel ve toplumsal hakların kalıcı olmayabileceği veya işlevsel olarak hayata geçirilemeyeceği düşünülmekteydi.

Yeni toplumsal hareketlerin yol açmış olduğu “yeni siyaset” diye adlandırılan kimlik siyasetinin alanını kültür oluşturmaktadır. Buradan hareketle yeni siyasi söylemin temel hedefi, birey ve grupların sahip oldukları kimliklere yönelik her türlü dışlayıcı ve ötekileştirici kültürel kalıbı ortadan kaldırmaktır. Kimlik siyaseti bu doğrultuda farklılıkları koruyan ve ön plana çıkaran bir strateji izlemektedir. Kimlik siyaseti, farklılık vurgusunu, toplumda yer alan ve görünür olmak isteyen her kimlik için geçerli bir strateji olarak kabul etmektedir. Kimlik siyaseti, toplumsal ve siyasal sistemi farklılıklar üzerine kurmayı amaçlamaktadır. Ancak bu amacın toplumu bir arada tutan ortak unsurlara karşı yeterli duyarlılığı taşımadığı söylenebilir. Farklılıkların ön planda tutulmasıyla siyasette mevcut olan evrensel özne anlayışının terk edilmesi üzerine yükselen kimlik siyaseti, kamusal alanda farklılıkların görünür olması için sistemi dönüştürme iddiasının taşıyıcısı olmuştur.

Siyasetin taban değişimine yönelik etkili olan yeni toplumsal hareketlere ek en önemli gelişme işçi sınıfında meydana gelen değişim olmuştur. İşçi sınıfı, sosyal refah devleti uygulamaları sonucu reformcu bir nitelik kazanmıştır. İşçi sınıfının reformcu nitelik kazanması ve devrimci potansiyelini yitirmesi solda yeni özne arayışlarına yol açmıştır. Solun içerisine girmiş olduğu kriz, sınıf siyasetinin etkisini yitirdiğine yönelik görüşlerin artmasına hatta yerini kimlik siyasetinin aldığı iddialarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Kimlik siyasetinde etkili olan faktörler arasında küreselleşmenin kültürel etkileri ve postmodernist söylem de yer almaktadır. Küreselleşmenin ekonomik, politik ve teknolojik etkilerinin yanı sıra kültürel alanda da önemli etkileri bulunmaktadır. Küreselleşme, kimlik kavramının kültürel bir sorun haline gelmesine önemli etkilerde bulunmuş gözükmektedir. Küreselleşme sürecinde kimlik bilincinin gelişmesi ve kimliğe dayalı artan talepler, bir yandan evrensellik (türdeşlik) diğer yandan farklılık ve yerellik (çokkültürlülük)

yaklaşımlarını ön plana çıkarmaktadır. Küreselleşmenin evrensellik yaklaşımı yaratılmaya çalışılan ekonomik, siyasi ve kültürel bütünleşme karşılıklı bağımlılıklar ile açıklanmaktadır. Bu durum farklılıkların azaltılması ve ortak unsurların artırılması ile yani kültürel homojenlikle sağlanmaya çalışılmaktadır. Ancak yaratılmaya çalışılan kültürel homojenlik ulusal, dini ve etnik kimliklerin zayıflamasına neden olmaktadır. Evrensellik yaklaşımının tam karşısında ise kültürel farklılık yaklaşımı konumlanmaktadır. Bu yaklaşım, farklılıklara sahip olan toplumsal grupların uyumlu bir şekilde bir arada yaşayabilmelerini savunmaktadır. Farklı kültürlerin bir arada barışçı bir şekilde yaşayabileceğini öngören bu yaklaşım “çokkültürcülük” olarak adlandırılmaktadır.

Çokkültürcülük anlayışı toplumda dinsel, cinsel, dilsel, etnik kökenli farklılıklar temelinde kimliklerin tanınmasına ve farklılıklarından dolayı negatif ayrımcılığın önlenmesine yönelik bir kimlik siyasetidir (Anık, 2012: 76). Çokkültürcülük politikaları kimlikleri, benzerliklerden ziyade farklılıklar üzerine inşa etmektedir. Çokkültürcülükte sorun olarak görülen nokta, farklı sosyokültürel bağlamlara sahip olan grupların haklarının nasıl sağlanacağıdır. Ortaya çıkan çokkültürlü yurttaşlık tartışmalarında çokkültürlülüğün savunucuları, herkesin eşit olarak sayıldığı evrensel insan haklarını eksik olarak görmekte ve evrensel insan haklarına ek farklılıklara sahip olan birey ve gruplara özgü hakların da tanınmasını istemektedirler. Çokkültürcülüğün en önemli savunucularından birisi Kymlicka’dır. Kymlicka, azınlıkları ulusal azınlıklar, etnik gruplar, gey ve lezbiyen, kadın, yoksul vb. meydana gelen gruplar olarak üçe ayırmaktadır (Kymlicka, 1998: 31,51). Kymlicka, meşru kimlik kabul görmeyen bu üç azınlık grubuna özgü haklarında evrensel insan haklarına eklenmesini savunmaktadır. Farklı kültürlerin bir aradalığı adına çokkültürcülük politikasını uygulayan ilk ülke Kanada olmuştur. Çokkültürcülük politikasının Kanada’dan sonra ABD ve Avustralya gibi ülkelerde de uygulanmaya başlanması kültürel çeşitliliğe sahip birçok ülkede çokkültürcülük politikalarına yer verme konusunda tartışılmaların yaşanmasına neden olmuştur. Günümüzde yurttaşlık temelinde yapılan tartışmalarda çokkültürcülük anlayışı ve uygulamaları üzerinde en çok durulan konuların başında gelmektedir.

Kimlik siyasetinde etkili olan bir diğer faktör, postmodernist söylemdir. Postmodernizm akıl, nesnellik, bilimsellik, gerçeklik, evrensellik gibi modern düşünceye ait tüm temel ilkelere eleştirel yaklaşmaktadır. Postmodern düşüncenin eleştirel tavrı modernitenin kimlik anlayışına da yönelmiştir. Postmodern düşüncenin savunucuları, modernizmi farklılıkları görmeyen evrensel eşitlik anlayışına sahip olmakla suçlamaktadır.

Modernizmin farklılıkları görmeyen evrenselliğine karşı başlatılan bu saldırı, evrenselciliğin ve türdeşleştiriciliğin karşısına farklılık, çeşitlilik ve çoğulculuğu çıkarmıştır. Postmodernistler kurgulanmış, sabit ve öznenin farklı özelliklerini dikkate almayan modern kimlik anlayışını reddetmiş, bunun yerine öznenin farklılıklarını ön plana çıkaran bir kimlik anlayışını savunmuşlardır. Postmodern kimlik anlayışı, farklı kimlikleri bir üst kimlik çatısı altında kaybolmasına karşı çıkararak her kimliğin kendine özgü değerlerini korunarak kamusal alanda var olmasını savunmaktadır. Bu söylem kimlik siyasetinin yükselmesine etki etmiştir.

Yeni siyasetin özne tanımı ve düzen anlayışı, içinde yaşadığımız toplumsal düzeni yakından ilgilendirmektedir. Kimlik temelinde yükselen yeni siyaset, toplumu bir araya getiren ortak unsurlardan çok ayrıştırıcı olan unsurları savunan bir işleve sahiptir. Kimlik siyasetinin doğasında yer alan bu işlev “biz” ve “öteki” kavramlarını giderek derinleştirmekte ve toplumsal düzeni tehdit etmektedir. Giddens’a göre (2002: 245), siyasetin kimlik kısılcasına girmesi ötekileştirmeyi kurumsallaştırmıştır. Ötekileştirme ise kapalı grupların sayısını arttırmış ve şiddete varabilen yapılanmalara yol açmıştır. Kimlik siyaseti bu anlamda her türlü fundamentalizmi keskinleştirerek şiddetin potansiyel kaynağı haline gelmiştir. Kimlik siyasetinde fark kavramı, yarattığı biz ve öteki gibi kutuplaşmalar ile toplumsal düzende ayrıştırıcı bir rol oynamakta ve farklılıkların ortak bir payda altında barışçı olarak yaşamasını engellemektedir. Talep ettikleri haklar konusunda direnen her kimlik, siyasi mücadelenin bir parçası haline geldiği/geleceği bir sosyo-politik ortam düşünüldüğünde, bu durumun kimlik taleplerinin ortak bir paydada buluşmasını neredeyse imkânsız hale getirecektir. Çünkü her kimliğin, daha iyi bir dünya adına kurguladığı toplumsal düzen ideali mevcuttur ve her kimlik bu ideal için mücadele vermektedir. Kimliklerin yan yana yaşadıkları kamu düzeni tasavvuru, her bir kimliğin kendi doğrularını, değerlerini ve var olma tarzını diğerlerinden daha öncelikli görmeyeceği varsayımına dayanır. Bu haliyle kimlik siyasetinin önerdiği çokkültürcü kamu düzeni, Aydınlanma Çağı’nın toplumsal sözleşme varsayımına benzer bir yeni sözleşme öneriyor gibi görünür. Tarihte hiçbir zaman bu tür bir sözleşmenin yapılmadığı gerçeği bir tarafa, böyle bir sözleşmenin taraflarını oluşturacak bütün kimlik gruplarının diğer kimlikler karşısındaki ‘kısmiliklerini’ peşinen kabul etmeleri gerekir. Oysa kimlik siyaseti yaklaşımı, özellikle dini ve etnik kimliklerin dayandığı değerlerin, eşit statülü bir yan yana sıralanmayı ılelebet kabul edeceklerine ve kendi totalitelerini diğer kimlik gruplarına asla dayatmayacaklarına dair bir garanti vaat etmez.

Bu çalışma kimlik siyasetinin boyutlarından birisini oluşturan cinsel kimliğe odaklanmaktadır. Cinsel kimlik siyaseti, kadın ve erkek olarak ayrılan cinsel kategorileri reddetmekte ve her birinin iktidar ilişkileri bağlamında kurulduğunu iddia etmektedir. Bu doğrultuda cinsel kimlik siyaseti, toplumun cinsel kodlarını değiştirmeye yönelik yeni bir düzen tasavvuru ortaya koymaktadır. Birçok ülkede örgütlenen cinsel kimlikler dernekleşme, dergi çıkarma ve düzenledikleri birçok eylemsel etkinliklerle kimlik siyaseti akımı içerisinde önemli bir yer edinmişlerdir. Cinsel kimlik siyaseti, Türkiye’de de etkilerini göstermiştir. 1 Kasım 2015 genel seçimleri sırasında bir partinin (HDP) eşcinsel aday adayları göstermesi bunun bir kanıtı olarak görülebilir.

Kimlik siyaseti, özgürlüğün taşıyıcısı olduğu iddiasına dayanarak kendisini siyasetin sol yelpazesinde konumlandırmaktadır. Bu bakış açısı, kimlik siyasetinin yükselmesi ile sınıf siyasetinin yerini aldığını bu yüzden sol kesimin etkisizleşen devrimci öznesi (işçi sınıfı, emekçiler) yerine yeni öznelerin (eşcinseller, kadınlar, öğrenciler, köylüler, ekolojistler vb.) geçtiği iddiasını taşır. Bu çalışmada, sözü edilen toplumsal değişimin boyutlarının, gerçekten solun öznesini değiştirecek bir düzeye varıp varmadığı araştırılmaktadır. Çalışmanın amacı, kurulu düzeni reform ya da devrim yoluyla kısmi ya da kökten biçimde dönüştürmeye yönelen sol akımın toplumsal tabanından, ideolojik-siyasi varsayımlarına, programının esas ilkelerine kadar bir köktenci değişmeye uğrayıp uğramadığını tartışmaktır. Böylelikle, kimlik siyasetinin sol akımla bağlantısı ortaya konulmakta, özelde cinsel kimlik siyasetinin solun merkezi temalarını değiştirdiği iddialarının geçerliliği sınanmaktadır.

Cinsel kimlik siyaseti, feminizm ve LGBT (Lezbiyen, gey, biseksüel ve transgender) olarak iki ayrı kolda gelişmiştir (Savran, 2011: 307-309). Yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıktığı 1960’lı yıllar, cinsel kimlik temelinde hak ve özgürlük taleplerinin de yükselişine sahne olmuştur. Yeni toplumsal hareketlerin farklılıkları yücelten ve bireysel kimliği ön plana çıkaran karakteristik özelliği cinsel kimlikler için de mücadelenin özünü oluşturmuştur. 1960’lı yıllar ile birlikte feminizmin iktidar ve cinsel kimliğe yönelik analizleri eşcinsel kimlik mücadelesine de etki etmiştir. Feminizmin eşitlik talebi sadece kadınları kapsarken eşcinsel kimlik hareketi, eşitlik talebinin sadece kadınları kapsamasını eleştirmiştir. Eşcinsel kimlik siyaseti, heteroseksüel kodları reddetmekte ve cinsel kimlikleriyle kamusal alanda yer almak için mücadele vermektedir. Eşcinsel kimliğin tanınma mücadelesi, 1970’ler ve 80’lerde tanınma ve onaylanma isteğiyle sınırlı bir yurttaşlık hakları ekseninde ilerlemiştir. Bu süreçte gerek toplumda yaygın kabul gören

gerekse tıp otoritelerinin benimsediği eşcinselliğin tedavi gerektiren bir ‘hastalık’ olduğu anlayışının aşılması, eşcinsellerin orduda, kamu görevlerinde ve özel sektörde eşit haklardan yararlanabilmesi eşcinsel kimlik hareketinin merkezi taleplerini oluşturmaktaydı. 1990’lardan itibaren taleplerin değil ama o taleplerin dayandığı teorik temelin değişime uğradığı görüldü. Günümüzde eşcinsel kimlik siyaseti, heteroseksüel düzenin içinde bir yer açma mücadelesini cinsel kimliklerin tümüyle yapay olduğu iddiası temelinde kurgulamaktadır.

1970’li yıllardan itibaren feminizm üzerinde etkili olmaya başlayan postmodernizmin cinsel kimlik siyasetinin gelişim yönünü önemli ölçüde etkilediği görülmektedir. Feminizmin eşit yurttaşlık adına vermiş olduğu cinsiyet temelli mücadelenin seyri özellikle 2. dalga ile birlikte değişmeye başlamıştır. Feminizmin ikinci dalgası içerisinde yer alan radikal kanadı, kadın sorunlarının çözümüne dair farklılıkları ön plana çıkaran bir politika gütmüştür.

Radikal feministler, cinsiyeti biyolojik bedene indirgemeye karşı çıkmışlardır. Kadınlık ve erkeklik rollerini toplumsal bir dayatma olarak görmüşlerdir. Radikal feministlere göre, heteroseksüellik iktidar ilişkileri bağlamında oluşturulmuş bir kurmacadır. Foucault’un iktidar ve beden analizi bu görüşün temel dayanağını oluşturmaktadır. Foucault’ya göre (2000: 77), toplumda her şey iktidar ilişkilerinin konusudur. Toplum kendi içinde iktidar ilişkileriyle örülen bir ağ olarak görülür. İktidar ilişkileri beden üzerinde de tahakküm kurmaktadır. Foucault’nun iktidar teorisini cinsel kimliğin toplumsal konumuna uyarlayan Judith Butler, kadınlık ve erkeklik rollerinin, iktidar ilişkileri bağlamında kurumsallaştırıldığını iddia etmiştir.

Judith Butler radikal feminizm geleneğinin içinden gelmekle birlikte, feminizmin kimlik anlayışını queer¹ adı verilen yeni bir kuramsal çerçeve ortaya koymak suretiyle aşmaya yönelmiştir. Queer, en kısa biçimiyle kimliklerin dar kalıplarını aşmaya yönelik bir kimliksizlik kuramı olarak adlandırılabilir. Butler göre (2005: 27), kimlik toplumsal anlamda görünürlük ve tanınma gereksinimini karşılayan psişik bir gereksinim olmasının yanında, insani olanın sınırlarını belirleyen ve bu sınırların dışında kalan insanlar üzerinde

¹ Queer sözcüğü Amerikan toplumunda ‘ibne’ anlamına gelen ve aşağılayıcı amaçla kullanılan bir argo sözcüktür. 1990’ların ortalarından itibaren Queer kuramı benimseyen eşcinsel hareket, bu sözcüğü sahiplenerek anlamını dönüşüme uğratmış, sözcüğe yeni ve olumlu bir anlam yükleyerek yeniden dolaşıma sokmuştur.

baskı kurmaya yarayan bir araçtır. Butler, kimliklerin tanınma mücadelelerini haklı bulmakta fakat kimliğin özünde ötekileştirici potansiyel barındırdığı düşüncesiyle kimlik kavramına da karşı çıkmaktadır. Bu nedenle kimlikten hareket etmeyen bir siyaset arayışındadır. Butler'ın siyaseti bu noktadan hareketle kapsayıcı bir nitelik atfettiği Queer yoldaşlığına dönüşmüştür. Queer, kimlik kavramının kendisini sorunsallaştırmakta ve kimlik temelinde inşa edilen siyasetleri aşma iddiasında bulunmaktadır. Bu nedenle eşcinsellerin yanı sıra dezavantajlı ve dışlanan tüm toplumsal kesimleri kapsayan yeni bir siyaset olarak görülmektedir.

Queer teoriye göre cinsiyet bir dayatmadır ve cinsel açıdan normal yoktur. Biyolojik cinsiyet (sex) ² de toplumsal cinsiyetten başka bir şey değildir (Butler vd., 2008: 52). Biyolojik cinsiyetin ve heteroseksüel kimliklerin kurmaca olduğu iddiası eşcinselliğin bir 'sorun' olduğu varsayımını boşa düşürmektedir. Butler, toplumsal cinsiyeti performatif anlayışla bağdaştırır. Performatiflik, kendisinden önce gelen bir norm veya normlar zincirine yapılan atıftan hareketle türetilmektedir. O halde toplumsal cinsiyet, performatif bir pratiktir. Yani toplumsal cinsiyete sahip özne bir dizi norma bağlı kalarak varlık gösterir. Performatif toplumsal cinsiyet ilişkisi, normal kabul edilen heteroseksüel sistemin kurulmasına neden olmuştur (Butler, 2014: 24). Heteroseksüel sistemde rolleri belirlenmiş özneler, rolleri dışında bir cinsel eğilim gösteremez. Heteroseksüel düzende belirlenmiş rolleri dışında gösterilen cinsel eğilimler sapkınlık olarak değerlendirilir ve dışlanır. Butler ise inşa edilmiş bir cinsel yönelimin ve bunun sonucu oluşan heteronormatif düzenin 'normal' olmadığını savunur. O halde Queer açısından heteroseksüellik bir dayatmadır ve bu dayatma insanın kendini gerçekleştirmesinin önünde bir engel teşkil etmektedir. Heteroseksüellik iktidar ilişkileri sonucu oluşturulmuş bir kurmaca ise yeniden kurgulanması önünde bir engel yoktur.

Eşcinsel özgürlük hareketi, cinsel yönelimlerinden dolayı dışlanmaya, ötekileştirilmeye ve aşağılanmaya karşı bir hareket başlatmıştır. Hareketin siyasallaşmasında bazı faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Sovyet Rusya ve ABD'de eşcinselliğin bir hastalık olarak tanımlanması ve yasaklanması, yine dünyanın pek çok ülkesinde eşcinselliğin yasadışı olması ve ölüm cezalarına varan yaptırımların olması,

² Biyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyet (gender) arasında yapılan ayırım feminist çalışmaların etkisini taşımaktadır. Cinsel kimliğin toplumsal öğrenme sürecinde edinildiğini görmemizi sağlayan ve bu açıdan biyolojik cinsiyetin yegane belirleyici olmadığını gösteren gender kavramı, queer kuram tarafından yetersiz bulunmaktadır. Çünkü son tahlilde biyolojik cinsiyet kavramı da, cinsiyetin bir veri olduğunu, toplumsal cinsiyetin öğrenilmesi sürecinin başlangıç noktası olduğunu kabul eder.

homofobi³, eşcinsellere yönelik dışlama, aşağılama ve şiddet gibi birçok neden cinsel kimlik mücadelesinin ortaya çıkmasında etkin rol oynamıştır. 1990'lı yıllardan sonra eşcinsel bireylerin haklarına yönelik bazı uluslararası kuruluşlar harekete geçmiştir. Örneğin; Uluslararası Af Örgütü ve Uluslararası Gey ve Lezbiyen İnsan Hakları Komisyonu eşcinsel bireylerin haklarını insan haklarına dâhil etmişlerdir (Baird 2004: 23-24). Başlangıçta ayrımcılığa karşı başlayan eşcinsel hareketleri zamanla siyasallaşarak cinsel kimlik siyasetinin yükselmesine katkı yapmaya başlamıştır. Siyasallaşmış eşcinsel hareketinin günümüzdeki temel iddiası, toplumu cinsel temelde dönüştürmektir. Toplumun cinsel kodlarını değiştirmeye yönelik cinsel kimlik siyaseti bu iddiasını gerçekleştirmek için modern siyasal muhalefet geleneğinin dışında farklı yollar kullanmaktadır. Örneğin, düzeni şu ya da bu ölçüde değiştirmek için gereken modern siyasal örgütlenmelerin başında siyasi partiler gelmesine rağmen, eşcinsel hareket hiçbir siyasi parti adı altında örgütlenmemiştir. Elbette toplumu değiştirmek için siyasi parti örgütlenmesi şart değildir. Fakat toplumu yeniden kurmak, cinsel kimliklerin bilindik bütün kodlarını değiştirmek gibi ciddi 'devrimci' iddialara karşı cinsel kimlik siyaseti muhalefet yeteneğini dernek ve benzeri bir takım örgütlerle ve çeşitli eylemler ile yürütmektedir. Bu haliyle mikro düzeyde konumlanan cinsel kimlik siyaseti, iktidara karşı Foucault'cu bir direniş stratejisi benimsemiş görünmektedir. İktidarın mikro toplumsal ilişkilerde üretildiğini, bu nedenle ona mikro ilişkiler düzlemi ihmal edilmeksizin direnebileceğini iddia eden Foucault'cu strateji, toplumsal yapıların makro düzenlerini değiştirme iddiasına ne ölçüde uygun olduğu tartışmaya değer bir sorundur. Bu çalışmada 1960'lardan bu yana yürütülen eşcinsel özgürlük talebinin sistemi değiştirme iddiasını hayata geçirebilmek için gereken potansiyelden uzak olduğu ve eşcinselliğin meşrulaşması haricinde bir kazanım elde etmesinin mümkün olmadığı iddiası tartışılmaktadır.

Cinsel kimlik hareketi, siyasal yelpazenin solunda, sola ait bir hareket olarak görülmektedir. Aslında bu iddia cinsel kimlik siyaseti taraftarlarınca böyle konumlandırılmaktadır. Sol ile yol arkadaşlığının çıkış noktası burasıdır. Hatta sosyalizmin LGBT mücadelesi ile geç tanışması eşcinseller tarafından eleştirilmektedir. Tar'a göre (2013: 27), her türlü ezme ezilme ilişkisinde ezilenden yana taraf olan ve o ilişkinin kendisine müdahale ederek yeni insan ve toplum yaratma hedefinde sosyalizm ve devrimcilerin, LGBT ile olan ilişkilerinin artması için görünür olmasını beklememesi gerekirdi. Hatipoğlu'na göre (2015: 1), kimlik siyasetine destek verenler arasında iki farklı

³ Homofobi: Genel olarak eşcinsellere karşı olumsuz duygu, tutum ve davranışlar olarak tanımlanır.

yaklaşım söz konusudur. Mağduriyetlerin giderilmesi ile ulaşılmak istenilen siyasal program arasında fark vardır. Haksızlığa uğrayan kimse ya da kimselerin haklarını savunmak ile o kimselerin sosyo-politik projelerinin parçası olmak farklı olgulardır. Buradan hareketle Tar ve diğer eşcinsel aktivistlerin talep ettiği solun cinsel kimlik hareketinin sözcülüğü yapmasının ezen-ezilen ilişkisinin dışına düştüğü söylenebilir.

Cinsel kimlik hareketinin solda olup olmadığını tartışmadan önce, neden böyle algılandığını ortaya koymak gerekmektedir. Cinsel kimlik politikasının cinselliğe dair kurgulanmış kodlara saldırı başlatması sistemi kurgulayan iktidara karşı ‘devrimci’ bir başkaldırı olarak nitelendirilebilir. Böylelikle, cinsel özgürlük söylemine eşcinsel harekete kurulu sosyo-politik düzeni kökten biçimde dönüştürecek sol bir nitelik atfedilebilir. Bu sol konumlanış genel olarak kimlik siyasetine ilerici sol bir rol atfedilmesiyle bağlantılıdır. Cinsel kimlik politikasının taraftarları kendilerini, ezilen kesimlerin haklarının savunulmasında solun yeni öznesi olarak görmektedir. Wolf’a göre (2012: 149-150), içlerinde sosyalistlerin de bulunduğu birçok ilerici, Stalinist ve Maoist parti ile devletlerin toplumsal dönüşümleri gerçekleştirme konusundaki başarısızlıkları nedeniyle 1970’lerde yükselmeye başlayan postmodernizmi benimsemeye başlamıştır. Erken dönem postmodernistler başlarda Marksist ilkelere dayanan bir yol bulmaya çalışmış olsalar da zamanla sınıf politikasını bir kenara itmişlerdir. Dolayısıyla Marksizm’in cinsel kimliklere yapısalcı olan bakış açısı postyapısalcı bir çizgiye kaydırılmaya çalışılmıştır. Nitekim iddialarının temelinde, işçi sınıfının yapısının değişerek devrimci niteliğini kaybetmesi ve ortaya çıkan boşlukta toplumsal değişimin taşıyıcısı olacak yeni bir özne arayışının artık sonlandırılabilceği düşüncesi yatmaktadır.

Postmodernistlerin ezilmişlerin özgürleşme aracı olarak sınıf mücadelesini reddetmesi sadece 1960’lardaki hayal kırıklığı ile sınırlı değildir. 1970’lerin sonlarında yükselen neoliberalizmin ekonomi ve siyaset ayrımını belirginleştirmesi etkilidir. Bu ayrım temelinde piyasa ilişkilerini demokrasi dışında tutmaya başlamıştır. Ekonominin siyasal alan dışına çıkarılması mücadelenin kültürel alana odaklanmasına neden olmuş görünmektedir. Bir başka deyişle, neoliberalizmin tahakkümü nedeniyle siyasal alanda yaşanan daralma, kültürel taleplerin siyasallaşarak, yeni mücadele gündemleri yaratmasına ve eskinin sağ-sol ayrım hatlarını ikame etme iddiası ile ortaya çıkmalarına yol açmıştır. Burada öncelikle tartışılması gereken husus, kimlik siyasetinin siyasal alanı genişlettiği mi yoksa siyasal alanı daraltan neoliberalizmin çizdiği mücadele çerçevesini benimsediği mi

sorusudur. Önceleri siyasetin konusu olmayan yeni türden hak taleplerinin siyasallaştırılması bir demokratik katkı olarak görülebilir. Öte yandan devlet iktidarını dönüştürme yetenek ve imkânları olmayan hareketleri siyasetin öznesi olarak tanımlamanın, sistemin kendini meşrulaştırmak amacıyla ihtiyaç duyduğu bir ‘majeste muhalefeti’ yaratmaya hizmet edeceği de söylenebilir. Kimlik siyasetinin yükselişi, etnik ve dinsel kimlik gruplarının tanınma talepleri, cinsel tercih, farklı yaşam tarzları ve kültürel değerler gibi ekonomiyle bağlantısı olmayan konuları siyaset alanına taşınmıştır. Zizek (2007: 267), bu durumu kapitalizmin devasa mevcudiyetini gölgeye düşüren ideolojik amacın bir parçası haline geldiğini belirtmektedir. Dolayısıyla, kendini devrimci olarak tanımlayan kimliklerin, var olan durumu aşmaya yönelik politik bir güç olmadıkları gibi sistemin yeniden üretilmesini sağlayan ideolojik bir araç olarak hizmet ettikleri iddiası yabana atılamaz. Cinsel kimlik siyaseti cinsel kimliklerin metalaştırılması üzerinden kapitalizmin işleyiş mantığına hizmet etmektedir. Görüldüğü kadarıyla önceleri kadının cinselliği metalaştırarak tüketim toplumu yaratmakta kullanılırken daha sonraları bu sisteme eşcinseller de dâhil edilmiştir.

Postmodernistler Marksist mücadelenin merkezinde yer alan işçilerin mevcudiyetinin son bulduğu iddialarını teorileştirmişlerdir. Laclau ve Mouffe “Hegemonya ve Sosyalist Strateji” adlı eserlerinde yeni toplumsal hareketlerin işçi sınıfını ortadan kaldırarak yerine geçebileceği iddiasını öne sürdüler. Bu iddia dünyayı değiştirecek yeni faillerin ya da devrimcilerin aranmasına yol açmıştır (Wolf, 2012: 152). Her ezilen grubun kendi özerk hareketini oluşturmalarının önünü açan bu görüş 1980’li yıllarda kimlik siyaseti olarak yaygınlaşmıştır. Bu anlayışı savunanlara göre işçi sınıfı yerine eşcinseller uğradıkları baskıya ve onlara karşı olan tüm sisteme karşı mücadele edebilecek yeteneğe sahiptir. Bu yüzden LGBT kendini solda görür ve sistemi yapıbozuma uğratabilecek kudretin kendilerinde olduğunu iddia eder.

Son olarak cinsel kimlik siyasetinin kendisini sol ile ilişkilendirmesi özgürlük kavramı ile de bağlantılıdır. Solun özgürlük anlayışı ile cinsel kimlik siyasetinin özgürlük anlayışı aynı düzlemde yer aldığı iddia edilmektedir. Solun özgürlük anlayışı, insanı insan yapan yaratıcı yeteneklerin önünde engel olmamasıdır. Sosyalizme göre insanın kendini gerçekleştirmesine engel sınıfsal eşitsizliklerdir. Hatipoğlu’na göre (2015: 8-9), cinsel kimlik siyaseti ile solun aynı düzlemde değildir. Çünkü eşcinselliğe kamusal bir kimlik kazandırılması ve bu amaçla toplumun cinsel temelde tekrar örgütlenmesi insani gelişmenin

önündeki engellerin kaldırılması ile bir ilgisi yoktur. Özünde kültürel eşitsizliğinin giderilmesi sınıfsal eşitsizlikleri ortadan kaldırmaz. Cinsel yönelim konusunda kişiler özgürdür ve hayatlarını o şekilde yaşayabilirler. Yani cinsel yönelim özel (kişisel) bir meseledir. Örneğin, bir başbakanın sırf eşcinsel olması ile ülkesine herhangi bir ekonomik katkısı yoktur.

Queer iddianın 'sistem' algısı ve savunduğu değerler göz önünde tutulursa, konvansiyonel sol politikanın sistem algısı ve savunduğu değerler ile esaslı bir farklılaşmanın varlığı dikkat çekmektedir. Sosyalizm, farklılıkların farkında olmakla beraber ortak bir iyi için birleştirici bir misyona sahiptir. Oysa eşcinsel kimlik hareket özünde kimlik siyasetinin fark vurgusunu taşımaktadır. Farklılık temelinde ilerleyen eşcinsel kimlik siyaseti insanları birleştirici olmaktan uzak ayrıştırıcı bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla cinsel yönelim temelli siyaset sol ile bağdaşması pek mümkün görünmemektedir. Bu çalışma, eşcinselliğin ahlaki boyutunu ele almak niyetinde değildir. Günümüzde ne yazık ki eşcinsellere yönelik ayrımcılık, şiddet, nefret, saldırı gibi sorunlar varlığını sürdürmektedir. Bu sorunların eşcinseller yararına aşılabilmesinin ve eşcinsel haklarının korunmasının sadece siyasetin sol yelpazesindeki akımların değil tüm siyasal ve toplumsal kesimlerin görevi olduğu açık bir gerçektir. Ancak, kamu yönetiminin haklar skalasının genişletilmesi talebi ile toplumun kimlik-bazlı olarak yeniden dönüştürülmesi arasında basit olmayan bir fark bulunmaktadır.

Bu çalışmada yukarıda çizilen teorik çerçeveden hareketle savunulan ilk varsayım, cinsel kimlik siyasetinin siyasal düzlemde geleneksel sola eklenemez. Çünkü dayandığı ontolojik temelleri dönüştürmeye yönelme iddiasındadır. Batı'da geleneksel solun krizini aşma arayışları ile bağlantılıdır ve yeni bir devrimci özne tanımlama arayışlarının parçasıdır. İkinci Dünya Savaşı ve akabinde yaşanan gelişmeler sonucu dönemin Sol düşünürleri başlarda Marksizm'in sınırları içinde kalmaya çalışsalar da yükselen postmodern söylemin etkisiyle Marksist ilkeleri bir kenara itmişlerdir. Marcuse, Debray ve Fanon gibi Yeni Sol düşünürleri geliştirdikleri teorilerde toplumun yeni taşıyıcıları olarak yeni özneler (öğrenci, köylü, eşcinsel ve toplumdan dışlanmış marjinal kesimler, vb.) ortaya koymuşlardır. Toplumun yeni devrimci güçleri olarak lanse edilen bu yeni özneler işçi sınıfının yerini aldığı iddialarını desteklemiştir. Yeni Solun yeni özne arayışları, işçi sınıfının artık toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak yeteneği olmadığı gibi bir algı yaratılmasına hizmet etmiştir. Bütün bu süreç kimlik siyasetinin önünü açmıştır. Sol yelpazede olduğunu ilan

eden kimlik siyaseti özgürlüğün yeni taşıyıcısı olduğunu iddia etmiştir. Cinsel kimlik siyaseti de kendini solda görmekte ve kendisini yeni devrimci özne olarak ilan etmektedir. Böyle algılanması tamamen 1970'ler boyunca yaşanan değişimle alakalıdır. Cinsel kimlik siyaseti, özgürlük için toplumu cinsel temelde kökten dönüştürme iddiası taşımaktadır. Ancak cinsel kimlik siyaseti, solda yer almadığı gibi düzeni değiştirmeye yönelik kendince sunduğu tüm argümanlarına rağmen gerçekte düzenin kendisini yeniden üretmesine katkı sağlar.

Çalışmanın dayandığı ikinci varsayım, cinsel kimlik siyaseti, toplumun heteronormatif kodlarını dönüştürmeyi talep etmesine karşın, bu köklü dönüşümü gerçekleştirebilecek yetenekten yoksun olduğudur. Cinsel kimlik siyaseti, siyasi iktidarı ele geçirmeye yönelik bir örgütlenme içinde değildir. Bu yüzden herhangi bir siyasi parti altında örgütlenmemişlerdir. Toplumu dönüştürmek için bir siyasi parti altında örgütlenmesi gerekemeyebilir. Lakin böylesi radikal bir iddiayı gerçekleştirecek siyasi argümanlara da ihtiyaç olduğu kesindir. Cinsel kimlik siyasetinin kendine has siyasi araçları bulunmaktadır. Gösteri, yürüyüş, dernek, dergi vb. araçlar cinsel kimlik siyasetinin siyasi araçlarıdır. Cinsel kimlik siyasetinin politik bir gücü olmamasının yanında sadece kültürel alanda bir değişim mücadelesi pasif bir siyaset izlemelerine neden olmaktadır.

Birinci bölümünde çalışmanın alt yapısını oluşturmak amacıyla modernizm ile birlikte ortaya çıkan kimlik ve yurttaşlık kavramlarının ne olduğu ve zamanla nasıl bir gelişme gösterdiği üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde amaç kavramsal çerçeve oluşturmak için çalışmanın genelinde ele alınan kimlik, yurttaşlık, modernizm, postmodernizm, sosyalizm gibi kavramların açıklanmasıdır. İkinci bölümde ise kavramsal çerçevenin ötesinde kimlik ve sınıf temelli siyaset olguları incelenmiştir. Kimlik kavramının siyaset arenasına nasıl girdiği, hangi şartlar ile kimlik siyaseti olgusunun yerleştiği, sınıf temelli siyasetin kimlik olgusu karşısında nasıl konum aldığı irdelenmiştir. Öncelikli olarak sınıf ve kimlik siyaseti kavramları açıklanmıştır. Sonrasında ise modern toplumda meydana gelen değişimler incelenerek sınıf siyasetinden kimlik siyasetine giden süreç incelenmiştir. Bu bölümün önemi modern toplumun ve siyasetin nasıl bir evrimden geçtiğini ve günümüzde tartışılan çevre, cinsellik, barış vs. gibi farklı alanların siyasetin nasıl ana izleği haline geldiğini görmektir. Üçüncü bölüm, cinsel kimlik ve cinsel kimliğin siyaset ile olan ilişkisi ele almıştır. Cinsel kimliğin örgütlenme süreci feminizm ve LGBT olarak iki kolda incelenmiştir. Bu bölüm cinsel kimliklerin bireysellikten sıyrılıp örgütlenmesi ve yurttaşlık

taleplerinin dile getirilmesi açısından oldukça önemlidir. Dördüncü bölümde, örgütlenen cinsel kimliğin kamusal olana dönüşümü, radikalleşmesi, sol öznenin bedene indirgenişi, cinsel kimlik siyasetinin toplumu cinsel temelde dönüştürme iddiası ve bu iddianın sol akım adı altında neden mümkün olamayacağı incelenmiştir. Son bölümde ise tezin ana konusunu oluşturan cinsel kimlik siyaseti ve sol akımın ilişkisi incelenmiştir. Bu bölümde öncelikle cinsel kimlik siyaseti ve sosyalizmin özgürlükten ne anladıkları ve nasıl bir siyaset tarzı benimsedikleri incelenmiştir. Bu inceleme kendisini yeni sol özne olarak tanımlayan cinsel kimlik siyasetinin özgürlük kavramı anlayışı ile sosyalizmin özgürlük anlayışının bağdaşmaz olduğunu görmek açısından son derece önemlidir. Ayrıca sosyalizmin cinsel kimliğe bakış açısı ve sosyalist devletlerde izlenen cinsel politikalar incelenecektir. Çünkü cinsel kimlik siyaseti savunucuları, Marksizm'i cinselliğe dair hiçbir şey söylemediği gerekçesiyle eleştirmektedir. Marksizm eleştirildiği gibi cinsiyet ve cinsellik konusunda hiçbir şey söylememiş değildir. Sosyalist devlet deneyimlerinde cinselliğe yönelik politikalar izlenmiştir. Fakat bu politikalar cinsel kimlik siyaseti savunucularının beklediği tarzda olmamıştır. Zira bu konu tartışılırken Marksizm'in izlediği cinsel politikaların cinsel kimlik siyasetinin beklediği tarz ile bağdaşamayacağı ortaya konulacaktır.

Bu çalışma cinsel kimlik siyasetinin iddialarını geleneksel sol pencereden tartışmış teorik çerçeveyi gerek demokrasi gerekse devrim potansiyeli açısından değerlendirmiştir. Buradan hareketle cinsel kimlik siyasetinin gerek demokrasi adına gerekse devrimin öncüsü olma iddiaları temelinde geleneksel solun boşalttığı alanları doldurabilme kapasitesinin olmadığını ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın literatürden kaynaklı bazı sınırlılıkları barındırdığı belirtilmekle birlikte tezin sahip olduğu varsayımların doğruluğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Literatürde eşcinsellik ve sosyalizm adına ayrı ayrı birçok çalışma bulunmaktadır. Eşcinsellik ile ilgili çalışmaların hemen hepsi din, kamusal görünüm, ayrımcılık, şiddet, ötekileştirme, toplumsal cinsiyet gibi konuları işlemektedir. Bu çalışma eşcinselliğe dair ahlaki boyutu ele almamıştır. Çünkü eşcinselliğin ahlaki boyutuna göre bu çalışmayı ele almak muhafazakar bir bakış açısına otururdu. Bu çalışma tarihsel bir yaklaşım benimsemiş olup nitelikseldir. Konu ile ilgili literatür taraması yapılmış olup cinsel kimlik siyaseti ve sol akım ile ilgili birkaç makale ve kitap dışında bir çalışma olmadığı görülmüştür. Bu durum çalışmanın sınırlılığı dışında alanında bir ilk olduğu için orijinallliğini de ortaya koymaktadır. Orijinal bir konunun çalışılması sentez açısından bazı güçlüklerle yol açmış olmasına rağmen literatürde yer alan boşluğu doldurma amacı taşımaktadır. Bu doğrultuda diğer araştırmacıların sentez özelliği taşıyan bu

çalışmadan yola çıkarak bugün Avrupa’da yansımaları ve gündelik politikalarda neler yapıldığı, Türkiye bazında ise LGBT örgütleri ile saha araştırması yapılarak cinsel kimliğin farklı boyutları çalışılarak literatüre katkı sağlanabilir.

1. BÖLÜM: MODERNİZM, KİMLİK VE YURTTAŞLIK

Modernizm dayandığı temel ilkeler doğrultusunda toplumsal düzeni kökten ve kalıcı bir değişime uğratmıştır. Bu süreçte ortaya çıkan değerler geleneksel dönemden tamamen kopuşu simgelemektedir. Modernizm ile anılmaya başlanan kavramların başında yurttaşlık gelmektedir. Bu değer özellikle bireylerin toplumsal yaşamdaki yerlerini belirleme açısından oldukça önemlidir. Çünkü hem bireylerin kendi aralarındaki ilişkiyi hem de bireylerin devlet ile arasındaki ilişkiyi düzenlemektedir. Bu yüzden modernizmin yurttaşlık kavramı en çok tartışılan kavramların başında yer almaktadır. Kavramı bu kadar popüler yapan unsurlardan biri de kimlik-temelli siyasetin yurttaşlık adına ortaya koyduğu talepleridir. Tartışmanın başında gelen konu, tanımlanan evrensel hak ve özgürlükleri kullanma yetisine sahip olan yurttaş tanımının kapsayıcılığıdır. Bu konuyla bağlantılı bir başka tartışma ise tanımlanan yurttaş kimliği dışında kalan bireylerin kamusal alanda nasıl temsil edileceğidir. Çalışmanın bu bölümdeki amacı, modernizm, modernizm ile birlikte ortaya çıkan ve zamanla değişime uğrayan kimlik ve yurttaşlık kavramlarını incelemektir. Kavramların açıklığa kavuşturulması çalışmanın ilerleyen bölümlerine ışık tutacaktır.

1.1. MODERNİZM VE YURTTAŞLIK

Modernizm ile birlikte bireylere modernizm öncesi sahip olmadığı birçok yeni sıfat yüklenmeye başlamıştır. Bireylere yüklenen en önemli kavramların başında ise yurttaşlık sıfatı gelmektedir. Belki de yurttaşlık, modernizmin bireylere yüklediği en önemli kimliktir. Yurttaşlar, içeriğini ve sınırlarını devletin belirlediği adına “kamusal alan” denilen bir çerçeve içinde hareket etmektedirler. Yurttaşlar kamusal alan içinde bazı hak ve özgürlüklere sahiptirler. Yurttaşların sahip olduğu hak ve ödevlerin modernizmin ilkeleri çerçevesinde olduğu söylenebilir. Bu yüzden modernizm gelişimi ve ilkelerinin yurttaş kavramına nasıl yansıdığı incelenecektir.

Modernizm, Avrupa toplumlarında başlayan hemen her toplumu etkisi altına alan önemli bir akımdır. Bazı olarak Avrupa’yı almamızın nedeni, modernizmin Batı

toplumlarında felsefe, bilim, teknoloji, ekonomi, siyaset ve kültür alanında yaşanan önemli dönüşümlere bağlı olarak gelişmesidir. Kavramı açıklamadan önce belirtmek gerekir ki modern, modernite ve modernizm kavramları arasında ilişkisellik olsa da anlam bakımından ayrılmaktadırlar.

Modern kavramı kısaca, kullanıldığı dönem ile öncesi arasındaki farklı yapı ve gelişmeleri nitelemek için kullanılmaktadır. Ayrıca modern kavramının günümüz sözlük anlamı “çağdaş” ve “çağcıl” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2017). Modern kavramının bugünkü sözlük anlamı ile geçmişte kullanıldığı anlamlar oldukça farklılık göstermiştir. Nedeni, kavramın oldukça eski zamanlarda kullanılmaya başlanmasıdır. İlk olarak 5. yy.’da Latince’de geçen “modern” kavramı, Hristiyanlık ve Pagan dönemlerinin karakteristik olarak farkını vurgulamak için kullanılmıştır (Kumar, 1999: 88).

Modernite kavramı varlığını 16. yy. ile hissettirmiş ve Aydınlanmanın düşünsel temellerini oluşturmuştur. Modernite, toplumsal yaşamı oluşturan tüm yönlerin eski anlam ve değerlerinden koparak yeniden kurgulanması veya örgütlenmesidir. Modernite anlam olarak, dünyayı yeniden şekillendiren değişimlerin bütünü (düşünsel, toplumsal, siyasi, ekonomik, vb.) kapsayan bir tarife sahiptir (Kumar, 1999: 88-89). Buradan hareketle modern düşünce temelinde gelişen tüm yeni anlamlar ve değerler sistemi 16. ve 17. yy. ile birlikte Batı’dan tüm dünyaya yayılmıştır.

Nihayetinde modernizm, günümüz sözlük anlamı “çağdaşlaşma akımı” ve “çağdaşlık” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2017). Geleneksel dönemden kopuşu ifade eden modernleşmenin ideolojik karşılığı da modernizm olarak adlandırılmaktadır. Kavram bir nevi modern düşüncenin kültürel alandaki akımına karşılık gelmektedir. Bu akım 19. yy. sonlarına doğru ortaya çıkmıştır. Modernizm kavramı bir akım olarak tanımlanır çünkü kelimedeki “-izm” eki kavramın belirli sistem, kendine has özelliklere ve prensiplere sahip olduğu anlamlarına gelmektedir. Nitekim modernizm; evrensellik, akılcılık, bilimsellik, sekülerlik vb. gibi birçok ilkeyi bünyesinde taşımaktadır. Moderniteyi oluşturan ilkelerin değer kazanmış ve geçerli olan haline ise modernizm diyoruz (Aktan, 1995: 3-5).

Cevizci, *Felsefe sözlüğü* adlı kitabında modernizmi genel olarak (2010: 272); “geleneksel olanı yeni olana tabi kılma tavrı, yerleşiklik ve alışılmış olanı yeni ortaya çıkana uydurma eğilimi ve düşünce tarzı. Bir inanç sistemi ya da öğretinin bütününe değişen koşullara

uyarlama eğilimi ya da hareketi”; özel olarak ise “Batı’da 19. yy. sonlarına doğru ortaya çıkan ve kilisenin teolojik öğretisiyle toplum teorisini kentleşme ve endüstrileşmenin geleneksel otoritenin çöküşü ve liberal, demokratik düşüncelerin yükselişinin ve nihayet modern bilimin etkisiyle dünya görüşünde vuku bulan değişimlerin sonucu olan yeni toplumsal ve siyasi koşullara uyarlamayı amaçlayan tavır, hareket” şeklinde tanımlanmaktadır.

Günümüzde aralarında anlam farkları olsa da modern, modernite ve modernizm kavramlarını kullanırken en basit şekilde “geleneksel olandan farklı ve köklü bir kopuşu ifade eden değişimi veya dönüşümü kastediyoruz. Modernitenin temel yapı taşları; akıl ve bilimin ön plana çıkması, ilerleme, özgürlük, hümanizm, laikleşme, sanayileşme, kapitalizm, kentleşme, demokratikleşme, ulusdevlettir (Aktan, 1995: 79-80). Saydığımız her bir temel yapı taşı geleneksel dönemden kopuşu ifade eden önemli gelişmelerdir. Nihayetinde feodal toplum yerine modern toplum kavramını kullanmamızı sağlayan sürecin önemli sıçramaları olduğunu söyleyebiliriz. İlki, Reform hareketleridir. Toplumsal hayatın tüm yönlerini baskı altında tutan din unsurunun toplumda yerinin değişmesi yani etkisini yitirmeye başlaması pozitivist bilim anlayışının yerleşmesini sağlamıştır. İkincisi, Aydınlanma felsefesinin düşünsel boyutu özellikle aklın üstünlüğünün savunulması ve Fransız devrimidir. Aydınlanma felsefesi, modernizme ait tüm ilkelerin düşünsel temelini oluşturmuştur. Fransız devrimi ise modern topluma geçişte özellikle siyasal ve kültürel devrimlerin önünü açan bir işleve sahip olmuştur. Üçüncüsü ise, sanayi devrimidir. Sanayi devrimi, toplumsal hayata teknik ve teknoloji anlamında önemli değişimler sunmuştur. Geleneksel olarak nitelendirdiğimiz tarıma dayalı toplum yapısından sanayiye dayalı modern topluma geçilmiştir. Sanayiye dayalı modern toplum ile de toplumsal hayat eski değerlerinden tamamen soyutlanarak yeniden yapılanmıştır (Aktan, 1995: 65-70).

Modernizmin düşünsel temellerini Rönesans, Reform ve nihayetinde Aydınlanma düşüncesi oluşturmuştur. Rönesans ve Reform hareketinin oluşturduğu alt yapı Aydınlanma düşüncesinin önünü açan bir rol oynamıştır. Rönesans ve Reformun bireyi ve özellikle aklı ön plana çıkarması Aydınlanma felsefesinin temel değerlerini oluşturmuştur. Aydınlanma düşüncesi, 17. ve 18. yy. damga vurmuş salt akıl ışığında ideal toplum düzeni kurmaya çalışan bir grup elit tarafından ortaya atılmıştır. Bu düşünce, toplumu geçmişin otoriter olan tüm yargılarından arınması veya kopması gerektiğini özgürlüğün ancak akıl temelinde işleyen bir toplumsal yaşam ile mümkün olabileceğini savunmaktadır. Ayrıca bu düşünce,

ilerleyen zamanlarda toplumda köklü ve kalıcı değişimler meydana getirecek olan sürecin de düşünsel temelidir.

Aydınlanma düşüncesinin temel yapı taşı akıldır. Aklın bu denli ön planda olması aynı zamanda bireyin de önemli bir konuma sahip olmasını sağlamıştır. Descartes'ın “düşünüyorum o halde varım” önermesi insan iradesine ve aklına yapılan vurgu bakımından oldukça önemlidir. Bu önermeye göre aklın iradesiyle düşünmek eylemi insanın var oluşunun kanıtıdır. Descartes bu önermeyle aynı zamanda kilisenin ve tanrısal iktidarın yerini de belirlemektedir. Kilisenin insanlar üzerindeki etkisi azaltılmakta ve aklın dışındaki her türlü inanış özgürlüğün önünde bir sete benzetilmektedir. Aydınlanmadan önce birey olduğunun farkına varmayan insan Aydınlanma ile başlayan süreçte aklının ve iradesinin bilincine varmıştır. Dolayısıyla özgür anlamda birey-özne kavramının Aydınlanma ile ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Aydınlanmanın bireye dönük en önemli temel değerleri hümanizm (insana değer verme) ve özgürlüktür (Kızılcelik, 2008: 133).

Aydınlanmanın değerleriyle gelişen modern düşünce benimsediği değerler (akıl, bilim ve seküler vb.) ile eskiyi/gelenekseli yok sayarak yeni bir kültür inşa etmiştir. Bu doğrultuda büyük anlatılar olarak da adlandırılan modernizmin temel kavramları ışığında ideal toplum düzeni kurmak için yaşamın tüm alanları (siyaset, ekonomi, aile vb.) şekillenmeye başlamıştır. Kusursuz toplum düzeninin imkansızlığına yönelik ise yaşanan dünya savaşlarını modernizmin bu iddiasında çok da başarılı olamadığının göstergesi olarak kabul edebiliriz. Ayrıca modernizm, ideal toplumu kendi denetimi altında inşa etmek istemektedir. Öyle ki, özgürlük, modernizmin saymış olduğumuz tüm ilke ve değerler ışığında yani bir nevi çizmiş olduğu sınırlar içinde mümkündür.

Modernizmin hareket noktası bireydir. Modernizmin bireyselci yaklaşımı özgürlük anlayışına da yansımıştır. Bireyi merkeze alan modernist anlayışta kastedilen özerk, özgür bireydir. Modernizm için ilerleme oldukça önemlidir. İlerlemenin sağlanabilmesi içinde birey düşünce bazında özgür olmalıdır. Bireyin müdahale olmaksızın düşünce yapısını geliştirmesi ilerlemenin ana noktası olmuştur. Modernizm ilerleme konusunda bireyi özerk kılması insanı geleneksel olan değer ve inançlarından kurtararak akıl ışığında ilerlemesini sağlamaktır. Eğer ki insan akıl ve ilerlemeci düşünce yapısına kendisini teslim ederse ideal birey olma yolundadır. Bu ise ideal bireylerden ideal bir toplum ve kültür oluşmasını sağlayacaktır. Modern ilerleme fikrinin ideolojisi ise liberalizmdir.

Modernizmde bireyin hareket noktası olması bireye birçok yeni rol ve kimlik getirmiştir. Modernizm ile birlikte özneye rasyonel hareket eden, çalışkan, disiplinli, bilinç sahibi, iradeli, aile sahibi, meslek sahibi, yurttaş vb. gibi birçok yeni özellik yüklenmiştir. Çünkü modern öznenen beklenen modernizmin bütün ilkelerini benimseyen ve sahip çıkan bir duruştur. Modern öznenin kazandığı en önemli kimlik yurttaş kimliğidir. Yurttaşlık tarih boyunca önemli kavramlar arasında yer almıştır. Antik Yunan'dan bu yana politik bir yanı bulunan yurttaşlık kavramı modern dönemde tabî ki ulusdevletler ile birlikte hukuki bir statü kazanmıştır. Hukuki statü yurttaşlara belirli haklar kazandırdığı gibi belirli ödevlerde yüklemesi bakımından önemlidir. Yurttaşlığın hukuki bir statüye sahip olması tarihte ilk defa Roma dönemine denk gelmektedir. Her ne kadar Ortaçağ'ın etkisi olsa da günümüz yurttaşlık anlayışının temelleri ise 17. yy. ile birlikte atılmaya başlamıştır. 17. yy. ve 18. yy.'da Locke, Hobbes, Rousseau gibi düşünürlerin toplum sözleşmesi, özgürlük, egemenlik, devlet ve yasa gibi kavramlara yönelik geliştirdikleri düşünceler devlet-yurttaş arasındaki ilişkinin belirlenmesi açısından oldukça önemli bir yer edinmiştir. Burada değinilmesi gereken bir diğer nokta, 1789 yılı Fransız İhtilali ile birlikte feodal düzenin yıkılması ve ulusdevletlere geçiştir. Çünkü ulusdevletlere geçiş ile birlikte yurttaşlığın tanımı ve sınırları da belirlenmiştir.

Ulusdevletlerin ortaya çıkışı ve milliyetçiliğin yükselmesiyle bireylerin yaşadıkları devlete aidiyet durumları ortaya çıkmıştır. Basit bir ifade ile yurttaşlık bir ulusdevlete aidiyet demektir. Ulusdevlet üzerinden tanımladığımız yurttaşlık, sınırlarını ulusdevletlerin kendi çizdiği bir kavramdır. Kısaca modern yurttaşlık, aynı ulusdevlet çatısı altında üyelerini bir arada tutan eşitleyici ve evrenselleştirici bir olgu olarak tanımlanabilir. Buradan hareketle yurttaşlık, aynı devletin üyelerini oluşturan insanlara aidiyet hissi kazandıran birleştirici bir kurumdur (Marshall ve Bottomore, 2000: 47). Yurttaşlık kurumu aynı zamanda ulusdevletin oluşum süreci içinde, devlete bağlanma ve yöneten sınıfların halk yığınları üzerinde hegemonya kurmalarını sağlayan ideolojik bir aygıt olarak da kullanılmıştır (Kaya, 2000: 137).

Modernizmin yurttaşlık kurumu, postmodernist düşünce, çokkültürcülük ve kimlik politikaları gibi fikir akımlarının ortaya çıkmasıyla yeni talepleri karşılamada yetersiz kaldığı gerekçesiyle eleştirilmeye başlanmıştır. Modern yurttaşlık anlayışına yöneltilen eleştirilerin başında yurttaşlık kurumunun sınırlılığı ve dışlayıcılığı olmuştur. Kendilerini yurttaş sınırları dışında gören bazı etnik azınlık, dini, cinsiyet eşitsizliğine karşı ve farklı

cinsel yönelimleri olan vb. grupların yurttaşlık adına bazı talepleri bulunmaktadır. Bu gruplar yurttaşlık kurumunu kültürel hakların tanınması ve korunması, özerklik hakkının tanınması ve bağımsızlık gibi talepleri içerisine alacak şekilde genişletilmesini talep etmektedirler. Bu nedenle kimlik ve yurttaşlık kavramları modernizmin en tartışılan olguları içerisinde yer almıştır.

1.2. YURTTAŞLIĞIN SINIRLARI

1970’li yılların devrimci ruhu kamusal alan tartışmalarına da yansdı. Özellikle bu alanın dışında kalan kesimlerin hak ve özgürlük talepleri ön plana çıktı. Bu yıllar ile birlikte önemi artan kültürel öğeler, özellikle yurttaş kimliğine yönelik eleştirilerin artmasına neden oldu. Bir üst kimlik olarak görülen yurttaş kimliği, kültürel öğeleri görmezden gelen liberal anlayışın değişmesine yönelik yeni tezlerin ortaya atılmasına neden olmuştur. Günümüzde liberal anlayışın farklılıkları bir çatıda toplayan birleştirici yapısı farklılıkları temel alan ayrıştırıcı bir yapıya dönüştürülmek istenmektedir. Bu anlamda yurttaş kimliği dışına taşan ve kendine has özelliklere sahip olan kimlikler, kamusal alanda görünürlük talep etmektedir. Kültürel öğeleri oluşturan dil, din, cinsiyet, cinsel yönelim ve etnik köken gibi her biri diğerlerinden ayrılan yönlerini kapsayacak şekilde bir yurttaş tanımı yapılması yönünde mücadele etmektedir.

Günümüzde, yurttaşlık kavramının içeriği ve kapsamı genişletilmek istenmektedir. Kaya’ya göre (2000: 138), Marshall’ın yurttaşlık ve haklarını incelediği üç eksene (sosyal, siyasal ve medeni haklar) günümüzde dördüncü bir boyut eklenmiştir: Kültürel boyut. Klasik liberal anlayış doğrultusunda bireylere verilen haklar tarihsel süreç içerisinde dönüşüme uğramış ve hala uğramaya devam etmektedir. Klasik anlayış 19. yy. başlayarak önemli değişimler yaşamıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası yenilenen liberal anlayış hoşnutsuzlukları gidermeye yetmemiştir. 1960’lı yıllarda ortaya çıkan toplumsal olaylar yeni kavramların tartışılmaya başlanmasına neden olmuştur. Liberal anlayışa getirilen eleştiriler 1990’larda çokkültürlülük anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Liberal hakların genişletilmesini kapsayan çokkültürcülük hala tartışılmaya devam eden güncel konuların başında gelmektedir.

1.2.1. Liberal (Klasik) Haklar Rejiminde Yurttaşlık

Liberal haklar çevresinde yurttaşlığı anlamak için öncelikle liberalizm ve temel unsurlarını incelemek yararlı olacaktır. Çünkü liberal yurttaşlık, özünde liberalizmin temel bileşenlerini içermektedir.

“Liber” sözcüğü, Latince özgür insanlar topluluğu anlamına gelmektedir. Özgürlük kavramı doğrultusunda liberal kelimesi ise, sosyal konularda fikir ve görüşlerini açıkça ifade edebilen anlamında kullanılmaktadır (Heywood, 2006: 60). Liberalizm genel olarak, bireyin her türlü özgürlüğünün tanınması gerekliliğini savunan siyasal ve ekonomik bir düşünce sistemidir. Liberalizm, bireyi ön planda tutarak tanımladığı siyasal ve ekonomik sistemde devlet ve toplum arasındaki ilişkileri düzenlemektedir. Devlet, toplum ve birey ilişkisinde temel olanın bireyin hak ve özgürlükleri olduğu vurgulanmaktadır.

Liberalizmin ilk temsilcisi, 17. yy. da eserler veren John Locke'dur. Locke'u önemli yapan, toplum ve siyaset üzerine geliştirdiği düşüncelerdir. Locke göre (2006: 62), toplumu ve siyasal sistemi, doğal durumda yaşayan insanlar bir araya gelerek sözleşme ile kurmuşlardır. Locke'un yanı sıra diğer liberal düşünürler de insanın toplum öncesi doğa durumuna dair tasvirler yaparlar. Bu tasvirlerin hemen hepsinde toplumsal sözleşmeye geçilirken İnsanın toplum öncesi sahip olduğu hakların korunması gerektiği savunulmuştur (Erdoğan, 2006: 86). 18. yy. ile birlikte liberalizm Smith, Ricardo, Rousseau, ve Tocqueville gibi düşünürlerin fikirleri ile gelişim göstermeye devam etmiştir.

Liberalizm gelişimi, modernizmin ulusdevlet yapılanmasıyla paralellik göstermektedir. Liberalizmin ulusdevlet ile özdeşleştirilmesinin nedeni, bireyin daha önceki dönemlerde hak ve özgürlüklere sahip olmamasıdır. Ortaçağda hakim olan egemenliğin tanrısal kaynağı ve kilise baskısı modernite ile yerini rasyonel akıl ve ulusdevlete bırakmıştır. Bu sürecin en önemli gelişmeler şüphesiz ki Fransız ve Amerikan devrimleridir. Bu devrimler sırasında ilan edilen İnsan hakları bildirileri, liberalizmi siyasal olarak ortaya çıkaran süreç özelliğini taşımaktadır. Bildirilerin temelini liberalizmin doğal haklar teorisi etrafında şekillendiği görülmektedir (Berktaş, 2012: 55).

Liberalizm, 19. yy. da siyasal bir anlam kazanmış ve giderek yayılan bir fikir sistemi haline gelmiştir (Heywood, 2006: 61). Modern çağda gelişim gösteren demokrasi

büyük ölçüde liberal ideoloji ile şekillenmiştir. Demokrasi sisteminin temelini oluşturan liberal düşüncenin temel unsurları ise bireycilik, özgürlük, eşitlik, serbest piyasa ve sınırlı devlet olarak ele alınabilir.

Liberalizmin en temel unsurlarından biri bireydir. Birey liberalizmde sosyal, iktisadi ve siyasal yaşamın temeli olarak görülmektedir. Bütün hukuksal düzenlemeler, birey esas alınarak yapılmaktadır. Bunun nedeni bireyin rasyonel bir varlık olarak kabul edilmesidir. Ancak rasyonel bir varlık olarak birey kendi amaçlarını gerçekleştirme doğrultusunda hareket edebilir. Liberal düşünceye göre devlet ve toplum gibi kavramların tanımlanması ancak birey üzerinden yapılabilir bireyin olmaması halinde geçerliliği olmayan ve soyut kavramlara karşılık gelmektedirler. Tek gerçek varlık bireydir ve bu özelliği de bireyi her şeyden bağımsız yapmaktadır. Buradan hareketle birey, her türlü kurum ve yapıdan, oluşan herhangi bir toplumsal bütünden (sınıf, halk vs. gibi) daha değerlidir. Çünkü birey, toplumdan önce var olmuştur (Erdoğan, 2006: 85). Locke'un teorisinde yaşama, mülkiyet ve özgürlük hakları kişinin doğuştan gelen ve vazgeçilemez haklar olarak tanımlamaktadır (Thomson, 2000: 92). Bireylerin dokunulmaz olan bir özel hayat alanı vardır ve devlet dahil hiç kimsenin bu alana müdahale edemeyeceği kabul edilmiştir. Bu anlayış bizi, sınırlı devlet ve hukukun üstünlüğüne ulaştırmaktadır.

Liberalizmde vurgulanan bir diğer önemli unsur özgürlüktür. Liberal düşünce bireyi rasyonel bir varlık olarak kabul eder. Dolayısıyla birey kendi amaçlarını gerçekleştirirken özgür olmalıdır. Çünkü kabul edilen rasyonellik kavramı, bireyin özerk hareket etmesi ve bu özgürlüğü sağlayacak haklar olduğu sürece anlamlılık ifade edecektir (Erdoğan, 2006: 89). Liberalizmin özgürlük anlayışı, bireyin kendisi için en iyi olanı gerçekleştirirken onun dışarıdan bir müdahaleye maruz kalmasını engellemek üzerine kuruludur. Liberalizm, bireylerin kendini gerçekleştirmesine yönelik tüm baskıları özgürlüklerin kullanılması ile ilgili olduğunu düşünür ve bireylerin tüm baskılardan korunmasını amaçlar. (Berktaş, 2012: 48-56). Ayrıca liberalizmde özgürlük birey dışında mülkiyete de dayanmaktadır. Yayla'ya göre (2013: 155), mülkiyet hakkının var olması hak ve özgürlükleri sözde kalmanın ötesine taşıyan en önemli haktır. Liberalizmde, özgürlüğü tesis etmek ve korumak devletin en temel görevi olarak görülmektedir. Klasik liberalizm, negatif özgürlük anlayışına sahiptir. Burada esas olan bireye bir şey sağlanması değil, sadece fikir ve eylemlerinde baskıdan korunması savunulmaktadır. Yani birey, başkaları tarafından engellenmediği sürece özgürdür.

Toplum sözleşmesinde doğal haklar hariç devlete bir takım haklar (güvenlik, adalet gibi) devredilmiştir. Ayrıca sözleşmeyle oluşturulan devletin meşruluğunu, belirli kesimleri ya da belirli amaçları savunmayan tüm taraflar arasında nötr bir ilke edinmesi belirlemektedir. Tarafsızlık ilkesi olarak adlandırılan bu tutum ile devlet, bireysel çıkarları peşinde koşan insanlar arasındaki sınırları belirler (Yayla, 2013: 125-126). Böylelikle liberal devlet, hem bireyler arası hem de devlet ile bireyler arasındaki müdahaleleri koruyan bir eşit bir hukuk sisteminin peşinden gitmektedir. Liberal düşünce tarafsızlık ilkesi gereğince ayrıcalıkların yasal güvence altına alınmasına karşıdır. Toplumsal ve ekonomik düzeyde değil ama yasalar karşısında eşitliği savunmaktadır. Bu anlayış, herkesi sosyoekonomik olarak eşit olması değil, bireylerin eşit ahlaki değerlere sahip olmasıdır. Yani tüm yurttaşlar arasındaki hukuksal ve siyasal eşitliğe sahiptir.

Liberalizmi sosyo-ekonomik bir teori olduğunu belirtmiştik. Serbest piyasa, liberalizmin önemli unsurları içerisinde yer almaktadır. Nitekim özel mülkiyet, özgürlük, hukuk, sınırlı devlet, adalet, doğal haklar, bireycilik gibi klasik liberalizmin ilkeleri ile serbest piyasa ekonomisi arasında mantıksal bir bağ olduğu sıklıkla vurgulanmaktadır (Yayla, 2013: 127). Yayla'ya göre (2013: 128-177), kendiliğinden doğan düzen ile piyasa ekonomisi ortak bir unsur olarak ele alınmalıdır. Eğer ki liberalizmin savunduğu haklar doğru olarak yorumlanıyor ve uygulanıyorsa ortaya çıkan düzen tam da bahsedilen doğal düzen olacaktır.

Liberalizmin savunduğu kendiliğinden doğan düzen anlayışı ekonomik olduğu kadar toplumsal ilişkileri de kapsamaktadır. Tam da bu yüzden sınırlı devlet ilkesi serbest piyasa ekonomisi ilkesiyle sık olarak kullanılmaktadır. Çünkü görev alanı daraltılmış sınırlı devletin görevi, piyasanın doğal işleyişini bozacak faaliyetlere engel olmaktır. Liberal anlayışa göre doğal düzen zaten sürekli olarak ilerleme anlamına gelmektedir ve piyasa akışı ise bu düzen doğrultusunda ilerleyerek sürmektedir. Bu yüzden devletin doğal düzene müdahale etmemesi gerekir. Bütün bu ilkeler bizi sadece iç ve dış güvenlik, adalet gibi görevleri yerine getiren sınırlı ama güçlü devlet anlayışına götürmektedir (Tosun, 2010: 83). Ayrıca belirtilmesi gerekir ki, klasik liberalizmde önemli sayılan özgürlük, mülkiyet, serbest piyasa ve insan hakları gibi bütün hakların anayasal bir garanti altına alınmasını savunulmaktadır (Yayla, 2013: 125).

Liberal anlayışa göre devlet sözleşme ile oluşturulmuş biçimsel ve soyut bir kurumdur. Liberalizmde birey, toplum ve devlet üçgeninde oluşturulan siyasal sistem bireyi ön planda tutulacak şekilde temellendirilmiştir. Birey, toplum ve devletten üstündür. Bu yüzden bireyin hak ve özgürlüklerine karşı yapılan müdahale olumsuz olarak görülmektedir. Devletin müdahalesine karşı olan olumsuz bakış bireye olduğu gibi topluma karşı da aynı şekildedir. Çünkü toplum, rasyonel bireylerden oluşmaktadır ve müdahale olmaksızın örgütlenebilmektedir. Liberal devlet bireyin özgürlük, mülkiyet, güvenlik haklarını içeren doğal hakların koruyucusudur. Bu sınırlama ile devlet, bireyleri siyasal çıkarlarının yanı sıra ekonomik çıkarları için hareket ederken de özgür bırakmalıdır.

Liberalizmin temel unsurlarını incelerken dayandığı temel unsurun “homo economicus” yani “iktisadi insan” unsuru olduğu görülmektedir. Bu bağlamda liberalizmin dayandığı temel unsurun yurttaş olmadığı görülür. Bu çıkarımı açıklamak için şu niteliklere bakmakta yarar vardır: Birincisi, liberalizmin rasyonel ve iktisadi birey tanımı 19. yy. da ki karşılığı olan burjuvaziye karşılık gelmektedir. Burjuvaziye tanınan oy verme hakkı ile yurttaşlık statüsü, liberalizmin iktisadi insan anlayışı ile bağdaşmaktadır. Yurttaşlık tanımı, klasik liberalizmden (gece bekçiliği) refah devletine doğru giden süreçte değişmiştir. Bu süreçte, siyasi liberalizmin iktisadi liberalizm seyrine göre genişlediği görülmüştür. İkincisi, liberal devletin herkese eşit mesafe duran tarafsızlık anlayışı ve bunun gereği olan kimliksel farklılığı olmayan evrensel bireydir. Bu nitelikler, kamusal alan ve yurttaşlık anlayışına doğrudan etki ettiği görülmektedir.

Yurttaşlık, liberalizmin temel görüşleri doğrultusunda liberal demokrasi ile şekillenmiştir. Devlete sözleşme sonucu soyut ve biçimsel bakan klasik liberal anlayış yurttaşlığa da aynı pencereden bakmaktadır. Yani yurttaşlık, klasik liberalizme göre devlet ile birey arasında sözleşmeden doğan statü niteliğindedir. Yurttaşları oluşturan bireylerin her biri farklı kimliklere sahiptir. Devlet ise, her türlü kimliğe karşı tarafsız bir konuma sahiptir. Kamusal alanda yurttaşlar, eşit hak ve yükümlülüklerle sahip olarak bulunurlar ve ortak yarara ilişkin konuları yönlendirirler. Fakat liberal anlayışa göre, yurttaşların tümü aynı iyi yaşam anlayışını paylaşmamaktadır. Bu anlayışın sonucu yurttaşların diğer yurttaşlara karşı ortak bir iyiye karşı sorumluluk duyguları yoktur. Locke için de temel olan yurttaş olarak değil, rasyonel çıkarları doğrultusunda hareket eden bireyler olmamızdır (Üstel, 1999: 59).

Liberal devletin her kesime eşit mesafede durma ilkesi, ulusdevlet ile birlikte yeni bir anlam kazanmıştır. Ulusdevlet ile liberal anlayışın tarafsızlık ilkesi, ulusla (sözleşmeci ya da etnik-kültürel ulus anlayışı) gerekçelendirilmiştir. Yani artık yurttaşlık, hukuksal ve siyasal bir kategori olarak değil, ortak bir aidiyet ve kimlik duygusu oluşturmak için ifade edilmektedir. Ulusdevletler ise, ortak bir kimlik duygusunu tarihsel anlamda bir ideale oturtabildiği ölçüde toplumsal ve siyasal aidiyet hissi gerçekleştirebilmişlerdir. Bu anlamda yurttaşlığa ilişkin tartışmalar, ulusdevlete mensubiyete ilişkin devam etmektedir.

Liberal düşünceye göre birey, kendi çıkarları doğrultusunda rasyonel hareket etmektedir. Bu görüşün temeli liberalizmin, bireye sadece ahlaki bir öncelik atfetmekle kalmadığını insana çeşitli nitelikler de yüklediğini göstermektedir. Öyle ki insan, peşinden koştuğu çıkarların bilincinde olan, akıllı, çalışkan, bağımsız vb. birçok niteliğe sahiptir. Liberal bireyciliğin, hukuksal ve siyasal bir kategori olarak tanımladığımız yurttaşlık ile ilişkiselliği değerlendirildiğinde; çoğu siyasi konuların adalet, hak, sorumluluk, ödevler gibi hukuki kategorilere yerleştirilirken dışarıda kalan konuların ya da sorunların birey ya da grupların kendi çıkarları için yargı kuralları içerisinde rekabet etmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda liberal yurttaşlar, kendisi için iyi olanı seçebilme ve oluşturabilme kapasitesine sahiptir. Yine bu görüşün önemli yanı, siyasi faaliyeti de özelleştirmesidir.

Siyasi faaliyetin özelleştirilmesi ile liberal anlayışın eşit mesafe metaforu bağdaşmaktadır. Liberal devletin toplumu oluşturan tüm kesimlere eşit mesafede durması cinsiyet, ırk, statü, eğitime dayalı bütün farklılıkları ortadan kaldırmış ve bireyleri ortak bir kimlikte toplamıştır. Liberal anlayışın farklılıkları görmeyen bu bütünleştirici yapısı aynı zamanda bu farklılıkların siyasetten de bağımsız olduğu anlamına gelmektedir. Bu bütünleştirici yapı siyasi alanın yanı sıra kamusal alanda da bütün farklılıkları ve statü eşitsizliklerini ortak kimlik içerisinde eritmektedir (Üstel, 1999: 69). Yani ulusal devlet ile birlikte, aslında ekonomik açıdan eşit olmayan ve aynı ölçüde özgür sayılmayan bireyler, bir ulusdevlete mensup olmaları nedeniyle bütünleşmiştir (Göktürk, 2006: 63). Bu doğrultuda liberal kamusal alan, kimliklerin ve ekonomik eşitsizliklerin bir kenara itildiği sosyal ve ekonomik açıdan eşit haklara sahip oldukları varsayımına dayanarak ilişkilerin sürdüğü bir alan niteliğine sahiptir.

1.2.2. Çokkültürlü Yurttaşlık

Farklı olduğunu iddia eden grupların bu farklılıklarını korumak ve sürdürmek amacıyla kimliklerinin tanınmasını talep etmeleri çokkültürlülüğü gündeme taşımıştır. Çokkültürlülük, kimlik siyaseti, tanınma siyaseti ve farklılık siyaseti olarak da tanımlanan bir proje olarak yukarıda belirtilen taleple bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır. Çokkültürlülük kavramı din, dil, etnik köken gibi azınlıkların yanı sıra toplumdan dışlanmış etnik, dil, din gibi farklılıkları taşımayan sosyal grupları da içine alacak şekilde kapsamlıdır (Altınbaş, 2006: 53-54).

Liberal düşünceye göre, eşitliğin benzerlik üzerinden kurulduğu yurttaşlık kavramı günümüzde farklılıklar üzerinden kurulan eşitlik talebine dönüşmüştür. Yani artık yurttaşlık, eşit kültürel unsurlardaki denklik ile tanımlanmaktadır (Doytcheva, 2009: 22). Liberal yurttaşlık anlayışı, farklılıkları görmeyen bir yapı olduğu gerekçesiyle eleştirilmiş ve yerine liberal hakların daha kapsamlı hali olan çokkültürlü yurttaşlık anlayışı geliştirilmiştir.

Çokkültürlü yurttaşlığın ortaya çıkışı, ulusdevletler ile ortaya çıkan yurttaşlık kavramının içinde ve dışında yer alma ile yakından ilgilidir. Ulusal yurttaş kimliğinin çizdiği çerçeve, içerisinde azınlıklar olarak adlandırabileceğimiz tüm kültürel grupları bir çatı altında birleştirmektedir. Bu bütünleştirici yapı, farklılıkları yok saydığı ve yurttaş kimliği altında erittiği gerekçesiyle eleştirilmektedir. Eleştirilerin yoğunlaştığı alan ise bu durumun demokratikliğidir (Kadioğlu, 2008: 13).

Günümüzde yurttaşlık kavramı bazı kesimlerce eşitliği sınırlandıran bir yapıya sahip olması gerekçesiyle bireysel ve toplumsal ilişkilerde yeni eşitsizliklere yol açan bir yapı olarak görülmektedir. Eleştirilerin yoğunlaştığı nokta, yurttaşlık anlayışının ulusçu bir anlayış temelinde benzerlikler üzerine kurulmuş olması ve bu benzerliklerin neden olduğu ayrışma ve aidiyet hissi yaratmasıdır. Ayrıca yurttaş kimliği, tanımlanan yurttaş kimliği dışında kalan azınlıkları bu ortak kültürden dışlayan bir kurum niteliğinde değerlendirilmektedir (Kaya, 2005: 37). Sınırları belli olan yurttaş kimliğinin bütün kamusal alana hakim olması, alt kimliklere (eşcinsel, kadınlar, azınlık, dil ve dini gruplar gibi) seslerini duyurabilecekleri bir alan bırakmadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Liberal düşünce, dinsel kimliklerde yaşanan gerilimler sonucu dini kamusal alan dışına alan bir

çözüm geliştirmiş fakat aynı şeyi cinsel, etnik, sınıfsal farklılıklar gibi yaşanan birçok gerilime uygulayıp kamusal alan dışına taşıyamadığı için kimlik gerilimi devam etmiştir.

Yaşanan gerilimlerin, küreselleşme olgusuyla sınırları zayıflayan ulusdevletler ile daha da büyüdüğü görülmektedir. Ulusdevletlerde görülen sınır aşınması azınlık ve daha birçok farklı kültürel kimliğin ön plana çıkmasına yol açmıştır (Gülap, 2007: 12). Bu durum, çokkültürlülük üzerinden incelenmektedir (Taylor, 1996: 70). Modern yurttaşlığın, ulusdevlet sınırları içinde, eşitsizlikler barındırdığına dair görüşlerin artması homojen ulus fikirlerinin çatırdamaya başlaması ile heterojen yapının daha ön plana çıktığı görülmektedir. Modernizmin sorgulanmaya başlanması ile birlikte sınırları aşınan ulusdevlette egemenlik krizi baş göstermeye başlamıştır. Bu durum ulusal kavramının anlamını yitirmeye başlamasına yol açmıştır. Yasalar ulusal olmaktan çıkmış ve küresel güçler tarafından belirlenir olmuştur. Sanat, edebiyat ve dil gibi alanlarda kültürel çeşitliliğin yansımaları görülmüştür. Küreselleşmenin getirdiği siyasal ve toplumsal dönüşüm ve buradan hareketle gelişen çoğul kimlikler, küresel güçlerin artan etkisi sonucu gün geçtikçe farklılaştığı görülmektedir. Bazı akademik çevrelerde postmodern olarak adlandırılan bu dönemin diğer bir adı da çokluk çağıdır.

Postmodern çoğulculuk, hiçbir kültürün/kimliğin diğerleri üzerinde baskı ve egemenlik kuramayacağı bu yüzden eşit temsil edilmeleri gerektiğini savunmaktadır. Bu çoğunluğun içinde yer alan farklı kültürel gruplar (dini, etnik ve dezavantajlı marjinal gruplar vb.) tasvir ettikleri en iyi dünya anlayışı ile seslerini kamusal alana taşımaya başlamışlardır. Farklı olduğunu iddia eden grupların bu farklılıklarını korumak ve sürdürmek adına seslerinin gün geçtikçe yükselmesi çokkültürlü politikaların gündemde kalmasını sağlamaktadır. Modernizmin özgürlük, kardeşlik ve eşitlik söylemi postmodernizm ile özgürlük, farklılık ve hoşgörü söylemine dönüşmüştür (Bauman, 2003: 131). Farklılıkları kutsayan bu eşitlik söylemi, çokkültürlülük siyasetinin temelini oluşturmuştur. Son yirmi yılı aşkın süredir yapılan akademik çalışmalar feminizm, eşcinsellik, çevre, ırkçılık, etnik yapı gibi alanlarda yoğunlaşırken aynı zamanda her bir alanın yurttaşlık anlayışını da geliştirmektedir. Ekolojik yurttaşlık, cinsiyetçi yurttaşlık, çokkültürlü yurttaşlık vb. gibi.

Dünya geneline bakıldığında çoğu ülkenin zengin bir kültürel çeşitliliğe sahip olduğu görülmektedir. Son verilere göre dünyada yaklaşık 184 bağımsız ülke, 600 yaşayan

dil ve 5000 etnik grup bulunmaktadır. Rakamlardan yola çıkarak heterojen yapının birçok ülkeyi kapsadığı görülmektedir (Kymlicka, 1998: 25). Çokkültürcülük tartışmaları ulusdevleti, homojen kültür anlayışından farklılıkları esas alan heterojen bir anlayışa doğru taşımaktadır. Artık dünya genelinde kültürel gruplara has değerler, yeni yaşam biçimleri ve kültürel çeşitlilik her geçen gün artmaktadır. Modernizmin evrenselci anlayışı benzerlikler üzerinden inşa edilirken postmodern çağ olarak adlandırılan günümüzün toplum inşası farklılıklar üzerine yoğunlaşmaktadır (Üstel, 1999: 35).

Çokkültürlü ve çokkültürlülük kavramları sıfat olarak ilk kez 1941 yılında bağısız bireylerin oluşturduğu kozmopolit bir toplumu nitelemek için kullanılmıştır. 1970’li yıllar da ise kavramın kültürel çeşitliliği esas alan devlet politikaları için kullanıldığı görülmüştür. Çokkültürcülük, devlet politikası olarak ilk kez Kanada, ABD ve Avustralya’da ortaya çıkmıştır (Doytcheva, 2009: 17). Bu yaklaşıma göre, ulusdevlet homojen bir millet ile oluşabileceği gibi farklı ulusların tek bir devlet çatısı altında toplanmasıyla da ortaya çıkabilir. Farklı ulusların bir araya gelmesiyle oluşan çok uluslu devletler, çeşitli nedenlerle gerçekleşen savaş, göçler ya da ortak iradeye dayanarak oluşabilir (Kymlicka, 1998: 39). Kanada, ABD ve Avustralya gibi ülkeler kuruldukları ilk günden beri heterojen bir yurttaş profiline sahiptir. Bu yüzden bu üç ülkede Almanya, İtalya ve Türkiye vb. ülkelerdeki gibi etnik ulus yapısından çok sivil ulus yapısı ortaya çıktığı görülmektedir (Sarıbay, 2004: 69). Bu ülkeler sahip oldukları ulus yapısı gereğince çokkültürlü politikalardan rahatsızlık duymak bir yana daha teşvik etmektedirler. Çokkültürlü yurttaşlık anlayışının bu ülkelerden tüm dünyaya yayılmaya başladığı söylenebilir. Birçok ulusdevlet çokkültürlü politikaları, neoliberal politikalara güçlü ya da güçsüz karşı koyabildiği ölçüde daha fazla demokrasi ve özgürlük adına uygulanmak zorunda kalmıştır. Fakat ABD, Kanada gibi ülkelerin çokkültürlü politikalarda gösterdiği uyumu yoğun göç alan ve ayrılıkçı hareketlerin görüldüğü Avrupa ülkelerinde görmek çok mümkün olmamıştır. Avrupa kıtasında pek çok ülke özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası çok dilli, dinli ve ırklı hale gelmiştir. 1980’li yıllarda özellikle çok fazla göç alan ülkelerde çokkültürlü politikalar önemli bir araç haline gelmiştir. Bu dönemde çokkültürlü politikaların önemli hale gelmesi bu dönemlere kadar uygulanan asimilasyoncu politikaların başarısız olduğunu göstermiştir (Altınbaş, 2006: 52-53). Asimilasyoncu politikaların başarısızlığının ayyuka çıkması çokkültürlü politikaların başarılı bir şekilde uygulandığı anlamına gelmemektedir. Avrupa’da pek çok ülkede ulusal birliğin temelini kültür olduğuna inanılır. Bu tutum çokkültürlü politikaların uygulanması ve sürdürülebilirliğini engellemiştir. Örneğin, Almanya’da ortak kültürün aşırı önemli

olması çokkültürlü toplumu dolayısıyla çokkültürlü yurttaşlığı imkansız kılmıştır. Almanya’da çokkültürlü politikaların başarısızlığı 2010 yılında başbakan Angela Merkel tarafından itiraf edilmiştir (BBC, 2010).

Kültürel çoğulluğa dayanan çokkültürcülük, özünde liberal bir teoridir. Çokkültürcülük anlayışına göre, sahip olunan kültürel gelenek ve köken ne olursa olsun eşit olarak bir arada yaşamaya engel değildir (Erdoğan, 2006: 195). Liberal teori içerisinde yer alan çokkültürlülük kavramının bireysel ve grup hakları temelinde iki farklı yaklaşımı bulunmaktadır. Ralws ve Kymlicka gibi düşünürler liberal (yurttaşlık modeli) çokkültürlülük yaklaşımını savunurken, Taylor ve Walzer gibi düşünürler grup/cemaatçi yaklaşımı savunmaktadır.

Birinci yaklaşım, klasik liberal anlayış perspektifinde bireyi yurttaşlık ile olan ilişkisi içinde ele almaktadır. Daha öncede değindiğimiz gibi liberal düşünceye göre, yurttaşların tümü aynı iyi yaşam anlayışını paylaşmamaktadır. Liberalizmde her birey değerlidir ve kendi hayatlarını yönlendirecek kararları alabilme yeteneğine sahiptir. Bu yüzden liberal çokkültürcülük anlayışı, bireyin faydasına ilişkin rekabetçi anlayışı koruyan ve aynı zamanda beraber yaşamalarını sağlayacak bir sistemi amaçlamaktadır (Üstel, 1999: 64). Liberal teori, yurttaşları evrensel eşitlik çatısı altında birleştirirken siyasi görüş dışında kalan farklılıkları dikkate almayan ve bu farklılıkların siyaset dışında bırakan bir perspektife sahiptir.

İkinci yaklaşımın savunucuları, 1980’li yıllar ile birlikte liberal çokkültürcülük anlayışını eleştirmeye başlamıştır. Cemaat/grup eksenli gelişen bu anlayış, klasik liberal teorinin sınırlarına eleştirel yaklaşmaktadır. Cemaat ve grup eksenli bu yaklaşım, liberal komüniteryanizm anlayışını ortaya çıkarmıştır. Cemaatçi yaklaşıma göre, birey topluluktan soyut olarak ele alınamaz. Çünkü birey, toplulukla birlikte şekillenmektedir. Bu yüzden siyasal hayat, topluluk ile inşa edilmelidir (Balı, 2001: 170). Cemaatçi yaklaşımda bireylerin her biri cemaatlerine bağlı olduğu için ortak iyiye yönelik savunulan değerleri benimserler ve bu durum özünde bireyi olumsuz etkilemez. Dolayısıyla bu doğrultuda alınan kararların savunulması bireyi sınırlandırmaz. İki yaklaşım arasındaki fark, liberal (yurttaşlık) teori grubun bireysel özgürlüklerini sınırlama gücüne sahip iken cemaatçi teori ise grubun özgürlüklerini istediği gibi kullanmasına olanak tanımaktadır (Bauman, 2000: 268).

Liberal yurttaşlık anlayışı, yurttaş kimliği dışında yer alan kimliklere karşı yansız/tarafsız bir tavır takınmaktadır. Bu tarafsız tavır, yurttaşlığı üst kimlik dışlanan kesimleri ise alt kimlik gibi ayrımlara götürmektedir. Bu ayrım, farklı toplumsal kesimlerde hoşnutsuzluklar yaratmaktadır. Üst kimlik olarak tanımlanan ve aynı zamanda normal olarak kabul edilen yurttaş kimliğinden farklı olan alt kimlikler ırkları, dini inanışları ve etnik kökenleri ve cinsel yönelimlerinden dolayı dışlanmak istememektedirler. Bu yüzden alt kültürlere ait kimlikler, farklılıkların tanındığı daha kapsamlı bir yurttaşlık kavramı ve içeriği talep etmektedir (Kymlicka, 2006: 94). Kadınlar, siyahlar, gey ve lezbiyenler evrensel yurttaşlık haklarına sahip olmalarına rağmen sosyo-kültürel kimliklerinden dolayı dışlandıkları iddiasını her geçen gün yüksek sesle dile getirmektedirler. Bu yüzden çokkültürlülük bağlamında tanınma talebi, bireyin sahip olduğu kültürel kimliğinin tanınması biçiminde yansımaktadır (Wolf, 1996: 86). Toplumda kendini dezavantajlı gören kesimler, ulusal kategoriler üzerinden yapılan siyaseti tüm kesimlerin katılımı konusunda eksik/yetersiz görmektedir (Kadioğlu, 2008: 13).

Kymlicka, toplumun resmi dili, dini, kültürü dışında kalan her birey ya da grubu azınlık tanımı içinde görmektedir. Tanımladığı azınlık kavramını üçe ayırmakta ve yurttaşlık anlayışını da bu ayrımlar üzerinden geliştirmektedir. Bu gruplar ulusal azınlıklar, etnik gruplar ve gey, lezbiyen, kadın, yoksul vb. oluşturduğu gruplardır (Kymlicka, 1998: 51). Kymlicka meşru kimliğin dışında tanımladığı bu üç azınlık grubun haklarını, azınlık haklarının liberal teorisi olarak genişletmektedir. Kymlicka birinci azınlık grup olarak ayırdığı ulusal azınlıkları, öz yönetim hakları içinde tanımlamakta ve bu doğrultuda federalizmi savunmaktadır. İkinci azınlık grubu olarak ayırdığı etnik grupları, çok etniklilik hakları olarak tanımlar ve göç gibi çeşitli nedenlerle farklı ulus çatısı altında yaşayan bu grupların kültürlerinin korunması gerektiğini savunmaktadır. Üçüncü azınlık grubu olarak tanımladığı gey ve lezbiyen, kadın, yoksul vb. meydana gelen grupları ise, özel temsil hakları çerçevesinde tanımlamaktadır. Toplumda farklılıklarından dolayı dezavantajlı olan ve eşit muamele görmeyen bu grupların statülerine yönelik bir hak alanı oluşturulması gerektiğini savunmaktadır (Kymlicka, 1998: 65-68). Görüldüğü gibi düşünür hem bireysel hem de grup haklarına tanımlamaya yönelmiştir. Fakat düşünürün kategorileştirdiği birey ya da grupların haklarının yurttaşlık sistemine nasıl entegre edileceği, ulusal birlik ve beraberliğin nasıl sağlanacağı bir sorun teşkil etmektedir. Çünkü farklı kültür talepleri ile eşitlik düşünenler arasındaki çatışma ya da çakışma, çokkültürlülüğe ılımlı bakan hükümetleri bile bu yaklaşım doğrultusundaki politikaları ancak sınırlı bir şekilde

uygulamak durumunda bırakmıştır. Ayrıca farklılık talebinde bulunan grupların kendine özgü değerleri o kadar katı bir şekilde savunulmaktadır ki bizzat bu durum çokkültürlü politikaların önünde engel oluşturmaktadır (Altınbaş, 2006: 58).

İkinci önemli isim ise Taylor'dur. Taylor, tanınma politikası adlı eserinde farklılıklar üzerine geliştirdiği düşünceleri ile öne çıkmaktadır. Taylor, tüm kültürel kimliklere karşı hoşgörü temeline dayanan, kimliklerin eşdeğer olarak tanınması ve eşit itibar görmesi gerektiğini savunmaktadır (Akt. Köker, 1996: 13). Bu politikayı geliştirirken iki farklı tutumdan yola çıktığı görülmektedir. Modernizmin hakim tek kültürün üstünlüğüne dayanan kimlik anlayışına karşı çıkmaktadır. Evrenselcilik politikası için, tüm yurttaşların eşit itibara sahip olduğunu vurgulamaktadır. Eşit itibar, farklılıklar yok sayılarak tanınmaktadır. Bu tutum Fransız devrimi geleneğinden gelmektedir. İkinci tutum ise, modern kimliğin gelişimi ile ortaya çıkan kimlik/farklılık politikasıdır. Kimlik ya da farklılık politikası, kendine özgü niteliklere sahip olan kimliklerin farklılıklarının tanınmasıdır (Taylor, 1996: 50). Taylor'a göre (1996: 52), bahsetmiş olduğu iki farklı tutum çatışma içindedir. Evrenselcilikte, bir ortaklık ve aynılık üzerinden verilen eşitlik; kimlik ya da farklılıkta ise birey veya grubun benzer olmayan nitelikleri üzerinden eşitlik sağlanmaktadır. Bu çatışma iki sonucu, evrenselci eşit itibar ile farklılık karşıtı, farklılıkcılıkta ise tek tip olmayı reddeden bir anlayış ortaya çıkmaktadır. Taylor'un savunduğu yurttaşlık anlayışının gelişmesi için yurttaşlık kavramının ulus boyunduruğundan kurtarılması gerekmektedir (Taylor, 1996: 52-56).

Çokkültürcülük politikası farklılıklara hoşgörü, saygı, eşit haklar gibi her ne kadar olumlu bir tablo çizse de bazı problemleri bünyesinde barındırmaktadır. Kavrama bazı eleştiriler yöneltilmektedir. Etnik yapısı farklı olan ülkelerde bütünsel yapının parçalanma ve çatışmaların ortaya çıkma tehlikesi vardır. Bu konuda çokkültürcülük taraftarları, demokratik haklar ve kurumların kültürel unsurlara göre düzenlendiği takdirde hiçbir kesimin karşı bir harekette bulunmayacağını varsayarlar. Fakat birçok ülkede görülen mikro milliyetçiliklerin neden olduğu çatışmalar bunun ancak ütöpik bir düşünce olduğunu gösterir niteliktedir. İkincisi, küreselleşmenin bu kadar yoğun olduğu bir dünyada çokkültürcülüğün yalnızca bir hayal olabileceğidir. Jakoby'e göre (Akt. Aktay, 2003: 79), küreselleşmenin oluşturduğu tüketim kültüründen beslenen ve farklılıkları yok eden tek tip kültür hakimiyetini korurken çokkültürlülük politikalarından bahsetmek gerçekçi değildir. Bir başka eleştiri ise Zizek'ten gelmektedir. Çokkültürlülük politikaları her ne kadar kültürel

çeşitliliğe hizmet eder gibi görünüyorsa da altında yatan gerçek aslında küresel kapitalizmin yeni bir şekli olduğudur. Küresel kapitalizm, çokkültürlülük üzerinden hakimiyetini sürdürmektedir. Bu bağlamda çokkültürlülük politikaları gerçek dışı ve zorlama politikalarının olduğunu savunmaktadır (Zizek, 2001: 166).

1.2.3. Sosyalizm ve Yurttaşlık

Sol yurttaşlık ve özgürlük konusunu açıklayabilmek için, sol ideolojiyi ve temel unsurları ele almamız gerekmektedir. Çünkü sol yurttaşlık anlayışı özünde sosyalist düşüncenin temel unsurlarını taşımaktadır.

“Birleşmek” ya da “paylaşmak” anlamına gelen sosyalist kavramı “sociare” den türemiştir. Kavram ilk olarak İngiltere’de bir dergide kullanılmıştır. 1800’lü yılların başından 1840’lı yıllara kadar birçok düşünürün (Simon, Owen gibi) inançları sosyalizm ile bağdaştırılmıştır. Bu yıllardan sonra endüstrileşen çoğu ülkede sosyalist kavramı bilinen bir terim haline gelmiştir. Sosyalist düşünce tarihi Platon’un Devlet’ine kadar götürülebilir olmasına rağmen, sosyalizm 19.yy. ile birlikte siyasi bir anlam kazanmıştır (Heywood, 2013: 117). Sosyalizm, sanayi kapitalizmine tepki olarak gelişmiştir. Sosyalizm başlarda fabrika üretimi karşısında esnaf ve zanaatkarların çıkarlarını korurken zamanla bu üretim biçiminin bağlantılı olduğu çalışan/işçi sınıfının çıkarlarını korumaya evrilmiştir. Bu gelişim süreci, sosyalist düşünceye “izm” sıfatının eklenmesine ve sosyalist düşünceyi kitleleri harekete geçiren bir ideoloji haline getirmiştir. Sosyalizmin temel eleştirisi, serbest piyasa mübadelesine dayanan kapitalist ekonomik sistemin yarattığı tüm olumsuzluklardır. Bu yüzden sosyalizmin hedefi, kapitalist ekonomik sistemin kurmuş olduğu tüm yapıyı kaldırmak ve yerine ortak mülkiyet esasına dayanan sosyalist toplum düzenini kurmaktır. Özü itibariyle sosyalizmin sosyal haksızlığa tepki olduğunu söyleyebiliriz. Bu açıdan bakıldığında bile sosyalizmin izlerinin tarihin derinliklerinde kaybolduğunu söyleyebiliriz (Turhan, 2012: 7).

Sosyalizmin en etkili temsilcileri Marks ve Engels’tir. Marks ve Engels, modern sosyalist hareketi 1848’de birlikte kaleme aldıkları *Komünist Manifesto* ile başlatmışlardır. Sosyalist düşüncenin başka önemli öncüleri de bulunmaktadır. Öncüler arasında Fransız devrimi sırasında yaşayan ütöpik sosyalistler olarak adlandırılan Owen, Fourier ve Simon yer almaktadır. Ayrıca 1830-40’lı yıllarda demokrasi, eşitlik ve kolektivizm fikirlerini ilk

kez işçi sınıfı ile birleştiren İngiliz Çartistleri önemlidir. Fakat Marks ve Engels'i farklı kılan, toplumların tarihsel süreç içerisinde gelişim yasalarını sistematik olarak ortaya koymaları olmuştur. Bu bağlamda tarihsel dizinde, kapitalizmin gelişim yasalarını inceleyerek süreç içerisinde sosyalizmin alacağı biçimi ortaya koymuşlardır. Bu tarihsel materyalist yaklaşım, sosyalist düşüncüyü ütopyik sosyalizmden bilimsel sosyalizme taşımıştır. Modern sosyalistlerin düşüncelerine göre sosyalizm, kapitalizmin yadsınmasıdır. Sosyalizm, kapitalizmin içerisinde gelişip proletarya ile devrimci süreçten geçerek sosyalist toplum düzenini kuracaktır. Sosyalist toplum ise komünizme geçişte bir evre olarak görülmektedir (Bottomore, 1993: 512).

Sosyalizm, kapitalist düzenin doğurduğu eşitsizliklere bir tepki olarak doğmuştur. Bu bağlamda kapitalist sistemin ideolojik temeli olan liberalizmin karşısında yer almaktadır. Her iki ideolojinin de ortak kökleri Aydınlanma olmasına rağmen sosyalizm, liberal piyasa toplumunu eleştirmiş ve kapitalizme bir alternatif sunmaya çalışmıştır (Heywood, 2013: 117). Sosyalizm, liberal sistemin bireycilik anlayışı ve sömürü düzeninin meşru sözcülüğünü yapmasına karşı tepki göstermektedir. Sosyalizm, eşitsizlik üzerine konumlanan bu sistemi ezilen ve sömürülen çalışan/işçi sınıfı lehine değiştirme amacı gütmektedir (Raynaud ve Rials, 2003: 816). Kapitalist sistemin üretim tarzı ve ilişkileri ile işçi sınıfı üzerindeki kurduğu mutlak sömürü, ağır çalışma şartları ve sosyal haklardan yoksunluk büyük kitleleri sosyalist düşünce etrafında toplanmaya itmiştir. 19. yy. ile birlikte sosyalist düşünceden hareket eden sendikal gelişim, parti örgütlenmeleri, spor ve sosyal kulüplerin çoğalmasıyla ortaya çıkan kitlesel hareketler birçok sosyal hakkın anayasal düzeyde kazanılmasını sağlamıştır (Heywood, 2013: 117). Bu sosyalist mücadele, liberal düşüncenin sağladığı klasik hakların (yaşama ve özgürlük, yasa önünde eşitlik, işkence yasağı vb.) yanında sosyal hakların kazanılmasında (genel ve eşit oy hakkı, sosyal güvenlik hakları vb.) etkili olmuştur (Çaha, 2007: 150).

Sosyalizm, 19. yy. da siyasal bir anlam kazanmış ve giderek yayılan bir fikir sistemi haline gelmiştir (Heywood, 2006: 71). Kapitalist sistem ve liberalizme tepki olarak gelişen sosyalist düşüncenin temel unsurları ise toplum, eşitlik, kardeşlik, ortak mülkiyet, sosyal sınıf, ortak ihtiyaçlar olarak ele alınabilir.

Sosyalizmin odağında, ortak bir insaniyetin varlığıyla bağlantılı bir insan anlayışı yatmaktadır. Liberalizmin bireycilik anlayışının karşısında sosyalizmin toplumsallık

anlayışı ön plana çıkmaktadır. Sosyalizmde toplumsal gruplar, bireyin önüne geçmektedir. Çünkü birey, kendisini tanımladığı ve yaşadığı toplumdan soyut değildir aksine içinde yaşadığı toplumla bağımlı bir ilişki sürdürmektedir (Heywood, 2006: 72). Bu bağlamda sosyalizm, liberalizmin bireye attığı bütün doğuştan gelen özelliklerin yerine bireyin toplum içinde nasıl şekillendiği ile ilgilenmektedir. Sosyalizmin topluma verdiği öneme bakmak gerekirse, toplumun gücü sosyal ve ekonomik problemlerin üstesinden gelebilen bütünleştirici bir rol oynamaktadır. Bu önem bizi kolektif bir vizyona ulaştırır. Sosyalizmde kişisel çıkarlar peşinde koşmak yerine birlikte çalışarak hedefleri takip etme yeteneği ve isteği insan kapasitesi üzerinde tutulmaktadır. Liberalizm ve muhafazakâr düşüncenin bireyin doğasına yönelik bencil ve çıkarları peşinde koşan vb. gibi tanımlamaları sosyalistler tarafından kabul edilmez. Sosyalist düşünceye göre bencillik, açgözlülük gibi davranışlar yaradılışla edinilmez aksine bu tip davranışlar sosyal olarak kazanılmaktadır. Zaten insanları bencil ve açgözlü olmaya zorlayan da kapitalist piyasanın kar kovalamaya yönlendiren yapısıdır. Sosyalizm, insanların bulundukları bu durumdan çıkarıp gerçek özgürlük ve amaçlar için hareket edebilecekleri bir toplum tasavvuruna yönlendirme amacındadır (Heywood, 2013: 120).

Eşitlik, sosyalizmin temel değerlerinden biridir. Sosyalizm çoğu zaman eşitçiliğin özel bir türüne olan inanç olarak tanımlanmaktadır. Sosyalist eşitlik daha çok ekonomideki tutuma bağlı olarak bireylerin sosyoekonomik alanda eşitliğini vurgulamaktadır. Bu yüzden liberalizmin savunduğu biçimsel eşitliğe karşı tepki göstermektedir. Liberal anlayışa göre, tüm bireyler eşit ahlaki değere sahiptirler ve bundan dolayı eşit haklara sahiptirler. Fakat her birey farklı yeteneklere sahiptir ve maddi zenginliğe ulaşması ancak bu yeteneklere bağlıdır. Bu yüzden liberal düşünce fırsat eşitliğini savunmaktadır. Fırsat eşitliği, bireylerin sosyal ve ekonomik anlamda eşit olması yani kaynakların ve zenginliğin eşit dağıtılması yönünde bir eşitlik anlayışı değildir (Akdere, 1993: 85). Sosyalist düşünceye göre ise, sosyal eşitliğin sağlanması önem arz etmektedir. Sosyal eşitliğe destek için üç argüman geliştirilmiştir. Birincisi, adalet ve dürüstlüktür. Liberal anlayışın servet ve yetenek arasındaki kurduğu doğru orantı sosyalist düşünceye göre yanlıştır. Bu durum, bencil davranışları desteklemekten başka bir işe yaramamaktadır. Tabii ki toplumun tüm üyeleri aynı yeteneklere sahip olamaz. Fakat insan eşitsizliklerinin en büyük nedeni insanların doğuştan eşit yeteneklere sahip olmamaları değil, toplum tarafından eşit olmayan davranışlardır. Adalet kavramı da tam bu noktada tüm insanlara eşit davranılmasını gerektirir. Bu açıdan liberalizmin savunduğu, siyasi ve hukuksal eşitlik yetersizdir çünkü kapitalist sistemin

kendisi doğası eşitsizliklere neden olmaktadır. İkincisi, toplum ve işbirliği esasıdır. Bu argümana göre, sosyal eşitliğin sağlanması bireyleri kamu yararı için çalışmaya teşvik edecek ve aralarındaki bağın daha kuvvetli olmasını sağlayacaktır. Çünkü sosyal yaşam ve gelirdeki eşitsizlikler çatışmanın temel nedenini oluşturmaktadır. Üçüncüsü, sosyal eşitliğin insanın kendini gerçekleştirebilmesi için gerekli olduğudur. Çünkü tüm sosyal ve ekonomik engellerin kaldırılması özgürlük ve gelişimin önündeki engelleri ortadan kaldıracaktır (Heywood, 2013: 124).

Sosyalizmde kardeşlik kavramı tüm insanları içine alacak şekilde geniş bir perspektife sahiptir. Ortak insanlığı paylaşan sosyal varlık olan insanlar, birbirlerine kardeşlik hissi ile bağlıdırlar. Bu yaklaşım, liberalizmdeki rekabet duygusunun karşısında konumlanmaktadır. Liberal düşüncenin teşvik ettiği rekabetin ve bencilliğin tam tersine sosyalizm insanları işbirliğine ve paylaşmaya itmektedir. Yani sosyalizm, bireyciliğe karşı kolektivizm ön planda tutmaktadır. Çünkü bireycilik, rekabeti içerir ve bu rekabet toplumsal çatışmayı beraberinde getirir. Sosyalizmin kardeşlik kavramı, işbirliğini besler ve toplumsal bağların güçlenmesini sağlar (Heywood, 2006: 73).

Ortak mülkiyet kavramı, sosyalizmde oldukça önemli ve sağlanması temel teşkil eden bir ilkedir. Sosyalist düşüncede özel mülkiyet, eşitsizliğin ve rekabetin kaynağı olarak görülmektedir. Sosyalist düşüncenin tepki gösterdiği özel mülkiyet kavramı ile kişisel sahipliklerden çok sermaye ve servet kastedilmektedir. Liberalizmde mülkiyet kavramı, özel mülkiyet olarak savunulmakta ve doğal bir kurum olarak görülmektedir. Sosyalizm bu anlayışa karşı tepki göstermektedir. Sosyalist anlayışa göre, özel mülkiyet adaletsiz bir kavramdır. Çünkü, servet toplu olarak insan gücü ile elde edilir ve dolayısıyla bireylere değil topluma ait olması gerekmektedir. Sosyal adalet bu şekilde sağlanmaktadır. Bir diğer noktada liberalizm, özel mülkiyet rekabeti ve açgözlülüğe yol açtığı için yozlaştırıcıdır. Çünkü liberalizm insanları özel mülkiyet peşinde sürüklerken mutluluk ve kendini gerçekleştirme amaçlarına ancak servet ile ulaşılacağı konusunda teşvik etmektedir. Servet elde etme hırsı insanları özel mülkiyet elde etme çabasına sokmaktadır. Bu durum sosyalizm açısından çatışmanın kaynağı olarak görülmektedir. En basit zengin-fakir, işçi-işveren arasındaki çatışmayı desteklemektedir. Marks, mülkiyet konusunda özel mülkün kaldırılması ve mülkiyetin açıkça insanlık yararına kullanılması için toplu olarak sahiplenilmesi gerektiğini savunmaktadır (Akdere, 1993: 86).

Sosyal sınıf kavramı, genellikle aynı sosyal ve ekonomik seviyeye sahip olan insan gruplarını ifade etmektedir. Sosyal sınıf, sosyalist düşüncede sosyal tabakanın en önemli boyutunu oluşturmaktadır. Ayrıca, sosyalizmde sosyal sınıf siyasi açıdan da önemli bir olguya karşılık gelmektedir. Sosyal sınıf kavramı bir bağlamda sınıf siyasetinin bir şekli olarak nitelendirilmektedir. Sosyalizmde sınıf siyaseti iki şekilde ifade bulunmaktadır. Birincisi, sosyal sınıf analitik bir araç niteliğindedir. Sosyalist düşünceye göre, ilk sosyalist toplumlarda insanlar genel olarak aynı ekonomik çıkarları paylaştığı için diğer insanlar ile hareket etme eğilimindedirler. Bu anlamda bireylerden daha ziyade sosyal sınıflar ön plandadır. Sosyal sınıfların bu yüzden toplumsal ve siyasal değişimleri anlamak konusunda oldukça önemli bir işlevi vardır. İkincisi, sosyalizmde sınıf siyaseti işçi sınıfı üzerine odaklanmaktadır. Sosyalizm bu sınıfın siyasi mücadele ve özgürlüğü ile ilgilenmektedir. Açıkladığımız iki kavram sonrası sosyalizmin sosyal sınıf kavramını zorunlu ve kalıcı olarak görmediğini belirtmemiz gerekir. Çünkü sosyalist ideoloji, sınıfsız bir toplum ya da sınıflar arasındaki adaletsizliğin en aza indirildiği bir toplum düzenini savunmaktadır. Sosyalist ideolojiye göre, sınıfsız toplum yapısı insan gelişiminin önündeki tüm engelleri kaldırmakta ve insanın kendini gerçekleştirmesi için gerekli ortamı sunmaktadır (Heywood, 2013: 124-125).

Sosyalist düşüncenin eşitlik konusundaki bakış açısı maddi menfaatlerin sadece yetenek ve çalışma temelinde ele alınmasını değil, ihtiyaçlar temelinde dağıtılmasına ilişkin bir inancı da taşımaktadır. Sosyalizme göre ihtiyaç bir zorunluluktur. Basit ve saçma bir istek değildir aynı zamanda doyumu gerektirir. Bütün temel ihtiyaçların karşılanması insani ve toplumsal durum için esas teşkil etmektedir. Sosyalistlere göre bu ihtiyaçların doyuma ulaşması özgürlüğün ilacı olarak görülmektedir. Tüm insanlar benzer nitelikteki ihtiyaçlara sahiptir. Bu ihtiyaçların doyuma ulaşması için servet ve kaynaklar ihtiyaç temelinde eşit olarak dağıtılmalıdır. Marks bu konuda, herkesten yeteneğine göre alınmalı ve herkese ihtiyacı kadar verilmeli anlayışını benimsemektedir. Bu hususun özü insanların sadece maddi güdülerle değil ahlaki güdülerle de hareket etmesine dayanmaktadır (Heywood, 2006: 73).

Sosyalizmin amacı, toplumun içerdiği tüm değerleri ortak mülkiyet esasına göre örgütleyerek insanları yabancılaştıran bütün unsurlarından arınmış tam özgürlüğüne sahip bir toplum yaratmaktır. Tam özgürlük anlayışı ile özünde insanı insan yapan yaratıcı yeteneklerin önündeki tüm engellerin kaldırılması kastedilmektedir. Sosyal, ekonomik,

siyasal ve toplumsal eşitsizlikler sonucu oluşan sınıflar insanların kendilerini geliştirmelerini engellemektedir. Bu yüzden tam özgürlük, bahsedilen tüm engellerin kaldırılması demektir. Bu bağlamda sosyalist ideoloji yeni bir kültür ve insan yaratmaktadır. İnsanlar arasında çatışma yaratan tüm kurumların (devlet, özel mülkiyet gibi) ortadan kalkması, sınıf çatışmalarının son bulduğu kardeşlik ve eşitliğin temelini sağlayacaktır. Dolayısıyla insanlığın gelişmesinin önündeki tüm engeller de kalkmış olacaktır (Akdere, 1993: 85-87). Liberalizmin aksine sosyalizmde bireyler yardımsever ve sosyaldır. Toplumsal ve çevresel koşullar içinde şekillenirler. Bu yüzden sosyalist toplumda işbirliği ve dayanışma ön plandadır. Tüm bu unsurların birleşimi sosyalizmin devlet anlayışını da yansıtmaktadır.

Sosyalizm, devlet kurumuna bakış açısıyla da liberalizmden ayrılmaktadır. Sosyalizm daha öncede belirtildiği gibi komünizme geçiş evresi olduğu için devlete ve bağlı tüm kurumlarına geçici olarak bakmaktadır. Sosyalizmde devlete olumsuz bakılmaktadır. Çünkü devlet, egemen sınıfın çıkarlarına hizmet eden ve diğer sınıfları ezmek için kullanılan bir araçtır. Sosyalist düşüncede üretim araçlarına sahip egemen sınıflar aynı zamanda devlete sahip olarak görülmektedir. Marks, bu yüzden tüm siyasal savaşını devletin ortadan kaldırılması üzerine kurmaktadır. Sosyalizmde devletin ortadan kalkması kademeli olarak gerçekleşecek bir olaydır. Bu yüzden geçişin ilk biçiminde “egemen sınıf olarak örgütlenmiş proletarya” devleti ele geçirecektir. Sömürücü/egemen sınıfların ortadan kaldırılmasından sonra ise, proletarya ezen ve ezilen bölünmesinin olmadığı bir toplumda bir baskı aracına da ihtiyaç duymayacaktır (Akdere, 1993: 89).

Sosyalizmde demokrasi kavramı devlet ve sınıf kavramlarından ayrı düşünülemez. Marks’ın demokrasi konusundaki görüşlerini açıklamanın bir takım zorlukları içinde barındırdığını belirterek genel olarak demokrasinin Marksist düşüncenin neresinde yer aldığını açıklamak sosyalist yurttaşlığı anlamak açısından önem teşkil etmektedir. Marks’ın demokrasiye olan bakış açısını kısaca 1847 öncesi ve sonrası olarak değerlendirebiliriz. 1847 ve 1848 yılları öncesi Genç Marks dönemi, 1848 yılları sonrası ise Olgun Marks dönemi olarak ayırma tabi tutulmaktadır. Genç Marks’ın demokrasiyi savunma bağlamı komünizm fikrinin gelişmesiyle doğrusal bir ilişki içerisindedir. Bu çerçevede Marks komünizmi gerçek bir demokrasi bağlamına oturtmaktadır. Burjuva demokrasisinde devlet ile toplum arasında ayrılık vardır. Marksizm’e göre liberal düzende devlet kendisini toplumdan soyutlamıştır ve toplumu değil tek tek bireyleri temsil etmektedir. Burjuva

demokrasisinde yurttaşlar, tüm toplumu ilgilendiren kararlara bir siyasal alan aracılığı ile katılırlar. Yani burjuva demokrasisinde yurttaşlar pasiftir. Yurttaşların toplumu doğrudan ilgilendiren kararlara doğrudan katılımı devletin yapısı gereği katılmaları imkansızdır. Sosyalist demokrasi de ise toplumu çoğunluğun yönetmesi esastır. Bu çoğunluğun doğrudan katılımı giderek artan bir seyir izler. Çünkü sosyalizmde henüz devlet tam anlamıyla ortadan kalkmamıştır. Dolayısıyla özüm senerek gerçek demokrasiye geçiş gerçekleşir ve burjuva demokrasisindeki pasif yurttaşlık kendisini aktif yurttaşlığa bırakır. Marks, *Komünist Manifesto*'da demokrasiyi bireyin özgür gelişimi herkesin özgür gelişiminin bir koşulu olarak yani demokrasiyi birlik olarak tanımlamaktadır (Akt Sartori, 2014: 544). Hatta Marks mutlak özgürlükten bahsetmektedir. Bu mutlak özgürlüğün sağlanması ise ancak kurguladığı ideal toplum (komünizm) ile gerçekleşecektir. Olgun Marks dönemi ise 1847 yılları sonrasındır. Marks bu dönemde demokrasi kavramını işçi sınıfı, devrim stratejileri, sosyalizme geçiş ve sonrası gibi bağlamlar içerisinde değerlendirmektedir. Özellikle 1871 yılı Paris komünü sonrası demokrasi kavramı emeğin kurtuluşu ile gerçek mahiyetine kavuşacaktır. Demokrasi kavramı Marks için diğer rejimler arasında ayrıcalıklı bir yere sahip olmakla birlikte siyasi bir terimi aşan bir anlama sahiptir. Sosyalizmde demokrasi kavramı güçlü bir eşitlik ve sosyal olan vurgusunu içinde barındırmaktadır.

Sosyalist düşüncede sosyal haklar ön planda tutulmakta ve sosyal adaletin sağlanması öncelikli bir konum arz etmektedir. Liberal düşüncede ise bireyler ön plandadır ve bireylerin çıkarları toplumun çıkarlarından önde gelmektedir. Bu tutum yurttaşlık konusundaki farklılıklara yansımıştır. Liberal anlayışta yurttaşların her biri diğerlerine karşı sorumluluk duygusu hissetmezken sosyalist düşüncede toplum bireyden önce gelmektedir. Toplumun ortak çıkarları bireylerin çıkarlarından daha önemlidir. Dolayısıyla sosyalist yurttaşların her biri ortak yaşadıkları diğer yurttaşlara karşı sorumluluk duygusu ile bağlıdırlar.

Özgürlük kavramına ilişkin görüşler de yurttaşların konumunu etkilemektedir. Liberal görüşün negatif özgürlük anlayışı, bireylerin kendilerini gerçekleştirmek için engellenmemesi anlamına gelmektedir. Bunun için liberal devlet sadece özgürlüğün baskı altında olmamasını güvence altına almaktadır. Fakat sosyalizm negatif özgürlüğün yeterli olmadığı gerekçesiyle pozitif özgürlüğü savunmaktadır. Pozitif özgürlük anlayışı sosyalist düşüncenin oluşumuna temel teşkil etmektedir. Marksist teoride özgürlüğün bireyler yerine sınıf ve sosyal tabaka gibi çeşitli katmanlara ait bir özellik olması gerektiği vurgulanır.

Sosyalist devlet, özgürlüğe şekli bir hak olmaktan çok fiili bir hak işlevi yüklemektedir. Sosyalist düşünceye göre, devlet sosyal alana müdahale ederek insanın kendini gerçekleştirmesi yönündeki engelleri kaldırmalıdır. Sosyalist görüşe göre bu engeller sosyoekonomik engellerdir. Bu yüzden yurttaşlara yönelik sosyal haklar çok geniş bir şekilde tanınmaktadır. Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerde (Küba, Çin, Vietnam vb.) yurttaşlara konut, toplu taşıma, sağlık, eğitim gibi geniş birçok konuda sosyal haklar verildiği görülmektedir.

Sosyalist düşüncede insan oldukça değerlidir ve insana meta gözüyle bakılmaz. İnsanın bu denli değerli olduğu ideolojik sistemde kadının yeri de oldukça değerlidir. Çok eleştirilmiş olsa da Marks kadın sorununu ayrı başlık altında ele almamıştır. Marks'ın kadın hakkındaki görüşleri aile, devlet ve üretim ilişkilerine yönelik görüşlerinin içerisinde yer almaktadır. Marks, kadın ve çocukları proletaryadan daha çok ezilen kesim olarak görmektedir. Kadınların zor şartlar altında çalışmaya zorlanması ve karşılaştıkları diğer zorluklar kapitalist sistem ve savunduğu ataerkil aile sisteminin bir sonucudur. Ayrıca kadınların ikinci planda kalması özel mülkiyetin de bir sonucudur. Miras sistemi ve yerleşen ataerkil aile sistemi kadının yaptığı işlerin değersiz görülmesine ve özel alana hapsedilmesine neden olmuştur (Lenin, 2012: 75-78). Bu nedenle kadınların ve proletaryanın kurtuluşu komünist sisteme ulaşmakla mümkün olacaktır. Sosyalist düşünceye göre kapitalist sistemin köleleştirdiği işçilerin ve özellikle kadınların kurtuluşu komünizme geçişle mümkün görülmektedir. Kadınlar komünizme geçiş ile birlikte hapsedildikleri ev alanından çıkarak üretim sürecine ve topluma eşit bireyler olarak katılacaklardır. Kadınların eşit haklara sahip bireyler olmasına dair bakış açısı Sovyet Rusya'da önemli bir yer edinmiştir. Rus Sosyal-Demokrat İşçi Partisi'nin 1902 yılındaki taslak programının 6. Maddesinde “özellikle kadınların sağlığa zararlı olan yerlerde çalıştırılmasının yasaklanması” kabul edilmiştir. Ayrıca Sovyet iktidarı ilk iki yılda kadınlara eğitim, uygarlık ve özgürlükler adına ciddi düzenlemeler getirmiştir. Adil şartlarda üretim sürecine dahil olan kadınlar için kürtaj hakkı ve kreş desteği verilmiştir (Lenin, 1978: 18,76).

Sosyalist birçok ülkede öne çıkan geniş sosyal haklar yanı sıra diğer haklara da bakmak gerekirse, bazı sosyalist ülkelerde öncü parti veya tek parti şeklindeki görülen örgütlenmelerin sosyalizmin de karşı olduğu bürokrasi ve seçkinciler sınıfının oluşmasına neden olduğu görülmüştür. Üst düzey parti yöneticilerinin ve bürokratların sosyal işgücü sürecini ve ürün dağıtımını kendi çıkarları doğrultusunda yönetebildiği durumlar ortaya

çıkılmıştır. Bu durum sosyal hakların genişlemesine rağmen medeni ve siyasal hakların önemli ölçüde baskı altına girdiği durumlara yol açmıştır. Örneğin, Stalin döneminin baskıcı uygulamaları Marshall'ın sözünü ettiği medeni-siyasal-sosyal haklar şeklinde süregelen dizini farklılaştırmıştır. Sosyalist ülkelerde önce sosyal haklar tahsis edilmiş medeni ve siyasal haklar daha sonra gelmiştir (Marshall ve Bottomore, 2000: 95-96).

1.3. KİMLİK

Modernleşme, kimliğin sorun haline gelmesinde dönüm noktası özelliği taşımaktadır. Geleneksel dönemde tanımlama aracı olan kimliğe modernleşme ile birlikte daha farklı bir misyon yüklenmiştir. Kimlik olgusu moderniteyle birlikte siyasi bir araç haline gelmiştir. Geleneksel toplum değerlerinden tamamen kopuş olduğunun göstergesi de bireyin modern toplumda merkez haline gelmesidir. Kimliğin geleneksel değerlerden sıyrılıp büyük bir dönüşüm içine girmesi bireylerin bir takım bütünleşme sorunları yaşamasına neden olmuştur. Yine de modern toplumun getirdiği yeniliklerin 20.yy ortalarına kadar bireylerde keskin bir sorun/bunalıma yol açtığı görülmektedir. 1960'lı yıllar kimlik bunalımının başlangıcı olarak önemli bir dönemdir. Bu yıllar ile birlikte artan farklı eksenler bazında gelişen kolektif kimlik arayışları siyasi analizlerde kimlik kavramının kullanılmasına neden olmuştur.

Kimlik kavramının tanımlanmasına yönelik görüş çeşitliliği göz önünde tutularak genel bir tanım yapmak gerekirse; sosyal bir varlık olan insana özgü nitelik, özellik, ona has, onu o yapan şartların tümü veya bireyin kimse olmasını sağlayan veya bireyin kendisi olduğunu ispat eden göstergelerdir. Kısacası “ben kimim?” sorusuna verdiğimiz cevaptır (Aydoğdu, 2004: 117). Güvenç (1993: 3), kimliği “kişi, topluluk ve toplumların kim olduklarına dair soruya verdikleri cevap” olarak tanımlamaktadır. Cevizci'ye göre (2010: 940), “kişinin toplumsal, siyasi, kültürel varlığını tanımlayan, ona farklılık veya belirlilik kazandıran, varoluşuna anlam yükleyen yapı ya da niteliktir”. Eroğlu ise (1999: 147-148), kimliği aidiyet üzerinden tanımlamaktadır. “Bir insanın kim olduğunun cevabına dair bütün özellikleri içermektedir. Ayrıca kimlik bir kişinin mevcut kişilik özellikleri çerçevesinde kime ya da kimlere ait olduğunu gösteren bir aidiyet, mensubiyet duygusudur.” Karpat (1995: 23), kimliğin ülkelerin millet, sosyal sınıf, sosyal ve kültürel yapılarına göre şekillendiğini belirtmektedir. Bu yüzden kimlik, bir arada yaşanan gruplarla ilişkileri ve bu gruplarla olan sorumluluk, hak ve aitlik derecelerini belirlemektedir. Birey ve toplulukları

bir araya getiren hak ve sorumluluklar ortak bir gelişimi ve savunmayı sağlamaktadır. Böylece kişiler arası beraberlik ve dayanışma duygusunu geliştirir. Kimlik tanımları incelendiğinde kimliğin, kişinin tanınması için değil tanımlanması için gerekli olduğu görülmektedir. Çünkü çoğu tanımın da içerdiği gibi kişinin kim olduğu sorusu sosyal, kültürel ve siyasi anlamlarda cevaplara karşılık gelmektedir.

Kavrama yönelik ilk tanımlamayı yapan Locke, kimliği “hatırlama, idrak ve bilinç” hali olarak tanımlamıştır. Locke’un kimliği tanımlamak için kullanmış olduğu kavramlar, farklılığı oluşturan düşünme, benliğini ifade etme ve geliştirme biçimlerinin karakterlerini oluşturmaktadır (Anık, 2012: 21). Bireyin kimliği, onu başkalarından ayıran özelliklerinin bütünüdür. Burada ön plana çıkan “farklılık” kavramıdır. Maalouf’a göre (1998: 16), kimlik büyük oranda yaşam tecrübesine paralel olarak çıkar ve gelişir. Bu durumu kendi deyimiyle “zamanın havası” olarak adlandırmaktadır. Kişiyi tanımlayan kimlik sadece resmi kayıtlarda yer alan bilgilerden ibaret değildir. Kişinin inancı, uyuğu, dili, ailesi, mesleği, cinsiyeti, cinsel tercihleri, katılmış olduğu cemaat, dernek, futbol takımı, sendika, arkadaş grubu gibi çok boyutlu etkileşim alanları insanın “kimliğini” ve “neliğini” ortaya koymaktadır.

Kimlik kavramına psikolojik ve sosyolojik olmak üzere iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Psikolojik yaklaşımın temel alanını benlik oluşturur. Kişi kimliğini tanımlarken ben kimim sorusuna verdiği ve onu eşsiz kılan cevaplar benliğine karşılık gelmektedir. Sosyolojik yaklaşımın temel alanını ise kişinin bulunduğu sosyal çevre ile etkileşimi oluşturmaktadır. Psikolojide kimlik, merkezine benlik ve kişilik süreçlerini alarak bir tanımlama yaparken; sosyolojide ise kimlik sadece bireysel olana yönelmez, toplumsal ve ulusal olanla da ilgilenir. Kimlik sosyolojide, cinsiyet ve sınıf belirlemelerinde kullanılan bir kavram olup bireyin sosyal durumunu ifade etmektedir (Aydoğdu, 2004: 117). Bireysel kimlik ile sosyal çevre etkileşim içindedir. Bu etkileşim süreci kimliğin belirlenmesinde önemli rol oynar. Kimlik duygusunun oluşum aşamasında bireyin kendisi, başkaları ile etkileşimi ve başkalarına karşı duruşu belirleyici olmaktadır. Cinsiyet, yaş, din, dil, statü, semboller, tarih, mitler vb. birçok faktör kimlik edinme ve kimliği içselleştirme sürecinde etkili olmaktadır.

Kişi ve gruplar yaşadıkları toplum içerisinde kendilerini kimlikleri vasıtasıyla tanımlamaktadır. Bu yüzden kişi ve gruplar kendi kimlik tanımlarını yaparken kendi gibi olmayanları da tanım dışında bırakmaktadır. Kimliği tanımlarken verilen cevaplar aynı

zamanda kimliğin sınırlarını oluşturmaktadır. Sınırları olan bir kavram, kendisi ve dışındakiler olmak üzere doğal bir ayrım ortaya koyar. Bu durum ise öteki üzerinden bir kimlik tanımlama ve geliştirme ilişkisini ortaya çıkarır. Tanımlama ve gelişimin sürekli olması kimliğin dinamik bir özelliği olduğunu açığa çıkarır. Kimliğin dinamik bir yapı özelliğine sahip olması, birey ve grupların sürekli olarak yeniden tanımlama ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu durum kimliğin her tanımlandığında birey ve gruba yeni birtakım özellikler ekleyerek karmaşık bir hal almasına neden olmaktadır.

Kimliğin toplumsal inşa sürecinde öteki kavramı kadar önemli olan bir diğer unsur da farklılık ile olan ilişkiselliğidir. Farklılık, kimliğin oluşumunda önemli bir faktördür. Farklılık kavramı, insan kimliğinin çoklu yapısında bir çatışma ortamı oluşmasına neden olmaktadır. Bireyin bu çatışma alanında özne olarak yer alması değişik eksenler üzerinde konumlanmasını beraberinde getirmiştir. Bu durum, kimlik üzerindeki çatışma alanlarını genişletmektedir. Kimliğin oluşum sürecinde, bireysel kimlik ile başlayan gelişim daha sonra toplumsal ile etkileşime geçerek kolektif kimlik ve ulusal kimlik gibi farklı türlerini içine alarak devam etmektedir (Anık, 2012: 9).

Bireysel kimlik, kişinin kim olduğunu ve kendisini niteleyen imge ve konuma ilişkin temsillerin bir bütünüdür (Bilgin, 2007: 214). Bireysel kimlik duygusu, kişide varlık bilincinin kazanılmasının bir sonucudur. Bu bilinç kazanımı ötekine dair olumlu olduğu kadar olumsuz işlevlerin yüklenmesinde yol açmaktadır. Bireyler, yaşadıkları toplumsal çevreden soyut olarak bir kimlik duygusu kazanmazlar. Dolayısıyla kişi, doğuştan kazandığı ve toplumsal çevreyle etkileşim sonucu edindiği bir takım kimlikleri aynı anda kazanır. Cinsiyet, yaş, statü, meslek gibi kimlikler edinilen kimliklere örnek olarak verilebilir.

Kimliğin diğer bir boyutu ise kolektif kimliktir. Kolektif kimlik, bireylerin mensup oldukları belirli bir grubun diğer gruplardan farklı kendine özgü özelliklere sahip olduğu bilinci ve bu gruba olan aidiyet duygusudur (Bilgin, 1995: 62). Kolektif kimliği oluşturan ırk, din, dil etnik köken gibi bileşenler ortak kültür inşasına yöneliktir. Ortak bir kültür inşası için kolektif kimlik, ötekilerden farklılığını ortaya koyan bir geçmiş algısına sahip olması gerekmektedir. Ötekine karşı ortaya konulan bu farklılıklar aynı zamanda sınırları belirleyen bir işleve de sahiptir. Oluşacak olan biz ve öteki alanlarına kimlerin dahil edilip edilmeyeceğinin belirlenmesi ise aidiyet ve toplumsal çevreye bağlı olarak değişmektedir.

Kimliğin en kapsayıcı ve üçüncü boyutu ise ulusal kimliktir. ulusal kimlik, modern çağda ortaya çıkan ulusdevletler ile tanımlanan bir kimlik türüdür. Bu bilgidan yola çıkarak birey, mensup olduğu devlet ve ulusla ilişkilendirilerek tanımlanmaktadır. ulus kimliğinde de kolektif kimlikte olduğu gibi aidiyet duygusu ön plandadır. ulusdevletler, bireyleri yurttaş olarak tek bir kimlik altında toplamıştır. Bu birleştirici etki, yurttaşlık kurumunu bir üst kimlik olarak tanımlanmamıza neden olmaktadır. Üst kimliğin oluşum araçları, ulusal kültür ve dildir (Şen, 2004: 133). Modern öncesi feodal toplumlarda kişilerin kamusal alanda görünür olmaları etnik kimlikler üzerinden gerçekleşmekteydi. Dolayısıyla kamusal alandaki ilişkiler tabiiyete dayanmaktaydı. Fakat ulusdevletler ile birlikte tabiiyet ilişkisi yurttaşlık ilişkisine dönüşmüştür. Dolayısıyla “ulus” adı altında örgütlenmiş bir toplum düzeni oluşmuştur. Bu toplumsal alandaki değişme bireylere daha önce olmayan bir kimlik (yurttaşlık) getirmiştir. Güvenç’e göre (1993: 5-11), modern dönemde yaşanan hızlı toplumsal değişmeler kültürel değişmelere de yol açmıştır. Bu durum özellikle ulusları oluşturan kolektif kimliklerde bunalımlara ve yeni kimlik arayışlarına neden olmuştur. Bugün tartıştığımız kimlik siyasetinin eleştirisi de bu tek tip ulus kimliğine yani özünde ulusdevlete yönelmektedir.

Modern dönem ile birlikte ele aldığımız konuların başında kimlik gelmektedir. Modernizmin ile birlikte yaşanan değişim bireyin kendini tanımlama ve bir kimlik inşa etme ihtiyacı duymasına neden olmuştur. Kimlik kavramını hakkında konuşurken modernizm ile birlikte anıyoruz bu durumun nedeni modern dönem öncesi kimlik kavramının olmaması değildir. Modern dönem öncesi de kimliklerin var olmasıdır. Fakat modern dönem öncesi insanlar için kimlik ve tanınma sorun edilmeyecek konular arasındadır (Taylor, 1996: 45). Geleneksel dönemde bireyde ön planda olan bir kimlik algısı yoktur. Bu durum ya da algı modernizm ile birlikte ön plana çıkmıştır. Nedeni, bireyler kimliklerini kendilerinin oluşturması gereken bir olgu olarak görmeye başlamalarıdır. Nitekim modernizmin getirdiği ilke ve değerler toplumsal yaşamda beklenen ya da beklenmeyen bir takım değişimleri de beraberinde getirmiştir. Çünkü bireyler, modernizmin onlara yüklediği toplumsal roller arasında uyum sağlamak zorunda kalmışlardır. Uyum ise sanıldığı kadar kolay olmamıştır. Kendini sorgulamaya başlayan birey, gerilim ve çelişkilerle birlikte kendisine bir kimlik tanımlamaya çalışmıştır.

Geleneksel dönemde de kimlik kavramı mevcuttur. Fakat bu kimlik olgusu modern dönemin kimlik olgusundan oldukça farklılık arz etmektedir. Geleneksel dönemde kimlik

genellikle aile, klan ve inanç üzerinden bireyin dışında belirlenmekteydi. Örneğin, birey dini inancı doğrultusunda sabit bir kimliğe (Müslüman, Yahudi vb.) sahip olup bu kimlik doğrultusunda yaşam tarzı sürmekteydi. Modern döneme geçilmesiyle kimlik bu sabitlikten kurtulup devingen, çoklu ve bireysel bir özelliğe kavuşmuştur. Ayrıca kimlik olgusu toplum ve ötekiyle de ilişkiseldir. Bir kişi cinsiyeti, işi, etnik kökeni, dini inancı ve ideolojisi gibi çeşitli kimlikler edinip edindiği birçok kimliği de zamanla değiştirebilmiştir.

Modernizm toplumsal hayata dair kalıplar ve roller yaratmıştır. Modernizmin getirdiği kalıp ve roller geleneksel dönemin değerlerinden kopuk olarak gelişmiştir. En belirgin olarak şunu söyleyebiliriz ki geleneksel dönemin birincil toplumsal ilişkiler çözülmüş ve bireyselleşme ortaya çıkmıştır. Fakat kimliği tanımlarken sadece bireye bağlı oluşan bir olgu olmadığını toplumsal çevreyle etkileşimi olduğundan bahsetmiştik. Buradan hareketle kimliğin hem birey tarafından hem de topluluk tarafından inşa edildiğini söyleyebiliriz. Özellikle topluluk yani kolektivist olarak inşa edilen kimlik bir tarafı ile bireyi kapsarken bir tarafıyla da dışlamaktadır (Şaylan, 2002: 369). Bugün kimliğin dışlayıcı tarafı yoğun olarak eleştirilmektedir. Duman'a göre (2009: 591), modern dönemin baskın kimlikleri kendi gibi olmayanları azınlık, öteki ve yabancı kesimler olarak görmüş onları kendileri gibi kabul etmemiş ve baskı uygulamıştır. Bu tutum zamanla üst ve alt kültür gibi toplumsal ayrışmaların yaşanmasına neden olmuştur.

Kellner, modern kimlik anlayışına ait özellikleri şu şekilde sıralamaktadır (2001: 195-197): Birincisi, modern kimlik, toplumsal ve öteki ile bağlantılıdır. Bu özellik potansiyel ve hali hazırda olan kimliklerin sınırlarını sürekli genişletmekle birlikte, bu gelişim kimliklerin hala görece sınırlı ve sabit olduğu anlamına da gelmektedir. İkincisi, yaşam standartları değişip geliştikçe insan kimliğini seçebilir, yeni ve yeniden inşa edebilir. Üçüncüsü, toplumsal roller, normlar, görenekler ve beklentiler arasında etkileşim yapısı sürekli olarak vardır. Bu süreklilik içinde kimlik edinmek isteyen insan seçim yapmak, sahiplenmek ve yeniden üretmek zorundadır. Dördüncüsü, kimlik her istenildiğinde değişebilen bir yapıdadır. Beşincisi, modern kimlik geçmiş zamanın değer, biçim ve kimliklerinin yıkılışı ile yenilerinin üretimini bir arada taşır.

Modernizmde kimlik belirli, değişmez ve başarı ifadesi olarak görülmektedir. Modernizmin temel ilkeleri içerisinde yer alan akılcılık ilkesi rasyonel birey anlayışını doğurmuş bu tutum ise ideal birey olduğu kadar ideal kimlik oluşuma da etki etmiştir.

Kellner'ın tanımladığı özelliklerin yanında modernitenin ideal birey/kimlik anlayışı bir araya gelince insan toplumsal roller, beklentiler ve ilişkiler ağına sıkışıp kaldığı söylenebilir. Bu nedenle ideal birey olmak zorunda hisseden insan, ideal kimlik oluşturmaya çalışırken düzene uymak zorunda olan farklı roller içerisinde kendini tanımlamaya çalışan ve bunu yapmaya çalışırken bir takım çelişkileri içinde barındıran ruhsal bir duruma yani bunalıma doğru itilmiştir.

2.BÖLÜM: KİMLİK SİYASETİ

Kimlik siyaseti, 1970’li yıllardan itibaren sosyal bilimler alanında sık kullanılan kavramlardan biri haline gelmiştir. Kavramın bu kadar sık kullanılmasının nedeni, kimliğin birey ve grup ekseninden çıkarak siyasal ekseninde tartışılmaya başlamasıdır. Kimlik siyaseti, kimliklerin tanınma mücadelesi üzerine temellenmiştir. 1970’li yıllara kadar siyasi mücadele sınıf temelli iken bu yıllar ile birlikte kimlik temeline dönüştüğü görülmektedir. Siyasetteki özne değişimi “yeni” siyaset kavramının doğmasına yol açmıştır. Eski olarak nitelendirilen sınıf siyasetinin etkisini yitirdiği iddia edilmektedir. Buradan hareketle siyasetin eksen değiştirdiğine dair tartışmalar yoğun olarak yapılmaktadır. Siyasetin ana izlekleri haline gelen “yeni” alanlar toplumu dönüştürme iddiasını ortaya koyarak sınıf temelli sosyalizmi yıkma amacı ile sosyalizmin yeni devrimci dönüştürücü öznelere olduklarını ilan etmişlerdir. Çalışmanın bu bölümü, sınıf-kimlik gelişmesini ortaya koymak ve kimlik siyasetinin yükselişinde rol oynayan tarihsel kırılmaları açıklamak amacındadır. Ortaya konulacak bu açıklık modern toplumun ve siyasetin nasıl bir evrimden geçtiğini ve günümüzde tartışılan çevre, cinsellik, barış vs. gibi farklı alanların siyasetin nasıl ana izlekleri haline geldiğini görmektir.

2.1. SINIF VE KİMLİK SİYASETİ KAVRAMLARI

Sınıf sözcüğü Latince “classis” sözcüğünden gelmektedir. Sınıf terimi, 17. ve 18. yy Fransızcasında kategori terimine yakın fakat daha genel bir anlam taşımaktadır. Sınıf sözcüğü, genel anlamıyla hem şeyleri hem de kişileri sıralamakta kullanılmıştır. Ayrıca, toplumsal farklılıkları ve hiyerarşiyi belirtmek içinde kullanılmıştır. Sınıf sözcüğü, aynı dönemlerde İngilizce içinde aynı anlamlara gelmekteydi. Sınıf terimi, 18. yy. sonlarına doğru kavramlaşma sürecine girmiştir. Bu tarihler ile birlikte sınıf sözcüğü, önceki kullanımlarından farklı şeyler ifade etmeye başlamıştır. Sınıf kavramı artık ayrımı ifade eden toplumsal ilişkileri anlatmak için kullanılmaya başlanmıştır (Benetton, 1991: 11). Sınıf kavramının şekillenmesinde, sanayi devriminin yarattığı sonuçlar önemli bir faktör olmuştur. Williams (2007: 77), sınıf kavramının toplumsal ilişkilerde rütbe, konum, mevki gibi geniş anlamlara gelerek kullanıldığını belirtmiştir. 1800’lü yılların ortalarına doğru ise sınıfın kullanımının, aristokrasiye karşı bir argüman (üretici-yararlı sınıflar) olarak kullanıldığını vurgulamıştır. Yani sınıf kavramı, ekonomi alanında kategori oluşturma anlamında kullanılmaktadır. Aynı sınıfın içinde bulunan kişiler, benzer ekonomik şartları

taşırlar. 18. yy. da modern anlamda kullanıldığı görülen sınıf kavramının, siyaset bilimi alanında kullanımı artmıştır.

Benetton'a göre (1991: 16), sınıf sözcüğü bugünkü popülaritesine Marks ile birlikte kavuşmuştur. Sınıf mücadelesi deyimi, Marks'ın ve Engels'in yapıtları ile birlikte yayılmaya başlamıştır. Sosyal sınıf kavramı ve sınıf mücadelesi tespitlerinin Marksizm öncesinde de kullanılmasına rağmen, kavramın bu denli tartışma yaratması Marks'ın teorisini sınıf olgusu üzerine kurmasından kaynaklanmaktadır. Sınıfın ekonomik kategori olarak kullanılması, Marks'ın görüşünde bilinç kavramı ile birleştirilmiştir. Marks'ın sınıf kavramı, içinde bulunulan ekonomik şartların bilincinde olmayı ve bu bilinç doğrultusunda örgütlenmeyi içermektedir. Marks, tarihi sınıf mücadeleleri üzerine oturtmaktadır. Buna göre, tarihin her evresi, sınıf mücadelelerine tanıklık etmiştir. Özgür- köle, senyör- serf, burjuva- proletarya gibi ezen ve ezilen ilişkisi sürekli olarak karşı karşıya gelmiştir (Marks ve Engels, 2003: 46). Köleden proletere doğru ilerleyen tarihsel çizgi, sınıf ve sömürü ilişkisinin her dönemde olduğunu ortaya koymaktadır. Marks'ın sınıf teorisini bu kadar önemli yapan, sömürü ve sınıf düzeninin kaynağını üretim araçları temelinde konumlamasıdır. Marksizm'de ekonomik sistemi üretim biçimi/üretim tarzı oluşturmaktadır.

Sınıfın bugünkü anlamıyla kullanımı 18. yy.' da olmasına rağmen, sınıf kavramı Marks ile özdeşleştirilmiştir. Benetton'a göre (1991: 21), Marks'ın teori ile sosyal sınıf kavramına ve sınıf çatışmasına yeni bir boyut getirmiştir. Marks'ın getirmiş olduğu yeni boyutlar şunlardır: Birincisi; sınıfların varlığı sadece üretimin belli tarihsel gelişim evrelerine bağlıdır. İkincisi; sınıfların mücadelesi zorunlu olarak proletarya diktatörlüğüne varır. Üçüncüsü; kurulacak olan proletarya diktatörlüğü tüm sınıfları ortadan kaldıracak ve sınıfsız bir topluma geçilecektir. Wallerstein'a göre (2000: 145), Marks'ın sınıf kavramına katkısı üç boyutta incelenebilir. Birincisi; tarihin ilerleyici gücünü sınıf mücadeleleri oluşturmaktadır. İkincisi; Marks'ın ortaya attığı kendinde sınıf ve kendisi için sınıf ayrımında sadece ekonomik durum yeterli değildir. Sınıfı oluşturan bilinç, hareket ve çıkar ortaklığıdır. Üçüncüsü; sınıf çatışmasının kapitalist sistem içinde burjuva ile proletarya arasında olduğunu belirtmektedir. Bu iki sınıf arasındaki uzlaşmaz zıtlığı üretim araçlarına karşı konumlanış belirlemektedir. Görüldüğü gibi Marks'ın sınıf kavramı ile özdeşleştirilmesinin nedeni sınıfı salt ekonomik bir konum olarak ele almaktan çok tarihsel ve siyasal yönüyle ele almasıdır. Ayrıca sınıf kavramını hareket temelinde bilinç ve örgütlenme ile analiz etmektedir.

Marks'ta sınıf bilincinin son derece önemli bir yeri vardır. Çünkü Marks, değişimin taşıyıcısı olarak yeni bir sınıfın varlığını ortaya koyarken aynı zamanda tarihin öznesini de belirlemektedir. Bu sınıf proletaryadır. Proletarya, tarihi değiştiren özne olarak gücünü, sosyalizm ve sınıfsız bir toplum yapısına ulaştırmak için kullanacaktır. Marks, sömürü ve sınıf ilişkisini ortadan kaldıracak olan süreci tarihsel materyalizmin diyalektiği ile ortaya koymaktadır. Bu bakış açısı Sosyal bilimler alanında özne tartışmalarının temelini oluşturmaktadır. Marks, tarihin öznesi olarak proletaryayı seçmektedir. Üretim araçlarına sahip olan ve emeği sömüren burjuvazi ile hiçbir üretim aracına sahip olmayan emek gücünü satarak geçimini sağlamak zorunda olan proletaryanın aynı konumda olması mümkün değildir (Marks ve Engels, 2003: 46). Her iki sınıfın arasındaki doğal durum dolayısıyla aralarında uzlaşmaz bir çelişme vardır. Fakat proletaryayı önemli kılan nedir? Kapitalist sistemde kabul edilen iki sınıfın yanı sıra ara katmanlar olarak kabul edilen sınıflar da bulunmaktadır. Bu orta sınıflar veya ara katmanlar kapitalist gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. Ara katman olarak kabul edilen sınıflar; esnaf, köylü ve zanaatkar gibi orta tabakalardır. Bu ara katmanlar mülkiyet zeminine sahiptirler ve eğilimleri mülkiyetlerini koruma yönündedir. Bu nedenle kapitalizmi ortadan kaldırma ve sınıfsız toplumun öncülüğünü yapamazlar. Sermayenin karşısında yok olup zamanla proleterleşeceklerdir. Marks'a göre devrimci niteliğe sahip tek sınıf proletaryadır. Orta sınıflar modern sanayiye direnç gösteremedikleri gibi devrimci niteliğe sahip değildirler. Bu yüzden mücadele etmeleri gerekse bile kendi çıkarları doğrultusunda hareket edeceklerdir (Marks ve Engels, 2003: 55-56).

Proletaryanın, devrimin taşıyıcı öznesi haline gelebilmesi için bazı şartlar gerekmektedir. Bunlar, öncelik bilinçlenme ve bu doğrultuda örgütlenmeyi içermektedir. Marks'ın sınıf ayrımı doğrultusunda proletaryanın, "kendisi için sınıf" haline gelmesi gerekmektedir. Kendisi için sınıftan kasıt, sınıf çıkarları doğrultusunda bilinçli hareket eden örgütlü bir yapı tasvir edilmektedir. Bu noktada sınıf çıkarları, sınıfı oluşturan bireylerin amaçlarını değil bir bütün olarak sınıfın ortak amaçlarını kastetmektedir (Öngen, 2002: 16).

Marks'ın orta sınıf tanımlaması, orta sınıfların önemini inkar ettiği gerekçesiyle eleştirilmektedir. Eleştiriler, Marks'ın sınıf görüşünün günümüz toplumlarına uymadığı ve sınıf mücadelesinin artık toplumun değişiminde taşıyıcı bir rol oynamadığı üzerine temellenmektedir. Eleştirilerin temelinde Weberyen bakış açısı bulunmaktadır. Weber, statü kavramlaştırmasıyla sınıf kavramını yorumlamıştır. Marks'ın sınıf mücadeleleri üzerine

oturttuğu tarih anlayışı karşısında, Weber sınıfı sadece toplumsal tabakalaşma biçimlerinden biri olarak ele almaktadır. Diğer biçimleri ise statü ve partidir. Weber sınıf kavramını üç boyutta incelemektedir. Bunlar mülkiyet sınıfı, ticari sınıflar ve sosyal sınıflardır. Her bir sınıf kendi içinde çeşitlenmektedir. Mülkiyet ve ticari sınıflar pozitif ve negatif olarak ikiye ayrılırlar. Mülkiyet sınıflarına pozitif kesimde yer alan rant sahipleri, negatif kesimde yer alan borçlu ve yoksulları kapsayan mülksüzler girmektedir. Ayrıca mülkiyet sınıfına dahil orta sınıflar da mevcuttur. Bunlar köylü, esnaf ve memur kesimidir. Ticari sınıflara girişimciler, tüccarlar, bankerler vb. girmektedir. Aynı şekilde ticari sınıfların da orta sınıfları bulunmaktadır. Bunlar serbest çiftçiler ve zanaatkarlar gibi kesimlerdir. Son olarak sosyal sınıflar küçük burjuvazi, işçi sınıfı, teknisyen, mülkü olmayan aydınların oluşturduğu katmanlardır (Weber, 2012: 300-305). Görüldüğü üzere Weber’de sınıf kavramı, birçok değişkeni kapsayan ve piyasaya göre şekil alan bir konumlamadır.

Weber, toplumsal tabakalaşmanın kaynakları arasına sınıfın yanı sıra statü ve parti kavramlarını da eklemiştir. Özellikle statü kavramı ön plana çıkan tartışmalı bir kavramdır. Çünkü statü kavramı, toplumsal farklılaşmaya yönelik görüşlerin sınıfın yanında, karşısında ya da üzerine konumlandığı bir özellik sergiler. Statü konumunun bu kadar önemli olması, “ekonomik olan” ile “siyasi olan” arasında bağımsız bir ilişki kurmasındandır (Giddens, 2001: 41). Statü konumu, toplumda yer alan bireyin konumuna ve sosyal itibarına göre pozitif ya da negatif değerlendirilmesidir. Statü grupları tıpkı sınıf gibi aynı konumu paylaşan bireylerden oluşmaktadır. Bu yüzden statü grupları, sosyal sınıfa daha yakın bir konumdadır (Weber, 2012: 306). Weber’in siyasal olan ile ekonomik olan arasında kurduğu bağımsızlık ilişkisi, özne konusunda da kendisini gösterir. Marks’ın devrimci tarihsel özne (proletarya) ile kapitalizmin aşılacağına yönelik yaklaşımı, Weber’de yoktur. Çünkü Weber, kapitalist sistemin Marks’ın öngördüğü gibi burjuvazi ve proletarya arasında gerçekleşecek sınıfsal mücadeleye dönüşmeyeceğini üretim faaliyetinin rasyonel eğilimli olduğunu savunur (Giddens, 2001: 44).

Günümüzde siyasette sınıf kavramını karşısına konumlanan en önemli kavram kimlik olmuştur. Modern toplumda meydana gelen değişimler sonucu bugün gelinen noktada artık sınıf kavramının toplumu yansıtmakta yetersiz kaldığı iddialarıdır. Bu durum siyasette yeni özne tartışmalarına yol açmıştır. Tartışmaların ana ekseninde yer alan kimlik kavramı da bu bağlamda ön plana çıkar. Kimlik kavramının akademik literatürde sıkça kullanılması ve popülerliğini hızla arttırma nedeni ise; kimlik kavramının toplumsal, siyasal ve şiddet

hareketlerindeki artışın kaynağı olarak görülmesidir. Bu hareketlerin büyük bir bölümünü dinsel, etnik ve cinsel eksenli kimlikler oluşturmaktadır. Her kimliğin varlığını kabul ettirme isteği ve kamusal alana yönelen talepleri gün geçtikçe daha yüksek sesle dile getirilmektedir.

Kimlik kavramı “öteki” kavramı üzerinden inşa edilmektedir. Kimlik doğal yapısından kaynaklanan dışlayıcı bir yapıya sahip olduğu gibi, dışlananları bir araya toparlayan birleştirici etkisi de bulunmaktadır. Bu yüzden kimlik, toplumsal alanda birey ve grupları bütünleştirip “biz” kavramını oluştururken, biz dışındakileri ötekileştirerek toplumda keskin çizgilerin var olmasına neden olur. Kimliğin özünü oluşturan bu ayrıştırıcı yapı kimlik siyasetinin yönünü belirlemektedir. Ulusdevlet ile birlikte tartışmaya başladığımız kimlik kavramı sosyal meselelerden biri haline gelmiştir. Kavramı önemli kılan ise, özellikle ulusdevletler için kültürel ve siyasal alandaki değişim gücü olmaktadır.

19. yüzyıl ile birlikte sosyal bilimlerin alanında kimlik çok işlenen konuların başında gelmektedir. Sosyal bilimlerde çok yönlü olarak incelenen kimlik kavramının bir sorun olarak tartışılmaya başlanması da yine 19. yy. sonlarına denk gelmektedir. Kimlik kavramı bu dönemlerde birey ve grup ekseninden çıkarak siyasal ve toplumsal ekseninde tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle 1970’li yıllardan itibaren hissedilmeye başlanan küreselleşmenin kültürel alana olan etkisi en fazla kimlikler üzerinde yoğunlaşmıştır. Küreselleşmenin en çok etkilediği alan olan kültürel etkileşim, farklı kimlikleri bir araya getirmesi açısından önemli bir süreci başlatmıştır. Farklı kimliklerin biraradalığı, toplumsal kaynaşma ve bütünleşmeye yönelik iyimser düşünceleri akıllara getirirse de durum tam tersi ayrışmayı ön plana çıkardığı görülmüştür. Her kimliğin kendi üstünlüğünü ortaya koyma çabası, kimliklerin sorunlaşmasına neden olmuştur. Kimlik siyasetine yönelik en belirgin tanım, farklılıkların tanınmasına dayalı siyasi bir söylem geliştirmedir diyebiliriz (Duman, 2009: 593).

Kimlik ve farklılık tartışmaları çerçevesinde yoğunlaşan siyasetin alanını kültür oluşturmaktadır. Kimlik siyaseti, toplumda dezavantajlı birey ve grupların tanınma talebi üzerine yükselen ve bu talepleri haklar temelinde meşrulaştırmaya yönelik mücadelenin adıdır. Kimlik siyasetinin temelini, tanınma talebinde bulunan farklı kesimlerin mağduriyeti oluşturmaktadır. Yükselen kimlik söylemi, birey ve gruplara yeni kimlikler kurgulayabilme ve kurgulanan kimlikleri ile siyasi alan inşa edebilme imkanı sunmaktadır. Dolayısıyla bu

durum kimlikler üzerinden siyaset yapma dinamiği oluşturdu. 1960'lı yıllara kadar siyasetin alanını ekonomi ve sınıf oluştururken bu tarihlerden itibaren siyasi analizlerde kimlik kavramı da yer almaya başlamıştır. şüphesiz bu değişimin yönünü etkileyen faktörler mevcuttur. Sınıf siyasetinin etkisini yitirdiği ve kimlik siyasetinin yükselmesi, modernleşmenin başarısızlığı, küreselleşmenin özellikle kültürel alana etkisi, komünizmin çöküşü ile ortaya çıkan ideolojik boşluk gibi birtakım gelişmelerle yakından bağlantılıdır.

Kimliğin bir sorun ve siyaset aracı haline gelmesi bazı koşullar ile ilişkiselliğini kısaca ortaya koymak gerekirse, öncelikle kimliğin tanımlama aracından siyasi bir araç haline gelmesi modernite ile bağlantılıdır. Modernite, aydınlanmanın değerlerine dayanan bireyselleşmeyi getirmiştir. Geleneksel topluluğa entegreolan birey, bugünkü anlamda, kimlik sorunu yaşamıyordu. Kimliklerin yükselişi, toplumun bireyselleşmesi sonucunda topluluğun çözümlerinden kaynaklanmıştır. 19. yy. da yavaş yavaş yayılmaya başlayan bireyselleşme duygusunun 20. yy.'ın ilk yarısına kadar keskin bir kimlik sorununa yol açtığı görölmemektedir. 1960'lı yıllar kimliğin yükselişinde önemli bir dönemeçtir. Birey merkez haline gelmiştir ve kendi yaşamını anlamlandırmak artık bireyin görevidir. Bu dönemde her şeyin sorgulanmaya başlandığı görölmektedir. Kişilerin hayatlarını anlamlandırma çabaları öznelliğin ön plana çıkmasına neden olmuştur (Bilgin, 1998: 45). Kimlik çağı, bireyi geçmiş ve gelecek arasında bir arayışa sürüklemiş ve bu durum kimlik bunalımını beraberinde getirmiştir. Modernitenin başarısızlığı ya da laneti olarak adlandırılan bu durum, sisteme tepkilerin yükselmesine ve kolektif kimlik arayışlarının artmasına yol açmıştır.

Modernitenin siyasal kurumu olan ulusdevletler bireyleri yurttaş kimliği altında birleştirmiştir. Yurttaş kimliği, bir ulusdevlete aidiyeti belirten ve sınırları belli bir kavramdır. Yurttaşlık, bireylere kamusal alanda hak ve ödevler yükleyen bir niteliğe sahiptir. Modernizmin özneye yüklediği kimliğin krize girmesi, tüm kimlikler gibi yurttaşlık kimliğinin de sorgulanmasına yol açmıştır. Toplumda yurttaş kimliğine sahip olmayan kesimlerin dışarıda bırakılması, tek tip yurttaş kimliğine karşı eleştirilerin yükselmesine neden olmuştur. Kendini toplumda dezavantajlı gören kesimler, klasik yurttaş kimliğinin sınırlılıklarına karşı kimlikleri ile kamusal alanda görünürlük ve hak talep etmektedirler. Bu hak ve görünürlük mücadelesi kimlik siyasetinin temellerini oluşturmaktadır (Bilgin, 1998: 20).

Kimliğin yükselmesinde etkili diğer bir faktörün küreselleşme sürecinin kültürel etkileri olduğunu belirtmiştik. Küreselleşme sürecinin birtakım köklü değişimleri ortaya çıkardığı görülmektedir. Dünya, teknolojik, ekonomik ve kültürel planda değişerek globalleşmekte ve ulusal sınırlar önemini yitirmektedir. Küreselleşmenin tek biçimleştirici etkisi, ulusal kimlikleri sarsmakta ve kültürel referansları silmektedir. Küreselleşmenin ekonomik etkisi dünyayı sararken kültürel ve siyasal planda birtakım kopmalar meydana gelmektedir (Bilgin, 1998: 21). Ekonomiyi bütünleştirici etki, kültürel alanda yerleşme şeklinde görülmüştür. Küreselleşmenin, ulusdevlette meydana getirdiği sınır aşınmaları, birçok işlevi yerine getiremeyeceği ve geleceğine yönelik tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Sürecin getirmiş olduğu belirsizlik ve güvensizlik ortamı siyasal alandaki sorunları arttıran bir rol oynamıştır. Kültürel alanda meydana gelen kopukluğuna siyasetin makro düzeydeki sorunlar eklenince bu durum bireylerde siyasetten kaçış eğilimine yol açmıştır. Ulusal sınırların silinmesi ve geleneksel yapıların hızla çözülmesi toplumsal alanda değişimi etkileyen faktörlerdir. Demokrasiden kaçış bireyleri daha küçük alanlara hapsetmiştir. Kimliklerin ön plana çıktığı, toplumsal ilişkilerin daha çok cemaat, tarikat, aşiret gibi daha minimal oluşumlar ile belirlendiği bir yapıya dönüştüğü görülmektedir.

Kimliğin yükselişinde komünizmin çöküşü ve bunun yarattığı ideolojik boşluk da önemli bir faktördür. Faşizm ve komünizm gibi totalleştirici ve birleştirici ideolojilerin çöküşü, ortaya çıkan yeni ideolojik söylemlerin önünü açan bir rol oynamıştır. Neoliberal söylemin sosyalizm karşısında üstün bir duruma gelmesi ve sol ideolojide yeni arayışların başlamasına ve akabinde kimlik siyasetinin yükselişine zemin hazırladığı görülmektedir. Dolayısıyla, bütünleşme yerine bölünmeye ve parçalanmaya yol açan etnik, dini, dilsel, cinsel akımların önünü açan bir etki sağlamıştır. Sosyalist düşüncenin eşitlik, dayanışma, sosyal adalet gibi temellere dayanan ve kitleleri harekete geçiren gücü özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte zayıfladı. Buna paralel olarak neoliberal politikaların yükselmesi ve serbest piyasa ekonomisinin hızla yayılması kitle ideolojilerine olan eleştirilerin artmasına neden olmuştur. Solun ideolojik bunalımı, sosyoekonomik olarak toplumun alt kesimlerinde kalan kesimlerin yeni dünya düzeni karşısında ufuksuz kalmasına yol açmıştır (Bilgin, 1998: 25).

2.2. MODERN TOPLUMUN DEĞİŞİMİ

İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişen süreç ve yeni dünya yapılanması bugünün siyaset, ekonomi, toplumsal ve kültürel düzenin temellerini atan bir özelliğe sahiptir. Savaşın ardında bıraktığı yıkıntıları onarım süreci, toplumsal değişim için önemli bir dinamik oluşturmuştur. Özellikle toparlanma süreci, ekonomi, siyasal ve kültürel değişimlere yol açmıştır. Bu dönemde şekillenen dünya düzeni, sosyal refah devleti uygulamaları toplumsal sınıfların geleceği açısından önemli kırılmaları barındırır. Bu yüzden çalışmanın bu kısmında İkinci Dünya Savaşı sonrası ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel değişimler incelenecektir.

2.2.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Siyasi Düzen ve Ekonomik Manzara

İkinci Dünya Savaşı, tarihin en yıkıcı savaşlarından biri olmuştur. Savaşın yıkıcılığı hemen her ülkeyi ve toplumu etkilemiştir. Savaşın fiili olarak sona ermesinin peşi sıra barış ortamının sağlandığını söylemek güçtür. Devletlerarası yaşanan mücadeleler, her daim insanlığı tehdit eden yeni bir savaşın eşiğine getirse de böyle bir sıcak savaş henüz patlak vermemiştir. O yüzden savaş sonrası reel duruma “soğuk savaş” olarak adlandırılan bir atmosfer hakim olmuştur (Armaoğlu, 2007: 419).

Savaş sonrası dönemde şekillenen yeni dünya düzeninde bazı faktörlerin önemli rol oynadığı söylenebilir. Bu faktörler uluslararası ilişkileri ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel olarak şekillendirecek olan zemini oluşturmaktadır. Armaoğlu’na göre (2007: 419), İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan ve bugüne kadar devam eden uluslararası politika yapısı oldukça değişmiştir. Soğuk savaş olarak adlandırılan döneme damgasını vuran iki devletin hakim olduğu görülür. “Süper devlet” diye adlandırılan ABD ve Sovyet Rusya, yeni dünya düzenine yön verdiği görülmüştür. ABD, yalnızlık politikası olarak adlandırılan Monro doktrini’ni terk etmiş ve dünya devleti haline gelmiştir. Sovyet Rusya ise, 1917 Bolşevik ihtilalinden İkinci Dünya Savaşı’na kadar çekingen bir politika izlemiştir. 1945’ten itibaren ise daha aktif ve yayılcı bir çizgiye kaymıştır. Yenilen devletler Almanya ve İtalya, toparlanma sürecine girmiş, İngiltere ve Fransa gibi galip devletler ikinci planda kalmışlardır. Yine aynı şekilde savaştan yenik ayrılan Japonya da toparlanma süreci içerisine girmiştir. Tablonun böyle olması, dünyada iki kutuplu güç dengesinin hakim olmasına yol açmıştır.

Sovyet Rusya ile ABD'nin güç mücadelesi kapitalist-sosyalist bloklaşmasına dönüşmüş ve uluslararası sistemde bu ideolojileri empoze etme mücadelesi uzun süre devam etmiştir. Dünyada hakim duruma gelen ideolojik mücadele bağımsızlığını kazanan birçok ülkenin ortaya çıkması ile daha önemli hale gelmiştir. Soğuk savaş dönemi bu bağlamda ideolojik ve stratejik bir savaşın başladığını da göstermektedir. Dünyada hakim olan kapitalist-sosyalist bloklaşmanın, bağımsızlığını kazanan devletlerin ulusdevletleşme süreçlerini yönlendirme çabasına da giriştiği görülmüştür.

Savaş sonrası, sürecin en önemli gelişmesi sayılan sömürgeciliğin tasfiyesi olmuştur. İstisnaları bulunmakla birlikte Asya ve Afrika sömürgelerinin hepsi bağımsızlığını elde etmişlerdir. Bağımsızlığı elde eden devletler Üçüncü Dünya Ülkeleri, Üçüncü blok veya Bağılantısızlar diye adlandırılabilir yeni bir kuvvetin oluşmasına yol açmıştır. Bağımsızlığını kazanan birçok devletin gelişim sürecine girmesi, Latin Amerika'nın 19. yy. İngiltere'ye kafa tutabilmesi Üçüncü Dünya Ülkelerinin tepkisinin uluslararası politikada küçümsenmeyecek düzeylere ulaştığını göstermektedir. Uluslararası ilişkilerin yoğunlaştığı Avrupa'nın dünya politikasında merkez olmaktan çıktığını göstermektedir. Özellikle Asya'da Çin Halk Cumhuriyeti, Hindistan gibi kalabalık ülkeler ve Japonya'nın büyük bir ekonomik güç haline gelmesi Asya'yı uluslararası politikada önemli bir yere taşımıştır (Armaoğlu, 2007: 421).

İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan en önemli meselelerden biri de şüphesiz ekonomidir. Savaş sonrası uluslararası ilişkilerde ekonomik meseleler tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar belirleyici hale gelmiştir. Bugün dünya ülkelerinin güvenlik, barış gibi meselelerden daha çok ekonomik kalkınma, iyi yaşam seviyesi gibi meselelere yoğunlaştığı görülmektedir (Armaoğlu, 2007: 422). Savaş sonrası dünyada görülen genel eğilim uluslararası bir düzlemde sistemi ortaya koyma çabasıdır. Savaşın etkilerinin silinmesine yönelik uluslararası işbirliği, ekonomi, güvenlik, hukuk gibi kavramlar ön plana çıkarılarak bir sistem kurma gerekliliği ortaya çıkmış ve bu yönde adımlar atılmıştır. Birçok ülke bir araya gelip savaşların engellenmesi ve ekonomik yapılanma, toparlanma için BM, NATO, IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlar bu ihtiyaçlara yönelik oluşturulmuştur (Steger, 2006: 61). Savaş sonrası oluşturulan bu kurumlar hızlı bir liberalleşme yaşanmasını sağlamıştır. Bu durum küreselleşmenin yayılması yönünde bir başlangıcı oluşturmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrası, 1970’li yıllara kadar hakim ekonomi politikası Keynesyen görüş çerçevesinde geliştirilmiştir. 1929 yılında “Büyük buhran” adı verilen ve dünyayı etkisi altına alan bir ekonomik kriz baş göstermiştir. Buhran, Newyork borsasında hisse senetlerinin hızla değer kaybetmesi ile başladı. Ortaya çıkan ekonomik kriz o dönemim klasik ekonomi görüşü ile aşılamadı. 1936 yılında soruna Keynes *İstihdam, Faiz ve Paranın Teorisi* adlı eseri ile çözüm önerileri ortaya atmıştır. Bu teorinin ortaya attığı görüşler, krizden çıkışın rehberi olmuştur (Şaylan, 1995: 50). Savaş öncesi 1929 buhranı ve savaş sonrası ekonomik çöküş, devletin müdahalesini öngören ekonomik modelin tartışmasız uygulanmasına yol açmıştır.

Klasik teorinin şiddetle karşı çıktığı devletin piyasaya müdahale etme görüşü Keynes’te tam tersi şekilde görülmektedir. Keynes, devlete piyasada aktif bir rol belirler. İkinci Dünya Savaşının neden olduğu ağır tablo, yaraların sarılmasını hedefleyen politikaları zorunlu kılmıştır. Keynes’in bu anlamda öne çıkardığı ulusal ekonomi, klasik temel yaklaşımın önüne geçmiştir. Ulusal ekonomi, özellikle üç temel nokta üzerine kurulmuştur. Birincisi, Keynesyen ekonomi politikası, ikincisi, refah devleti, üçüncüsü, girişimci ve emek arasında uzlaşma olmuştur (Pierson, 2000: 192).

Keynes’in krizin temel nedeni olarak belirlediği talep eksikliğinin giderilmesi için talebin artırılması ve bu doğrultuda satın alma gücünün artırılması hedeflenmiştir. Atılan en önemli adımlardan birisi vergiler konusundadır. Büyük orandaki vergi iyileştirmeleri, çalışan kesimin elinde daha fazla para kalmasını sağlamış ve alım gücünü arttıran bir rol oynamıştır. Bu durum çalışanların refahını arttıran bir etki yaratmıştır. İktisadi hayata dair yapılan düzenlemeler sadece vergiler ile sınırlı kalmamıştır. Sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, barınma gibi asgari düzeyde yaşam standartları devlet tarafından garantiye alınan adımlar atılmıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra başlayan bu süreçte devlet, Sosyal Refah Devleti olarak adlandırılmıştır. 1945-1975 yılları arası altın çağını yaşayan Refah devleti genel olarak, bireylere asgari bir gelir güvencesi ve sosyal güvenlik olanağı sağlayan, toplumsal konumlarına bakmaksızın tüm yurttaşlarına eğitim, sağlık, barınma gibi sosyal hizmetler alanında belli standartlar sağlayan devlettir (Şenkal, 2005: 276).

Devletin piyasayı düzenleyen bir el gibi işlemesi, girişimci ve emek arasındaki uzlaşmayı sağlama temeline dayanmaktadır. Savaşın yarattığı izlerin bir an önce silinmesi en temel hedeftir. Bu yüzden devlet, kalkınma hedefleri doğrultusunda hareket etmektedir.

Devlet kalkınma hedefine ulaşırken emeğe dair aldığı önlemler ile ücretlerin ve iş verimliliğinin artması hedeflenmiştir. Bu politikalar işveren ve işçi arasındaki karşılıklı çıkarları göz önünde tutarak hayata geçirildi. Devletin düzenleyici misyonu sınıf çatışmasını azaltan bir rol oynamıştır. Burada belirtilmesi gereken nokta, sosyal demokratlar tarafından serbest piyasaya alternatif olarak gösterilen bu ekonomi politikası sınıflı toplum gerçeğini değiştirmemiş sadece yumuşatan bir etki yaratmıştır.

Marksizm'in temsilcileri refah devletine eleştirel olarak bakmaktadır. Marksistlerin refah devleti analizine göre, kapitalistler uyguladıkları sosyal programlar sayesinde proletaryanın toplumsal adalet ve eşitlik gibi taleplerinin karşılandığı görüntüsü altında asıl amaçları devrimi engellemektir. Sosyal refah devleti uygulamaları ile işçi sınıfı kontrol altına alınmış ve kapitalist sistemin devamlılığı sağlanmıştır (Sallan Gül, 2004: 173). Eleştirel kuramın önemli temsilcilerinden olan Marcuse'e göre (1968: 84-88), refah devleti bütün ussallığına rağmen özgürlüksüz bir devlettir ve refah devleti sistemi toplumdaki aşırı siyasal güçleri devre dışı bırakarak değişimi engellemiştir. Bu yüzden Marcuse refah devletini, örgütlenmiş kapitalizmle sosyalizm arası, kölelikle özgürlük arası bir hilkat garibesi olarak görür.

Refah devleti, 1970'li yıllarda krize girmiştir. Ekonominin krize girmesi aynı zamanda yeniden yapılanma için arayışların da başladığı dönem olmuştur (Özdemir, 2007: 178). 1970'li yıllara kadar hemen her ülkenin ekonomisinde iyileşmelerin olduğu görülmektedir. GSYİH artarken enflasyon oranlarında düşme görülmüştür. Fakat bu yıllar ile birlikte, dünyada baş gösteren durgunluk ılımlı giden tablonun tersine döndüğünü göstermektedir. Ekonomiyi krizin eşiğine getiren gelişmeler arasında sayılabilir: ABD, Vietnam savaşı ile dış açıkları oldukça artmış ve ABD dışında biriken büyük dolar birikimi ekonomisinin çökmesine neden olmuştur. Ayrıca dört katına çıkan petrol fiyatları ithalatçı ülkelerde stagflasyona neden olmuş ve yaşanan kriz daha da hissedilir hale gelmiştir. Krizin iyice hissedilir hale gelmesiyle fatura refah devletine kesilmiş ve neoliberal çözüm önerileri sunulmuştur. Krizden çıkış bileti olarak, serbest piyasa ilkelerine dayanan ve tüm ülkeleri tek bir pazar haline getiren bir yapı önerildi. Para, mal ve sermayenin serbestçe dolaşımı sağlanarak hızlı bir küreselleşme sağlanması ekonomik krizden çıkmanın tek yolu olarak sunuldu (Özdemir, 2007: 212). Küreselleşme sürecinin hızlanması refah devletini dönüşüme zorlamıştır.

Krizden en çok etkilenenler az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olmuştur. Bu ülkelerin aldıkları dış borçlar kriz ile birlikte katlanmıştır. Bu ülkelerin kamu harcamalarının üzerine eklenen dış borç artışı ekonomik reformlar yapılmasını zorunlu kılmıştır. Buna yönelik olarak sosyal harcamalara ayrılan paylar azaltıldı. Ülkeler krizden çıkış yolları ararken bir yandan uluslararası alanda rekabete ayak uydurmaya çalışmışlardır. Küresel rekabet özellikle vergi politikasını etkilemiştir. Refah devleti sosyal harcamalarını yüksek vergi oranları ile finanse ediyordu. Küreselleşme ile birlikte ulusal politikanın gücü sınırlanmış ve vergi rekabeti artmıştır. Bu durumda vergilerin azalmasının sadece sermaye üzerinde olumlu bir etkisi olmuş ve işgücü üzerinden alınan vergiler daha da ağırlaşmıştır. Artan vergi oranları orta ve düşük gelirli kesimin alım gücünü azaltmış ve gelir adaletsizliğini büyük ölçülerde arttırmıştır (Özdemir, 2007: 225).

Ekonominin hızla liberalleşmesi, üretim ve çalışma ilişkilerinde değişikliklere yol açtı. İkinci Dünya Savaşı sonrası uygulanan fordist üretim tekniği, yığın pazarlara yönelik üretim yapan anlayış değişerek postfordist yani “esnek üretim” anlayışına geçilmiştir. Postfordist üretim tekniği, çalışmada esneklik sağlayan ve kapitalizmi krizden çıkarmaya yönelik bir anlayıştır. Bu yeni esnek üretim anlayışı işgücüne de yansımıştır. Esnek yapı, üretimi küçük birimlere ayırıp değişen pazar koşullarına daha kolay ayak uydurabilmek için izlenen bir yoldur. Bu durum, işçi sınıfı üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. Örgütlü işçilerin sistem üzerindeki kısıtlamalarını engelleyerek iş ve gelecek kaygısıyla işçi sınıfının daha pasif bir hale gelmesine neden olmuştur (Akkaya, 2003: 220). Ayrıca küreselleşmenin etkisiyle gezici olan sermaye karşısında sınırlı olan emek gücü işsizliğini derinleştirmiştir. İşsizliği besleyen bir diğer önemli etken ise, imalat sektöründen hizmet sektörüne geçiştir. Bu durum vasıflı işçilerin sektör içerisinde yer alırken vasıfsız işçilerin sistem dışı kalmalarına, işsizliğin artmasına ve gelir dağılımında dengesizliklere yol açmıştır (Erdut, 2003: 26).

2.2.2. Kültürel Değişim: Postmodern Topluma Doğru

Modernizmin sorgulanmaya başlanması postmodern düşüncenin yükselmesine yol açmıştır. Postmodern düşüncenin yükselmesinde modernizmin bazı çıkmazları etkili olmuştur. Yaşanan dünya savaşları modernizmin başarısızlığına atfedilmiştir. Bu düşünce Modernizm karşıtları tarafından özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır. Modernizmin temel olarak savunduğu akıl ve bilimin her türlü

sorunun üstesinden geleceğine dair güven İkinci Dünya Savaşı döneminden sonra sarsılmıştır. Modernizmi derin bir bunalıma iten savaş sonrası döneme, önceleri derin bir boşluk hakim iken ardından görülen sorgulamalar yeni arayışları gündeme getirmiştir. Modernizmin değerlerine yöneltilen eleştiriler özellikle 1960'lı yıllar ile birlikte yoğunlaşmıştır. 68 hareketiyle birlikte yaşanan kültürel kopuş, postmodern söylemlerin ve eleştirel teorinin gelişimini önemli ölçüde etkilemiştir. 1980'lerde ise postmodernizm, modernite ve Aydınlanmanın getirdiği değerlere ve küreselleşmenin yarattığı tek tipleştiriciliğe karşı eleştiriler yöneltmiştir. Aynı zamanda bu postmodernist anlayış paralelinde yeni bir kültür inşasının da başladığı görülmüştür.

Postmodern kavramının aldığı post eki Latince “-den sonra” anlamına gelmektedir. Bu ön ek ile kelime eski yapıdan bir takım özellikler barındırsa da eskiyi oluşturan tamamen farklı olana, yeni bir yapılanmaya ve yaklaşıma karşılık gelmektedir (Cevizci, 2003: 1275). Kısaca postmodern dönem, modern dönem sonrasını kastetmek için kullanılmaktadır. Postmodernizmin ortaya çıkışı 20. yy. sonlarına tekabül etmektedir. Postmodernizm öncelikle sanat alanında ortaya çıkmış ve zamanla birçok alana nüfuz eden bir yaklaşım haline gelmiştir. Postmodern düşünce, özellikle kültürel alanda çığır açan bir söylem haline gelmiştir. Dolayısıyla postmodernite, modern dönem sonrasını kapsayan postmodern düşünceyle şekillenmiş toplumsal yapıyı ifade etmek için kullanılmaktadır.

Postmodernizmin farklı birçok tanımı olmasına rağmen temel dayanak noktasının modernizm olduğu görülmektedir. Belirtmek gerekir ki postmodernizmin kendine özgü bağımsız ilkeleri yoktur. Postmodernizmin temel felsefesi modernizmin eleştirisi üzerine kurulmuştur. Bu yüzden postmodernizm kavramı kendini modernizm kavramı olmadan tanımlayamamaktadır (Yılmaz, 2001: 105). Ayrıca postmodernizm dayandığı düşünsel temel gereği hiçbir kurala ve ilkeye bağlı olmadığı için böyle bir kavramın tanımlanması oldukça zor olmaktadır.

Postmodernizm kavramına ilişkin tanım karmaşasını göz önünde bulundurarak kavramı ilk olarak İngiliz sanatçı J. Watkins Champman kullandı. Champman, kavramı ilk kullanan kişi olarak sayılsa da kavrama nasıl bir anlam yüklediği tam olarak anlaşılamadı. İkinci olarak postmodernizm kavramını bugünkü anlamına yakın olarak kullanan kişi Frederico de Onis olmuştur. Onis, postmodernizm kavramını 1930'lu yıllarda modernizme karşı olan bir tepkiyi betimlemek için kullandı (Anderson, 2009: 9-10). Toynbee ise,

1933'te yayınlanan kitabında postmodernizmi modernizm sonrası dönemi ifade etmek için kullanmıştır. Bu eserde Batı medeniyeti, 1875 yılları itibariyle postmodern çağa geçmiştir. Yazara göre bu yeni çağ karmaşa, devrim, savaş gibi gelişmelere sahne olan kısaca sorunlar dönemidir (Şaylan, 2002: 6,37). Son olarak Lyotard, 1979 yılında yayınladığı *Postmodern Durum* adlı eserinde modernizmin sorunlaştığı ve akabinde postmodern düşünsel bir döneme girildiğini yazmıştır. Lyotard, modernizmin ilkelerini “büyük anlatılar” olarak tanımlamakta ve bu büyük anlatılara şüpheci yaklaşmaktadır (Lyotard, 1979: 7-8).

Postmodernizm tanımına ve bu dönemin başlangıcına dair akademik çevrelerde tartışmalar sürmektedir. Bazı çevreler postmodernizmi, modernizmi sona erdiren bir kopuş olarak tanımlarken bazı çevreler ise modernizm ve postmodernizm arasında kopuştan ziyade bir süreklilik ilişkisi bulunduğunu savunmaktadır. Örneğin Habermas, modernliği “tamamlanmamış bir proje” olarak tanımlamaktadır. Habermas, postmodernizm içinde yer alan unsurları yeni olarak kabul etmez ve bu unsurların modernizmin bünyesinde zaten var olduğunu savunur. Habermas, postmodernizmi modernizmin içinde kabul eder. Çünkü postmodernizm, modernizmin bilgi, ahlak ve varoluş gibi alanlarda değişime uğramış bir versiyonudur (Kızılcı, 1994: 88). Süreklilik düşüncesinin karşısında yer alan kesim, postmodernizmi modernizmin değerlerini yıkan bir çağ olarak görmektedir. Bu postmodern düşüncenin öncüleri arasında J. Baudrillard, G. Deleuze, L. Irigaray, J. F. Lyotard gibi isimler sayılabilir.

Postmodernizmi tanımlarken kendine özgü ilkeleri olmadığını belirtmiştik. Nitekim postmodernizm kavramı akımdan ziyade söylem niteliğine uymaktadır (Soykan, 1993: 118). Bir söylem olarak gelişen postmodernizmin bu denli popüleritesini arttırması bazı gelişmelere bağlı olduğu söylenebilir. Modernizmin vaatlerini gerçekleştirememesi yani başarısızlığının üzerine İkinci Dünya Savaşının yıkımı eklenince modernizme karşı bir eleştiri furyası başlamıştır. Bu eleştiri furyası postmodern söylemin farklılık ve iletişim vurgulamalarıyla birleşince postmodernizmin yükselmesine katkı sağlamıştır. Söyleme bakıldığında modernizmin çıkmazlarına teorik ve pratikte gerçek bir çözüm sunamamış olmasına rağmen sırf modernizmi eleştiren bir tavra sahip olması sebebiyle bile desteklenmiştir.

Postmodern eleştirinin temel dayanağı modernizmin temel ilkeleridir. Nitekim Postmodern düşünceye göre modernizme ait tüm temel ilkeler baskıcı, yanlış ve

reddedilmesi gereken değerlerdir (Demir, 2006: 117). Postmodernizmin modern düşüncenin ilkelerine getirdiği eleştiriler şöyle özetlenebilir;

-Postmodernizm, modernizmin birey anlayışını kısıtlayıcı olduğu gerekçesiyle eleştirmektedir. Modernizmin, birey ve topluma yönelik her türlü düzen önerisi özgürlüğün önünde engel olarak görülmekte ve reddedilmektedir. Postmodern söyleme göre, bireyi ve toplumu özgürlüğe götüren yolun açılması için mevcut olan anlayışın yıkılması ve kurallardan arındırılarak yeniden inşa edilmesi gerekir.

-Postmodernizmin şiddetle karşı çıktığı bir diğer ilke evrenselliştir. Modernizmin evrensellik ilkesi gereği gerçeğin tek ve evrensel olduğu iddiası kurgusaldır. Modernizmin bütünlükçü, tekeli düşünce yapısıyla farklı olanın bilgisine ulaşmak mümkün değildir. Çünkü evrensel gerçeklik yoktur, gerçek kavramı çoğul karaktere sahip, sezgisel ve kişiseldir. Modernizmin evrenselci ilkesi gereği bütünleştirici teorileri esas almaktadır. Bütünleştirici teorilerin başında yer alan sınıf, ulus gibi kültürel ve kimlikli bütünlükleri toplumsal yapının özgün ve farklı niteliklerine ters düştüğü gerekçesiyle eleştirilmektedir. Kısaca postmodernizm, salt bilgi birikimine karşı çoğulculuğu, genelliğe karşı ise öznellik ve yerelliği savunmaktadır.

-Postmodernizm, modernizm içerisinde yer alan tüm anlatı, ön kabul ve mutlak doğruları reddetmektedir. Postmodernizmin büyük anlatı olarak tanımladığı şey ideoloji ve tüm değerleri kapsar. Reddedilen büyük anlatılar yerine bazı postmodernistlerin ortaya attığı küçük anlatılar kavramı benimsenmektedir. Lyotard'ın benimsediği küçük anlatılar, bireysel ve parçalı bir yapıya sahiptir. Postmodern söyleme göre, dünya tek çatı altında toplanamayacak kadar karmaşık ve çeşitliliğe sahiptir. Bu yüzden postmodernizmde bütünlüğün ve mutlak doğrunun yerine parçalılık, görecelilik ve değişkenlik yüceltilmektedir.

-Postmodernizm, modernizmin bireyi özgürleştirme şekline de karşı çıkmaktadır. Modernizmde birey, ancak aklını kullanarak özgürleşebilmektir. Ancak modernizmin önemli vurguladığı akıl ile özgürleşmesi beklenen birey aksine kendine ve topluma yabancılaşmıştır. Bu durum değişen özne tanımını değiştirmiştir. Modernizmde tanımlanan özerk birey, postmodernizmde nesne ile ilişkili olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca modernizmde birey olarak kullandığımız kavram postmodernizmde özne olarak

kullanılmaktadır. Modernizmin yaptığı birey tanımı doğru değildir çünkü özne değişen ve gelişen bir varlıktır. Dolayısıyla gerçeklik ve toplum değiştikçe özne de ilişkisel olarak değişir.

Özetle tüm tanım ve özelliklerden yola çıkarsak; modernizm, akıl, bilimsel bilgi, ilerleme, kapitalizm, teknoloji, laiklik, bireyselleşme ve demokrasiyle anılırken postmodernizm belirsizlik, kuralsızlık, farklılık, parçalılık, çoğulluk, modern öznenin ölümü, yerellik ve söylem gibi değerler ile birlikte anılmaktadır (Kızılcıkelik, 1994: 32). Nitekim postmodernizmin tanımı kuralsızlık, parçalılık, belirsizlik, vb. gibi ifadeleri içinde barındırmaktadır.

Getirilen eleştiriler ve kültürel değişimin karşılaştırmalı olarak sırayla incelenmesi değişimin anlaşılması açısından daha yararlı olacaktır. Modern çağın özelliği rasyonalizm, bütünleşme ve ilerleme iken, postmodernizm de karmaşa, ayrışma ve kültürel çöküşü ifade eder. Postmodernizmde çöküş, modernitenin ve Aydınlanmanın değerlerinin yıkılışı olarak nitelendirilir. Modernliğin özellikleri; akıl ve aklın egemenliği, kentleşme, sanayileşme, demokrasi, ulusdevlet ve yurttaşlık gibi yeni değerlerler bütünüdür. Modernitenin yeni kurumları bireylere yeni kimlikler yüklemekte (yurttaş, işçi, kentli gibi) ve yeni kimlikler toplumsal bütünleşmeye yönelik belirleyici bir rol oynamaktadır (Kömeçoğlu, 2002: 19). Modern sistemin bu bütünlükçü ve tekçi yapısı postmodernistler tarafından gerçektışı bulunmaktadır. Buradan hareketle postmodernistler bütünleştirici tüm teorileri reddetmişler ve toplumda çoğulculuğu esas almışlardır. Postmodernizm, farklılıkları ön planda tutan kimlik ve kültürlerin bir arada olmasına vurgu yapmaktadır. Postmodernistler, modernitenin farklı kültür ve kimlikleri ihmal eden ulus ve sınıf kimlikleri altında bütünleşmeye karşı çıkmaktadırlar. Dolayısıyla bu yaklaşım kültürel alanda bir değişimi beraberinde getirmiş ve toplumda farklı örgütlenmelerin önünü açan bir rol oynamıştır.

Postmodernizm tek bir doğrunun olduğuna inanmamaktadır. Gerçekliğin sonsuz olduğunu kabul etmektedirler. Bu çerçevede modernizmin temel ilkelerini oluşturan akıl, mantık ilişkisi ve kurguladığı yaklaşımlar şüphelidir (Vattimo, 1999: 23). Bu düşünceye katılmayan postmodernistler, daha olumlu yaklaşarak bilgiyi sezgisel bir bağlama oturtmaya çalışmışlardır (Rosenau, 1998: 180). Bütün bu yaklaşımlar aydınlanmanın temeli olan bilimsel bilginin doğrunun sonsuzluğu yaklaşımıyla aşılmaya çalışılmıştır. Aynı şekilde

yaratılan özgür birey, bütünsellikten uzak parçalanmış özne kavramıyla aşılmaya çalışılmıştır.

Modern kelimesi Aydınlanmayla birlikte kültürel bir anlam ifade etmiştir. Kültürel modernlik Lyotard'da, bir bilgi şeklidir. Bilgi satılmak ve yeni bir üretimde değerlendirilmek üzere tüketilir. İki durumda da bilgi kendinde bir amaç olmaktan uzaklaşıp kullanım değeri düşmektedir. Bilginin kullanım amacı, bir meta söylemini meşrulaştırmaktır. Bu yüzden postmodernizm, meta anlatıları reddetmektedir. Bilginin kullanım şekline bağlı olarak toplumsal teoriyi de üstü örtük bir biçimde tasvir eder. Lyotard'a göre (1997: 11-14) postmodernizm, postendüstriyel toplumun kültürel dönüşümlerini yansıtmaktadır. Ayrıca ekonomideki hizmet üretimine geçişi, teknolojiyi ve siyasette bilginin belirleyiciliğini ön plana çıkarmaktadır.

Postmodernizm, modern toplumun gelecek inşasına dair akıl, bilgi, kimlik ve metalarına karşı kuşkuyla yaklaşan bir söylemdir. Bu yüzden modernizmin yarattığı ve görmezden geldiği bütün farklılıkların eşit temsiline dayanan bir çoğulculuk anlayışı benimsemektedir. Kültürel söylem heterojenliği ve farklılığı öne çıkarmaktadır (Harvey, 1997: 21). Bu yüzden çoğulculuk ve kültürel çeşitliliğe karşı hoşgörüyü politik ilke olarak alan bir yaklaşım göstermekte, birey ve grupların tercihleri doğrultusunda bir yaşam şekli yaratmalarını öngörmektedir. Toplumsal bütünleşmeye olumsuz bir yaklaşım sergileyen bu söylem, farklılıklarından dolayı bireylerin ve grupların ötekileştirildiğini kabul eder. Kitleleri bütünleştiren ve kaynaştıran araçları olumsuzlamakta, bireylerin ve grupların kimlikleri ve farklılıklarını yüceltmektedir.

Marksist kuramcılar, postmodern kültürü, tüketim toplumu ve metalaşmayı genişletip kapitalizmi beslediği gerekçesiyle eleştirmektedir. Bu eleştirel bakış açısı, postmodernliğe ekonomik dinamikler açısından yaklaşarak, onu küresel sermayenin yayılması sonucu ortaya çıkan kültürel benzeşme olarak görmektedirler (Şaylan, 2002: 127). Nitekim, küreselleşmenin etkisiyle tüm kültürler aslında serbest piyasa kültürüne dönüştürmekte ve kültürler arası etkileşimi engellemektedir. Postmodernizm, batı dışındaki kültürlerin değerlerini yıkarak ötekini kendine dönüştürmektedir (Serdar, 2001: 348).

Postmodern anlayış doğrultusunda gelişen önemli kavramlardan biri de çokkültürlülük anlayışıdır. Bu anlayış farklılık, tanınma ve eşitlik üzerine

konumlanmaktadır. Sorun özellikle eşitliğin sağlanmasına yönelik belirmektedir. Çünkü postmodern söylemin çoğulculuk anlayışının ön plana çıkarılması, kolektif kimlikte sorun yaratmaktadır. Etnisite, ırk, din, cinsellik gibi farklılıklar üzerinden tanımlanan kimlikler siyaset alanında varlık göstermeye başlamıştır. Bu durum toplumsal bütünlüğün parçalanmasına yol açan bir nitelik taşımaktadır. Nitekim etnik kimliğin güttüğü siyaset, şiddet çizgisinde ilerlemektedir. Postmodernizmin özgürlük vurgusundan güç alan kültürel kimliklerin toplumsal parçalanmaya yol açmadan, eşitlik içinde nasıl var olacağına dair bir yol haritası görünmemektedir.

2.3. YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER

Modern toplumların tarihinde hızlı sanayileşme, dünya savaşları, ekonomik buhran gibi birçok sorun toplumsal değişimlere neden olmuştur. Bu toplumsal değişimler, toplumsal yapı ve davranışları etkileyen bir rol oynamıştır. Toplumsal hareketlerin karakteri de yaşanan gelişmelere bağlı olarak değişim göstermiştir.

Savaş sonrası dönemde gözle görülen gelişmelerden biri hızlı nüfus artışıdır. Savaş sonrası dönem ile birlikte şiddet olayları azalmış ve ölüm oranlarında görülen düşüş ile nüfus hızlı bir şekilde artmıştır. Hızlı nüfus artışı gereksinimlerin karşılanması açısından sorunların artmasına neden olmuştur. Ülkelerin artan nüfusları karşısında yaşadığı ekonomik sıkıntılar göçün artmasına neden olmuştur. Kentlerde biriken nüfusun kent hayatına uyum sağlayamaması ve akabinde gelişen yaşam koşulları aşırı siyasal akımların baş göstermesine neden olmuştur. Soğuk savaş döneminin gerginliği, bazı bölgelerde devam eden sıcak çatışmalar toplumsal çatışmaları arttırıcı bir rol oynamıştır. Ayrıca, 1929 dünya ekonomik buhranı ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişen toplumsal hareketlerin temelini ekonomik eşitlik ve adalet talepleri oluşturmaktadır. Soğuk savaş dönemi sosyalist-kapitalist çekişmesi, toplumun örgütlenmesi açısından yükselen sol değerler toplumsal hareketler üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. Ayrıca sanayi toplumunun maddi çıkarlar etrafında yarattığı çatışma ortamı bir diğer önemli faktördür. Bu durum toplumsal hareketlerin sınıfsal bir karakter taşımasına neden olmuştur.

Toplumsal hareket deyiminin kullanımı 19. yy. başlarına denk gelmektedir. Bu deyim sistemli olarak işçi sınıfının mücadelesi üzerinden açıklanmaktadır. Yine aynı yüzyılın sonuna doğru toplumsal hareket deyimini işçi sınıfı hareketleri ile özdeşleşmiştir

(Bottomore, 1987: 23). Tarihin daha önceki dönemlerinde isyan ve ayaklanmalar görülmüştür. Fakat toplumsal hareketleri ayıran önemli nokta 18. yy. sonlarına doğru kitlesel örgütlü hareketler olarak ortaya çıkmasıdır (Tilly, 2004: 16). Toplumsal hareketleri siyasi mücadele anlamında ilk kullanan ise Lorenz Van Stein olmuştur. Bu kavram, işçi sınıfının iktidar savaşına dair bilinç ve birleştirici gücü için kullanılmıştır. Marks'ta eserlerinde bu anlamı benimsemiştir. Kavramın anlamı 19. yy. sonlarına doğru kadınları ve hak talebinde bulunan diğer kesimleri de kapsayacak şekilde kullanılmıştır (Yaylacı, 2012: 36). Marks, toplumsal hareketleri proletaryanın burjuvazi karşısında egemenlik kurma mücadelesi altında incelemiştir. Bu yüzden toplumsal hareketler, sınıfsız bir toplum yaratma amacını taşırlar.

Toplumsal hareketler, sınıfsal temelli verilen mücadeledir. Sömürülen sınıfların hareketi, sömürü sisteminin olmadığı eşitlik temelinde bir düzen yaratma amacı güder. Bu amacın gerçekleşmesi ve iktidarı ele geçirmeye yönelik çatışmayı, yıkmayı ve kurmayı hedeflemektedir (Çoban, 2009: 21). Hedefler doğrultusunda hareket etme kolektif bir yapıyı gerektirmektedir.

Toplumsal hareketler oldukça dinamik bir yapıya sahiptir. Bu yüzden zaman, mekan gibi sınırlamalar ve belirlenmişlikler içermez. Toplumsal hareketlerin dinamik bir yapıya sahip olması, gelişiminin sosyal, ekonomik ve politik koşullardan etkilenmesine neden olmaktadır. Aynı zamanda toplumsal hareketler de sosyal, ekonomik ve politik yapıları biçimlendirebilecek güce sahiptir.

Artan demokratikleşmeye bağlı olarak toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı, alanı ve karakterinde farklılaşmalar görülebilmektedir. Hareketlerin demokrasiyle sıkı bir ilişki içinde olması değişen koşullara göre örgüt yapıları ve biçimlerinin ortaya çıktığı görülmektedir (Yaylacı, 2012: 47). 1970'li yıllara kadar kolektif bir karakter taşıyan toplumsal hareketler bu tarihlerden sonra yapısal olarak değişmeye başlamıştır. Bu görüşe göre, batı toplumları sanayi toplumundan sanayileşme sonrası topluma bir geçiş aşamasındadır. Bu aşama içinde işçi sınıfı hareketleri sahip olduğu merkezi konumunu kaybetmekte ve yerini kültürel içerikli toplumsal hareketler almaktadır (Uncu, 2012: 175).

Siyasal ve toplumsal alanda meydana gelen değişimler ışığında 1960'lı yıllara gelindiğinde toplumsal hareketlerde birtakım değişimler olduğunu belirtmiştik. Önceleri

merkezi ve hiyerarşik olan örgütlenmelerin giderek daha esnek, merkezsiz ve heterojen örgütlenmelere dönüştüğü görülmektedir. Bu bağlamda toplumsal hareketler “yeni” olarak adlandırılmaktadır. Bu nitelendirme ise siyasette özne tartışmalarına yol açmaktadır. Eski siyaset kavramı sınıf siyaseti için kullanılırken yeni siyaset kavramı ise kimlik siyaseti için kullanılmaktadır. Bu bağlamda yeni toplumsal hareketler, kimlik siyasetinin önünü açan bir rol oynamıştır.

Toplumsal hareketler son otuz yılı aşkın süredir siyasetin belirleyici unsuru olarak ön plandadır. Touraine’e göre (1999: 41), toplumsal hareketler siyasal ideolojilerin sadece özel kalacak taleplere genel bir önem kazandırmakla kalmadığını aynı zamanda toplumsal hareket düşüncesinin merkezinde bir çatışma barındırdığını da göstermektedir. Bu çatışma öncelikle ulusla hükümdarı daha sonra işveren ve işçiyi karşı karşıya getirmiştir. Genel olarak toplumsal hareket, siyasi ve toplumsal yapılar içinde; giderilmeyen ve görmezden gelinen bir takım talepler, ortak eleştiriler ve düşünceler doğrultusunda çeşitli kolektif grupların bir araya gelerek oluşturdukları örgütlü veya kendiliğinden oluşan girişimlerdir. Toplumsal hareketler tarihi eskilere dayanmasına rağmen önemli bir konuma gelmesi siyaset alanındaki belirleyiciliği, insan yığınlarının anlamlı bir siyasal birlik oluşturup kamusal alanda etkili olmasından kaynaklanmaktadır.

Değişen toplumsal yaşam ve kültürel yapı, toplumsal hareketlerde dil, etnisite, cinsellik gibi yeni ifadelerin kullanılmasına neden olmuştur. Bu bağlamda sanayileşmenin getirdiği sosyoekonomik ve siyasal çatışmaların günümüzde kültürel çatışmalara dönüştüğü görülmektedir. Yeni toplumsal hareketlerin miladı olarak 1968 yılı kabul edilmektedir. 68 hareketinin kabul edilmesinin nedeni 68 öncesi hareketlerin ekonomik nedenlere dayalı sınıfsal talepleri, 68 hareketinin ise sosyal eşitliğe dair talepleri dile getirilmesidir. Çayır’a göre (1999: 14), barış, çevre, lezbiyen ve gey hareketleri 1960-70’li yıllarda Batı’da sorgulanmaya başlanmıştır. Bu hareketler özellikle demokrasi, sivil toplum ve çoğulculuğun geliştiği ülkelerde görülmüştür. Yani yeni toplumsal hareketler, sosyal ve ekonomik çöküşle ilgili olarak ortaya çıkmamıştır. Ayrıca harekete dahil olan aktörler belirli hedeflere sahiptir ve aktörlerin hedefleri kimlik ve katılım gibi tamamen kültürel alanlara yöneliktir.

Touraine, ekonomik temelde örgütlenen işçi sınıfı hareketlerinin sınıfsal eşitsizliğe karşı eşitlik talepleriyle, siyasal gücü ele geçirme amacını taşıdığını belirtmektedir. Touraine, bu durumun devrimci hareket içerisinde yer alan bireylere kısıtlı bir rol

yüklediğini belirtir. Çünkü halktan gelen talepleri onlar adına kitleyi yönlendiren seçkin aydınların yönlendirdiğini belirtmektedir. Devrim sonrası halkı yönlendiren bu seçkinlerin iktidarın yeni sahipleri olacağını ve bu durumun toplumu değiştirmeye yetmeyeceğini savunur. Örnek olarak, 1971 Rus devriminden sonra iktidara gelen partinin diktatörlüğe dönüşmesini vermektedir. Buradan hareketle devrim hareketi içerisinde yer alan işçilerin birer figür, YTH'lerin merkezinde ise özne olduğunu savunmaktadır (Touraine, 1999: 42).

Yeni toplumsal hareketler, eski diye tabir ettiği hareketler üzerinden karşılaştırma yaparak farklılığını ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Çayır YTH'nin, amaçlarının eskinin ütopyacı hareketlerinden farklı olduğunu belirtmektedir. Eskinin ütopyacı hareketleri, ekonomi ve siyasal alanı modern öncesi bir cemaat anlayışı içinde aşmayı amaçlarken, YTH modern toplumun yapısal farklılaşmasını savunmaktadır. Bu doğrultuda aktörleri, hayat tarzlarına alan açmak ve bu alanı romantik mitlerden uzak sınırlamaktadır. Bu hareketin aktörleri, farklılıkların reddedilmeden demokratik sınırlar içinde mücadele etmektedirler (Çayır, 1999: 18).

Offe eski hareketleri, aktörleri kitle olarak hareket eden sosyoekonomik gruplar olarak, yeni hareketler içerisinde yer alan aktörleri ise belli temalar çerçevesinde bir araya gelen, ortak olarak davranmayan gruplar olarak tanımlamaktadır. Offe'ye göre (1999: 67), eski paradigma ekonomi, askeri ve güvenlik gibi konular etrafında birleşir. Değerleri, özgürlük, ekonomik koşulların iyileştirilmesi üzerine inşa edilmiştir. Yeni paradigmaya ise barış, çevre, insan hakları gibi konular hakimdir. Değerleri kimlik üzerine inşa edilmiştir. Bu doğrultuda eski paradigma resmi, büyük ölçekli kitleler halinde hareket ederken yeni paradigma resmi olmayan ve çok düşük düzeyde örgütlenme ile hareket eder.

Habermas, YHT'i hem siyasal katılımı genişleten hem de sivil toplumu ve kamusal alanı canlandıran hareketler olarak tanımlamaktadır. Bu hareketler ile daha önce sorgulanmayan konular sorgulanmaya başlanmıştır. Sosyal ve kültürel alanlarda ortaya çıkan yeni sorunlar ekonomik temelli problemlerden değil, kültürel alanlarda ve yeni yaşam biçimlerinden kaynaklanmaktadır (Coşkun, 2007: 40). Nitekim bu hareketlerin talebi yaşamsal alanda devlet de dahil olmak üzere tüm baskı araçlarının ortadan kaldırılmasıdır. Ancak bu hareketlerde ekonomiye yönelik talepler yoktur. Habermas ortaya çıkan bu durumu meşruiyet kriz ile açıklamaktadır. Habermas'a göre (1992: 33), kapitalizm ekonomik sorunları ve dolayısıyla ekonomik temelli sınıf çatışmasını zayıflatarak tehdit

edici olmaktan çıkarmayı başarmış olsa dahi sistem kendi meşruiyetini tehdit eden farklı nitelikte krizlerle karşı karşıyadır. Ortaya çıkan bu yeni krizler ve gerilimler ekonomik faktörlerden değil kültürel ve ideolojik unsurlardan beslenmektedir. Kapitalizm içinde daha önce sınıf farklılarından kaynaklanan ve sınıf hareketleri olarak adlandırılan gerilimler günümüzde Yeni toplumsal hareketler olarak ortaya çıkmıştır. Habermas için YTH'lerin en önemli aracı ise müzakereci demokrasidir.

Habermas müzakereci (sorgulayıcı) demokrasinin öncüsü olarak kabul edilir. Habermas'ın müzakereci demokrasi anlayışı tartışma kavramını merkeze alır ve kolektif karar alma süreçlerini de içine alarak rasyonelliğe ulaşmayı hedefler. Böylece eşit ve özgür bir biçimde herkesin katılabildiği tüm kararların rasyonel ve adil bir biçimde alınabildiği bir düzen tasavvuru oluşur. Habermas, öngördüğü düzenin şeffaf bir yönetim anlayışı ortaya koyacağı için meşruiyet krizini aşacak yegane yolun bu olduğunu düşünür. Müzakereci demokrasinin meşruiyet krizini aşmak için liberal demokrasinin oy verme mekanizmasından farklı olarak ortaya koyduğu tartışma kavramı kamusal alanda eşit şekilde ortaya konan düşüncelere dayanır. Düşüncelerin özgürce ifade edilebilmesi liberal demokrasinin sadece oy vermeye dayalı yapısından daha işlevli görülür diyebiliriz. Fakat müzakereci demokraside eşitliğin nasıl hayata geçirileceği tartışma konusudur. Eşitlik kavramı teoride mümkün olsa bile dil, din, cinsel yönelim, etnik köken gibi farklılıkları eş zamanlı olarak aynı platformda ortak bir paydada buluşabilmesi pek mümkün görünmemektedir.

Eski- yeni siyaset tartışmaların ana eksenini, eski hareketlerin temelinde yer alan anlayışın ekonomik indirgemeciliği oluşturmaktadır. Bu bağlamda YTH'lerin savunucuları geleneksel solun sınıf anlayışını eleştirmektedir. Geleneksel solun eleştirilmesini Çetinkaya, tarihsel bir bilgi eksikliğinden kaynaklı olarak bir hataya düşüldüğünü ve bunun bir önyargıya sebep olduğunu belirtmektedir. Aslında bu önyargının sebep olduğu indirgemeci tavrın eleştiren kesimlerde de mevcut olduğunu savunur. Sınıfı sadece ekonomik bir kategori olarak ele alan dar bir görüş vardır. Oysa sınıf aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir ilişki biçimi üzerine oturmaktadır. Bu çoğu araştırmacı açısından görmezden gelinir. Bu bakış açısıyla işçi hareketleri, zenginliğe sahip olamayan kendi iktisadi çıkarlarından başka hiç bir şey düşünmeyen, hatta kendinden başka toplumsal kesimleri dışlayan hareketler olarak sunulur. Bu hareketleri indirgemeci olarak göstermeye çalışanlar tarihsel bir araştırma yaparlarsa, işçi hareketlerinin sadece dar iktisadi çıkarlar peşinde koşmayan,

zengin mücadele programına sahip ve toplumda çok çeşitli kesimleri bir araya getiren hareketler olduğunu görecektir (Çetinkaya, 2008: 35-37).

Eski ve yeni tartışmasında en önemli değerlendirme farkı modernitedir. YTH'nin asıl hedefi, modernite ve ilerleme ilişkisidir. YTH'ler işçi hareketlerinin aksine merkezi bir yapısı olmayan ve ekonomik kaygılardan çok özerk alanlara yönelen bir mücadeledir. Modernite ile ortaya çıkan toplumsal hareketler işçi sınıfı ile özdeşleştirilmektedir. Fakat günümüzde işçi hareketlerinin yetersiz olduğu ve toplumsal talepleri karşılamadığı yönünde eleştiriler yapılmaktadır. Giddens, modernliği kapitalizmle ilişkilendirenler açısından, işçi hareketlerinin asıl toplumsal hareketler olduğunu savunur. Bir sınıf sistemi olarak kapitalizm devam etmektedir. İşçi sınıfı mücadelesi ise bu sistemi aşmayı amaçlar. İster reformcu ister devrimci olsun bu hareketlerin yönü devlet gücünü etkilemek ya da ele geçirmeye dönüktür. İşçi hareketleri modern kurumların gelişiminde ifade özgürlüğü ve demokratik taleplerin başlıca taşıyıcılarıdır (Giddens, 2004: 157-159).

Toplumsal hareketlere yönelik bazı teoriler ortaya atılmıştır. Bunlar arasında 1960'lı yıllardan sonra ortaya çıkan iki tanesi önemlidir. Birincisi, Amerika'da ortaya çıkan Kaynak Mobilizasyonu, ikincisi ise, Avrupa'da ortaya çıkan Kültürel (Kimlik) Yönelimli Hareketler/ Yeni Toplumsal Hareketler yaklaşımıdır (Çetinkaya, 2008: 23).

Kaynak Mobilizasyonu Teorisi, sosyal hareketlerin neden oluştuğundan çok nasıl oluştuğuyla ilgilenmektedir. Toplumsal hareketin talepleri, kendini neye göre tanımladığı ve amaçlarına ulaşmak için hangi yolları izlediği soruları ile ilgilenir (Lelandais, 2009: 63). Bu teoriye göre toplumsal hareketler, çatışmadan ziyade organize hareketlerin genişlemesi ve sistem içindeki hareketliliği ile ilişkilidir. Bu doğrultuda herhangi bir sosyal aktörün elinde bulunan kaynakları hedefleri doğrultusunda en etkili şekilde kullanmasını ifade etmektedir (Lelandais, 2009: 71). Hareketlerin etkili olması için kişiler, zaman, para gibi kaynakların doğru ve etkin bir şekilde kullanılması gerekir. 1960'lı yıllardaki hareketlerin etkili sonuçlar üretememesi kaynakların etkin kullanılmamasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda kaynak mobilizasyonu teorisi 60'lı yıllardaki hareketleri önceki dönemlerden bir kopuş olarak değil devamlılık çerçevesinde değerlendirmektedir. Toplumsal hareketlerin ortaya çıkışında çok çıkarlar için takip edilen stratejinin nasıl geliştiği üzerinde durulur. Bu yüzden toplumsal hareketlerin stratejik temelde işleyişine odaklanır (Çayır, 1999: 19).

Kültürel (Kimlik) Yönelimli Hareket Teorisi; norm, değer ve kimlik yapıları temelinde meydana gelen değişim taleplerini içeren kültürel boyutu öne çıkarır (Çayır, 1999: 23). Özellikle 1968 Mayıs hareketi, siyasal alanı genişletmiş ve kültürel tanınma taleplerinin artmasına neden olmuştur. Kültürel temelde yükselen toplumsal hareketler bu bağlamda işçi sınıfı dışında yeni dönüştürücü aktörler olarak ele alınmıştır. Bu teori, günümüzde yaşanan toplumsal hareketleri açıklayabilmemiz için eski teorilerin yetersiz olduğu görüşündedir. Bu yaklaşımın önemli temsilcilerinden olan Touraine, kapitalist üretim ilişkilerinin yarattığı toplumsal dönüşümün, sınıf dışında toplumsal hareketlere yol açtığını savunmaktadır. Touraine'e göre (1999: 50), toplumsal hareketler siyasal sistemlerde dönüşümlere ya da kültürel reformlara neden olabilir. Yeni olarak adlandırılan toplumsal hareketlerin tarihsel çizgide önceki dönemlerden ayrılan yönü gücünü kültürel zeminden almasıdır. Bu yüzden ekonomik ilişkilere dayanan sınıf mücadelesini dönüşümün öncüsü olarak görmez. Ayrıca, içinde yaşadığımız toplumun, sanayi toplumundan farklı olduğu tezini savunmaktadır.

Yeni toplumsal hareketler gerek ideolojik karakter gerek katılımcıların rolleri açısından farklılıklar barındırmaktadır. Bu bağlamda Marksist ideolojideki işçi sınıfı hareketi yeni toplumsal hareketlerin ideolojik karakterine zıt olarak konumlanmaktadır. Yeni toplumsal hareketlerin toplumsal tabanı yaş, ırk, cinsiyet, cinsel yönelim gibi toplumsal statü unsurlarına yönelmektedir. Bu yeni unsurlar aynı zamanda kimliklerin daha önce değersiz görülen boyutlarını ön plana çıkarır. Toplumu harekete geçiren farklılık ve çelişkiler, ekonomik sorunlardan çok kültürel sorunlardır. Kültürel sorunları temel alan kimlikler özel olduğu gibi aynı zamanda kamusaldır. Yeni toplumsal hareketler, değerlerin ve düşüncelerin çoğulluğunu karar alma mekanizmalarını şekillendirmek için kullanır. Bu yüzden siyasal alana karşı sivil, kamusal alanın genişlemesi amaçlanır. Tüm bu hareketlerin ortaya çıkışında geleneksel siyasal katılım mekanizmalarına olan güvensizlik yatmaktadır. Yeni toplumsal hareketler, işçi hareketleri gibi ortak eylem için birleştirici bir yapı olmaktan çok merkezi olmayan, dağınık ve parçalı bir yapıya sahiptir (Coşkun, 2007: 145-146). Görüldüğü gibi tüm bu analizler 1970'li yılların toplumsal hareketlerinin eski hareketlerden köklü bir şekilde değiştiğini kanıtlamaya yönelmiştir. Ortaya konulan farklılıklar göstermektedir ki Yeni sosyal hareketlerin, siyasal iktidarı devrim yoluyla ele geçirme amacını taşımaktan çok kamusal alanda görünürlük ve gündelik yaşam alanları oluşturmaya yönelik olduğudur. Bu nedenle işçilerden ziyade öğrenciler, gençler, orta sınıflar ve dışlanmış kültürel unsurlardan destek görmektedir.

Eski ve yeni toplumsal hareketlerin farklılıklarını bir tablo yardımıyla daha anlaşılır bir şekilde görebiliriz. Aşağıdaki tabloda eski ve yeni toplumsal hareketlerin özellikleri ve farklılıkları gösterilmiştir.

Tablo 1. Eski ve Yeni Toplumsal Hareketler (Sanlı, 2005: 97).

Özellikler	Eski Toplumsal Hareketler	Yeni Toplumsal Hareketler
AMAÇ	SİYASAL İKTİDARIN KONTROLÜ	ÇOĞULCU BİR TOPLUMDA ÖZERKLİK
TEPKİ	KAPİTALİST DÜZEN	TEKNOKRATİK DEVLET
KONULAR	MADDİ KOŞULLAR, EŞİTLİK, SOSYAL ADALET, İŞSİZLİK, YOKSULLUK	BARİŞ, ÇEVRE, KİŞİSEL ÖZERKLİK, ÖZGÜRLÜK, CİNSELLİK VB.
HAREKETİN TÜRÜ	ESAS OLARAK POLİTİK	KÜLTÜREL VE SİYASETİ YENİDEN TANIMLAMAYA YÖNELİK
ÖRGÜTLENME	MERKEZİ VE HİYERARŞİK, PARTİ VE SENDİKALAR	DAĞINIK, PARÇALI, MERKEZSİZ, BİREYSEL VE DERNEKLER
STRATEJİ	SEÇİMLERE KATILMA, KİTLESEL EYLEMLER	DÜZENSİZ KİTLE EYLEMLERİ, PROTESTO VE GÖSTERİLER
DEMOKRASİ YAKLAŞIMI	SOSYAL DEMOKRASİ/ENDÜSTRİYEL DEMOKRASİ	FARKLILIKLARIN DEMOKRASİSİ, ÇOĞULCULUK
YURTTAŞLIK YAKLAŞIMI	LİBERAL YURTTAŞLIĞIN HERKES İÇİN GENİŞLEMESİ	GRUP HAKLARININ GENİŞLETİLMESİ, GENEL İNSAN HAKLARI
SOSYAL TABAN	İŞÇİ SINIFI VE DİĞER SINIFLARDAN SOSYALİST ENTELEKTÜELLER	ORTA SINIF VE KAMU SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARI

Eski siyasetin yükselişi 19. yy. ortalarına doğru gerçekleşmiş ve 20. yy. ortalarına kadar etkisi devam etmiştir. Ancak 1960'lı yıllarda siyaset yapma tarzında bir takım değişimler meydana gelmiştir. Eski olarak adlandırılan siyaseti muhalif yapısını kaybettiği ve yerine yeni muhalif aktörlerin çıktığı görülmektedir.

Toplumsal hareketlerde kopuş 1960'lı yılların sonuna doğru yaşanmıştır. Wallerstein, 70'li yıllara doğru Çin, Kuzey Amerika, Avrupa gibi bölgelerde gelişen yeni bir tür sistem karşıtlığının yükselerek geçmişten bir kopuşun başladığını belirtmiştir. Sosyal hareketler, öğrenci hareketleri, siyah hareketi, kültür devrimi, kadın hareketleri, savaş karşıtlığı, çevre gibi ideolojik temalar etrafında şekillenmiştir (Wallerstein vd., 2004: 40). Özellikle 68 olayı, kırılma noktasını oluşturması bakımından hem eski hareketlerin yapısını hem de yeni hareketlerin yapısını oluşturan unsurları bir arada taşıması bakımından önemlidir.

22 Mart 1968 yılında Paris'in Nanterre banliyösünde o dönem “68 olayları” olarak adlandırılan bir takım olaylar başlamıştı. Bir saldırıya karıştığı iddiasıyla sol bir öğrencinin tutuklanması olayların fitilini ateşlemiştir. Bu olaya karşı üniversitede protestolar başlamıştı. Yapılan protestolar giderek büyümüş ve üniversitenin dışına taşmıştır. Zira başlayan protestolar en büyük öğrenci hareketine dönüşmüştür. Bu protestoya yaklaşık 9 milyon işçinin destek vermesiyle de işçi hareketi tarihinin en büyük grevinin yaşanmasına yol açacaktı. Olaylar Mayıs ayında daha da şiddetlenmiştir. 13 Mayıs'ta işçi sınıfı kitlesel olarak öğrencilerin yanında yer almıştır. Öğrenci hareketleri sadece Fransa ile sınırlı kalmamıştır. 1965'li yılların başından itibaren ABD, Almanya, İngiltere, İtalya, İspanya gibi ülkelerde de öğrenci hareketleri görülmüştür. 68 olayları ilerleyen yıllarda ırk ayrımı, kadın hakları, çevrenin korunması ve savaş karşıtlığı gibi konularda radikalleşmiştir. Ancak 68 hareketinin en önemli özelliğini eski toplumsal kültür ve değerlerinde bir çözülmenin miladını oluşturmastır. Wallerstein 68 hareketini, sistemin olumsuzluklarına karşı gelen bir tepki olarak ele almanın yanında eski sol muhalefesinde bu sisteme yönelik stratejisini sorgulama olduğunu görmemiz gerektiğini vurgulamaktadır (Wallerstein vd., 2004: 99). 68 hareketi, eski toplumsal hareketlerin ekonomik kaygılarının yerini kimlik ve kültürel unsurların vurgusuna yani günlük yaşam pratiklerine yöneldiği görülmüştür.

Toplumsal hareketlerin eski-yeni tartışmasında tarafları ayıran soru aslında “yeni” olanın ne olduğudur? Bu soruya cevap geliştirenler iki taraf olarak ayrılmaktadır. Bir kısım

“kopuş” derken diğer kısım “süreklilik” vurgusu yapmaktadır. Yenilik vurgusunun en belirgin unsurları, farklılıkların tanınması ve sistemin bütünüyle bir dönüşüme uğratılması yerine çevre, barış, etnik köken, cinsel yönelim vb. gibi daha özel konulara odaklanmasıdır. Cohen, yeni toplumsal hareketlerin karakteristik özelliklerine dair kültürel ve kimlik yönelimli, devlete karşı sivil toplum, karar alma süreçlerinde daha demokratik ve katılımcı, gündelik yaşam pratikleri ve ihtiyaçlarına odaklılık olarak açıklamaktadır (Coşkun, 2007: 136). Toplumsal hareketlere yönelik bu tarz özellikleri benimseyen teorisyenler toplumsal hareketleri anlama konusunda klasik yaklaşımların yetersiz kaldığını savunmuşlardır. Ortaya atılan görüşlerin birçoğu, sanayi sonrası toplum ve postmodern toplum gibi teoriler ile yeni bir döneme işaret etmektedir.

Yenilik konusundaki tartışmalar başlıca iki grup etrafında toplanmaktadır. Birinci grup, 70’li yıllarda toplumsal hareketlerde köklü bir değişim gerçekleştiğini iddia edenlerce oluşturulmaktadır. Birinci grubun ortaya attığı teorileri, “kopuş teorileri” olarak adlandırabiliriz. İkinci grup ise, yeni toplumsal hareketlerin bazı farklılıkları barındırsa da özünün geçmişten kalan köklü gelenekten aldığıdır. İkinci grubun ortaya attığı teorileri ise “süreklilik teorileri” olarak adlandırılmak mümkündür (Coşkun, 2007: 149).

Tablo 2. Süreklilik ve Kopuş Teorisi (Coşkun, 2007: 149-152).

Özellikler	Süreklilik Teorisi	Kopuş Teorisi
YAKLAŞIM	SİYASAL	KÜLTÜREL
FARK	YENİ TOPLUMSAL HAREKETLERİN TALEPLERİ DE KAPİTALİST SİSTEMİN EKONOMİ POLİTİKASINDAN KAYNAKLANMAKTADIR. BU YÜZDEN EKONOMİK YAPIYLA İLİŞKİLİDİR.	YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER SOSYALİZM, MODERNLEŞME VE REFAH DEVLETİNİN ELEŞTİRİSİNİ YÖNELİK ORTAYA ÇIKMIŞTIR. BU NEDENLE ESKİ HAREKETLERDEN BİR AYRIMA İŞARET ETMEKTEDİR.
TOPLUMSAL TABAN	ESKİ VE YENİ ORTA SINIFLAR, İŞSİZLERDEN, ÖĞRENCİLERDEN OLUŞMAKTADIR.	ORTA SINIF TEMELLİ

TEPKİ	ÜRETİM İLİŞKİLERİNİN YARATTIĞI EŞİTSİZLİKLERDEN AYRILMAZ.	SOSYAL STATÜ VE YAŞAM TARZLARININ FARKLILIĞININ GÖRÜNÜR OLMASINA
TALEP	EMEK- SERMAYE ÇELİŞKİSİNİN GİDERİLMESİNE YÖNELİK	KİMLİK YÖNELİMLİ TALEPLER
ÖRGÜTLENME	ÖRGÜT İÇİNDE YATAY VE DİKEY OLARAK DAHA AZ BİR FARKLILAŞMA	MERKEZSİZ, HİYERARŞİK OLMAYAN

YTH'nin siyasal karşılığı kimlik siyaseti olarak görülmektedir. Özellikle, 1980'li yıllara doğru toplumsal hareketlerde belirgin bir bölünme görülmüştür. Kadın, çevre, etnik ve kültürel temeldeki hareketler, kendi talepleri doğrultusunda mücadeleye girişmişlerdir. Bu durum farklılıkların ve bireylerin “öteki” olarak hissettikleri ne varsa siyasal olana dahil edebildikleri bir yolun açıldığını göstermektedir.

68 hareketi sonrası parçalanma eğilimine giren toplumsal hareketlerin 1990'lı yıllarda küreselleşme karşıtlığı adı altında tekrar bir bütünleşme eğilimi gösterdiği görülmüştür. Bu bütünleşmeye örnek olarak Seattle protestosu⁴ verilebilir. Genel olarak küreselleşme karşıtı hareketler, küreselleşmenin toplum, siyaset, çevre gibi çeşitli boyutlarda yaratmış olduğu olumsuzluklara karşı gösterilen tepkiler olarak tanımlanmaktadır (Tuna, 2005: 105). Seattle protestoları ve akabinde yaşanan gelişmeler toplumsal hareketlerde yeni bir evreye geçildiğine dair tartışmaları beraberinde getirmiştir. Protestolara katılım oranlarının ve muhalif tavırların artması var olan siyasi teorilerin yeniden yorumlanmasına yol açmıştır.

⁴ Seattle Protestosu: 1999 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nün toplantısını protesto etmek amacıyla Amerika'nın Seattle kentinde toplanan insanların oluşturduğu harekettir.

2.4. KİMLİK SİYASETİ VE SOL

Kimlik siyasetinin önünü açan faktörlerden bir diğeri Solun 1970’lerde yeni bir arayış içerisine girmesidir. Solun arayışı refah devletinin tasfiye edilmesi ve SSCB’nin dağılması ile yeni bir sıçrama yaptı. İdeolojilerin sonu olarak nitelendirilen bu dönemin gelişmeleri, sosyalizmi kapitalizm karşısında derin bir krize itmiştir. 1980’li yıllarda solu yeni arayışlara iten nedenleri sadece SSCB’nin dağılması olarak ele almak eksik bir yaklaşım olacaktır. Yeni Sol hareketinin başlangıcı 1960’lı yıllara kadar götürülebilmektedir. Dolayısıyla genel olarak savaş sonrası düzene yöneltilen eleştiriler, özellikle SSCB’nin temsilciliğini yaptığı sosyalist anlayışa yönelik başlayan eleştiriler, 1960’lı yıllarda Batı’da ortaya çıkan sistem karşıtı hareketler, bu bağlamda yapılan devlet ve toplum arasındaki ilişkiye yönelik tartışmalar solda yeni arayışlara yol açan nedenler olarak ele alınabilir.

Solun bunalımı sonucu ortaya atılan yeni devrim teorileri “Yeni Sol” başlığı altında toplanmaktadır. Yeni Sol hareketi, Marksist ortodoksinin genel kanılarına meydan okumaktadır. Bu hareket özellikle aydınların ortak eylem anlayışlarını dönüşüme uğratmıştır. Neomarksist olarak adlandırılan birçok ismin (Fanon, Debray, Marcuse gibi) ortaya attıkları söylem ve teoriler Klasik Marksist görüşe karşı bir meydan okuma olarak nitelendirilebilir. Özellikle Marks’ın öğretisindeki temel öge olan proletaryanın tarihsel rolüne yönelik eleştiriler bu açıdan önemlidir. Marks’ın işçi sınıfına attığı devrimci niteliğin etkisini yitirdiğine yönelik görüşler, sistemin yeni öznelere belirlemeye yönelik bir arayışa neden oldu. Yeni Sol hareketin düşünürleri olan Fanon, Debray ve Marcuse gibi isimlerin işçi sınıfının yerine yeni siyasal özneler (köylüler, öğrenciler, dışarıdakiler vb. gibi) önerdiler. Bu düzlemde yapılan tartışmalar kimlik siyasetinin önünü açan bir rol oynamıştır.

2.4.1. Yeni Sol

68 hareketinin teorik temelini Marksizm’e Marksizm içinden yöneltilen eleştiriler oluşturmaktadır. Buradan hareketle Sovyet Rusya’nın baskıcı ve bürokratik uygulamalarının Marksizm’in esaslarını yansıtmadığı düşünülmekteydi. Avrupa, Marksizm’i Sovyet Rusya örneği karşısında hümanist ve enternasyonalist boyutlarıyla tekrar canlandırmak istemekteydi. Bu canlandırma isteği Marks’ın genç dönemine ait eserlerindeki yabancılaşma

ve insan doğası kavramlarıyla ele alınmaktadır. Yeni Solu, ortaya çıkan yeni koşullar ile sol arasındaki ilişkiyi yeniden kurma girişimi ya da Marksizm'i yeniden yorumlama hareketi olarak kabul edebiliriz. 68 hareketinin toplumsal hareketlerde bir kopuşu simgelediğini belirtmiştik. 68 hareketi, Avrupa'da özgürleşme hareketinin yönünü belirlemiştir. Bu yeni yönün önderi işçi sınıfı olarak görülmemekte ve ekonomik determinizm Marksizm'in temeli olarak kabul edilmemektedir. Yeni Sol, toplumsal mücadelelerin sadece sınıfsal mücadele ile sınırlı olmadığı kendi sorunlarına dair daha fazla söz hakkı talep eden kesimlerin (öğrenci, köylü, meslek grupları vs.) de olduğunu savunmaktadır.

20. yy. başkaldırı ve devrimler yüzyılı olarak tanımlanabilir. Bu yüzyılda ortaya çıkan her devrim deneyi yeni yaklaşımları, yöntemleri ve düşünceleri geliştirmiştir. Bu anlamda her devrim sonrası için olumlu ya da olumsuz dersler bırakmıştır. 1970'lerde devrimci düşünce ve siyasal kuram alanında birkaç yeni isim oldukça ilgi uyandırmıştır. Kapitalist sistemi eleştirerek yeni devrim teorileri geliştiren Fanon, Debray ve Marcuse yeni Marksist düşünürler olarak adlandırılmaktadırlar. Yeni Marksist düşünürlerin ortaya atmış oldukları görüşler önemli tartışmalara yol açmıştır. Tartışmaların odağını, yeni kuramlardaki sosyal sınıfların devrimdeki rolü ve mücadele biçimleri ilişkin gerçekleştirmektedir.

Yeni Solu oluşturan Yeni Devrim Teorileri sırayla incelenecektir. İnceleyeceğimiz üç kuramcı da devrimde proletaryanın rolüne ilişkin görüşleri bulunmaktadır. Ayrıca Fanon Afrika, Debray Latin Amerika ve Marcuse ise Batı dünyası ile ilgilenmektedir.

Fanon'un önemli yapıtı olan *Yeryüzünün Lanetlileri* adlı eserinde sömürgeciliğe ve ırkçılığa karşı çıkmaktadır. Sömürgeye karşı şiddetli ve yakıcı bir kin duymaktadır. Sömürge sisteminin şiddete dayandığını belirtir. Afrikalılar ile sömürgeciler arasındaki ilk karşı karşıya gelişleri ve aralarında süren ilişki süngülere ve silahlara dayanmaktadır (Fanon, 1984: 46). Bu yüzden şiddete karşı, Afrikalıların şiddetle, silahlı ve açık bir mücadeleye girişmeleri gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca Fanon, renk ve ırk konusunda oldukça öfkeli bir tutuma sahiptir. Bu hususta amacı, insanın renginden kurtulması gerektiğidir. Beyaz insana bir oyunun kurucusu ve kurbanı olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Beyaz insanların kara insanları ezdiği, sömürdüğü, küçümsediği ve korkuttuğu sistem aslında gerek karaları gerek beyazları çarpıtmakta ve gelişmelerini önlemektedir. Gelişmenin önündeki tek engel ırkçılıktır ve yıkılması gerekir (Woodis, 1975a: 30).

Fanon'un Afrika devrimindeki sosyal sınıfların rolüne ilişkin bir çözümleme geliştirilmiştir. Afrika devrimine yönelik en önemli sınıfı köylüler olarak görmektedir. Çünkü köylüler sistemde bir kenara itilmişlerdir ve sınıf sistemi dışındaki aç köylü, sömürülenlerin başında gelmektedir. Sömürüye karşı mücadele eden köylüler yalnızca şiddetin karşılığını verdiğini gören tek kesimdir (Woodis, 1975a: 43). Böylece Fanon, köylüleri tek öncü ve devrimci güç olarak ön plana çıkarmaktadır. İşçilerin yerine köylüleri seçmesini şu şekilde açıklamaktadır. Sömürgeci sömürüyü kendi yararına çevirmeyi başaran işçinin tersine sömürgeciliğin yararlarından yoksun kılınan köylünün işçiden daha doğal bir devrimci olduğunu ileri sürmektedir. (Woodis, 1975a: 45). Görüldüğü gibi işçi sınıfı, kendini silahlı mücadeleye atma konusunda güvenilir bulunmaz. Bunun için devrimci gücü olmayan bir sınıf olarak nitelendirilmektir. Fanon, işçi sınıfını ayrıcalıklı bir sınıf olarak tanımlamaktadır. Kapitalist ülkelerde proletaryanın kaybedecek bir şeyi yoktur ama kazanacağı çok şey vardır. Sömürülen ülkelerdeki proletarya ise her şeyini kaybedecektir. Sömürge çarkının işlemesi proletaryanın işine gelen bir durum ve bu yüzden işçi sınıfı yitirecek çok şeyi olan burjuva kesimi olarak nitelendirir (Fanon, 1984: 104). Fanon, işçi sınıfını bir kenara iterken lümpenproletaryayı devrimde kentsel öncü güç olarak görmektedir. Lümpenproletarya için, sömürgeleştirilmiş bir halkın en devrimci, kendiliğinden en kolay şekilde ortaya çıkan güçlerinden biri olarak görmektedir (Fanon, 1984: 120). Marks'ın lümpenproletarya konusundaki görüşleri Komünist Manifesto'dan bilinmektedir. Marks lümpenproletarya için, proletarya devrim hareketine sürüklenebilen ancak yaşama koşulları kendisini daha çok reaksiyonel, entrika ve rüşvetçi aracı yapmaya hazır tehlikeli bir sınıf olarak nitelendirmiştir (Marks ve Engels, 2003: 55-57).

Debray, Latin Amerika üzerine yazmış olduğu *Devrimde Devrim* adlı kitabı sol çevrelerde büyük ilgi uyandırmıştır. Latin Amerika'daki devrimleri incelerken özellikle Küba deneyi üzerinde durmaktadır. Küba, Latin Amerika'da diktatörlüklere karşı verilen mücadelenin başlangıç noktasını oluşturması bakımından oldukça önemlidir (Debray, 2003: 13). Debray, Küba deneyi üzerine önemli çıkarımlarda bulunmaktadır. Birincisi, Latin Amerika'daki Komünist partilerin devrimde sınıfların rolüne ilişkin görüşlerine karşı çıkmaktadır. Köylülüğü başlangıçta edilgen ama temel güç olarak görmektedir. Ayrıca ulusal burjuvazinin devrimde bir rolü yoktur. Kentsel yaşamla yozlaşmış olarak gördüğü işçi sınıfı rolü az ya da hiç olmayan bir güçtür. Debray, devrimde öncü güç olarak öğrencileri ve aydınları görmektedir. İkincisi, küçük silahlı eylemleri halkı ayağa kaldırmakta yeterli bir güç olarak görmektedir. Bu anlamda saf kitle eylemlerine karşı

gerillaların silahlı eylemlerini yeğlemektedir. Üçüncüsü, focoyu çoğu Latin Amerika ülkesinde başarıya ulaşacak tek silahlı mücadele biçimi olarak görmektedir. Foco, kitleleri eyleme geçiren temel itici gücün kırsal alanda kurulan ve üniversitelerin başlıca rol oynayacakları örgütlenmiş kentsel hareketle birlikte kentleri kurtaracak olan bir halk ordusu haline gelecek silahlı güçler olarak tanımlamaktadır (Woodis, 1975b: 15-16). Foco kelimesi, İspanyolcada genel anlamdaki askeri üstün ziyade bir gerilla merkezini belirtmektedir. Bu kelimenin başka dillerde karşılığı bulunmadığı için aynen kullanılmaktadır (Debray, 2003: 12).

Debray, focoyu büyük kitleleri harekete geçirecek bir güç olarak görmektedir. Bunun olması içinde halkın gerillayı kendilerinin tek önderi olarak görmeleri gerekir. Eğer bu başarılamazsa, halk gücü zayıflayacaktır. Gerillanın halkta güven uyandırabilmek için siyasi ve askeri bütün misyonları üstlenmesi gerektiğini savunur. Politik sorumluluğu tek başına yüklenme hakkını ise, işçiler ve köylülerin ittifakı sayesinde elde edecektir. Siyasi misyonun gerillaya verilmesi öncü bir partiye gerek duyulmadığını göstermektedir. Halk ordusu partinin çekirdeği olmalıdır, parti halk ordusunun değil (Debray, 2003: 82-83). Gerilla hareketinin başarıya ulaşabilmesi için köylüler kadar onlara öncülük edecek aydın ve öğrencilerin de desteğini önemli görünmektedir. Çünkü, Debray için kent proleterleri burjuvalaşabilir bir niteliktedir ve bu yüzden işçilere inancı yoktur. Devrimci mücadeleyi köylülere atfederken devrimi yönetecek öncü rolün sınıf mücadelesinin en yüksek düzeyine girecek olan öğrencilere ve devrimci aydınlara verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Debray'ın sınıfların rolüne ilişkin görüşleri, işçi sınıfını devrimde etkin görmediğini ve devrimin temel gücü olarak köylüleri gördüğünü ortaya koymaktadır (Woodis, 1975b: 33-34).

Yeni Solun bir diğer öne çıkan ismi olan Marcuse'nin siyasi düşüncesinin temelini, sanayi toplumunun eleştirisi oluşturmaktadır. *Tek Boyutlu İnsan* adlı eserinde, Batı dünyasındaki devrimde sınıfların rolleri sorununa ilişkin yaklaşımları ele almaktadır. Bilimsel ve teknolojik ilerlemenin etkinliğini artırarak maddi yaşam koşullarının yükseldiği bir toplum tasavvuru yapmaktadır. Fakat bu ilerlemeyi yıkıcı bir ilerleme olarak görmektedir. Yıkıcı ilerleme olarak görmesinin nedeni, tüm muhalefet güçlerinin sınırlanmış, kandırılmış ya da sistem tarafından yutulmuş olmasıdır (Marcuse, 1968: 21). İnsanın tüm gereksinimlerini ve özgürlüğünü kendileri de dönüşüm geçiren fabrikalar durumuna gelen kitle iletişim araçları yönetmektedir. Marcuse toplumu, büyük iş

Çevreleriyle her geçen gün artan mal akımını ve grelı refahının satın almasını kolaylaştırdığı işçi sınıfı ile bağdaşlaştırmaktadır. Tüketim toplumu olarak tanımladığı bu havaya kapılan işçi sınıfı yozlaşmakta ve evcilleşmekte, siyasal tavrını ve devrimci potansiyelini artık yitirmektedir. Aksine artık sömürülmeye razı olmuş ve sistemin sadık bir savunucusu haline geldiği iddia edilir (Woodis, 1977: 10-11).

Çağdaş kapitalizmin iki temel karşıtı olarak burjuvazi ve proletaryanın hala temel sınıflar olduğu Marcuse tarafından kabul edilir. Fakat kapitalist gelişim bu iki temel sınıfın da yapısını ve işlevini değiştirmiştir. Bu yüzden tarihsel dönüşümün temsilcileri olarak sayılmamaktadırlar. Aksine sistemin korunması ve geliştirilmesinde büyük rol oynarlar. Marcuse, sanayi uygarlığının ileri alanlarında emekçi sınıfların bir değişimden geçmekte olduğu savını ileri sürmektedir.

Marcuse’a göre (1968: 35-55), kapitalizmin ilk aşamalarında artık değerin elde edilmesine eşlik eden fiziksel acı ve emeğin sefaleti şimdi akıl gücü ve teknik becerilerin kullanımını arttırmakta ve bu durum yarattığı zenginliklerden işçi daha çok yararlanmaktadır. Ayrıca mavi yakalıların (el işçileri) sayısı beyaz yakalıların sayısına oranla azalmakta, üretken olmayan işçilerin sayısı artmaktadır. İşin niteliğinde ve üretim aralarındaki değişimler işçi sınıfının kapitalist toplumla “toplumsal ve kültürel” bütünleşmesine yol açmıştır. Bu bütünleşme işçinin tutum ve bilincini değiştiren bir rol oynamıştır. Değişimin sonucu olarak kapitalist sistem ile işçi sınıfı arasında bir çelişki görünmemektedir. Sistemin tüm devrimci potansiyeli yuttuğunu ileri süren Marcuse, bir zamanlar kapitalist sistemi yadsıyan sınıfların şimdi giderek onunla bütünleştiğini savunmaktadır.

Marcuse *Tek Boyutlu İnsan* adlı eserinde gelişmiş sanayi ülkelerinde artık Marks’ı proletarya olmadığını belirtip Marks’ın görüşlerinin eskidiğini ileri sürmektedir. Marks’ın kendi döneminin proletaryasına verdiği rolün gelişmiş sanayi ülkelerindeki işçi sınıfına aktarılamayacağını savunur (Marcuse, 1968: 45). Çünkü ona göre işçi sınıfı giderek burjuvallaşmaktadır. Marcuse yineleyerek ileri sürdüğü toplumsal değişmenin belirleyici kaynağını işçi sınıfından alarak yeni öznelere (aydınlar, öğrenciler ve toplumda yer alan dezavantajlı kesimler gibi) yöneltmektedir.

Devrime yönelik mücadele geleneksel biçimlerinden taşmıştır. Tek boyutlu toplumun totaliter eğilimleri, geleneksel protesto biçimlerini ve araçlarını etkisiz kılmaktadır. Hatta halkın egemenliğini tehlikeye atar. Ancak toplum dışına atılmış ve bırakılmışların, başka ırk ve renkten olup sömürülen ve suçlananların, işsiz ve çalışamayacak durumda olanların oluşturduğu bir alt katman vardır. Bu kesimler demokratik süreçlerin dışında yaşamaktadırlar. Marcuse, tüm bu kesimlerin bilinçlerinin değilse bile yapacakları muhalefetin devrimci olduğunu savunur. Çünkü bu kesimlerin muhalefeti, sistemi dışarıdan vuracaktır. Dolayısıyla sistem tarafından ortadan kaldırılamazlar. Ayrıca devrimci bağdaşmaya toplumun dışına itilmiş ve bırakılmış olmayanları da ekler. Bunlar; öğrenciler ve aydınlardır (Marcuse, 1968: 218-226). Görüldüğü gibi Marcuse, mücadeleyi aydınlık ve öğrenciler ile ittifak halinde olan dışarıdakiler açısından konumlar. Muhalefet olarak gördüğü çeşitli kesimler arasındaki farklılıklar ne olursa olsun ortak bir paydalarının bulunduğunu belirtmektedir. Marcuse, birlikte hareket etmeyi sağlayan bu ortak özellikleri üç noktada toplar. Birincisi; sömürünün son verilmesinde direktme, hangi ad altında olursa olsun yalnızca yeni kurumlar üzerinde değil kendi kaderini kendisinin tayin etmesi üzerinde direktmek. İkincisi; ideolojilerin tümüne sosyalizm de dahil güvensizlik duymak. Üçüncüsü; şirket kapitalizminin egemenliğini koruyan sahte demokratik sürecin yadsınmasıdır. Üç noktada farklılıkların muhalefet çatısı altında toplanmasına yarayan ortak noktalar olduğunu savunur (Woodis, 1977: 31-32).

Buraya kadar anlatılan her üç kuramcının da ortaya atmış olduğu savlar Yeni Solun temellerini oluşturmuştur. Bu görüşler özellikle 1960'lı yıllar ile birlikte yükselişe geçmiştir. Yeni Sol ile modern dünyada sınıfların rollerinin sorgulandığı görülür. Her üç teorisyende de işçi sınıfına yönelik yaklaşım açıkça ortadadır. Yeni Sol teorisyenleri sistemin işçi sınıfına sağladığı yararların işçi sınıfı üzerindeki olumsuz etkisini ele almışlardır. Bu yararlar Fanon ve Debray için, işçi sınıfını yozlaşması anlamına gelir. Marcuse için ise işçiyi kapitalist sistemin tutucu bir destekleyicisine dönüştürmüştür. Bu yüzden işçi sınıfının muhalefet gücünün yerine köylüler, aydınlık, öğrenciler ve toplumun dışında olarak tanımlanan yeni aktörler ikame edilmeye çalışılır. Ayrıca Debray ve Fanon'un görüşlerinde şiddet teması en önemli öge olarak ele alınır. Her iki düşünürde de şiddet, insanları devrimci güce dönüştürecek önemli faktördür. Yine ideoloji konusuna yaklaşımlar farklı olmakla beraber ideolojinin devrimde önemli bir faktör olmadığı görülür. Marcuse, 68 hareketinin tüm ideolojilere karşı olma tavrını benimserken Debray'da ideoloji

rolünün önemsiz olduğu görülmektedir. Ayrıca sendika ve komünist partilere karşı olumsuz bakış açısı her üç kuramcının da ortak tutumdur.

2.4.2. Yeni Sol'dan Kimlik Siyasetine

Yeni Sol düşünürleri incelenirken görüldü ki bazı düşünürlerin işçi sınıfına dair yaklaşımları özellikle 1960'lı yıllar ile birlikte değişime uğramıştır. Sınıf dışında yeni dinamikler ortaya çıkmış ve bu yeni dinamikler kuramların gelişmesinde oldukça etkili olmuştur. Frankfurt Okulu ve postmodern düşünce, yeni toplumsal hareketler, solun romantikleşmesi Yeni Soldan kimlik siyasetine giden yolun ana duraklarını oluşturdu.

Yeni Soldan kimlik siyasetine giden süreci açıklamak için postmodernizmin temeli olarak görülen eleştirel teoriden başlayabiliriz. Frankfurt Okulu'nun geliştirdiği eleştirel teori, Yeni Solun düşüncelerinin biçimlenmesinde oldukça etkili olmuştur. Eleştirel teori, Frankfurt Okuluna mensup olan teorisyenlerin görüşlerine verilen genel addır. "Frankfurt Okulu" terimi hem bir grup entelektüeli hem de özgül bir toplum teorisini belirtmek için kullanılagelmıştır. Söz konusu entelektüeller, 1923 yılında Frankfurt'ta Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü'nde toplanmışlardır. Felix Weil, önemli ölçüde enstitünün finansmanını sağlamıştır. Frankfurt Okulu adıyla anılan kurumun temeli, Horkheimer'ın 1930 yılında Enstitü yöneticiliğine atanmasıyla atılmıştır. Horkheimer aralarında H. Marcuse, T. W. Adorno, E. Fromm, F. Pollock ve K. August gibi isimlerin bulunduğu bir ekip oluşturmuştur. Ekipte birçok kişinin olmasına rağmen Frankfurt Okulu teorisinin çekirdeğini Horkheimer, Marcuse, Adorno ve Fromm'un çalışmaları oluşturur (Slater, 1998: 9). Okul, Frankfurt Üniversitesi bünyesinde 1923 yılında kuruldu ve çalışmalarına 1924 yılının Haziran ayında başladı. Enstitünün ilk dönemlerinde teorik analizler üzerine çalışmalar sürdürülmüştür. Bu bağlamda daha çok kapitalist- sosyalist ekonomi analizleri, Marks'ın tarihsel materyalizmi ve işçi hareketleri üzerine teorik çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Bu dönemde eleştirel teoriye dair çalışmaların olduğu söylemek güçtür. Eleştirel teorisinin gelişimi 1930'lu yılların ortalarına denk gelmektedir. Okulun başına 1930 yılında Horkheimer gelmiştir. Horkheimer, felsefe ve psikoloji alanlarına yoğun bir ilgi duymuştur. Hatta bu yüzden Marksist olmamakla itham edilmiştir. Paul Kluge, Enstitü'nün tarihine ilişkin çalışmasında Horkheimer'in Marksist olmadığını ima etmiştir (Slater, 1998: 36).

Horkheimer ile birlikte Enstitü'nün yeni yayın organı *Toplumsal Araştırmalar Dergisi* olmuştur. Derginin tanıtım yazısında Grünberg Arşivi'nin⁵ bir devamı olduğu duyurulmuştur. Ancak yeni dergi ile Grünberg Arşivi karşılaştırıldığında yeni derginin ele aldığı konuların önemli ölçüde genişletildiği de belirtilmiştir. Horkheimer, yeni dergi ile birlikte kültürel alanları ve bu alanların karşılıklı bağımlılığı ve değişimlerini yöneten yasalar arasındaki ilişkiyi ön plana çıkarmaya yönelmiştir. Bu yönelim yeni bir tanıma doğru giderek gelişmiştir. Ortaya çıkan terim ise “toplum teorisi” olmuştur. Bu durum eleştirel toplum teorisine küçük bir adım niteliği taşır (Slater, 1998: 39-40). Okulun gelişim yönünü belirlemede okula yeni katılan teorisyenlerin etkisi büyük olmuştur. Örneğin bu yıllarda okula katılan Marcuse ve Adorno gibi kuramcılar ile okulda farklılaşma başlamıştır. Katılan yeni kadroların felsefe, sosyoloji ve psikanaliz gibi alanlara yönelmesi okulu önceki dönemlerden ayırmıştır. Yeni alanlara yönelmenin etkisiyle okul daha çok kültüre ve bireye dönük bir çizgiye yerleşmiştir. Frankfurt Okulu'nun 1930'lu yıllarda en olgun eserlerini verdiği söylenebilir. Ayrıca okul bünyesinde yapılan analizlerde Almanya'nın barbarlığa doğru sürüklenişine dikkat çekilmiştir.

1933 yılında Adolf Hitler'in iktidara gelmesiyle enstitü önce İsviçre'ye daha sonra ABD'ye taşınmıştır. Frankfurt Okulu eski yerine dönene kadar çalışmalarını Colombia Üniversitesi'nde yürütmüştür. Okul 1933 ile 1944 yılları arasında Nazizm ve faşizm etkisi üzerine odaklanmıştır. Bu yüzden bu dönemler arası okula açık bir kötümserlik hakimdir. Ayrıca bu kötümserlik eleştirel teorinin gelişmesine neden olmuştur. 1936 yılından itibaren okul bünyesinde yapılan analizler ve çalışmalar “eleştirel teori” kavramıyla nitelendirilmiştir. Eleştirel teori faşizm, kapitalizm, pozitivizm, akılcılığı, kültür endüstrisini ve modernizmi içeren kapsamlı eleştiriler geliştirdi. Frankfurt Okulu en önemli eserlerini sürgün yılları olarak tabir edilen bu zamanlarda vermiştir. Adorno ve Horkheimer'in birlikte kaleme aldığı *Aydınlanmanın Diyalektiği* okulun en önemli eserleri arasında yer almıştır. Kitap İkinci Dünya Savaşı döneminde yazılmış ve 1947 yılında basılmıştır. *Aydınlanmanın Diyalektiği*, insanlığın Nazizm ve İkinci Dünya Savaşı gibi insanlığın karşı karşıya kaldığı dehşetin sebeplerini araştırır. Bu doğrultuda kitapta yer alan en çarpıcı eleştiriler Aydınlanmanın içerdiği çelişkiler, pratik hayattan koparılmış bilim, aklın ulaşılacak istenilen yüce bir hedef olmaktan çıkarak boş bir puta dönüşmesi ve görülen

⁵ Grünberg Arşivi: Grünberg'in Frankfurt'a gelmeden önce, Sosyalizm ve İşçi Hareketi Tarihi Arşivi ya da yaygın adıyla Grünberg Arşivi'nin editörü olarak isim yapmış durumdaydı. Bu büyük derginin Enstitü'nün çalışmalarında (Grünberg yönetici olduğu zamanlar) önemli bir rol oynamıştır. Arşiv'de önemli teorik çalışmalar yayımlanmıştır (Slater, 1998: 26).

benzeri durumlar insanlığı ileriye götüren bir ivmeden çok paranoid ve saldırgan davranış yapısına yönelten eşi görülmemiş bir barbarlığa taşıdığı yönündedir. Yine *Akıl Tutulması* adıyla benzer bir eser Horkheimer tarafından 1947 yılında yayımlanmıştır (Slater, 1998: 42-45).

1953 yılında Federal Alman hükümetinin çağrısı üzerine Sosyal Araştırmalar Enstitüsü Frankfurt'ta yeniden kuruldu. Okulun bazı teorisyenleri geri dönerken bazıları da ABD'de kaldı. ABD'de kalan teorisyenlerden biri de Marcuse'dur. Marcuse çalışmalarını 1930'lu yıllardaki eleştirel teori temeli üzerinden yeni yaklaşımlar geliştirmeye yönlendirmişti. Yeniden açılan Frankfurt Okulu'nda ise Habermas ve Offe'nin çalışmaları etkili olmuştur.

1960'lı yılların sonlarına doğru okuldaki çalışmaların seyrini öğrenci hareketleri ve yeni toplumsal hareketleri oluşturan diğer unsurlar, iletişim, dil, sanat gibi konular etkilemiştir. Aynı zamanda okulun fikirleri toplumsal eylem alanında yankı da bulmuştur. 60'lı yılların siyasi ruhunu Marcuse ve Adorno gibi düşünürlerin görüşleri etkilemiştir. Görüşlerin özellikle öğrenciler arasında yaygınlık kazandığı görülmüştür. Bu yıllar Marksist teoriden kopuşun başladığı yıllar olması bakımından önemlidir. Özellikle sınıf analizine yönelik eleştiriler kopmanın en belirgin unsuru olmuştur. İşçi sınıfının devrimci potansiyelini yitirdiği ve işçi devriminin mümkün olamayacağı gibi görüşler Marksist düşünceye yöneltelen eleştirilerin başında gelmiştir. Bu dönemde yaşanan öğrenci hareketleri ve yeni sol görüşler okulun çalışmaları üzerinde etkili olmuştur.

1970'li yılların başları okulun tarihinde Habermas dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu yıllarda Habermas ve Offe gibi teorisyenlerin sosyoloji ve felsefe üzerine çalışmaları eleştirel teoride yenilenmenin yanı sıra siyasal açıdan daha önemli hale geldiği görülmüştür. Frankfurt Okulu, akla radikal eleştiriler yöneltmiştir. Habermas Aydınlanmanın eleştirisini yapmış fakat önceki kuşaklar kadar karamsar olmamış ve moderniteyi özünde savunmuştur. Habermas'ın çalışmaları iki ana bölümde incelenebilir. Birinci olarak Habermas çalışmalarında pozitivizm eleştirisi yaparak yeni bir bilgi teorisi üzerinde çalışır. İkincisi de önceki teorisyenlerden farklı olarak tarihsel materyalizmi yeniden inşa etmeye yönelir. Marks'ın teorisine iletişim ve dil kavramlarını da ekleyerek farklı bir analiz geliştirir. Habermas'ın düşünceleri ile Frankfurt Okulu'nun çizgisi değişmiştir. Habermas, Marks'ın yanı sıra Weber, Goffman ve Parsons gibi isimlerden de etkilenmiştir. *İletişimsel Eylem*

Kuramı adlı eserini Weber'in teorisinden yola çıkarak yazmıştır. Habermas döneminde Okulun Marksizm'e olan yakınlığı oldukça sınırlı kalmıştır. Bu dönemin en önemli gelişmesi Habermas'ın Offe ile birlikte kapitalist toplumun meşruluğunu sağlayan ekonomik, siyasal, ideolojik ve psikolojik mekanizmaları inceleyen dönüşüme neden olan krizin varlığını ortaya koymaları olmuştur (Bozkurt, 1995: 147). Habermas'ın ortaya koyduğu bu kriz ekonomik değil, siyasal ve ideolojiden kaynaklanan bir “meşruiyet krizi” dir. Kültürel alanları kapsayan bu kriz kimlik siyasetine giden yolda oldukça önemli bir basamağı oluşturmuştur.

Kimlik siyasetine giden yolda duraklardan bir diğeri ise, 68 hareketi ve YTH'dir. İşçi sınıfı hükmünün sona erdiğine dair düşünceleri kuvvetlendiren bir etki yaratmıştır. 1968 Mayıs hareketinin heterojen yapısı Marksist gelenekten kopuşu etkilemiştir. Temel tez, 1960'lı yıllar boyunca ortaya çıkan toplumsal hareketleri klasik sosyolojik perspektifin açıklayamadığı ve yeni bir sosyolojik yaklaşımın benimsenmesi gerekliliğidir (Çayır, 1999: 9). Yeni sosyolojik perspektifin en öne çıkan isimlerinden Touraine bu durumu, önceki dönemlerde ortaya çıkan ulus-hükümdar ya da işçi-işveren çatışmaların yerini özne savaşının aldığı şeklinde açıklamaktadır. Ayrıca bu hareketlerin en önemli özelliği, tüm insanların inandıkları yüce bir ülkü birliğinin ya da bir liderinin olmamasıdır (Erbaş ve Coşkun, 2007: 12). Böylece kültür ve özne kavramı, toplumsal analizlerde çok daha önemli bir konuma yerleşti.

YTH ve Yeni Solun etkisiyle Marksizm'in işçi sınıfı odaklı siyasetinin yerine yeni alternatiflerin yerleşmeye başladığı görülmektedir. İşçi sınıfına yönelik bu düşünceleri 20. yy. boyunca yaşanan başarılı ya da başarısız olmuş birçok devrimde (Bolşevik, Çin, Latin Amerika devrimleri gibi) işçi sınıfının önemli bir rol oynamamış olması etkilemiştir. Marksizm kendi içinde girişmiş olduğu yenilenmede her ne kadar sınıf kavramının merkezi konumunu koruduğu iddia edilse de sınıf dışındaki yeni dinamiklerinde kabul edilmesinde etkili olmuştur. Yenilenme sürecinin sonunda Marksizm'in en önemli unsuru olan sınıf kavramının değersizleştiği görülmektedir. Mouffe'a göre (2000: 297), Yeni toplumsal hareketlerin sınıf indirgemeciliğine karşı tavrı ortadadır. Marksizm'in gelecekte bunları telafi edebilmesi mümkün değildir ve Marksizm içinde kalınarak sorunlar çözülemez. Nitekim 1960'lı yıllardaki hareketlerin işçi sınıfından gelmemesi Marksist sınıf siyasetinin reddine giden yolu açmıştır. Ayrıca Mouffe ile Touraine'nin yaklaşımlarının oldukça yakın

olduğunu söyleyebiliriz. Her iki düşünür de yeni toplumsal hareketlerin bir sınıf anlayışıyla açıklanamayacağı konusunda hemfikirdir (Erbaş ve Coşkun, 2007: 13).

Marksist sosyalizmin krize girdiği, yeni araç ve amaçların ortaya çıktığı 1960'lı yıllar aynı zamanda solun romantikleştiği yıllar olarak da ele alınabilir. Yeni Sol da tıpkı 60'lı yıllardaki karşı kültür hareketleri gibi yabancılaşmaya, ikiyüzlülüğe ve modern teknokratik toplumun şiddetine karşı romantik bir yakınmayı temsil etmiştir. Kısacası Yeni Solun modernliğe karşı bir isyan tavrı taşıdığını söylemek mümkündür. 1960'lı yıllardaki hareketler, sistematik iktidar yapılarına karşı kültürel ve siyasal isyanı temsil etmiştir. Aynı şekilde Yeni Solun savları da siyasal olduğu kadar kültürel bir karakter taşır (Sanbonmatsu, 2007: 27). Young 1960'lar için duyguları harekete geçirme çağı nitelmesi yapmıştır. Romantizmin edebi, siyasi ve kültürel bir hareket olarak ortaya çıkmasıyla 18. yy. sonundaki Batı uygarlığındaki değişimi Taylor, Ekspresivizm⁶ (duygu belirticilik) kavramı ile açıklamıştır. Bu akım Avrupa'da yaşanan bilimsel, teknolojik, sosyal ve kültürel alanlarda yaşanan değişimler sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca yaşanan Birinci Dünya Savaşı'nın yaratmış olduğu bunalım, endüstrileşme, kentleşme ve yabancılaşma gibi olay ve olgular da ekspresyonizmi etkilemiştir. Örneğin, sanatçı yaşanan değişimleri iç dünyasında hissettiği gibi yansıttığı için ekspresyonizm bir başkaldırı, çırpınış veya tepki olarak ele alınmıştır. (Batur, 2009: 269).

Romantizm birçok açıdan, modernleşme ve sanayileşmeye karşı bir isyandır. Kant, özneye mutlak bir özgürlük vererek kendi akıl ve özerklik yeteneği ile onu kurtaracak bir felsefe geliştirmiştir (Sanbonmatsu, 2007: 30-32). Romantikler de benliği aklın tiranlığından kurtararak duygulara önem vermişlerdir. 1970'ler ile birlikte, Yeni Solun benimsemiş olduğu ekspresivist (duygu belirticilik) düşünce yapısı milliyetçilik ve kimlik iddialarına da yönlendirilmiştir. Bu düşünce yapısı ve sahip olduğu akışkanlık emperyalizm ve ırkçılıktan devlet terörü ve ataerkilliğe kadar yerleşik baskıcı iktidar ve egemenlik sistemlerini açıklamak için doğrudan bir etkiye sahip olmuştur. 68 hareketinin ruhu, kültürel ve siyasal dışavurumu bu bağlamda romantiklerin düşüncelerine uyum sağlamıştır. Dolayısıyla bu durum (Yeni Sol taraftarları açısından) karşı kültür ile romantik duyarlılık arasında yakın ilişki kurulmasına yol açmıştır.

⁶ Ekspresivizm: Ekspresivizm, 20. Yy. başlarında öncelikle sanat alanında ortaya çıkmış zamanla edebiyat, mimarlık ve siyaset gibi alanları da etkisi altına almış bir akımdır. Ekspresyon sözcüğü, içten dışa doğru atılan bir şeyi ifade eder. Terimin anlamından yola çıkarak ekspresivizmi dışavurumculuk, duygu belirticilik, duyguların dışavurumu şeklinde tanımlanabilir.

Yeni Solun yukarıda saydığımız yakınmaları aynı zamanda Marksizm'in doğrularına yönelik bir reddiyeyi de taşımaktadır. Marksizm'in dünyayı değiştirmeye dönük paradigması Wolin için Batı siyasal tarihindeki en olağanüstü paradigmadır. Aralarında anarşizm ve feminizm de yer aldığı başka önemli siyasal pratik biçimleri olsa da, muhalif hareketler ve eleştirel felsefelerin geliştiği her yerde Marksizm birinci olarak yer almıştır. Düşünüre göre, Marksizm'den başka hiçbir kuram devrim yapmak ve gerçek toplumsal ilişkilerin özelliklerini kavramak için sağlam araçlar sunmamıştır (Akt. Sanbonmatsu, 2007: 28). Fakat 1960'ların toplumsal hareketleri kuram ve pratiğe dair yadsınamaz şekilde yeni bir biçim ortaya çıkarmıştır.

Teodori, Yeni Solun siyasal ve örgütsel merkezlerini beş temel maddede sıralamaktadır (2007: 28-29):

Birincisi, Yeni Sol, topluma karşı ahlaki bir isyanın ve kendini bireysel olarak ifade etmeye dayalı bir isyanın altını çizmiştir. İkincisi, toplumun bütün kültürel ve ruhsal dokusunu ayrıntılı olarak hesaba katıyor gibi görünerek Marksizm'den daha geniş ve derin eleştiri yelpazesini kapsamıştır. Üçüncüsü, siyasal katılımın geleneksel alanlarından uzak durarak, bunun yerine yeni eylem taktiklerini vurgulamıştır. Dördüncüsü, Yeni Solu destekleyen tabana dayalı ya da katılımcı bir demokrasiye bağlılığı genel olarak onaylamıştır. Beşincisi ise hareket, yapı ve eylemlerin ademi merkeziyetine ve çeşitliliğine adanmıştır. Son olarak, eski soldan ayrılan en çarpıcı unsur olarak değerlendirilmektedir. Teodori hareketin etkili bir siyasete dönüşmesi için birleştirici bir başvuru kaynağına ihtiyaç olduğu görüşündedir. Bu birleştirici başvuru kaynağı ise, çeşitli mücadele konuları için öncelikler ve mevcut düzene alternatif olacak bir siyasi güç inşa etme bilincidir. İlerleyen yıllar Teodori'nin belirttiğinin aksine siyasal yalnızlaşmaya doğru gitmiştir. Yeni Sol ve yurttaşlık temelli hak hareketleri, birbirleriyle mücadele eden onlarca hizip, hareket ve kimliğe bölünmüştür. Yine de 60'lı yılların düşünce yapısı, sonraki yılların toplumsal hareketlerinin pratiklerine ve geliştirilen teoriler üzerinde etkili olmuştur.

Tüm bu gelişmeler paralelinde sınıf çelişkisinin yerini çevre, etnik köken, barış, cinsel yönelim gibi kültürel kimliklerin almaya başladığı görülmektedir. Dolayısıyla bu kültürel kimliklerin demokrasi, katılım ve özerklik gibi talepleri gün geçtikçe daha çok artmıştır. Ayrıca sanayi toplumunda meydana gelen bilim ve teknolojik ilerlemeler toplumsal ilişkileri bilgi temeli üzerinde şekillendirmektedir. Bu toplumsal değerler

sisteminde meydana gelen değişimler doğrultusunda da maddi değerlerin yerini post materyalist değerlere bıraktığı görülmektedir (Erbaş ve Coşkun, 2007: 17).

Post materyalist değerlerin yükselmesinde Frankfurt Okulu'nun ortaya attığı eleştirel teori ve 1960-70'li yıllar boyunca yaşananlar bir temel niteliği taşır. Aslında Frankfurt Okulunun ortaya attığı teoriler post eki ile anılan (yapısalcılık, rasyonalizm, endüstri ve modernizm vb.) tüm akımların düşünce tohumlarını ektiği söylenebilir. Frankfurt Okulu Marksist paradigmada da ilk kırılmayı temsil eder. 1970'li yıllarda bazı düşünürlerin Marksizm'i yeniden yorumlanmak adına ortaya çıkarttığı hareketin 1980'li yıllarda postmodernizme dönüştüğü söylenebilir. Nitekim modernitenin olumsuzlanmasından doğan postmodernizmin pek çok düşünürü kendisini Frankfurt Okulunun eleştirisini sürdüren temsilcileri olarak görmektedir. Foucault ve Derrida, Frankfurt Okulundan esinlenen postmodern düşünürlerle örnek olarak verilebilir.

Frankfurt Okulu Aydınlanma, pozitivizm ve geleneksel akımlara karşı eleştirel bir tavır ile yaklaşmıştır. Bu tavır Frankfurt Okulunun dönemi içerisinde özgün bir yere sahip olmasını sağlamıştır. Okulun özgünlüğü dönemi ile sınırlı kalmamış sonraki dönemlerde de birçok düşünür ve akımı etkilemeyi başarmıştır. Frankfurt Okulu ile Aydınlanma kavramına karşı başlatılan eleştiri furyası her geçen gün hızla büyümüştür. 1930'lu yıllardan 1960 yıllara kadar geçen süreç neo-Marksizm olarak ele alınır. Bu tarihsel süreç Weberyen bakış açısı, felsefe, psikanaliz, yapısalcılık ve yeni Hegelcilik gibi farklı alanları içerisinde barındırarak gelişen bir fikir hareketi niteliğindedir. Dolayısıyla farklılıklar ile gelişen Okulun bugünde geçerli olan görüşleri modernizm ile postmodernizm arasında köprü niteliği taşır.

Postmodernliğe geçiş yılları 1960'lar olarak kabul edilmektedir. Bu dönemler ile başlayan modern-postmodern çatışmasına dair görüş bildirenlerin birçoğu Marksizm'e de gönderme yapmıştır. Postmodernist düşünürlerle göre, 60'lı yıllarda görülen YTH'ler modern öznenin ölümüne yol açmış ve sınıf temelli siyaset miadını doldurmuştur. Modern-postmodern çatışması Marksizm'i oldukça etkilemiştir. Marksist gelenek içinden gelen bazı düşünürler postmodernizmi olumlu karşılarlarken bazı düşünürler ise olumsuz karşılamıştır. Postmodernizmi olumsuz karşılayan Marksistlere göre modern değerler ve sınıf siyaseti hala önemini korumaktadır. Olumlu karşılayan Marksistler başlarda sınıf siyaseti konusunda benzer bir tutum göstermiş olsa da ilerleyen süreçte 60'lı yıllarda yaşananları işçi sınıfının

yenilgisi olarak yorumlamışlardır. Kısaca 1960'lı yıllar ile birlikte düşünürlerin Marksizm'den uzaklaştığı söylenebilir. Ayrıca 60'lı yıllarda görülen olaylar post-Marksizmin oluşmasına temel teşkil etmiştir. Postmodern düşüncenin temel teşkil ettiği post-Marksizm yeni bir toplumsal perspektif oluşturmayı hedeflemektedir. Bu perspektifin içinde üretim ilişkileri, sınıf mücadelesi, devrim, devrimdeki işçi sınıfının aktif rolü gibi klasik Marksist fikirler yer almaz. Aksine bu fikirlere karşı bir reddiyeyi barındırır.

1980'li ve 1990'lı yıllar postmodernizmin hakimiyetinin arttığı yıllardır. Bu yıllarda Sovyetler Birliği ve başka sosyalist deneyimlerin çökmesi ile postmodernizmin hakimiyetini arttırmış Marksizm'in yeryüzünden silindiğine dair yorumlar yapılmasına yol açmıştır (Eagleton, 2005: 34). Bu dönem Marksizm adeta bir kriz içerisindedir. Ayrıca dil, etnisite, iktidar, cinsiyet, cinsellik ve beden gibi konular solun alanına girmiştir. Marksizm'de kültür kavramı ön plana çıkmıştır. Eagleton'a göre (2005: 37), Marksizm'i kültür kavramına göre yeniden yorumlama girişimi Marksizm'i reddeden postmodern düşünürlerin yararına hizmet etmiştir. Postmodern felsefeyi benimseyen teorisyenler, postmodernizmin büyük anlatılara karşı olan tavrını benimsemiş bu yüzden Marksizm'e karşı cephe almışlardır. Postmodernizme göre konum alan post-Marksist olarak nitelendirilen düşünürler arasında Laclau ve Mouffe ön plana çıkmaktadır.

Post-Marksizm kavramının önemli isimlerinin başında gelen Laclau ve Mouffe 1985 yılında *Hegemonya ve Sosyalist Strateji, Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru* adlı ortak yazdıkları bir kitap yayımlamıştır. Bu yapıt, ideolojiyi toplumsal belirlemelerden kopartıp toplumsal alanı ideoloji ya da söylem içinde eritme amacını taşır. Laclau, sosyalist dönüşümü işçi sınıfının gerçekleştireceğine olan Marksist inancı yıkmak ister. Bu inancın yerine radikal demokrasiyi amaç olarak koyar ve bu amaca ulaşacak olan özneleri ise sınıfsal ilişkilere göre değil, söylem temelinde kurulmuş halk ittifakında görür. Laclau projesinde sınıf indirgemeciliğinin temel varsayımı olarak gördüğü her şeyi eleştirir.

Mouffe'a göre (2008: 241-243), gelişen teknoloji doğrultusunda kapitalist üretimde meydana gelen değişmeyi, bu değişimin işçi sınıfını da değiştirmesi sonucu sanayi işçisi azalmıştır. Ayrıca değişen yapı ile birlikte işçi sınıfının sistemi kökten değiştirme gibi bir hedefi olmadığı için Marksizm'in gerçekleşmesini arzuladığı devrim kavramı önemini yitirmiştir. İşçi sınıfı öncü rolünü kaybetmiş ırk, dil, çevre, cinsiyet, cinsellik gibi ortaya çıkan yeni yaşam pratiklerini savunacak öğrenciler, feministler, çevreciler, eşcinseller vb.

gibi yeni devrimci özneler ortaya çıkmıştır. Bu yeni devrimci özneler ekonomik çıkarlara göre değil bulundukları düşünsel konuma göre hareket etmektedir. İşçi bir kadın artık sınıf bilinciyle hareket edip kapitalizmi yıkmaya hedefi taşımaz. Kadın kimliğinden gelen sorunlar ya da etnik kimlikten gelen sorunlar için parçalı bir mücadele verilmektedir.

Mouffe'a göre (2008: 243), postmodern felsefe radikal demokrasiyi hedeflerine ulaştıracak olumlu bir etki yaratır. Laclau ve Mouffe, sosyalist politikayı benimser fakat Marksizm'e karşıdır. Marksizm karşıtlığının temelinde sınıf kavramının ezilen insanların tümünü kapsayan evrensel bir bütünlük sağlayamamasıdır. Postmarksizme göre, insan sadece iş gücü ile üretim ilişkilerine bağlı olmaktan ibaret değildir toplumsal ilişkiler ile de bağlıdır. Dil, meslek, eğitim, cinsellik, cinsiyet vs. tüm kültür alanları kapitalist ilişkilere maruz kalmaktadır. Sınıf siyaseti ise bu alanları sınıf kavramının dışında tutar. Dolayısıyla Marksizm'i sınıf kavramı bu ilişkiler ağını anlamakta ve analiz etmekte yetersiz görür. Bu yüzden radikal demokrasi içinde sosyalist düşüncüyü barındırsa da insanlığı radikal demokrasiye sınıf temelli siyaset ulaştıramaz. Radikal demokrasiye ulaştıracak olanın farklılıkların siyasi alanda hak mücadelesi vermesine imkan tanımadır. Laclau, yeni hegemonik özneleri işçi dışında kalan öznelerle tanımlar fakat radikal demokrasiye ulaştıracak olanı açıklarken nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini açıklamaz.

Görüldüğü gibi Frankfurt Okulunun eleştirel teorisi, 60'lı yıllar boyunca yaşanan toplumsal hareketler ve yarattığı etkiler son olarak yükselen postmodernizm kimlik siyasetine giden taşları döşemiştir. Postmodern Marksistler mücadelenin merkezinde yer alan işçilerin mevcudiyetinin son bulduğu iddialarını teorileştirmişlerdir. Laclau ve Mouffe'un Yeni toplumsal hareketlerin işçi sınıfını ortadan kaldırarak yerine geçebileceği iddiaları dünyayı değiştirecek yeni faillerin ya da devrimcilerin aranmasına yol açmıştır (Wolf, 2012: 152). Irk, etnik köken, cinsel yönelim merkezli sol politika, temel toplumsal kategori sınıfı reddedip onun yerine kimlik, yaşam pratikleri ve tarzlarına vurgu yapmaktadır. Bu düşünsel plandan yükselen söylemler kimlik siyasetinin önünü açan bir rol oynamıştır. Her ezilen grubun kendi özerk hareketini oluşturmasının önünü açan bu anlayış ise 1980'li yıllarda kimlik siyaseti olarak yaygınlaşmıştır.

3. BÖLÜM: CİNSEL KİMLİK SİYASETİ VE YURTTAŞLIK

Cinsel kimlik siyasetinin yurttaşlığa dair taleplerini ortaya koyabilmek için kamusal alanın ne olduğu, nasıl dönüşüm geçirdiği ve cinsel kimliklerin zamanla bu alanda nasıl bir yer edindiği incelenmelidir. Bu bağlamda, yurttaşlık ve haklar çerçevesinde kimliklerin kamusal alanda nasıl bir yer edinmek istediği ele alınmalıdır. Bu bölümde cinsel kimlik ve kamusal alanın konusunun incelenmesinin amacı, cinsel tercih ve yönelimlerin bireysellikten kamusal alana nasıl taşındığını görmektir. Bu durumun ortaya konulması, cinsel kimlik siyasetini değerlendirebilmemiz için oldukça önemlidir. Cinsel kimliklerin ne derece kamusal olduğu sonucuna ulaşabilmemiz için öncelikle kamusal alanın ne olduğu ve özel alandan ayrıldığı sınırlarını ortaya koymamız gereklidir.

3.1. CİNSEL KİMLİK SİYASETİ VE YURTTAŞLIK

Yönetilenler açısından kamusal alanda yer alma isteği tarihin her döneminde önemli bir konu olmuştur. Özel alan ve kamusal alan ayrımı, yönetim mekanizmasına dahil olmak için oldukça önemli olmuştur. Fakat bu ayrımın sınırlarının ne olması gerektiği oldukça tartışmalıdır. Kamusal alan kavramı son otuz yılı aşkın süredir farklılıkların temsili sorunuyla ilişkili olarak tartışılmaktadır. Bu yüzden kamusal alanın geçirdiği dönüşüm ile yükselen farklılık vurgusunun nasıl birleştirildiği cinsel kimlik ve yurttaşlık ilişkisini anlamak bakımından önemlidir.

Batılı toplumlarda 1960'lı yıllarda yaşanan kültürel devrim, kamusal alan kavramının irdelenmesine yol açmıştır. Kavram kısa sürede tartışmaların odağına oturmuştur. Kamusal alan kavramına dair kesin bir tanım ve sınır olmadığı için kavramın farklı anlamlar kazanarak tanımlandığı görülmektedir. Kamusal alan kavramına ilişkin tanım ilk kez 1962 yılında Habermas'ın *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* adlı kitabında yer almıştır. Habermas kamusal alanı, toplumsal yaşam içinde kamuoyuna benzer bir alanın oluşturulması olarak görmektedir. Kastedilen alana tüm yurttaşların erişimi önemli ve garanti altındadır. Bireylerin bir araya gelerek katıldıkları her toplantı kamusal alanın bir parçasını oluşturur. Bireylerin kamusal alana katılarak genel yarara ilişkin konular hakkında özgür şekilde hareket etmesi kamusal görevi oluşturmaktadır (Özbek, 2004: 95). Habermas'ın kamusal alana dair görüşleri aynı zamanda özel alan ile olan sınırlarını da ortaya koymaktadır. Bu bağlamda kamusal alanı ayıran özelliklere tek tek bakacak olursak:

Genel yarar, tüm yurttaşların katılımı ve özgür olarak meselelerin tartışılmasını görürüz. Sayılan özellikler kamusal alanın oluşması için gerekli şartlardır.

Kamusal alanın tüm yurttaşların katılımına açık ve genel yararı esas alması özel alandan ayrılan önemli özellikleridir. Genel yararın öncelikli hedefi devlet karşısında yurttaşların, hak ve yükümlülükler konusunda korunmasını sağlamaktır. Özbek'e göre (2004: 44), kamu ve özel ayırımın sınırlarına ilişkin iki temel kriter önemlidir. Birincisi, görünürlük, ikincisi ise, kolektif olmasıdır. Görünürlük kriteri, gizli ile açık, erişilebilir ile ortaya çıkarılmışı birbirinden ayırt eder. Kolektiflik kriteri ise, birey ile topluluğun ortak yararı açısından ayırt edicidir.

Habermas, kamusal dönüşümü incelemeye Helenistik dönemi ele alarak başlamaktadır. Helenistik kamu modelinde kamusalılık, doğrudanlık özelliği ile belirgindir ve yurttaşlar siyasete doğrudan katılırlar (Habermas, 1971: 18). Yurttaş olarak sayılan kesimler ise özgür, eğitilmiş ve servet sahibi erkekler ile kısıtlıdır. Habermas'ın ikinci durağı ortaçağdır. Ortaçağda, özel ile kamusal alan iç içe geçmiştir ve en belirgin özelliği “temsili” olmasıdır. Egemenlik, yargı ve yürütme gibi ayrı kurumlar arasında bölünmemiş aksine derebeylik şatolarında toplanmıştır. Bu bağlamda her derebeyi şatosu ayrı bir kamusal alanı temsil etmektedir. Bu dönemde soylu ailelerin şatoları yeni kamusal alanın merkezleri durumundadır. Ortaçağda kamusal alan siyasal işlevden çok feodal otoritenin toplumsal statüsüne işaret etmektedir (Habermas, 1971: 20).

17. yy.'a kadar halktan kopuk bir yönetim mekanizması vardı. 17. yy ile birlikte bir takım değişiklikler kamusal alana da yansımıştır. Gelişen ticari ilişkiler ve sürekli büyüyen pazar ilişkileri iletişim, daimi yönetim ve ordunun kamusal alana eklenmesine yol açmıştır. Gelişen ticari ilişkiler kamusal denetim zorunluluğunu doğurmuştur. 17. yy. gelişmeleri ışığında gerçekleşen değişimler, kamusal unsurların 18.yy sonlarına doğru derebeylik sistemi içinde iyice ayrışmasına neden olmuştur. Kamusal unsurların ayrışması, özel alana ait unsurların da ayrışmasına neden olmuştur. Tüm bu gelişmeler özel alanın devlet dışında ve kamusal alanın ise devlete ilişkin olduğu anlamlarına dönüşmüştür (Habermas, 1971: 25-40). Tarihsel değişikliklerin tümü, kamunun toplum ile devlet arasında siyasi bir aracı rolü üstlendiği burjuva toplumuna doğru geliştiği görülmektedir.

Habermas, kamu-özel ayrımı çerçevesinde geliştirdiği kamusal alan tanımında önemli etki olarak öne sürdüğü edebi kamu kavramından bahsetmektedir. Edebi kamu, kamusal alanın gelişimine katkısı olan geçiş/hazırlık alanı olarak tanımlanmaktadır. Bu alan özel şahısların oluşturduğu ve dışa kapalı olmayan kahvehane vb. gibi yerlerde politik kamunun oluşmasında etkilidir. Habermas'a göre bu alanlara katılan kişilerin fikir alışverişleri politik kamusal alanın ön gelişim şeklini oluşturmaktadır (Habermas, 1971: 52). Kamuoyunun siyasal işlev kazanması, demokrasinin yaygınlaşması için gerekli bir şarttır. Kapitalist toplumlarda kamusal alan, bireylerin özgür iradesine dayanan ve eşit biçimde katılan, herkesin belirttiği fikirler ışığında müzakere edilerek hakların talep edildiği, siyasi olduğu kadar sosyal eşitliklerinde yurttaşların yararına olacak şekilde gözetilen alandır. Kamusal alanın daha da genişlemesi için kamuoyunu oluşturan bireyler arasında iletişim araçları önem arz etmektedir. Bu iletişim araçlarını dergi, gazete, radyo ve televizyon olarak belirtilmiştir (Habermas, 1971: 95). Kamuoyunun özgürce oluşumuna yönelik, 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi kamusal alan ve açıklığın, düşünce ve fikirlerin özgürce ifade edilmesini bir hak olarak kabul eden önemli bir metindir. Bu hak 19. yy.'a gelindiğinde kamuoyu, siyasi mekanizmalar üzerinde önemli eleştirel gücüne sahip aynı zamanda denetleyici işlevi olan bir örgütlenmeye dönüşmüştür (Habermas, 1971: 86). Burjuva devleti, hukuksal zemininde kamuoyu ile ilişkisini kurumsal yönden güvenceye almak için siyasal işlevi olan kamuyu bir devlet organı olarak inşa etmiştir (Habermas, 1971: 103). Burjuva devletinin kamusal alan modeli, bir yandan siyasi hakları içeren kurallar oluştururken diğer yandan bu işlevle bağlantılı bir şekilde pazarın işleyişini de güvenceye almak istemiştir. Liberal modelde kamuoyunun eleştirel vasfı önemlidir ve bu eleştirel vasfı siyasal yönü oluşturmaktadır. Bu eleştirel özellik zamanla kamuoyundan sıyrılarak yönlendirme işlevine dönüşmüştür. Habermas, bu dönüşümün özellikle sosyal devlete doğru geçişle gerçekleştiğini belirtmiştir. Sosyal devlette, kamuoyu özellikle kitle iletişim araçları ile yönlendirilerek eleştirel vasfını yitirmiştir. Aynı şekilde devlet ile toplum arasındaki aracılık yapan kamu aleniyet özelliğini kaybederek genel çıkarları da temsilden uzaklaşmıştır (Habermas, 1971: 278).

Habermas'ın tarihsel süreçte ele aldığı kamusal alan kavramının yetersiz olduğu söylenmekte ve bazı düşünürlerce eleştirilmektedir. Yetersizlik, kavramın içeriğinin eksik olduğu ve diğer kamusal alanların sosyal yaşamda etkili olduğu yönünde doldurulması gerektiği üzerinedir. Çünkü, Habermas'ın kamusal alan kuramı çoğulcu bir kamusal alan kuramı geliştirmeye engel olarak görülür. Eleştiriler kavramın değişen koşullar içerisinde

içeriğinin de değişmesi gerektiği yönündedir. Diğer kamusal alanların göz ardı edildiği konusunda Özbek, Habermas'ın burjuva kamusalılığı dışında sınıf, cins ve alt kültürler gibi diğer kamusal alanları yeterince ele almadığını belirtmektedir (Özbek, 2004: 67). Fraser, burjuvazi dışında kalan kesimlerin kamusal alanda var olmaya başlaması ile kamusal alanı belirleyenlerin farklılaştığını vurgulamaktadır. Bu durum, ortak yarara ilişkin bütünleştirici özelliğin yerini çatışan gruplara bırakmasına neden olmaktadır (Fraser, 2004: 106).

Fraser'a göre (2004: 131), sosyo-ekonomik koşullar devlet ile toplum arasındaki ilişkilerin yönünü belirler. Kamusal alanın değişmesi, burjuvazinin kendi çıkarı için kamusal alandan farklı olarak devletle iş birliği yapmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, toplumsal kesimlerin kamusal alanda eşit olmayan biçimlerde yer almalarına yol açmıştır. Eşitsizliğin dozunu arttıran ise kamusal alanı etkileyen medyanın da sermaye tarafından kullanılması olmuştur. Kamusal alanda ortaya çıkan bu eşitsizlik, egemen kamusal alanlar karşısında bağımlı kamusal alanlar oluşmasına neden olmuştur. Ayrıca bu eşitsizliğin, bağımlı kamusal alanların söylemsel mücadele alanlarının genişlemesi anlamına gelmektedir. Yani eşitsizliğin ortadan kaldırılmasına yönelik, tek bir kamuya karşı birden fazla kamu oluşturularak egemen kamunun belirlediği meseleler dışında konuşulması gerektiğini savunur.

Habermas'ın farklılıkları dışladığı gerekçesiyle eleştirilen kamusal alan modeli, farklılıkların da temsil edilmesi gerektiğini savunan söylemler ile geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda feminizm başta olmak üzere yeni toplumsal hareketler, kamusal kavramını sorgulamaya başlamıştır. Habermas'ın tanımladığı kamusal alan kavramının karşısına tartışmalar ışığında oluşmuş olan yeni kamusal alan tipleri eklenmektedir. Bunlar karşıt (proleter), egemen ve radikal (alternatif) kamusal alan olarak adlandırılmaktadır. Karşıt kamusal alan, emek-sermaye çelişkisine dayanan sınıf mücadelesinden hareket etmektedir. Bu alan sınıf mücadelesi, anti-kapitalist, kolektif nitelikli söz ve eylemleri içermektedir. Egemen kamusal alan ise, ulusal ve ulusüstü düzeylerde toplumsal mücadelelerin ve sistemin yeniden üretimini sağlayacak şekilde denetlendiği bir alandır. Bu alan karmaşık yapılar ve araçlar içermektedir. Habermas bu alanı, sistemin (resmi ekonominin ve devlet aygıtının) denetlendiği alan olarak görmektedir. Negt-Kluge ise egemen kamusal alanı giderek zayıflayan bir burjuva alanı olarak görmektedir. Son olarak radikal kamusal alan, küreselleşmenin yarattığı sorunları sınıf dışı ezilen kitlelerin demokratik mücadele alanı olarak tanımlanmaktadır (Özbek, 2004: 182).

Kamusal alana dair tanımların yönünü değiştiren faktörlerden birinin de yeni toplumsal hareketler olduğunu belirtmiştik. Yeni toplumsal hareketlerin ön plana çıkardığı kültürel kimlikler, kamusal alanın tanımlanmasında da belirleyici bir rol oynamaktadır. Postmodern çağ olarak adlandırılan 1990’larda kültürel kimliğe yapılan vurgunun etkisiyle kamusal alanın yeniden yorumlandığı görölmektedir. Yeni toplumsal hareketler tarafından önu açılan kimlik siyaseti, kimliklerin kamusal alanda eşit bir şekilde var olduğu demokratik müzakereye dayanan bir sistem için mücadele verdiği iddiasındadır. Bu bağlamda feminizm cinsiyet kavramı üzerinden yeni bir kamusal alan tanımı geliştirmiştir. Feministler Habermas’ın kamusal kavramına karşı çıkarak özel alanı ayıran kamusal alan tanımını yeniden tanımlamıştır. “Özel olan politiktir” söylemi ile kamusal alanın zaman, koşul ve kimliğe bağlı olarak değişip geliştiğini iddia ettiler.

1960’lı yıllar cinsel kimlik temelinde hak ve özgürlük taleplerinin de yükselişine sahne olmuştur. O yıllarda farklılıkların yüceltilmesi bireysel ve kolektif kimlik savunucularının kamusal alanı yeniden tanımlama çabalarına yol açmıştır. Kamusal alana yöneltilen eleştiriler özel alandan ayrılma noktasına yöneliktir. Kamusal ve özel alan ayırımına yönelik itiraz feminizmin önemli sloganı olan “özel olan politiktir” söylemini yaratmıştır. Feminizm, egemen kamusal söyleme karşı taleplerini, toplumsal cinsiyet ekseninde ürettiği tartışmalar üzerinden yürütmektedirler. Yine bu yıllarda ortaya çıkan ikinci dalga feminizmin içerisinde yer alan radikal feministler özellikle Foucault’un iktidar ve özne analizi üzerine geliştirdiği tezler aracılığı ile cinsel kimlik politikasının gelişimini önemli ölçüde etkilemiştir.

Cinsel kimliklerin kamusal alana yönelik mücadelesi, feminizm ve LGBT olmak üzere iki kolda sürmektedir. İki taraf olarak ele almamızın nedeni feminizmin öznesinin kim olduğu sorusuna verilen cevap ışığında belirlemektedir. Bu ayırım toplumsal cinsiyete bakış açısıyla doğru orantılı olarak gelişmektedir. Birincisi, toplumsal cinsiyete, patriyarkanın oluşturduğu sistem olarak yaklaşanlar özneyi “kadınlar” olarak görmektedir. İkincisi ise toplumsal cinsiyete düzenleyici bir norm ve ilke olarak yaklaşanlardır. Bu yaklaşıma göre özne kolektiftir yani aynı düşüncüyü paylaşan herkesi kapsamaktadır (Savran, 2011: 307). Bu ayırımın feminizm içinde tartışmalara ve bölünmelere yol açtığı görölmektedir.

Feminizm, kamusal-özel alan mücadelesini kadınlar adına vermektedir. Feminizmin öznesinin sadece kadınlar olmasını eleştiren LGBT ise özneye cinsiyet kategorilerine karşı

olan tüm kesim ve alt kültürleri dahil etmektedir. Bu yüzden aslında aynı tarafta yer alan fakat ikiye bölünen cinsel kimlik siyasetinin gelişim seyrinin aynı çizgide gelişmediği söylenebilir.

3.2. FEMİNİZM

Latince kadın anlamına gelen “*femine*” sözcüğünden türeyen feminizm sözcüğü, Fransızcaya 1837’den sonra, İngilizceye de 1890’lı yıllarda girmiştir. Sözcük İngilizceye *womanism* (kadıncılık) olarak geçmiştir. Feminizm terimi, kadınların toplum içindeki rolünü ve haklarını genişletmeyi öngören bir doktrin olarak tanımlanmaktadır. Feminizmin ortaya çıkış yılları 18. yy sonlarına rastlamaktadır (Sevim, 2005: 7).

Feminizm, cinsiyetçiliğe (sexism) karşıdır. Çünkü feminizme göre cinsiyetçilik, “kadın cinsine karşı uygulanan ayrımcı bir tutumdur” (Michel, 1984: 17). Cinsiyetçilik, ataerkil yapı sonucu ortaya çıkmıştır. Feminizm için ataerkil yapı, sadece erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğini anlatmak için kullanılmaz. Aynı zamanda sahip oldukları egemenliğin yeniden üretimi için, tüm kurumsal ve ideolojik olanakları açık ya da üstü örtülü bir şekilde kullandıkları bir sisteme de karşılık gelir (Michel, 1984: 18). Feminizmi ortaya çıkaran da harekete geçiren de ataerkil yapının eşit olmayan uygulamalarıdır. Bu doğrultuda feminist hareketin iki amacı vardır. Birincisi, kadınların tüm temel hak ve hürriyetlerden yararlanmalarıdır. İkincisi ise eğitim, hukuk, sosyoekonomik ve siyasal hakları kullanırken erkeklerle eşit düzeyde sayılmaktır. Bu amaçlar doğrultusunda ortaya çıkan feminist hareket, özünde erkek egemenliğine karşı mücadele vermektedir.

Siyasi bir terim olarak feminizmin ortaya çıkışı 20. yüzyıla denk gelmektedir. Kadınlara yönelik baskı ve sömürünün tarihi daha eskilere dayansa da feminizm modern bir terimdir. Fransız devrimi, getirdiği “eşitlik ve özgürlük” söylemleri ile kadınların özellikle kamusal haklar çerçevesinde mücadele vermesi ve bazı kazanımların elde edilmesini sağlayan bir dönemin başlangıcını oluşturmaktadır. Fransız devrimi bu anlamda feminizm için bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Devrim her ne kadar dönüm noktası kabul edilse de Tekeli’ye göre (1982: 216), devrimin getirdiği eşitlik kavramından kadınlar pay alamamıştır. Bu hak onlara çok görülmüştür. Devrimin özgürlük çağrısı kadınlar için ancak yeni bir sömürü biçimine davetiye çıkarmıştır. Tarihsel sürece bakıldığında feodal yapının yıkılması, emeğin ve sermayenin serbest dolaşımı, en nihayetinde kapitalizm ile birlikte

kadınlar üzerinde yeni sömürü biçimleri kurulmuştur. Kadınlar bu süreç sonunda özel alana hapsedilmiştir. Yine de Fransız devrimini özel yapan şey, birçok kadının bir araya gelip kendilerini tanımladıkları, birbirleriyle tanıştıkları ve politika ürettikleri bir oluşumun çekirdeği olmasıdır.

Kadın hareketinin tepkisi toplumdaki yerine karşıdır. Feminizm, kadınların ikincil konumuna, ezilmişliğine ve sömürülmesine karşı bir tepki hareketidir. Geçmişten günümüze kadın konumunun sürekli olarak kötüye gitmesi, ataerkil iktidar yapısına karşı bir isyanın gelişmesine neden olmuştur. Hareketin en önemli kazanımı, kadınlar arasında dayanışma ve birliğin yeniden keşfedilmesi olmuştur. Bu duruma “kız kardeşlik kültürü” denilmiştir. Kız kardeşlik, dayanışma ve birlik kavramları feminist söylemin anahtarlarını oluşturmaktadır. Hooks’a göre (2002: 122), kadınlar arasındaki kız kardeşlik kültürü ne kadar güçlü olursa ataerkil iktidara ve cinsiyet ayrımcılığına son vermek o kadar kolay olacaktır.

Feminizm, bilime ve tarihin yazımı konularına da tepkilidir. Çünkü feminizme göre her ikisi de tarafsız değildir. Bilimi taraflı görmelerinin nedeni, bilimin toplumsal bakımdan cinsiyete göre tabakalaşmış toplumlarda gelişmiş olmasından kaynaklanmaktadır. İktidarın erkeklere ait olduğu bir dünyada bilim ve tarih kadınları görmezden gelmiştir. (Michel, 1979: 19). Bu yüzden kadını yok sayan tarih yazımının öznesini “erkekler ve onların eylemleri” oluşturmaktadır. Bu yüzden kadının özne olarak yer aldığı tarihin kaleme alınması feminizm için oldukça önemlidir.

3.2.1. Ataerkil Kırılma ve Feminist Direnişin Kökleri

Ataerkil yapı, sadece erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliği değil, sahip olunan egemenliğin yeniden üretilmesi için kullanıldığı tüm kuramsal ve ideolojik sistemlerdir. Güçlünün güçsüz üzerinde kurduğu bu hegemonyanın tarihsel süreçte kırılma noktaları mevcuttur. Kadınlar üzerinde kurulan baskı ve sömürünün arkasındaki tarihsel süreç önemlidir. Tarih boyunca kadınların hangi tarihsel kırılmalar ile günümüzdeki ataerkil iktidar sisteme hapsedildiğini anlamak bir nevi feminizmin direniş mantığını anlamaktır. Bu nedenle ataerkil sistemin inşa sürecini açıklamak için Fransız devriminden günümüzde kadar olan zaman kesiti kısaca incelenecektir.

3.2.1.1. Feminizm ve Kadın Sorununun Kamusallaşması

Kadınlar açısından Birinci dalga olarak kabul ettiğimiz Fransız devrimi sırasındaki gelişmeler ve Fransız devrimine giden süreçte kadınların neler yaşadığı son derece önemlidir. 17. ve 18. yy.'dan itibaren feodal toplum ve ekonomik yapıdan sanayiye dayalı yeni bir ekonomi ve toplum yapısına geçilmiştir. Yeni bir ekonomik sistemin oluşumu siyasal alanda da önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Bu değişime eşitlik, hak ve özgürlükler, parlamento, vb. örnekler verilebilir (Michel, 1979: 69). Tüm bu süreç o dönemde yaşayan kadınlar için de bir takım düzenlemeler getirmiştir.

Öncelikle ekonomide yaşanan dönüşümün kadınları toplum içerisinde nasıl bir alana mecbur ettiğine bakmak gerekirse; dönüşümün ilk vurduğu kesim küçük işletmelere sahip olan kadınlar oldu. Teknolojik gelişmeler ve artan makineleşme küçük işletmelere tutunmaya çalışan kadınları ortadan kaldırdı. Ellerinden alınan işletmelerden sonra kadınlar çalışmak için sanayi sektörüne yönelmişler fakat erkek egemen baskı sonucunda çok düşük ücretler karşılığı çalışmak zorunda kalmışlardır. Kapitalist çağın tüm dünyayı saran ticari faaliyetleri ve pazarların kurulması, sömürge kavramının doğmasına yol açmıştır. Sömürge yarışı zenginliğin tek bir kıtaya taşınmasına ve orada birikmesine yol açmıştır. Batı'ya taşınan birikim ve zenginleşme sonucu sömürülen kıtalarda yaşayan insanlar yoksullaşmış ve köleleşmişlerdir. Afrika ve Asya gibi ülkelerde artan köle ticareti, kadınların durumunun hızla kötüleşmesine neden olmuştur. Sömürülen ülkelerdeki kadınların durumları karşısında Batı toplumlarındaki kadınların durumu da pek iç açıcı değildir. Cinsiyet uçurumu oldukça büyümüştür. Orta sınıfların gelişmesi kadının aile içindeki rolünü ön plana çıkarmış ve ev içerisine hapsedilmeye çalışılmıştır (Michel, 1979: 70-71). Kadınların direniş süreci önce egemen sınıflardaki kadınlar ile başlamıştır. Örneğin, 17. yy. da edebiyat salonlarını kuran “mavi çoraplılar” (okumuş kadınlar) soylu ve büyük burjuva kesiminden yer alan kadınlar tarafından kurulmuştur. Yine kadınların erkekler gibi özgür ve mutlu olmaları için broşür yazan Newcastle düşesi, fieflerini⁷ savunmak için savaşa giren İngiliz derebeyi kadınlar, kültürel yönden kendilerini geliştirmek için çalışan kadınların tümü onlara directilen rollere karşı direnişe geçmişlerdir (Michel, 1979: 72). Üst sınıflara ait kadınlar arasında başlayan bu direniş zamanla tüm sosyal kesimlere doğru yayılmıştır.

⁷ Fief: Topraktan yararlanma hakkıdır.

Cinsiyet ayrımcılığından kurtulmak isteyen İngiliz kadınları kurtuluşu “Yeni Dünya” ya göç etmekte bulmuştur. Yaşadıkları yerden farklı olarak Amerikan kolonilerinde mahkemelerde konuşabilme, işletmelere sahip olabilme, gazete çıkarma gibi geniş pek çok hakları bulunmaktaydı. Yeni Dünya’ya doğru görülen göç hareketleri sadece İngiltere’ye özgü olmamış, Fransa gibi diğer Avrupa ülkelerinden de yoğun göç almıştır. Kadınların kurtuluşu olarak gördükleri ve sığındıkları Amerikan kolonileri de genişledikçe eşitlikçi uygulamaların yerini patriyarkal uygulamalara bırakmıştır (Michel, 1979: 74).

Fransa’da ise kadınlar, Fransız devriminin hazırlık aşamasında önemli roller üstlenmişlerdir. Devrim sırasında kadınların tamamının siyasi kaygılarla hareket ettiğini söylemek yanlış olacaktır. Kadınlar devrim içerisinde önceleri ekonomik kaygılarla (buğday fiyatları) hareket ederken ekonomik kaygılar zamanla siyasi kaygılara dönüşmüştür. Orta sınıflara mensup kadınlar, erkekler ile birlikte devrimi desteklemek üzere eşit haklara sahip oldukları Devrim Dostları Kulübü gibi kulüpler kurdular. Gouge, *Kadın Hakları Bildirgesi*’ni yayınladı. Yayımlanan bildiride kadınların da siyasi ve yurttaşlık haklarına kavuşturulması gerektiğini savundu. Ancak devrim sırasında kadınların sahip oldukları tüm dernekler ve siyasi faaliyetleri erkekleri rahatsız etmekteydi. Nitekim 1793 yılında tüm kulüpler kapatılmıştır. Kulüplerin kapatılma nedeni; kadınlar doğası gereği, ev hayatı için yaratıldığı idi. Doğal toplumsal düzene göre erkek güçlüdür ve kamusal hayatı o idare etmelidir. Kadınlar ise güçsüzdürler ve kamusal hayatı idame ettirecek fikirlere sahip değillerdi (Michel, 1979: 75-76). 1792 Savaşı’na katılan tüm kadınların ulus temsilcilerinden istekleri aynı doğrultuydu. Siyasal haklardan yararlanmak, toplantı yapma hakkı, siyasi dernekler kurmak ve faaliyetlerde bulunmak türünden istek ve beklentiler, 1793 yılında Konvansiyon Meclisi tarafından reddedilmiştir. Tüm bunlar yaşanırken 1792 yılında Mary Wolstonecraft tarafından feminist bir deneme olan *Kadın Haklarının Savunusu* yayınlanmıştır. Bu metin aynı zamanda ilk modern feminist metin olarak kabul edilmektedir (Heywood, 2007: 235).

19. yy.’ın ilk yarısında ortaya çıkan halkçı feminizme, orta sınıfa mensup işçi kadınlar da destek vermiştir. O dönemin Amerikalı düşünürü olan Margaret Fuller, kadınların siyasal ve ekonomik hakları elde etmesi gerektiğini savunarak kurtuluşlarının yine kendi eserleri olabileceğini vurgulamıştır. Dernekleşme hakkının 1868 yılı Fransa’da tanınmasıyla da feministler haklarını elde etmek için tekrar bir araya gelerek birçok kulüp kurmuşlar ve dergiler çıkarmışlardır. O dönemde çıkarılan *Kadınların Gazetesi*’nde, kadın hakları ve

görevleri bildirisini yayınlanmıştır. Kadın Hakları Derneği kurulmuş ve bu dernek tarafından *Kadın Hakları* dergisi çıkarılmıştır. Yine 1881'de kurulan *Kadın Yurttaş* adlı dergi, kadınların siyasal haklarını savunan ve oy hakkı savunucusu olarak adlandırılan kadın militanların ilk yayın organı olma özelliğini taşımaktadır. Kadınlar bu dönemde dernek ve dergi çıkarma haklarının yanı sıra eğitim konusunda da önemli haklar elde etmişlerdir. 19. y.y. başlarında orta öğretim hakkı için savaşıyan kadınlar, üniversitede eğitim görme hakkını uzun mücadeleler sonucu kazanmışlardır. 1865 yılında New York eyaletinde kadınlar için ilk Tıp Fakültesi açılmıştır (Sevim, 2005: 42).

19. yy. da feminizmin en önemli düşüncesi, tüm ülkelerin kadınlarını birleştirecek Uluslararası Kadınlar Konseyi'ni kurmaktır. 1884 yılında çalışmalara başlanmıştır. Bu amaç için ilk toplantı 1888 yılında Washington'da yapılmıştır. Toplantıda alınan kararlar ile örgütün amacı belirlenmiştir. İkinci toplantı ise, 1898'de Londra'da yapılmıştır. Yapılan ikinci toplantıya 600.000 feministi temsil eden 5.000 delege katılmıştır. Bu konsey insanı ilgilendiren hiçbir şey feminizme yabancı değildir amacıyla hareket edilmiştir. Örgüt Birinci Dünya Savaşı öncesinde hemen her ülkede şubeler açmıştır. Bu örgüt bünyesinde farklı din, mezhep ve sınıfsal farkları barındıran tüm kadınları bir araya toplamıştır. Uluslararası Kadın Konseyi'nin kazanımlarından bazıları şunlardır: 1907 yılında çalışan evli kadınların kazançları üzerinde özgürce tasarrufta bulunabilme hakları, 1912 yılında gayrimeşru çocukların tanınması için ceza yasasının çıkarılması, kadınların yüksek devlet memurluklarında çalışabilme hakkı elde etme gibi önemli kazanımlar elde edilmiştir (Michel, 1979: 109-110). 1904 yılında ABD ve İngiltere'de ikinci bir uluslararası kadın örgütü kurulmuştur. Uluslararası Kadın Oy Birliği (IAW), kadınlara oy hakkı tanınması için mücadele etmiştir. Bu örgütte çeşitli ülkelerde şubeler açıp mücadeleyi sürdürmüştür. Bir başka kurulan dernek Kadınların Sosyal ve Siyasal Birliği- Oy Hakkı Birliği ise, eylemleri konusunda daha marjinal yöntemler kullanmıştır. Bu yöntemlerden bazıları cam kırma, bomba atma, yangın çıkarma, intihar etme vb. gibi eylemler olmuştur (Sevim, 2005: 45). 1903 yılında Finlandiya'da oy hakkı tüm kadınlara tanınmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 21 ülkede kadınlara oy hakkı tanınmıştır (Heywood, 2013: 236).

Birinci Dünya savaşıdan sonra faşist rejimlerde kadınların durumu oldukça kötüydü. Bu toplumlarda kadın aile içerisinde kalmalı ve çocuk doğurmalı anlayışı bir doktrin haline almıştır. Evli kadınları işten çıkarmayı uygulayan ilk ülke Almanya olmuştur. Nazi bakış açısına göre feminizm, burjuva sapkınlığıdır ve özgürlük isteyen kadın soysuz bir yaratık

olarak tabir edilmiştir. Aynı şekilde İspanya’da Franco döneminde, kadınlar 1931 yılında elde ettikleri oy hakkı dahil tüm hakları kaybetmişlerdir. Bu nedenle Avrupa’da faşizm giderek yükselirken kadınlar bu sisteme direniş için yine ön saflarda yer almışlardır. Kadınlar direnişe ordu ve gerilla savaşlarına katılmak ve savaş malzemesi üretimine destek vermek şeklinde dahil oldular. İkinci Dünya Savaşı’nın başlaması ile Rusya’da kurulan Sovyet Kadınları Antifaşist komitesi, tüm dünya kadınlarını faşizme karşı mücadeleye çağırmıştır. Direnişin ciddiyetini anlamak açısından şu örnek verilebilir. O dönemin Avrupa’da tek düzenli ordusu olan Kurtuluş Ordusu’nda⁸ 100.000’den fazla kadın yer almaktaydı. Yine İtalya’da durum benzer şekildedir. 100.000 üzerinde kadın özgürlük gönüllüleri olarak mücadeleye etkin bir şekilde katılmıştır (Michel, 1979: 126).

İkinci Dünya Savaşı’nda etkin bir şekilde rol alan kadınlara yönelik şükran açıklamaları savaş sonrası terhis olan erkeklere iş sahası açmak için unutulmuştur. Kadınların evlerine dönerek erkeklere yer açması beklenmiştir. Bu amaçla savaş dönemi boyunca açık kalan ve kadınların çalışmasından dolayı çocuklarına bakan kreşlerin sayısında hızlı bir düşüş yaşanmıştır. Savaşın sona ermesinden sonra İtalya, cinslerin eşitliğini öngören bir yasa çıkartmıştır. Yine Fransa, kadınlara siyasal hakları tanımak zorunda kalmıştır. Siyasal hakların tanınmasına rağmen Fransa’daki Napolyon Yasası’ndan kaynaklanan eşitsiz olmayan uygulamaları devam etmekteydi. Bu eşitsizliklerin ortadan kalkması için 1970 yılının beklenmesi gerekiyordu (Sevim, 2005: 48-49).

1960’lı yıllara gelene kadar dünya iki büyük savaş atlatmıştır. Feminist düşünce bu iki savaş arası dönemde geçmiş yıllara kıyasla bir durgunluk içerisine girmiştir. Durgunluğun feminizmin kuramsal gelişimi için verimli bir ara olduğu söylenebilir. İkinci Dünya Savaşından sonra gelişen feminizm ikinci dalga olarak ele anılır. İkinci dalga feminizm, birinci dalgadan farklı olarak yasa ve kültür alanındaki cinsiyet eşitsizliği temel alınıp ürettiği düşünsel fikirleri kuramsallaştırmıştır. Birinci dalga feminizmin hareket noktası erkekti. Erkekler ile aynı statü ve haklara sahip olma mücadelesi vermişti. Fakat ikinci dalga feminizmin hareket noktası kadın kimliğidir. Erkek olumsuz bir figür olmakla beraber onun seviyesine ulaşmak gibi bir mücadele verilemez. Bu yüzden ikinci dalga feminizmde kadın kimliğini temelli bir kurtuluş hareketi benimsenir. Cinsellik ile doğurganlığın ayrıştırılması için hem ideolojik hem pratik olarak mücadele vermişlerdir. İkinci dalga feminizm, kadının toplum içinde hak ettiği yeri bulması için toplumsal bir dönüşümü hedefleyen radikal bir

⁸ Eski Yugoslavya Halk Kurtuluş Ordusu’dur.

harekettir. Buradan hareketle 1960'lı yıllar ile yeniden yükselişe geçen feminist hareket 1980'li yıllara kadar “kişisel olan politiktir”, “kız kardeşlik”, “siyahi kadın hareketi” gibi farklı gündemlerle mücadelesini sürdürmüştür.

Feminizmin yeniden örgütlenme süreci olarak ele alınan ikinci dalga, özellikle cinsellik ve doğurganlığın ayrışmasına yönelik zorlu bir mücadele sürdürmüştür. Güvenilir doğum kontrol araçlarının geliştirilmesi için ABD ve Kuzey Avrupa'da ilk mücadeleler başlamıştır. İlk doğum kontrol kliniği Hollanda'da 1883 yılında açılmıştır. Kadınlara yeni tekniklere göre hizmet sunulması ve baskıcı yasaların tüm ülkelerde ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Fakat cinselliğin ve doğurganlığın tümüyle birbirinden ayrılması için sadece doğum kontrol yöntemi yeterli değildi. Bunun için kadınlara Kürtaj hakkının da tanınması gerekiyordu. Doğum kontrolden sonra başlayan kürtaj kavgaları sonucunda 1967 yılında İngiltere başta olmak üzere 1973 yılında ABD'de, 1975 yılında Fransa'da ve diğer birçok ülkede kürtaja yönelik yasaklar kaldırılmıştır (Michel, 1979: 134-135).

1960'lı yıllar sonrası feminizm daha bilinçli ve eğitimli bir kuşak ile yoluna devam etmiştir. Geçen senelerde çeşitli mücadeleler vererek kazanımlar elde eden bu kuşağın “ikinci cins”⁹ olarak kategorileştirilmeyi kabul etmesi beklenemezdi. Kuzey Amerika ve Avrupa'da ortaya çıkan kadın hareketleri bu savımızı kanıtlar niteliktedir. Bu döneme damga vuran *kişisel olan politiktir* söylemi olmuştur. Söylemin önemi, kadınların sadece kamusal alanda değil özel alanda da özgürlükçü ve eşitlikçi uygulamalar talebinde bulunmuş olmasından gelir. İkinci dalga feminizmin hareket noktası, siyasal hakların elde edilmesi ile kadınlara yönelik sorunların ortadan kalkmadığı gibi bulundukları konumlarında da bir iyileşme sağlanmamış olmasıdır.

İkinci dalga feminizmin önemli düşünürlerinden olan Betty Friedan, 1966 yılında ABD'de Ulusal Kadın Örgütü'nü (NOW) kurmuştur. Özellikle evli ve çocuklu kadınları bir araya getiren bu örgüt, kendisini bir baskı grubu olarak tanımlamaktadır. Bu örgütün temel hedefleri arasında aile hukukunda eşitlik, ücret eşitliği, çalışma hakkı ve cinsiyetçi reklamlara son vermek vardır. Örgütün bünyesinde yer alan genç ve evli olmayan kadınlar ise bu örgütten ayrılarak 1967 yılında Kadınların Kurtuluşu Hareketi'ni kurmuşlardır (Sevim, 2005: 51). Bu hareket örgüt temelinde yapılmış bir grup değildir. 1970'li yıllara

⁹ İkinci Cins: Beauvoir'in Türkçeye “Kadın” adıyla çevrilen çalışmasında kadınlar için kullandığı nitelemedir.

gelindiğinde bütün kurulan örgüt ve kuruluşlar Kadın Hareketi çatısında birleşerek pek çok hakkın tanınması için eylem boyutuna geçmiştir.

1970’li yıllardaki kadın hareketlerinin eyleme dönüşmesinde 1968 olaylarının büyük etkisi vardır. Fransa’da başlayan üniversite gençliğindeki isyan duygusu kadınları da teşvik etmiştir. O dönem Fransa’da kürtaj hala yasak, iş ve ücret konularında hala önemli ayrımlar devam etmekteydi. Anne Tristan ve birkaç öncü kadın bir araya gelerek Kadın-Erkek-Gelecek grubunu kurmuştur. Bu grup daha önceleri Sosyalist Parti üyelerince kurulan Demokratik Kadın Hareketi’nin resmi kuruluşudur. Bir süre sonra grubu kuran Anne Tristan ve arkadaşları bu gruptan ayrılıp *Partisans* dergisinin özel bir sayısını çıkardılar. *Kadınların Kurtuluşu: Yıl Sıfır* adlı özel sayı patriyarkal sistemi, kadınların ezilmesi ve sömürülmesinin ana nedeni olarak işlemektedir. Derginin etrafında birleşen kadınlar dikkat çekici eylemlere imza atarak harekete uluslararası bir boyut kazandırmışlardır. Ardından 8 Mart 1974’te başkanlığını Simone de Beauvoir’ın yaptığı Kadın Hakları Derneği kuruldu ve *Feminist Haberler* dergisi yayınlanmaya başlamıştır. Yapılan küçük büyük bütün girişimler daha birçok feminist gruba referans olmuş ve seslerini duyurmak için teşvik etmiştir (Michel, 1979: 140-142).

Mücadelenin farklı bir kolunu da ABD’de siyahi kadınlar yürütmüştür. Siyahi kadınlar, kendilerine yönelik ayrımcılığa karşı feminist bir hareket yürütmüşlerdir. Feminizmin sadece beyaz kadınların haklarını savunduğu ve siyahi kadınların haklarını savunmakta başarısız olduğunu iddia etmişlerdir. Bu amaçla 1970’li yıllarda hep bahsettiğimiz batılı, beyaz, orta sınıf, işçi kadınlara ek olarak siyah, Latin gibi etnisite farkları olan kadınlar kendilerini savunmak için örgütlenmeye gitmişlerdir. 1973 yılında Ulusal Siyah Feminist Örgüt’ü kurmuşlar siyahi ve etnik farkları olan kadınlara yönelik ayrımcılığa karşı çıkmışlardır. Siyahi kadınların bu çıkışları feminizm çatısı altında tüm etnik farklılığa sahip olan kadınları bir araya toplama gerekliliğini göstermiştir (Sevim, 2005: 87-89).

Kadın erkek ilişkilerine tarafsız yaklaşan ilk uluslararası örgüt Birleşmiş Milletler (BM) olmuştur. Kuruluş aşamasında kadınlara yönelik hiçbir adım atmamasına rağmen 1947 yılında Kadınların Konumları Komisyonu’nu kurmuştur. Komisyonun kurulması olumlu bir gelişme olarak sayılabilir fakat elindeki sınırlı kaynaklar ile etkin bir çalışma yürütüldüğü söylenemez. Komisyonca 1975 yılında Mexico-City’de Birinci Dünya Kadın

Konferansı düzenlenmiştir. Konferans sonucu 1976-85 arasındaki on yıl “Kadın On Yılı” olarak ilan edilmiştir. Cinslerin eşitliğine yönelik standartlar getirilmiş ve üye devletlerde faaliyetleri denetleyen bir de uzman denetim birimi oluşturulmuştur. Kadın statüsünün yükseltilmesine yönelik çalışmalar sonucu BM Genel Kurulunca 1979 yılında Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) kabul edilmiştir (Arat, 1991: 73-75). CEDAW, toplumsal cinsiyete ve kadın haklarına yönelik atılmış önemli bir adımdır.

1990’lı yıllar feminizm açısından üçüncü dalganın yükselişine sahne oldu. Bu dönem postmodern feminizm olarak da adlandırılmaktadır. Üçüncü dalga feminizm kendisinden önce gelen iki dalgayı da eleştirmiştir. 1993 yılında Viyana’da düzenlenen Dünya İnsan Hakları Konferansı kadın hakları açısından önemli kararlar almıştır. Konferansta kadın hakları ile insan hakları bağlantısı kurulmuş, konferansta kabul edilen “Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Deklarasyonu” ile de kadına yönelik “ev içi şiddet” uluslararası bir sorun olarak tanımlanmıştır. Ayrıca şiddeti engellemek için devletlerin alması gereken bir takım tedbirler açıklanmıştır (Özdek, 2016: 90). 1995 yılında dördüncüsü yapılan konferansta şiddet konusunda özellikle devletlerin sorumluluk alması hususu tekrarlanmıştır. Pekin’de yapılan dördüncü konferans, kadına yönelik şiddetin insan haklarına aykırı olduğu kabul edilmiştir. Birçok ülke kabul edilen Eylem Planını, çekince koymadan kabul etmiştir.

Üçüncü dalga feminizmi önceki dönemlerden ayıran farklar vardır. Üçüncü dalga feminizm kadın erkek eşitliği ile değil daha çok bireysel tercih ve kimlikler ile ilgilenir. İkinci dalganın öne çıkarmış olduğu kadın öznesi, ortak bir kimliği kapsamaktadır. Fakat üçüncü dalga ile birlikte farklılıklar ön plana çıkarılmıştır. Farklı kadın kimlikleri ve kategorileri oluşturulmuştur. Feminizmin bu dalgasında kimlik önemli bir ortak paydadır. Hiçbir birey tek bir kimlikten ibaret değildir; cinsiyeti, dini, etnik kökeni, mesleği vb. her biri birer kimliği oluşturur ve kişiyi farklılaştırır. Üçüncü dalga farklılığın sesi olarak toplumda marjinal kesimleri temsil etmiştir.

3.3. EŞCİNSELLİK VE LGBT

Feminizmin özel alana dair yürüttüğü siyasi mücadele ile eşcinsellerin yürüttüğü siyasi mücadele aynı çizgide gelişme göstermemiştir. Çünkü eşcinsel kimliklerin talep ettiği yurttaşlık anlayışı ile feminizmin eşit yurttaşlık anlayışı örtüşmemiştir. Bu yüzden cinsel

kimlik konusu ele alınırken eşcinsel kimlik ayrı olarak ele alınmaktadır. Eşcinsel kimliğin feminist kimliğe göre daha radikal bir çizgide ilerlediği söylenebilir. Eşcinsel kimliği radikalleştiren şey heteroseksüel kodları reddetmek ve kamusal alanda tercih ettikleri cinsel kimlikleri ile yer almayı talep etmektedir. Eşcinsel kimliğin ilk mücadele alanını toplum tarafından kabul görülmek oluştururken zamanla heteroseksüel düzeni yıkmaya dönük siyasi bir mücadeleye evrilmiştir.

Eşcinsellik (homoseksüellik), Eski Yunan'da benzer anlamına gelen “amos” ile cinsellik anlamına gelen “seksüalite” sözcüklerinden türemiştir. Eşcinsel kavramı en temel anlamıyla, aynı cinsten kişilerin birbirlerine duyduğu duygusal bağ ve cinsel arzu olarak tanımlansa da kesin bir tanımı yoktur. Corraze'ye göre (1991: 9), eşcinsellik kavramı her defasında aynı cinsteki bir bireye yönelen cinsel seçimdir. Buradan hareketle Corraze, eşcinseli de kendi cinsiyetindeki bir başka birey ile orgazma ulaşacak birey olarak tanımlamıştır. Amerikan Psikiyatri Derneği homoseksüelliği, kişinin kendi cinsinden birine karşı sürekli, duygusal, cinsel ve sevgiye dayalı ilgi duyduğu yönelim olarak tanımlamaktadır (APA, 2017). Tanımlardan görüldüğü gibi eşcinsellik nihayetinde bir cinsel yönelimdir. Cinsel yönelim ise, belirli bir cinsiyetteki bireye karşı olan duygusal ve cinsel çekimi ifade eder. Eşcinsel birey, kendi cinsine karşı duygusal ve cinsel yönelim içinde bulunan kadın veya erkek olarak tanımlanmaktadır. Erkek eşcinsellere gey, kadın eşcinsellere ise lezbiyen denilmektedir (Kaos GL, 2008). Ayrıca yönelim sözcüğü, tercih veya seçimden bilinçli olarak ayrı tutulur. Eşcinsel örgütlenmelerde tercih ya da seçim sözcükleri tartışmalı olduğu için kullanılmaz. Çünkü eşcinsel olmanın tercihe ya da iradeye bağlı olarak değişkenlik göstermesi eşcinsel bireylere karşı ayrımcılık ve baskıyı meşrulaştıracağı düşünülür (Kaos GL, 2008). Genel kabul gören cinsel yönelimler, kişinin cinsel ve duygusal anlamda karşı cinse yönelmesi heteroseksüellik, kendi cinsinden bir kişiye yönelmesi homoseksüellik, her iki cinse de yönelmesi biseksüellik olarak adlandırılmaktadır.

Eşcinsellik terimi ilk defa 1869 yılında kullanılmıştır. Terim ilk defa Macar yazar Karl Miara Kertenby 1869 yılında kullanılmıştır. İngilizceye ise 1892 yılında girmiştir (Halperin, 2001: 37). Eşcinsellik, modern bir kavram olmasına karşın bu olgu eski toplumlarda görülmüştür. Bugün bahsettiğimiz ya da incelediğimiz eşcinsellik olgusu ile eski toplumlarda görülen eşcinsellik olgusunun aynı anlamlara gelmediğini belirtmek gerekir. Eşcinsellik konusunda akla ilk gelen örnek Antik Yunan toplumudur. Eşcinsellik

Yunanlılarda bir nevi topluma kabul edilme biçimiydi. Bu durum “oğlancılık” olarak adlandırılmaktadır. Antik Yunan kültüründe, eşcinsellik daha yaygın olarak erkeklerde görülüyordu. Yetişkin erkekler ile genç erkekler arasında, genç erkeklerin iyi bir vatandaş, savaşçı ya da avcı vb. gibi özellikler kazanması için bu ilişki biçimi kurulurdu (Gezgin, 2010: 223). Bu ilişki biçimi genç erkeğin yetişkin hale gelmesi ile son bulmaktaydı. Yetişkin hale gelen erkeğin bu ilişki biçiminde ısrarcı olması suçlanmasına ve cezalandırılmasına neden olmaktaydı. Eşcinsellik karşısında Romalılar da Yunanlılara benzer bir tutum göstermişlerdir. Ortaçağa gelindiğinde ise eşcinsellik yasaklanmıştır. Batı’da eşcinselliğe ilk din dışı yasaklama 1533 yılında VIII. Henry tarafından çıkarılan bir yasayla getirilmiştir. Bu yasadaki sonran her türlü cinsel sapkınlık suç sayılmış ve yasaklanmıştır. İngiltere’de bu yasa ancak 1967 yılında suç olmaktan çıkarılmıştır (Candansayar, 2009: 59).

Eşcinsellere yönelik olumsuz tutum, baskı, yasaklar ve önyargılar Avrupa’da eşcinsel alt kültürün oluşturmaya neden oldu. Bu alt kültür, eşcinsellere karşı baskı ve ayrımcılığı yıkmak için onların örgütlü mücadelesini kolaylaştırdı. Eşcinsellerin ilk örgütlü mücadelesi 1890’lı yıllarda denk gelmektedir. Mücadelenin başlangıç yeri Almanya olarak karşımıza çıkar. 1897 yılında Almanya’da “Bilimsel İnsani Komite”si kuruldu. Bu komite eşcinsellerin haklarını savunan bir örgüt olarak faaliyet göstermiştir. Komitenin en önemli faaliyetlerinden biri, eşcinsellere yönelik cezaların kaldırılması için bir imza kampanyası başlatmak olmuştur. Kampanya kısa zamanda ses getirmiş ve altı binden fazla destekçiye ulaştı. Komitenin başarılı olduğu söylenemese de en azından eşcinsellere yönelen ayrımcılığa karşı ilk eylem olma özelliğini taşımaktadır. Derneğin faaliyetlerine 1933 yılında Naziler tarafından son verilmiştir (Adam, 1987: 17-20). Eşcinsellere yönelik baskı Nazi döneminde kıyımaya dönüşmüştür. Nazi Almanya’sında eşcinsellik bir tür hastalık olarak görülmeye devam etti. Toplama kamplarına yerleştirilen yaklaşık 50.000 bin eşcinsel pembe üçgen simgeye sahip elbiseler giydirilerek işaretlenmiştir. Toplama kamplarında işkenceye maruz kalan eşcinseller ayrıca tedavi amaçlı korkunç deneylere de maruz kalmışlardır (Nazi Persecution of Homosexuals, 2017).

Eşcinsel hareketin ilk kazanımlarından sayılan gelişme Güney Afrika’dan gelmiştir. Güney Afrika’da 1944 yılında devlet başkanlığına gelen Nelson Mandela seçim sonrası yaptığı ilk konuşmasında eşcinsellerin haklarından bahsetmiştir. Mandela, konuşmasında eşcinsellerin hak ve özgürlüklerine vurgu yapmıştır. Bu konuşma sonrasında eşcinsel

bireylerin hak ve özgürlükleri anayasa güvencesine kavuşmuştur. Böylece Mandela dönemiyle Güney Afrika’da cinsel yönelimleri nedeniyle hiçbir eşcinsel bireyin ayrımcılığa maruz kalmaması anayasal bir hak olarak tanınmıştır. Ayrıca Güney Afrika bu hakkı anayasal düzeyde tanıyan ilk ülke olmuştur (Baird, 2004: 31).

İslam dünyasında eşcinsellik kavramı günah ve suç kavramlarıyla beraber işlenmektedir. Çünkü Kuran-ı Kerim’de insan tek cinsiyetlidir ve bunun gereği gibi davranmalıdır. Erkekler için eşcinsel sözcüğü, İslam literatüründe livâta ya da lûtilik olarak adlandırılmaktadır. Kadınlar için ise sihâk olarak adlandırılmıştır (Yaşaroğlu, 2003: 198). Kuran-ı Kerim’in bazı ayetlerinde eşcinsellik yasaklanmıştır. Nitekim İslam ülkelerinin hemen hepsinde eşcinselliğin ölüme varan cezaları bulunmaktadır. İran, Suudi Arabistan, Yemen ve Sudan gibi ülkelerde eşcinselliğin cezası ölümdür. Diğer İslam ülkelerinde ise ölüm cezasının yanı sıra hapis ve para cezası gibi yaptırımlar da uygulanmaktadır.

Eşcinselliğe karşı olan olumsuz tavır tıp dünyasında da aynı şekilde devam etmiştir. Tıp bilimi, yakın zaman öncesine kadar eşcinselliği bir hastalık olarak tanımlamıştır. Tıp biliminin eşcinselliğe karşı olan bu olumsuz tutumu din temelli bir önyargı olduğu gerekçesiyle eşcinseller tarafından eleştirilmiştir. İngiltere’de 1967 yılında suç olmaktan çıkarılan eşcinselliğe karşı tıp dünyasında eşcinsel bireylere yönelik heteroseksüel yapma tedavileri yaygınlaşarak sürmüştür. Psikoloji bilimi tarafından da bir hastalık olarak tanımlanan eşcinsellik, 20.yy başlarına kadar zorla tedavi etme yöntemleri ile karşı karşıya kalmıştır. Nitekim 1950’li ve 60’lı yıllar zorla tedavi uygulamasının en yoğun olduğu dönemler olarak kayda geçmiştir. Psikanaliz ve elektro şok gibi tedavi yöntemleri ile eşcinseller heteroseksüel hale döndürülmeye çalışılmıştır (Candansayar, 2009: 71).

1950 yılında ABD’de Mattachine Society gey aktivizmini yürüten ilk örgüttür. 1960’lı yılların sonu eşcinsel hareket için kırılma noktası niteliğindedir. 1960’lı yıllar ile birlikte eşcinselliğin örgütlü ve siyasi olarak aktif bir hal aldığı görülmektedir. 1969 yılı 28 Haziran akşamı bir gey barda yaşananlar eşcinsel hareketin simgesi haline gelmiştir. Newyork polisini Stonewall adlı bir gey bara saldırmış ve o barda yaşanan olaylar direnişin başlattı. Stonewall isyanı, eşcinsel hareketi daha örgütlü, güçlü ve radikal bir çizgiye taşımıştır (Wolf, 2012: 107). Çıkan olaylara barda bulunan eşcinsel müşteriler hariç bar çalışanları, sokakta bulunan insanlar, öğrenciler de katılmıştır. Olaylar günlerce süren bir çatışmaya dönüşmüştür. Wolf (2012: 111), Stonewall’da yaşananlar “bir barajın patlaması

gibi bilinçli örgütlü, anlık bir öfke dalgasına yol açmış olan bir avuç erkek ve kadının yirmi yıldır biriken sürecinin püskürmesi” olarak değerlendirmektedir. Wolf için Stonewall isyanını daha önceki gey aktivizminden ayıran önemli bir nokta vardı. O da isyanın hemen sonrası örgütlenmeye şekli veren genç ve deneyimli aktivistlerin bilinçli mobilizasyonuydu. Bu aktivistler daha sonra isyanın anısına bir yürüyüş örgütlemek üzere kurulan geçici bir kurul olan Gey Özgürleşme Cephesi’nin (GLF) gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu örgüt, dönemin çizisi olan radikal bir karaktere sahiptir. Örgüte göre, toplum her alanda top yekün değişmelidir. Heteroseksüel aile ve evlilik yapısı yıkılarak toplumun cinsel kodları yeniden inşa edilmedir (Spencer, 1995: 368). Gey Özgürlük Cephesi, eşcinsel hareketi radikal bir örgüt mücadelesine taşıdığı için önemli bir yere sahiptir.

1960’lı ve 70’li yıllarda güçlenen eşcinsel hareket ile birlikte eşcinselliğe siyasi bir anlam yüklenmiştir. Bu yıllarda yoğun olarak siyasi arenada görülen eşcinseller, kendilerini kamusal alanda cinsel kimlikleriyle tanımladılar ve kendilerine siyasi bir kimlik oluşturdular. Eşcinsel hareket kendini o dönemi saran karşı hareketin bir parçası olarak görmektedir. Cruishank’a göre (1997), eşcinsel hareketin özgür bir siyasi hareket haline gelmesiyle bireylerin eşcinsel kimlikleri öteki kimliklerinin önüne geçmiştir. Eşcinsel özgürlük hareketinin kararlı ve gürültücü ruhu, cinselliği baskı altında tutan tüm mekanizmalara karşı çıkmıştır. Eşcinseller o dönem geliştirdikleri söylem ve sloganlar ile kendilerini tanımlamış ve kamusal alanda bu söylem ve sloganlar ile yer almışlardır. Buradan hareketle eşcinseller, en özel olan duygularını dahi radikal ve siyasi bir eylem olarak ilan etmişlerdir.

APA, 1935 yılında yapmış olduğu ruh hastalıkları sınıflandırmasında seksüel bozuklukları “patolojik cinsellikli psikopatik kişilik tanımı” alt kategori olarak tanımlanmıştı. 1952 yılında ise seksüel bozukluklar, sosyopatik kişilik bozukluğu kategorisi altına alınmıştı. Seksüel bozukluklar sapkınlık olarak görülmüş ve travestizm, fetişizm, sadizm ve pedofili olarak sıralanmıştı. 1968 yılında eşcinsellik de bu kategoriye eklenmiştir. 1970 yılında APA’nın eşcinsellik ile ilgili verdiği bir panel eşcinsel aktivistler tarafından basılmış ve panelin yapılması engellenmiştir. Ayrıca APA örgütünün içerisinde yer alan eşcinsellerin de etkisiyle 1973 yılında dernek eşcinselliği hastalık kategorisinden çıkarılmıştır (Yetkin, 2009: 79). APA sonraki yıllarda yayınladığı bildiriler ve çalışmalar da sürekli olarak eşcinsellere yönelik tedavileri onaylamadığını dile getirmiştir. Türk Psikiyatri

Derneği (TPD) de APA ile benzer görüşlere sahiptir. TPD, yayınladığı bir basın bülteninde, eşcinselliğin sağlıklı bir durum olduğunu ve tedavi edilmesi gereken bir hastalık olmadığını belirtmiştir (TPD, 2013). 1990 yılında Dünya Sağlık Örgütü de eşcinselliği hastalık kategorisinden çıkarmıştır. Fakat bu örgütlerin eşcinsellik hakkındaki görüşleri toplumsal düzlemde eşcinselliğe yönelik önyargılı bakış açısını değiştirdiği pek söylenemez.

1970’li yılların güçlü eşcinsel hareketini 1980’li yıllarda görmek pek mümkün olmamıştır. 1980’li yıllarda patlak veren AIDS krizi eşcinselleri zora sokmuştur. Bu yıllarda 200 kadar geye AIDS teşhisi konulması hastalığın eşcinseller ile özdeşleştirilmesine neden olmuştur. Hastalığın eşcinsellerle özdeşleştirilmesinin yanında ABD hükümetinin sağ politikaları, Kilise’nin eşcinsellik konusunda ahlaki normları dayatması eşcinsellere yönelik baskı ve homofobiyi oldukça artırmıştır. Eşcinsel hareket bu noktada AIDS hastalığının eşcinseller harici herkeste görülebilir olduğunu kanıtlamaya yönelik çalışmalara girişmiştir. Bu amaç doğrultusunda sanatçılar tarafından oluşturulan ACT-UP (Gücün Açığa Çıkması İçin AIDS Koalisyonu), Gran Fury, ve General Idea gibi örgütlerin aktivistleri eşcinsel hareketin direniş alanlarını oluşturmuştur. Özellikle Gran Fury topluluğu, AIDS’e karşı önyargıları sanatla aşmaya yönelmiştir. 1988’de kurulan topluluk isminde geçtiği gibi “öfkeli” bir topluluktur ve ACT-UP’ın eylemleri içinde sıkça yer almıştır. 1986’daki Silence=Death (Sessizlik=Ölüm) poster çalışması, Nazilerin eşcinselleri işaretlemek için kullandığı pembe üçgeni ters çevirip siyah bir fonun ortasına yerleştirmiştir. Posterin önemi, üzerinde dönemin hükümetine yönelik AIDS hastalığına karşı neden sessiz kalındığını sorgulamasıdır. Ayrıca posterin logosunda yer alan pembe üçgen, Naziler döneminde eşcinsellere yönelik dışlama sembolü olarak kullanılırken tıpkı queer sözcüğü gibi mücadelenin sembolü haline getirilmiştir (ACT UP, 2005). Eşcinseller çok uzun süre hastalığın eşcinseller arasında görülmediğini, hastalık bulgularının heteroseksüel ilişki kuran insanlarda da görüldüğünü anlatmak ve bu salgında sessiz kalan devlet yetkililerini harekete geçirmeye dönük çalışma ve eylemler gerçekleştirmiştir. Dönemin ABD başkanı Reagan AIDS hakkında ilk halka açık konuşmasında 31 Mayıs 1987 yılına kadar yirmi binden fazla kişinin AIDS’den hayatını kaybettiğini açıklamıştır (Demir, 2018). Bu rakam hükümetin bu kriz karşısında ne kadar duyarsız olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bu kriz eşcinselleri çok zor bir durumda bırakmış olmasına rağmen eşcinsel hareket içerisinde de dayanışmayı güçlendirmiştir.

Eşcinsel hareketin en önemli oluşumlarından biri de 1990'lı yıllarda ortaya çıkan LGBT örgütüdür. LGBT örgütleri, cinsel kimlik ve yönelimlerinden dolayı ayrımcılığa uğrayan yaşam, ifade özgürlüğü, çalışma hakkı ve barınma hakkı gibi birçok hakkı çığnayan kesimlerin hak savunuculuğunu yapmaktadır. 1990'lı yıllarda öncelikle GLBT (gey, lezbiyen, biseksüel ve transseksüel) olarak kullanılan terim daha sonra kadın eşcinsellerin maruz kaldıkları baskılardan dolayı L harfinin başa alınmasıyla kullanıldı. Böylece eşcinselleri tabir eden çatı ifadesi LGBT olmuştur. Farklı örgütler tarafından LGBTT (lezbiyen, gey, biseksüel, trans, travesti), LGBTİ (lezbiyen, gey, biseksüel, transgender, interseks), LGBTİQA (lezbiyen, gey, biseksüel, transgender, interseks, queer, aseksüel) olarak da ifade edilmektedir. Cruishank (1997), LGBT hareketini üç döneme ayırmaktadır. Birincisi, 19. yy. sonlarından İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemdir. Bu dönemi eşcinsellerin kurtuluş dönemi olarak belirtmiştir. İkincisi, 1969 yılından Stonewall'da yaşanan isyana kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu dönem örgütlenmenin başladığı yıllardır. Üçüncüsü, Stonewall isyanından sonra ortaya çıkan gey ve lezbiyen hareketidir. Stonewall, eşcinsel hareketin kamusal alanda görünür olmasını sağlamıştır. Çünkü Stonewall isyanına kadar mücadele hükümetlerin ve kamuoyunun baskıcı tutumundan dolayı düşük bir profilde yürütülmüştür.

1990'lı yıllara kadar mücadele eşcinselliğin suç olmaktan çıkarılması, heteroseksüel kişilerle aynı haklara sahip olmak, homofobi ve sağlık olanaklarının genişletilmesi gibi çeşitli reform talepleriyle şekillenmiştir. Dernek ve dergi, gösteri, eylem vb. gibi oluşumlar etrafında örgütlenilmiştir. 1990'lı yıllar ile hızlı gelişen iletişim araçları, eşcinsel hareket için haberleşme ve örgütlenme açısından olumlu bir katkı sağlamıştır. Gelişen küresel ağlar ve iletişim kanalları, hareketin yerel ve uluslararası platformda kurumlaşmasını sağlamıştır. Eşcinsel bireyler kurulan birçok örgüt ile (ILGA, ACT, UP, LGBT'nin tüm dünyada kurmuş olduğu dernekler gibi) ayrımcılık ve dışlanma, savaş karşıtlığı gibi eylemlerle kamusal alanda eşcinsel kimlikleri ile yer almaktadırlar. 1990'lı yıllardan sonra ise eşcinsel bireylerin hakları, uluslararası kuruluşlarda insan haklarına dahil edilmiştir. Uluslararası Dünya Af Örgütü ve Uluslararası Gey ve Lezbiyen İnsan Hakları Komisyonu bu uluslararası kuruluşlar arasında yer almaktadır (Baird, 2004: 23-24).

3.4. CİNSEL KİMLİK VE YURTTAŞLIK: YENİ BİR YURTTAŞLIK TANIMINA DOĞRU

1960'lı yıllar ile birlikte sorun haline gelmeye başlayan kimliklerin çatışma eksenlerinden birisi de yurttaşlık kavramıdır. Yurttaşlık tartışmalarında önemli olan faktörler kamusal alan kavramının tanımı ve sınırlarına dair belirsizlik hali, kamusal alanının farklı kimlikler ekseninde tanımlanmasına olanak tanımaktadır. Bu bağlamda kamusal alanın tanımı farklı kimliklerin görünür olma çabası doğrultusunda değişim göstermektedir. Modern çağda demokrasi, yurttaşlık, insan hakları, anayasa gibi kavramlar birbiriyle bağlantılı bir şekilde gelişmiştir. Dolayısıyla ulusal kimliğin sorunsallaşmaya başlaması ile eleştirilerin ilk hedefi yurttaş kimliği olmuştur. Çünkü yurttaş kimliği, ulusdevlet ile bağlantılı bir kavramdır. Dolayısıyla eleştirilerin esas hedefinin de ulusdevletin oluşturduğu yurttaşlık sisteminin olması kaçınılmazdır. Bu yıllar ile birlikte modernizm karşıtları yurttaşlık kavramını dışlayıcı, tek tip ve farklılıklara kör bir yapı olduğu iddiası ile eleştirmeye başlamıştır. Kimlik siyaseti açısından da modern yurttaşlık kurumu farklılık vurgusuna cevap verebilecek yapıda görülmemiştir. Nedeni, yurttaşlık statüsüne sahip olan kişiler, kamusal alanda bu kimlikleri ile faaliyet gösterebilirken bu statüye sahip olmayan kişilerin yani yurttaş olmayanların bu alanda faaliyet gösterememesidir. Kamusal alandaki bu sınırlama ya da dışlama, son otuz yılı aşkın süredir oldukça önemli bir sorun teşkil etmektedir.

Yurttaşlık kavramı konumu itibariyle sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda kilit bir yapı özelliği göstermektedir. Bu yüzden tarihsel süreç boyunca yurttaşlık kavramına olan bakış açısı sürekli olarak değişmiştir. Nitekim Antik Yunan'dan günümüze geçen süreçte kavramın içini dolduran unsurlar zamanın gerektirdiği koşullar temelinde değişiklikler göstermiştir. Bugünkü anlamda kullandığımız yurttaş kavramı Fransız devrimi ile ortaya çıkmıştır. Fransız devrimi feodal sistemi yıkıp yeni bir sistemin doğuşuna yol açmıştır. Şüphesiz ki bu yeni sistemin en önemli kavramları ulusdevlet ve ulusal yurttaşlık olmuştur. Ulusal yurttaşlığa dair tüm kavramsal ve kuralsal çerçeve ulusdevlet otoritesi tarafından belirlenmiştir. Fransız devrimi aynı zamanda yurttaşlığı siyasal bir kimliğe taşımıştır. Artık yurttaş kavramı, kimlerin hak ve özgürlüklerden yararlanıp kimlerin yüklenilen ödevleri yerine getireceğini belirleyen bir kurum haline gelmiştir.

Ulusdevlette yurttaşlık anlayışı eşitlik üzerine inşa edilmiştir. Bu yurttaşlık anlayışı ırk, dil, din, etnik köken gibi kültürel farklılıkları temel almaz. Bütün yurttaşlar hiçbir ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit sayılır. Yurttaşlık statüsü, hukukidir. Yurttaşlık kurumu, devlet ile birey arasındaki ilişkileri düzenler. Tüm yurttaşların hak ve sorumlulukları yasalarla güvence altına alınmıştır. Ulusdevletin yurttaşlık anlayışının liberal düşünce ile örtüştüğü görülmektedir. Liberal düşüncenin bireylere “eşit” ve “tarafsız” yaklaşım anlayışı ulusdevletle yeni bir seviyeye ulaştığı görülmektedir. Özetle liberal düşüncenin tarafsızlık ve eşit mesafe anlayışı ulusla özdeşleşmiştir. Böylece yurttaşlık ortak bir kimlik ve aidiyet duygusuna evrilmiştir. Ulusdevletin, sınırlarını kendi belirlediği ulusal kimliğin farklılıkları dikkate almayan “dayatma” şeklinde gelişmesi yurttaşlığa yöneltilen eleştirilerin ana eksenini oluşturmaktadır. Nitekim, Yeni toplumsal hareketler ile başlayan bu muhalif tavır, kimliklerin yurttaşlık ve kamusal alana dair tanımlarını değiştiren bir siyasetin önünü açıcı yönde rol oynamıştır. Gün geçtikçe bireysel ve kolektif kimlikler, sahip oldukları farklılıklar doğrultusunda demokrasi ve yurttaşlık hakları talepleri artmaktadır.

1970’li yıllarda görülen YTH’nin yöneldikleri alanlar, özel ve kamusal alanın sınırlarının sorgulanmaya başlamasında önemli bir rol oynamıştır. Kamusal alana dair tartışmalardaki en önemli konu, özel alanda özgürlük kapsamına giren konuların kamusal alana dahil edilip edilemeyeceğidir. Bu yüzden kamusal alanın tarihsel süreç içerisinde nasıl bir dönüşüm geçirdiği ve kimlik siyasetinin bu alanda nasıl bir dünya inşa etmek istediği açısından önem teşkil etmektedir. Yurttaşlık haklarının özellikle anayasal temelde güvence altına alınması kamusal alan sınırlarının genişletilmesiyle doğru orantılı bir şekilde gelişmektedir. Kimlik siyasetinin etkisiyle kamusal alanda görünür olmak isteyen kimliklerin artması, yurttaşlık temelinde talep edebilecekleri hakların da genişlemesi anlamına gelmektedir.

Yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıktığı 1960’lı yıllar, cinsel kimlik temelinde hak ve özgürlük taleplerinin yükselişine sahne olmuştur. Yeni toplumsal hareketlerin farklılıkları yücelten ve bireysel kimliği ön plana çıkaran karakteristik özelliği, cinsel kimlikler için mücadelenin özünü oluşturmuştur. Cinsel kimlik mücadelesinin bir kanadını feminizm oluştururken diğer kanadını ise LGBT oluşturmaktadır (Savran, 2011: 307-309). 1960’lı yıllar ile birlikte feminizmin iktidar ve cinsel kimliğe yönelik analizleri eşcinsel kimlik mücadelesi üzerinde de etkili oldu. Fakat feminizmin eşit yurttaşlık talebi ile eşcinsel kimliğin talep ettiği yurttaşlık anlayışı aynı çizgide ilerlememiştir. Bu durum eşcinsel

kimliğin daha radikal çizgide gelişmesinden kaynaklanmaktadır. Eşcinsel kimliği radikalleştirilen etmen, heteroseksüel kodları reddetme ve kamusal alanda tercih ettikleri cinsel kimlikleri ile yer alma isteğidir. Eşcinsel kimliğin ilk mücadele gündemi, toplum tarafından tanınma ve onaylanma isteği ile sınırlı iken zamanla heteroseksüel düzenin içinde kendine bir yer açma isteğine dönüştü. Bu doğrultuda cinsel kimlik savunucuları, mevcut yurttaş hakları sistemine eleştiriler yöneltmektedir.

Weeks'e göre (1998: 35), erkek-kadın, zengin-fakir, genç-yaşlı vb. gibi özelliklere sahip olan vatandaşlar heteroseksüel ya da homoseksüel olabilir. Önemli olan tüm bu öznelere öncelikli olarak cinsel kimlikleriyle var olma isteğidir. Ayrıca bu istek tek başına yeterli değildir. Cinsel kimlik temelli yurttaşlık anlayışında hak alanı önemlidir. Eşcinseller vatandaşlık alanına dahil edilirken farklılıklarının kabul görmesini ve cinsel yönelimlerine saygı duyulmasını talep ederler. Aslında talep ettikleri şey mahrem olan cinselliğin kişisel olandan çıkıp hak düzeyine getirilmesidir (Weeks, 1998: 37).

Eşcinseller “geleneksel” olarak nitelendirdikleri mevcut yurttaşlık sistemini eleştirmektedir. Lister'e göre (2002: 191), geleneksel yurttaşlık ırk, cinsiyet ve cinsel yönelim konularına karşı duyarsızdır. Çünkü geleneksel yurttaşlığın temeli kamu-özel ayırımına dayanır. Yurttaşlık hak ve sorumlulukları, toplumun geneli için değil beyaz, eril ve heteroseksüel bireyler için oluşturulmuş bir sisteme uygun olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla geleneksel yurttaşlık sistemi kamusal alan üzerine kuruludur ve kapsayıcı değildir. Kamusal alan beyaz ve heteroseksüel erkeğin alanıdır. Yurttaşlık sisteminde itibar gören de odur. Cinsiyet ve cinsel yönelim özel alana hapsedilmiştir. Cinsel temelli yurttaşlık anlayışı da bu kamusal-özel ayırımına ve ötekileştirmeye meydan okumaktadır. Kamusal-özel tanımı cinsel benliği esas alarak tekrar yapılmalı ve cinsel benliğin ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir yurttaşlık hak ve sorumluluk sistemi kurulmalıdır.

Cinsel kimlik siyasetinin hak alanını genişletmeye dönük olarak bazı taleplerde bulunduğunu belirtmiştik. Bu talepleri bir arada görmek için Türkiye’de yeni anayasa yapım sürecinde SPOD’un (Sosyal Politikalar Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği) hazırlamış olduğu rapora¹⁰ bakabiliriz. Raporda talepler altı başlık altında toplanmıştır. Bunlar; kanunlar önünde eşitliğe yönelik talepler, genel ahlak, kamu düzeni,

¹⁰ Cinsel temelli yurttaşlık taleplerini ister dünya genelinde isterse Türkiye nezdinde yapılan bir araştırmayı esas alarak inceleyelim LGBT üyelerinin sorunları ve çözüm adına devletten beklentileri hemen hemen aynıdır.

adap gibi düzenlemelere yönelik talepler, temel hak ve özgürlükler konusundaki talepler, anayasa ve devletin yapısına yönelik talepler, yargı ve denetleme mekanizmalarına yönelik talepler, siyasal sisteme yönelik talepler olarak sıralanmıştır. Raporda belirtilen taleplerin bazılarına bakmak gerekirse (SPOD, 2012: 10-11):

- Anayasa'nın kanunlar önünde eşitliği düzenleyen maddesine “cinsel yönelim” ve “cinsiyet kimliği” ibareleri eklenmelidir.

-Kadın-erkek eşitliği vurgulanmalı, toplumsal hayat ve temsilde eşitliğin sağlanması yönünde; %50 kota ve pozitif ayrımcılık da dahil olmak üzere; devletin pozitif yükümlülükleri açıkça belirtilmelidir.

-Anayasa'da azınlıkların ya da belli toplumsal kesimlerin aleyhine olarak keyfi yorumlamalara yol açabilecek “genel ahlak”, “kamu düzeni”, “adap”, “milli değer” gibi muğlak ve göreceli kavramlara yer verilmemelidir.

-Anayasa'nın ana referans noktası devlet ya da aile değil, bireyin temel hak ve özgürlükleri olmalıdır.

- Temel hak ve özgürlüklerin olağanüstü durumlarda bile hakkın özüne dokunacak ya da bir kesimi hedef alacak şekilde kısıtlanamayacağı anayasada vurgulanmalıdır.

-Sosyal haklar, birey temelli olarak tanımlanmalı, devletin sosyal yükümlülükleri kişi ve grupların ihtiyaçları göz önünde bulundurularak açıkça yazılmalıdır.

Cinsel kimlik temelli yurttaşlığın diğer önemli talepleri ise, Anayasada yer alan “genel ahlak”, “kamu ahlakı”, “kamu düzeni”, “milli ve manevi değerler”, “Türk aile yapısı” gibi ayrımcılığa yol açan ve eşitliği ortadan kaldıran ifadelerin çıkartılması eşcinsellere ek mağduriyetler yarattığı düşünülmektedir. Bu ifadelerin önyargılara sebep olarak zaten var olan ayrımcılık ve şiddeti arttırıcı etki yarattığı gerekçesiyle kaldırılması istenmektedir. LGBT'lerin yargı ve denetleme mekanizmalarına yönelik de talepleri bulunmaktadır. Burada yargı ve denetim mekanizmalarında beklentiler derken genel olarak mahkemelerde yaşanan ayrımcılıklar kastedilmektedir. Ayrımcılığın önlenmesi için özel yasalarla nefret suçları düzenlenmeli ve mahkemelerce adil bir şekilde uygulanmalıdır. Ayrıca LGBT'liler kendilerine yönelik baskı, ayrımcılık ve şiddete yönelik hak

arayabilecekleri Anayasal özerk bir kurum olarak işleyen Bağımsız İnsan Hakları Ulusal Kurulu da talep etmektedirler (SPOD, 2012: 8).

Eşcinsellere göre anayasal düzeyde tanınmanın olmayışı LGBT üyelerini gerek kamusal alanda (devlet idareler, yargı alanı vb.) gerekse özel alanda (baskı, şiddet, nefret) korumasız bırakmaktadır. Bu yüzden anayasal düzeyde tanınmak eşcinsel bireylerin kamusal ve özel alanlarda korunmasına hukuki bir dayanak olacaktır (SPOD, 2012: 5). Batı’da eşcinsellerin haklarına yönelik iyileştirme dönük adımlar Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler tarafından gündeme getirilen, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelli ayrımcılığı uluslararası insan hakları hukuku düzeyinde önemli bir kategori kabul edilmesiyle atılmıştır. Bu bağlamda 2007 yılında kabul edilen Yogyakarta İlkeleri oldukça önemlidir. Yogyakarta ilkelerinin önemi Uluslararası İnsan Hakları Mevzuatına imzacı olan ülkeleri de bağlamasıdır. İlkeler bakmak gerekirse (Kaos GL, 2014: 7-21):

-Evrensel insan haklarından yararlanma hakkı: Tüm insanlar eşit doğar, onurları ve hakları eşittir. Cinsiyet kimlikleri ne olursa olsun tüm insanların insan haklarından tam olarak yararlanma hakkı mevcuttur.

-Eşitlik ve ayrımcılığa uğramama hakkı: Herkesin cinsel kimliğine dayalı ayrımcılığa tabi olmaksızın tüm insan haklarından yararlanma hakkı mevcuttur. Herkes yasalar önünde eşittir ve başka bir insan hakkının kullanılmasının etkilenip etkilenmeyeceğine bakılmaksızın hiçbir ayrımcılık yapılmadan yasalar tarafından eşit şekilde korunacaktır. Cinsel yönelim veya cinsel kimliği esaslı ayrımcılık, yasa önünde eşitliği veya kanunların eşit düzeyde koruma sağlamasını veya tüm insan haklarının ve temel özgürlüklerin eşit olarak tanınmasını, cinsel yönelimini yaşanmasını veya kullanılmasını ortadan kaldırma veya engelleme amacıyla her tür ayırım, dışlama, kısıtlamayı içermektedir.

-Kanun önünde tanınma hakkı: Herkesin her yerde kanun önünde bir birey olarak tanınma hakkı mevcuttur. Farklı cinsel yönelimlerden ve cinsel kimliklerinden kişiler yaşamın her yönünde hukuki ehliyete sahiptir. Her kişinin kendi tanımladığı cinsel yönelimi ve cinsel kimliği kişiliğinin ayrılmaz bir parçasıdır ve kendi kaderini tayin, onur ve özgürlüğün en temel yanlarından bir tanesidir. Kimse cinsiyet değiştirme operasyonu, kısırlaştırma ve hormon terapisi de dahil olmak üzere cinsiyet kimliğinin tanınması

amacıyla hiçbir tıbbi prosedüre tabi tutulmaya zorlanamaz. Bir kişinin cinsiyet kimliğinin hukuki açıdan tanınması için evlilik veya ebeveynlik gibi hiçbir statü kullanılamaz. Hiç kimse cinsel tercihini veya cinsel yönelimini saklamak, baskılamak veya inkar etmek konusunda baskı altında tutulmamalıdır.

-Eşitlik ve ayrımcılığa uğramama hakkı: Herkesin yaşam hakkı mevcuttur. Kimse cinsel yönelim veya cinsel kimliğe atıfta bulunularak keyfi olarak yaşam hakkından mahrum bırakılamaz. Erişkin yaşta olduğu kabul edilen kişilerin rızaya dayalı olarak aynı cinsiyetten kişilerle yaşadığı cinsel etkinlik, cinsel yönelim veya cinsel kimliği temelinde kimseye ölüm cezası verilemez.

-Kişinin güvenlik hakkı: Cinsel yönelimine veya cinsel kimliğine bakılmaksızın herkesin güvenlik hakkı mevcuttur. İster hükümet yetkililerinden ister bir kişi veya gruptan kaynaklansın herkes şiddete veya fiziksel yaralanmalara karşı devletin koruması altında olmalıdır.

-Mahremiyet hakkı: Cinsel yönelimi veya cinsel kimliği ne olursa olsun herkesin keyfi veya yasa dışı müdahaleler olmaksızın aile içi, ev içi veya iletişim ile ilgili mahremiyet hakkı, ayrıca onur ve itibarına yönelik yasa dışı saldırılara karşı korunma hakkı mevcuttur. Mahremiyet hakkı genellikle kişinin cinsel yönelimine veya cinsiyet kimliğine, ayrıca hem kişinin kendi bedenine hem de başkalarıyla girdiği rızaya dayalı diğer ilişkilere dair kararları ve seçimleriyle ilişkili bilgi açıklama veya açıklamama seçimini içerir.

-Keyfi olarak özgürlüğünden mahrum bırakılmama hakkı: Mahkeme emriyle veya başka yollarla cinsel yönelim veya cinsel kimliği esaslı tutuklama veya gözaltı keyfidir. Cinsel yönelim veya cinsel kimliği ne olursa olsun tutuklu bulunan herkes eşitlik temelinde tutuklanma nedenlerini, kendilerine yönelik suçlamaların özelliğini bilme hakkına sahiptir.

-Adil yargılanma hakkı: Herkesin cinsel yönelim veya cinsel kimliğine yönelik ayrımcılık olmaksızın yasa ile kurulmuş yetkin, bağımsız ve tarafsız bir mahkemede, bir davada veya kendilerine yönelik bir cezai suçlama durumunda adil ve kamuya açık bir mahkeme oturumunda bulunma hakkı mevcuttur.

-Gözetilme hakkı: Özgürlüğünden mahrum bırakılan herkes insani ve insan onuruna yakışır şekilde muamele görecektir. Cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet insan onurunun ayrılmaz unsurlarıdır.

-İşkence ve zalim, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele ve ceza görmeme hakkı: Herkes cinsel yönelimi ve cinsel kimliği nedenleri de dahil olmak üzere işkence, zalim, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele ve ceza görmeme hakkına sahiptir.

-Her tür istismara, insan ticaretine ve satışına karşı korunma hakkı: Herkesin gerçek veya algılanan cinsel yönelimi veya cinsel kimliği nedeniyle cinsel istismar ile kısıtlı olmamak koşuluyla her tür istismara, insan ticaretine ve insan satışına karşı korunma hakkı mevcuttur.

-Çalışma hakkı: Herkesin cinsel yönelimi veya cinsel kimliği esaslı ayrımcılığa tabi olmaksızın onurlu ve verimli bir işte çalışma, adil ve olumlu çalışma koşullarına sahip olma ve işsizliğe karşı korunma hakkı mevcuttur.

-Sosyal güvenlik ve diğer sosyal korunma önlemleri hakkı: Herkesin cinsel yönelimi veya cinsel kimliği ayrımı olmaksızın sosyal güvenlik ve diğer sosyal korunma önlemleri hakkı mevcuttur.

-Yeterli yaşam düzeyine sahip olma hakkı: Herkesin yeterli yiyecek, güvenilir içme suyu, yeterli sağlık hizmetleri ve giyecek de dahil olmak üzere yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma hakkı ve ayrıca cinsel yönelime veya cinsel kimliğine dayalı ayrımcılık gözetilmeksizin yaşam koşullarının sürekli iyileştirilmesi hakkı mevcuttur.

-Yeterli barınma imkanlarına sahip olma hakkı: Herkesin cinsel yönelimi veya cinsel kimliğine dayalı ayrımcılık gözetilmeksizin evden tahliye edilmekten korunma da dahil olmak üzere yeterli barınma imkanlarına sahip olma hakkı mevcuttur.

-Eğitim hakkı: Herkesin cinsel yönelimi veya cinsel kimliğine dayalı ayrımcılık gözetilmeksizin ve bunlar dikkate alınmaksızın eğitim hakkı vardır.

-En yüksek sağlık standardına erişebilme hakkı: Cinsel yönelimi veya cinsel kimliğine dayalı ayrımcılık gözetilmeksizin herkesin ulaşılabilir en yüksek fiziksel ve ruhsal sağlık standardına sahip olma hakkı vardır.

-Tıbbi istismardan korunma hakkı: Hiç kimse, cinsel yönelimi veya cinsel kimliğine dayalı olarak herhangi bir tür tıbbi veya psikolojik tedavi görmeye, prosedüre, teste zorlanamaz ya da tıbbi bir merkeze kapatılamaz. Aksine ilişkin herhangi bir sınıflandırma olsa bile kişinin cinsel yönelimi ve cinsel kimliği, olduğu şekildedir, tıbbi bir durum değildir ve tedavi edilecek, iyileştirilecek veya bastırılacak bir durum teşkil etmez.

-Görüş ve ifade özgürlüğü hakkı: Cinsel yönelimi veya cinsel kimliğine bakılmaksızın herkesin görüş ve ifade özgürlüğü hakkı vardır. Kimliğin veya kişiliğin; konuşma, davranış, giysi, vücut özellikleri, isim seçimi veya diğeri başka yollarla ifade edilmesi ve insan hakları, cinsel yönelim ve cinsel kimliği ile ilişkili de olmak üzere, herhangi bir araçla ve sınırlar gözetilmeksizin her türlü bilgiyi ve fikirleri arama, alma ve söyleme özgürlüğü de buna dahildir.

-Toplanma ve dernek kurma hakkı: Cinsel yönelimine veya cinsel kimliklerine bakılmaksızın herkesin, barışçıl gösteriler de dahil olmak üzere toplanma ve dernek kurma hakkı vardır. Kişiler, ayrımcılık gözetilmeksizin, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliklerine dayalı dernekler ya da çeşitli cinsel yönelim ve cinsiyet kimlikleri olan kişilere ya da bu kişiler hakkında bilgi veren, aralarındaki iletişimi kolaylaştıran ve bu kişilerin hakları için savunuculuk yapan dernekler kurabilir ve kayıt ettirebilir.

-Düşünce, inanç ve din özgürlüğü hakkı: Cinsel yönelimlerine veya cinsel kimliklerine bakılmaksızın herkesin düşünce, inanç ve din özgürlüğü vardır. Bu haklar, cinsel yönelim veya cinsel kimliği temelinde kanunların eşit olarak korunmasını engelleyen veya ayrımcılık yapan kanunları, politikaları ya da uygulamaları haklı göstermek için devlet tarafından kullanılamaz.

-Dolaşım serbestisi hakkı: Yasal olarak bir devlet içerisinde bulunan herkesin, cinsel yönelimine veya cinsel kimliğine bakılmaksızın, devlet sınırları içerisinde dolaşım serbestisi ve yerleşme hürriyeti hakkı vardır. Cinsel yönelim ve cinsel kimliği, kendi devleti de dahil

olmak üzere kişinin herhangi bir devlete girişini, çıkışını veya dönüşünü kısıtlamak ya da engellemek için asla kullanılamaz.

-İltica hakkı: Herkesin, cinsel yönelim veya cinsel kimliğine ilişkin zulüm de dahil olmak üzere zulümden kaçmak için diğer ülkelerden sığınma talep etme ve bu ülkelerde sığınma hakkı vardır. Bir devlet, cinsel yönelime veya cinsel kimliğine dayalı olarak kişinin haklı nedenlere dayanan işkence ve zulüm korkusu ile veya başka türde herhangi bir zalimane, insanlık dışı ya da küçük düşürücü bir muamele veya cezalandırma ile karşılaşacağı herhangi bir başka devlete söz konusu kişiyi gönderemez, sınır dışı veya iade edemez.

-Aile kurma hakkı: Cinsel yönelim ve cinsel kimliği fark etmeksizin, herkesin aile kurma hakkı vardır. Aileler, çeşitli şekillerde mevcuttur. Hiçbir aile, üyelerinin cinsel yönelimi ya da cinsel kimliğine dayalı olarak ayrımcılığa maruz bırakılamaz.

-Kamu yaşamına katılma hakkı: Cinsel yönelim veya cinsel kimliğine dayalı ayrımcılık gözetilmeksizin her vatandaşın seçilen mevkii için adaylığını koyma ve refahlarını etkileyen politikaların oluşturulma sürecine katılma da dahil olmak üzere kamu işlerinin yürütülmesinde yer alma hakkı ve polis teşkilatında ve askeriyede hizmet etmek de dahil olmak üzere kamu hizmetinin tüm düzeylerine ve kamusal işlevlerde istihdama eşit şekilde erişim hakkı vardır.

-Kültürel yaşama katılma hakkı: Cinsel yönelim ve cinsel kimliğine bakılmaksızın herkesin kültürel yaşama özgürce katılma ve kültürel katılım aracılığıyla, cinsel yönelim ve cinsel kimliği çeşitliliğini ifade etme hakkı vardır.

-İnsan haklarını teşvik etme hakkı: Cinsel yönelimlere veya cinsel kimliklerine dayalı ayrımcılık gözetilmeksizin herkesin, bireysel olarak ya da başkaları ile birlikte, insan haklarının ulusal ve uluslararası düzeylerde korunması ve gerçekleştirilmesini teşvik etme hakkı vardır. Çeşitli cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimlikleri olan kişilerin haklarının teşvik edilmesi ve korunmasına yönelik faaliyetler ile yeni insan hakları normları geliştirilmesi, bunların tartışılması ve bu normların savunuculuğunun yapılması da bahsedilen bu hakka dahildir.

-Hesap verebilirlik: Bu ilkelerde üzerinde durulan haklar da dahil olmak üzere, insan hakları ihlal edilen herkesin, söz konusu ihlalden doğrudan ya da dolaylı olarak sorumlu olanları, devlet yetkilileri olup olmamalarına bakılmaksızın, söz konusu ihlalin ciddiyeti ile orantılı olarak eylemlerinden dolayı sorumlu tutmaya hakkı vardır. Cinsel yönelimler veya cinsel kimliği ile ilgili insan hakları ihlalinin gerçekleştirilen failer için cezadan muaf tutulma durumu olmamalıdır.

Cinsel kimlik temelli yurttaşlık savunucuları tıpkı normal sayılan yurttaşlara tanınan yaşama hakkı, ifade özgürlüğü, sağlık hakkı, çalışma yaşamında ayrımcılık, kötü muamele ve dışlama gibi olumsuzluklara maruz kalmadan çalışma hakkı, yerel ve genel siyasette temsil hakkı, derneklerinin kapatılmadan faaliyetlerini sürdürebilmesi, gösteri ve yürüyüş düzenleme hakkı, vicdani ret hakkı, evlilik ve ebeveynlik hakkı gibi birçok temel hak ve özgürlüğün kendilerine de tanınmasını talep etmektedir. LGBT örgütleri, yurttaşlık sisteminin devlet, ulus ve aile gibi değerleri temel almasına karşı çıkmakta ve “önce insan” anlayışının benimsenmesi gerektiğini savunmaktadır. İnsanı temel alan bir yurttaşlık sistemi, hak ve özgürlükleri koruyan bir anlayışla şekillenecektir. Buradan hareketle talep edilen hakların insanca yaşamak için gayet normal olduğu görülmektedir. Temel hak ve özgürlükler anayasa ya da yasalar içerisinde detaylandırılması, kanunların içerisine cinsel yönelim tabirlerinin açık bir şekilde eklenmesi eşcinsellere yönelik şiddet, ayrımcılık, ötekileştirme gibi olumsuzlukları önlemek açısından oldukça yararlı olacaktır.

4. BÖLÜM: TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM VE CİNSEL KİMLİK

Çalışmanın bu bölümünde cinsel kimlik siyasetinin radikal kanadını oluşturan Queer teori ve toplumsal dönüşümün ilişkiselliği incelenecektir. Radikal feminizmin ön plana çıkarttığı lezbiyenlik, eşcinsel hareketin önünü açıcı bir rol oynamıştır. Queer teori, toplumu cinsel temelde dönüştürme iddiasını taşımaktadır. Kimlik siyasetinin kendini solda konumlandırmasından dolayı cinsel kimlik siyaseti de kendisini solda konumlandırmaktadır. Bu yaklaşımda kimlik siyaseti ve Yeni Solun etkisiyle, işlevsiz görülen işçi sınıfının yerini eşcinsellerin aldığı iddiası dile getirmektedir. Bu bölümde cinsel kimlik hareketinin neden solda algılandığı, toplumu cinsel temelde dönüştürme iddiası ve bu iddianın ne kadar gerçekleşebilir olduğu tartışılacaktır.

4.1. FEMİNİZMİN RADİKALLEŞMESİ

Radikal feminizm, feminist akımlar içinde ataerkil sisteme karşı girilen en önemli hareket olarak kabul edilmektedir. Radikal sözcüğü, köklü değişimi öngören ve keskin farklılığı nitelemek anlamında kullanılmaktadır. Radikal feminizme göre ataerkil sistemin kadınlar üzerinde kurduğu iktidar ilişkisi, çalışma hayatı ve kamusal alan ile sınırlı değildir. Bu iktidar ilişkisi insana dair varlık bulan her alanda mevcuttur. Toplumda yer alan tüm kurumların ataerkil sisteme göre inşa edildiğini vurgulayan radikal feminizm, kadın sorununun bu iktidara ortak olunarak çözülemeyeceğini bu sorunun ancak sistemin kökten değişimi ya da yıkılması ile son bulacağını savunmaktadır.

Radikal feminist kuram, 1960'ların sonu ve 1970'lerin başlarında eski eylemci kadınların oluşturduğu bir grup tarafından geliştirilmiştir. Bu eylemci kadınlar, 1960'lı yıllarda medeni haklar ve savaş karşıtı politik etkinliklerin içinde aktif olarak yer alanlardır. O dönemin feminist hareketi, Yeni Solun “eril yapısı” içinde kendisine yer bulamamıştır. Radikal feministleri tetikleyen ise, Yeni Soldaki erkek radikallerin aşağılayıcı davranışlarına verdikleri tepkiler olmuştur. 1969 yılında Washington'daki karşı açılış töreninde feministlerin karşılaştığı muamele buna bir örnektir. Gösteride konumlarını sunmaya çalışan feministlere erkek seyircilerin hakarete varan davranışları feministleri Yeni Soldan koparan bir dönüm noktası olmuştur. Radikal feminist kuramın içinde yer alanların büyük bölümü erkek egemen Yeni Solun kuramlarına, örgütlenme yapılarına ve kişisel üsluplarına karşı bir direniş başlattılar. Nihayetinde bu direniş onları bir çatı altında toplanmaya itti. Radikal

feminist kadınlar, erkek egemenliğinin hakim olduğu radikal örgütler içinde “ikinci sınıf” muameleye maruz kaldıklarını dile getirmişlerdir. Bu muamele radikal feministleri Yeni soldan farklı bir çizgiye taşımıştır. Radikal feministler toplumsal adalet, barış, cinsiyet ayrımı vb. gibi sorunların birbiriyle bağlantılı olduğuna ve gerçek devrimci değişimin feminizm ile mümkün olacağını savunmaya başladılar (Donovan, 1997: 267-268).

Radikal feministler, ataerkil yapının kurumlarına sıcak bakmadıkları gibi özellikle evlilik ve aile kurumlarına adeta savaş açmışlardır. Radikal feminizme göre kadınları baskı altında tutan ve sömürülmesine neden olan baş kurum ailedir. Çünkü hakim ataerkil aile yapısı, kadının hayatını aile içi ilişkiler ile sınırlamaktadır. Ayrıca ataerkil yapı aileyi, kadının kendisini kocasına ve çocuklarına adanması gereken zorunlu bir alan olarak lanse edip bu rolü onlara zorla benimsetmektedir. Bu nedenle aile ve evlilik kurumları, erkek egemen sistemin tekrar üretilmesini sağlayan mekanizmalar olarak çalışmaktadır. Aile içinde işleyen bu cinsiyetçi sistem, iktidar mekanizmasında da aynı şekilde tezahür etmektedir. Ataerkil düşünce yapısına göre, rolleri belli olan kadın, bu rollerin dışına çıkmamalı ve iktidara gölge etmemelidir. Bu bakış açısından hareketle radikal feminizm, ataerkil yapının kadına zorla benimsetmeye çalıştığı tüm pasif rollere ve işleyen süreçlere karşı bir mücadele başlatmıştır.

Simone de Beauvoir’ın 1949 yılında yayımladığı *Kadın (İkinci Cins)* adlı eseri radikal feminizmin doğmasına neden olmuştur. Çünkü bu eser öteki cins olarak görülen kadının varoluş mücadelesinin temel eseri olarak görülür. Beauvoir, kadın sorununu ele alırken toplumsal cinsiyet alanını gelenek ve toplumsal istikrar çerçevesinde sentezlemiştir. O dönemde kadın sorununa yönelik birçok yaklaşım toplumsal cinsiyet etrafında şekillenmiş olsa da Beauvoir’i onlardan ayıran, bu ilişkiyi iktidar boyutunda ele almış olmasıdır. Kadınlar üzerinde hüküm kurulmak istendiği temeli etrafında geliştirilen radikal yaklaşım 1960’lı yıllardaki ikinci dalga feminizm ile merkeze yerleşmiştir (Connell, 1998: 58-59).

Beauvoir *İkinci Cins*’te, kadın konusuna varoluşçu¹¹ bir perspektiften yaklaşmıştır. Varoluşçu teoriyi kendi kadın konusunda işleyen Beauvoir, özellikle özgürlük kavramı üzerine vurgu yaparak, insanın özgür seçimleriyle var olduğunu savunmuştur. Var

¹¹ Varoluş Felsefesi: Bu felsefe İnsanı kendine özgü yaşam biçimiyle eşsiz bir varlık olarak ele alır. İnsanın kendi istekleri doğrultusunda özgürce kendini gerçekleştirme eğiliminde olduğunu kabul eder. Kısaca bu varoluşçu felsefe insanın edim, düşünce ve tutum ile sürekli olarak kendini yenilemesi ve geliştirmesi prensibine dayanır.

olabilmenin özgürlükle ilişkilendirildiği ortadadır. Fakat her insanın doğuştan sahip olduğu özgürce kendisini gerçekleştirebilmesi ve varoluşunun tüm sorumluluğunu taşıyabilmesi kadınlar için mümkün olmamıştır. Beauvoir'a göre kadınlara tarih boyunca insan olma hakkı çok görülmüştür. Eril baskı ile kadına kendinin "öteki" olduğu zorla kabul ettirilmiştir. Dolayısıyla kadınların ötekileşmesi değersiz olmalarıyla değil, onları düşük değerli olduğuna inandırmaya çalışan eril baskı ile ilgilidir (Beauvoir, 1993: 142). Beauvoir'e göre (1993: 45), eril yapının öteki olarak tanımladığı kadının erkekten aşağı olduğunu gösteren tek bir kanıt yoktur. Bedensel olarak kadın ve erkeğin sahip olduğu bir takım farklılıklar erkeğe bir üstünlük sağlamaz. Bedensel farklılıklar cinsler arasında kesin bir ayrım yaratmadığı gibi kadını erkeğin boyunduruğunda kalmaya da zorlayamaz. Bu yüzden öteki durumunda olmak kadının alın yazısı değildir. Kadın doğulmaz, kadın olunur sözü tüm dayatmalara karşı mücadelenin altın sözü olmuştur. Beauvoir kadın olunur derken kadınlığın doğal bir veri değil, kültürel bir oluşum olduğunu vurgular. Kadının tarih boyunca öteki konumda olması daha öncede belirttiği gibi onun bilinç düzeyinde bunu içselleştirmek zorunda kalmasından kaynaklanır.

Simone de Beauvoir'ın *Kadın (İkinci Cins)* adlı eseri Radikal feminizmin doğmasına yol açsa da Radikal feminizmin ilk eseri Shulamith Firestone tarafından 1971 yılında yazılan *Cinselliğin Diyalektiği*'dir. Firestone, kadın ve erkeğe yönelik biyolojik farklılıkların olduğunu belirtmiş ve sınıf çatışması da dahil tüm çatışmaların kaynağında cinsiyetin olduğunu vurgulamıştır. Bu yüzden Firestone, Marx ve Engels'in sınıf çözümlemelerini faydalı bulurken sınırlı olduğunu konusunda da eleştirmektedir. Firestone, üretim araçları mülkiyetini esas alan ekonomik çözümlemenin her şeyi açıklayamayacağını savunur. Ona göre, diyalektik maddeci görüş, ekonominin altında yatan ruhsal-cinsel gerçekliği görmezden gelir. Beauvoir'da Engels'in *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı eserinde özel mülkiyetten hareketle kadının ezilişini temellendirmesine karşı çıkmıştır. Beauvoir'e göre (1993:61-63), Engels cinsler arasındaki çatışmayı "sınıf çatışması"na indirgemeye çalışmıştır. İşin cinslere göre bölünmesi ve bunun sonucunda ortaya çıkan ezme-ezilme ilişkisi bazı açılardan sınıflaşma ile benzerlik gösterse de, sınıflaşmanın biyolojik temeli yoktur. Nitekim Beauvoir, kadınların ezilişinin tek başına bedensel yapı, cinsellik ya da iktisadi yapıyla açıklanamayacağını savunur. Firestone'ye göre de sömürü tenyası hiçbir zaman yok edilemeyeceğinden tüm sınıf sistemlerinin yok edilmesi ancak sosyalist devrimden öte (fakat onu da içine alan) büyük bir cinsel devrim ile mümkün olabilir. Söz konusu cinsel devrimin gerçekleşmesi ve başarıya ulaşması için

kadınların biyolojik kaderlerinden kurtulmaları gerekmektedir. Bu nedenle kadın hareketinin ilk hedefi, cinsel ayrımı ortadan kaldırmak olmalıdır. Biyolojik kaderden kurtulmaya yönelik çözüm ise yapay üreme yöntemlerinde (tüple dölleme, yapay plasentalar gibi) görülmektedir. Her iki cinsin de çocuk sahibi olması, cinsel rol ayrımına son verecektir (Firestone, 1979: 23). Biyolojik anneliğe karşı çıkan bu görüş radikal feministler arasında tartışmalara yol açmıştır. Bir grup radikal feminist kadınların biyolojik olarak özgürleşmesi görüşünü eleştirmiştir. Eleştiren radikal feminist kanada göre, sorun biyolojik annelikten kaynaklanmamakla birlikte, asıl sorun “biyolojik annelik” kurumunun toplum tarafından kurulmasıdır (Sevim, 2005: 82). Temelini cinsellikten alan maddeci tarih görüşü Firestone’a daha gerçekçi gelmektedir. Bu doğrultuda Firestone, Beauvoir’ı ön plana çıkarmaktadır. Firestone, Beauvoir’nin *Kadın (İkinci Cins)* adlı eserinde kadın haklarına dair geliştirdiği kuramları geniş, kapsayıcı ve en iyi fikirlerle dolu olarak görmektedir. Firestone, *Kadın* adlı eserin kuramsal çerçevesini genel olarak iyi bulmasına karşın Beauvoir’in kadın haklarına çok katı ve varoluşçu bir yorum getirdiğini söyleyerek eleştirir. Öte yandan Beauvoir’in cinsler arası eşitsizliğin kaynağını, birinin diğeri üzerinde kurduğu egemenliğin yol açtığı görüşüne aynen katılmaktadır. Firestone için ataerkil aile yapısı, kendi içinde (kadın açısından) eşit olmayan bir güç dengesine sahiptir (Firestone, 1979: 14-24).

Radikal feminizmde bir başka öne çıkan isim de Kate Millett’dir. 1970 yılında *Cinsel Politika* adlı eseri yayınlanmıştır. Millett ataerkil sistemi, bütün siyasi, sosyal ve ekonomik yapılardan geçen her toplumda ve dinde bulunan sosyal bir değişmez olarak tanımlamaktadır. Kadın ve erkek rollerinin temelinde erken yaşlarda onlara benimsetilen toplumsal cinsiyet rolleri ya da kimlikleri yatmaktadır. Bu benimsetme süreci ataerkil sistemin temel kurumu olan ailede başlamaktadır (Heywood, 2013: 251). Bütün ataerkil toplumlarda aile, sağlam temellere dayanmakta ve aile üyeleri üzerinde baskın bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu yüzden bu sisteme yönelik kökten bir değişim gerçekleşmezse aile içinde yaşanan baskı sona ermeyecektir. Millett, ataerkil sisteme meydan okuyan radikal feminizmin ateşli bir savunucudur. Kadının özgürleşmesi için aile kurumu yıkılmalı ve kadınlara yönelik toplumun her düzeyinde işlerlik gösteren cinsel ve psikolojik baskılar yok edilmelidir (Heywood, 2013: 251).

Radikal feminist eleştiriler, Marksist feministlere olduğu kadar liberal feministlere de yöneltmiştir. Radikal feminizme göre her iki akımda da ataerkil kültürün değerlerini

içselleştirmiş ve kadınların bu sistemin standartlarına göre yaşaması normal kabul edilmiştir. Kadın sorunun çözümü içi her iki akımı da aşan bir dönüşüm yaşanmalı ve bütün kurumlar cinsiyet esasına göre yeniden şekillenmelidir. Bu yüzden radikal feminizmin anahtarı “farklılık” kavramıdır. Bu farklılık zamanla “kişisel olan politiktir” sloganına dönüşmüştür. Radikal feministler, kadınlara yönelik baskının kökenini erkek egemenliğinde görmüşler ve kadınların bu egemenliğe karşı harekete geçmesi gerektiğini de sık sık vurgulamışlardır. Radikal feminizm, savunduğu farklılık politikası ile kadın ve erkeğin farklı olan üsluplarını ve kültürlerini ön plana çıkarmıştır. Bu akımın bakış açısına göre, kadınların sahip olduğu üslup ve kültür tarzı gelecekteki toplumların temelini oluşturmalıdır (Donovan, 1997: 268).

1980’lerin başında radikal feminizm içerisinde lezbiyen feminist kuram ortaya çıkmıştır. 1970’ler boyunca düz feministlerin tutumlarına karşı çıkarak başlayan bu tutum zamanla bir kurama dönüşmüştür. Lezbiyen feministler, kadınların baskı altında olma nedenini “heteroseksüelciliğin” kurumsallaşmasına bağlamıştır. Lezbiyen feministlere göre, heteroseksüellik erkek egemenliğinin bir yapı taşı olarak görülmektedir (Donovan, 1997: 305). Radikal feministler kadınlığı ve erkekliği sabit konumlar olarak kabul etmedikleri gibi anatominin kader olmasına da karşıdır. Radikal feminist düşünceye göre, kadın ya da erkek bedenine sahip olmak cinsel ilişkilerde bu rollere göre davranmayı gerektirmez. Çünkü cinsiyet rolleri toplumsal bir dayatmadır. Radikal feminizmin bu yaklaşımı lezbiyenliğin ideolojik temeline yerleştirmiştir. Bu durum heteroseksüelliğe karşı isyanı da beraberinde getirmiştir. Lezbiyen feminizme göre, cinsel eşitlik ve uyum imkansızdır. Çünkü erkek ve kadın arasındaki tüm ilişkiler baskı içerir. Lezbiyen feminist görüşe göre heteroseksüel kadınlar, tam olarak gerçek doğalarını görmedikleri için “kadın kimlikli” değil “erkek kimlikli” olarak varsayılmaktadır. Bu anlayış doğrultusunda yalnızca evlenmeyen ve lezbiyenliği seçen kadınlar, kendilerini erkek baskısından koruyan kadın kimlikli kadınlar olarak görülebilirler (Heywood, 2013: 253). Shelley’e göre de lezbiyenliğin seçimi bir akıl sağlığı göstergesidir (Akt. Donovan, 1997: 308). Radikal feminizmin mücadelesi özünde erkek egemenliğinin yok edilerek kadın kimliği merkezli bir toplum kurmak vardır. Böylece toplumda yer alan tüm sorunlar (savaş, adaletsizlik, eşitsizlik, emperyalizm, vb.) yok olacaktır. Çünkü radikal feminizme göre tüm toplumsal sorunların kökeninde ataerkil yapı bulunmaktadır. Lezbiyen feminist kuram 1971 yılında *Kadınlar Kadınları Tanımlıyor* adlı ilk bildirisini yayınlamıştır. Bildiri, ikinci dalga feminizm için oldukça önemli bir yer edinmiştir. Heteroseksüelliğe karşı büyüyen tepki, 1980 yılında Rich tarafından yazılan bir

makalede zorunlu heteroseksüelliği, kadınların ikincil konumunu garantileyen politik bir kurum olarak dile getirildi (Donovan, 1997: 313).

Radikal feminizmin erkek egemenliğine karşı verdiği mücadelenin kadınlar özelinde yürütülmesi lezbiyenlik nezdinde de olsa eşcinsellik düşüncesini ön plana çıkarmıştır. Radikal feminizmin devrimci bir siyasal seçenek olarak eşcinsellik düşüncesi, 1980’li yıllara doğru Foucault’nun beden ve iktidar (biyo-iktidar) teorisinden beslenerek toplumun cinsel temelde yeniden örgütlenmesi gerektiğini savunan ideolojik bir meydan okumaya dönüşmüştür (Hatipoğlu, 2015: 4). Foucault’ya göre (2007: 99-106), iktidar her an her yerde üreyebilen bir özelliğe sahiptir. Her yerde bulunabilen özelliği ile iktidar, bilgi ve ilişkiler ağı içinde gelişerek özneyi baskı ve denetim altında tutmaya yarayan mekanizmalardan oluşmaktadır. Foucault, iktidarı elle tutulan, paylaşılan, korunan ya da elden kaçırılan bir şey olarak değil, sayısız noktadan çıkan eşitsiz, hareketli ilişkiler içinde işleyen bir mekanizma olarak görür. Foucault’nun beden üzerinden özneyi inşa eden ve denetleyen söylemi ise biyo-iktidar kavramında somutlaşır. Foucault’nun bu çözümlemesi iktidarın yeniden düşünülmesi ve yorumlanmasına yol açmıştır. Radikal feminizmden Queer’e giden yolu da bu iktidar kavramının yorumlanması açmıştır. Foucault için iktidar ilişkileri sadece devlet aygıtından ibaret değil, toplumsal kurumlar ve günlük yaşamda ve beden üzerinde de mevcuttur. İktidar ilişkileri özneyi inşa etme, değiştirme ve dönüştürme gibi eylemleri gerçekleştirebilir. İktidarın tüm eylemleri radikal feministler tarafından bedenin ihlali olarak değerlendirilir. İktidarın koymuş olduğu tüm tahakkümlere karşı direnmek gerekir. Heteroseksüellik de egemen iktidar ilişkilerinin bir dayatması olduğuna göre, eşcinsellikte bir direniştir. İşte radikal feminizmi 1990’lı yıllarda queer teoriye taşıyan düşünsel temel de bu olmuştur (Hatipoğlu, 2015: 4).

Radikal feminizmden Queer’e giden sürecin asıl ana faktörü, 1970’li yıllarda yükselen feminist dalgaının postmodernizm gibi sorgulayıcı ve eleştirel bir çizgide ilerlemiş olmasıdır. Nitekim Foucault, postmodern düşüncenin en önemli savunucularındandır. Postmodern düşünce ile feminizm arasındaki uyum ise tartışmalı bir konumdur. Postmodernizm, modernizmin ön plana çıkarmış olduğu akıl kavrama, bu akılla donatılmış sonsuz güven duyulan birey kurgusuna ve diğer tüm savunduğu değerlere karşı bir hesaplama içindeyken; feminizm, modernizmin tüm unsurlarına karşı bir mücadeleden ziyade kadın algısı üzerine yoğunlaşmıştır. Yine de her iki akımın radikal bir çizgide ilerleme göstermesi, uzlaşabilen kavramlar olduğu konusunda görüşlere yol açmaktadır. Öte yandan her iki

akımın uzlaşmaz olduğuna dair görüşler de bulunmaktadır. Uzlaşmazlık yönündeki görüşlerin temelini feminizmin içindeki ikilem oluşturmaktadır. Feminizmin sorgulayıcı, eleştirel ve radikal tavrı postmodernizm ile uyuşurken, feminizm tarihsel çizgide modern bir hareket niteliği taşıması onu postmodern düşüncenin karşısında konumlandırmaktadır. Bu karşı konumlanmanın nedeni, feminizmin Aydınlanma geleneğinden gelmekle birlikte modern ve evrensel değerler içeren bir akım olmasıdır. Postmodern düşünce ise bütün modern ve evrensel değerlere sahip olan üst anlatılara karşı çıkmaktadır. Buradan hareketle feminizmin özünde modernist bir hareket olduğu için postmodern akım ile uyuşmamaktadır (Demir, 2006: 96-98).

Her ne kadar postmodernizm ve feminizm uyuşmasa da, radikal feminizm postmodernizmin etkilerini taşımaktadır. Özellikle 1970’li yıllardan itibaren görülen siyasal ve toplumsal değişimler feminist teoriyi oldukça etkilemiştir. Bu yıllardan itibaren feministler dünya genelinde görülen savaş, sömürgecilik ve ırksal ayrımcılık karşıtı hareketlere, psikanalizme, postyapısalcılığa karşı yakınlık göstermişlerdir. 1970’li yıllar ile birlikte feminizm üzerinde etkili olmaya başlayan postmodernist söylemin öne çıkan belli başlı isimleri: J. Kristeva, L. Irigaray, N. Fraser, M. J. Frug ve J. Butler gibi düşünürlerdir. Bu isimlerin ortaya attığı teoriler ne feminizm ne de postmodern söylem ile tamamen bağdaşsa da her iki akıma özgü öğeler bir araya getirilerek postfeminizmi geliştirdiği söylenebilir. 1980’ler feminizm içerisinde postmodern düşüncenin yoğun hissedildiği yıllar olmuştur. Bu yıllarda feministler cinsiyet ayrımcılığı yerine daha farklı değişkenler üzerinde çalışmaya başlamışlardır. Artık evrensel kadın tanımı dışına çıkılmış sınıf, etnik köken, ırk ve cinsellik vb. gibi kadınlar arasındaki farklılıklar daha önemli kabul edilmiştir. Özellikle 1990’lı yıllara doğru feminizmin tartıştığı farklılık kavramı daha radikal bir çizgiye kayarak kimlik ve öznellik sorunları içeren bir boyutta tartışılmaya başlanmıştır.

4.2. QUEER TEORİ VE CİNSİYETİN DÖNÜŞTÜRÜLMESİ

İkinci dalga feminizmin ön plana çıkardığı lezbiyenlik, heteroseksüelliğe duyulan tepkinin ilk ifadesiydi. İkinci dalga feministler kadınlar üzerinde oluşan baskıyı zorunlu heteroseksüellik¹² kurumuna bağladılar. Bu bakış açısı heteroseksüelliğin

¹² Heteroseksüellik iki farklı anlama gelecek şekilde kullanılmaktadır. Öncelikle heteroseksüel, duygusal ve cinsel açıdan karşı cinse ilgi duyan kadın ya da erkek demektir. Buradan yola çıkarsak heteroseksüellik cinsiyeti kadın ve erkek olmak üzere iki kategoride kabul etmektedir. Görüldüğü gibi heteroseksüelliğin birinci anlamı, karşı cinse ilgi duyma anlamına gelen bir cinsel yönelimdir. Ayrıca heteroseksüellik cinsel kategorileri

kurumsallaştırılmış olduğu söylemine dönüşerek bir tartışma başlattı. İkinci dalganın heteroseksüellik karşıtlığının kadınların lehine geliştiği söylenebilir. Beauvoir'ın *İkinci Cins* adlı eseri de kadın sorunları üzerine yazılmıştır. İkinci dalganın düşünsel temeli şüphesiz üçüncü dalga feminist düşünceye de yansımıştır. Fark kavramı feminist teori ve siyaset anlayışının temelini oturmıştır. Feminizm bu dönemde birleştirici yalın bir kadın kategorisinin varlığı, dilin eril yapısı, cinsel kategorilerin sorgulanması gibi sorunlar üzerinde durmuştur.

1990'lı yıllarda radikal feminizmin etkisiyle ortaya Queer teori ortaya çıkmıştır. Queer teori, ismini 1990 yılında New York'ta kurulan *Queer Nation* isimli bir gruptan almıştır. Bu grup, homofobiye karşı savaşmak amacıyla kurulmuştur. Queer kelimesi Türkçede garip, tuhaf, yamuk gibi anlamlara gelmektedir. İngilizceye de Almanca çapraz kesen, transversal anlamlarına gelen “quer” den geçmiştir. Ayrıca argoda “ibne” demektir. Queer teori merkezinde acayip, tuhaf, yamuk, anormal aşağılık olana; normatif alanın dışında kalana; bu alanın dışında bırakılana; normu ihlal edene bir gönderme ve bu “kötüyü”, “anormali” yeniden anlamlandırma niyeti yatmaktadır. Eşcinsel bireyleri dışlamak ve aşağılamak için kullanılan bir kelime mücadelenin simgesi haline gelmiştir. Queer Nation üyeleri grubun ismini şöyle açıklamaktadır: “Bu, bizi ezenlerin kelimelerini yeniden uyarlama fikri ve aslında “queer” terimini yeniden bağlamsallaştırıyor, kendimizi güçlendirmek için onu olumlu bir biçimde kullanıyoruz... Artık kelimeyi gerçekten savunabiliriz ve bu durum bizi ezenlerin kafasını karıştırıyor. Kendimizi daha güçlü hissetmemizi sağlıyor.” (Wolf, 2012: 161).

Queer teori ilk defa Theresa de Lauretis tarafından, Şubat 1990'da University of California'da düzenlenen bir konferansta, provokatif bir amaçla, sunum başlığı olarak kullanılmıştır. O yıllarda Queer teorinin ana metinleri olarak kabul edilen iki kitap yayınlanmıştır. İlki Judith Butler'ın *Cinsiyet Belası* diğeri ise Eve Kolofsky Sedgwick'in *The Epistemology of the Closet (Dolaptaki epistemoloji)* kitaplarıdır. Yine David Halperin de yayınladığı *The Normalization of Queer Theory (Queer Teorinin Normalleşmesi)* adlı makalesi ile Queer teorinin kurumsallaşıp ana akım bir düşünce haline gelme ihtimaline dikkat çeken bir perspektif ortaya koymuştur (Yardımcı ve Güçlü, 2016: 17). Queer harekete paralel olarak gelişen queer teori genel olarak cinsiyetin inşa olduğu ve sabit

baskı altında tutan bir sistem anlamında da kullanılmaktadır. Feminizm heteroseksüelliğin ikinci anlamına tepki göstermektedir. Queer ise heteroseksüelliğin her iki anlamına da tepki göstermektedir.

olmadığını savunmaktadır. Bu doğrultuda queer heteroseksüel sistemi alt üst etme amacı taşır.

Sedgwick, çalışmalarında gey politikasının istisnadan çok başlama noktası olduğunu ve açık bir şekilde cinselliğe tezahür eden sorunlarla sınırlandırılmayacağını, cinselliğe dair kavramsallaştırmaların yeniden yapılması gerekliliğini savunur. Sedgwick bu doğrultuda en iyi bilinen tezi, *Homososyal*'i ortaya atar. Sedgwick'e göre homososyal tahakküm biçimleri kısmen erkekler arasındaki erotik bağların yadsınması yoluyla kurulmuştur. Bu erotik bağlar marjinal bir figüre (eşcinselin damgalanmış bedenine) yansıtılma becerisi doğrultusunda sırasıyla sınıf kimliği ve erkek tahakkümünün şekil değiştirmiş olan modern homososyallığın yaratımında vazgeçilmez olmuştur. Bu görüşe ilave olarak karşılıklı ima edilen bilgilerin (gizli bilgi, kodlanmış bilgi, söylenemeyen) stratejik olarak ayrılması, başka tahakküm biçimlerine indirgenemeyen bir tahakküm ortamıdır. Sedgwick bu durumun pratik örneğini de eşcinsellikte bulur. Sedgwick'in çalışması, homofobi karşıtı sorgulamanın içinden bakıldığı zaman belirli modern birleşme ve iktidar biçimlerinin varlığını ortaya koymuştur (Yardımcı ve Güçlü, 2016: 157-158). Bu yanıla düşünürün çalışmaları queer teorisinin ana eserleri haline geldiği görülmüştür.

Queer teorisinin en ünlü teorisyei Judith Butler'dır. Judith Butler, 1990 yılında *Cinsiyet Belası* adlı eserini yayınlamıştır. Bu kitapta Butler, feminist teoriye sarsıcı bir eleştiri getirmiştir. Bu eser daha sonraları queer teorisinin temel metini olarak kabul edilmiştir. Butler, eserin önsözünde feminizmin belli bazı biçimleriyle mücadele ve muhalefet içinde olsa da yazdığı eseri feminizmin bir parçası olarak görmektedir. Ayrıca Butler, eserin feminizme balta vuran bir eleştiri düzeyinde olmadığını aksine feminizmi daha demokratik ve kapsayıcı hale getirmenin arayışında olduğunu da eklemiştir. Butler eserin önsözünde “eseri yazma amacının feminist edebiyat teorisinde yaygın olan heteroseksüel varsayımı eleştirmek olduğunu belirtmiştir. Ayrıca toplumsal cinsiyetin sınırlarına ve yerleşmiş standartlara uygunluğuna dair bir takım sorunlara dayanan, toplumsal cinsiyetin anlamını erillğe ve dişillğe dair basmakalıp fikirlerle sınırlı tutan görüşlere itiraz getirmeye çalışmak” olduğunu ifade etmiştir (Butler, 2012: 11-12).

Butler için toplumsal cinsiyet kavramı teorisinin kilit noktasıdır. Ayrıca feminizme yönelttiği eleştirinin de ana esasıdır. Butler, toplumsal cinsiyetin anlamını kendi pratiğinin ön varsayımlarıyla sınırlandıran her feminist teorisinin feminizmin içinde dışlayıcı toplumsal

cinsiyet normları oluşturduğunu ve bunların çoğu kez homofobik sonuçlar doğurduğunu belirtmiştir. Butler’a göre feminizm içinde olduğu bu yanıştan kurtulması gereklidir. Bu doğrultuda “feminizm belli toplumsal cinsiyet ifadelerini idealleştirip yeni hiyerarşi ve dışlama biçimleri üretmekten kaçınmalıdır.” (Butler, 2012: 12).

Judith Butler radikal feminizm geleneğinin içinden gelmekle birlikte, feminizmin kimlik anlayışını queer adı verilen yeni bir kuramsal çerçevede aşmaya yönelmiştir. Feminist teoride hem çıkarları ve amaçları korunan, hem de siyasi olarak temsil edilmeyi hak eden özne¹³ kadınlardır. Butler, feminizmin bu kimlik anlayışını eleştirir. Bunun için ortaya attığı queer kavramı, en kısa biçimiyle kimlikten kurtulmaya yönelik bir kimliksizlik teorisi olarak adlandırılabilir. Butler göre (2005: 27), kimlik toplumsal anlamda görünürlük ve tanınma gereksinimini karşılayan psişik bir gereksinim olmasının yanında, insani olanın sınırlarını belirleyen ve bu sınırların dışında kalan insanlar üzerinde baskı kurmaya yarayan bir araçtır. Butler, kimliklerin tanınma mücadelelerini haklı bulmakta fakat kimliğin özünde ötekileştirici potansiyel barındırdığı düşüncesiyle de kimlik kavramına karşı çıkmaktadır. Bu nedenle Butler, kimlikten hareket etmeyen bir siyaset arayışındadır. Butler’ın siyaseti bu noktadan hareketle kapsayıcı bir nitelik atfettiği Queer yoldaşlığına dönüşmüştür. Queer, kimlik kavramının kendisini sorunsallaştırmakta ve kimlik temelinde inşa edilen siyasetleri aşma iddiasında bulunmaktadır. Bu nedenle eşcinsellerin yanı sıra dezavantajlı ve dışlanan tüm toplumsal kesimleri kapsayan yeni bir siyaset olarak görülmektedir. Butler gerek eserlerinde gerekse katıldığı seminer, sempozyum vb. yerlerde yaptığı her konuşmada ortaya attığı fikirlerle yeni bir siyaset arayışında olduğunu belirtmektedir. 2010 yılında Türkiye’de düzenlenen “Homofobi Karşıtı Buluşma” etkinliğine katılan Butler yaptığı konuşmada, özgürlüğün sadece cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyetleri açısından azınlıkta kalanlar için olmadığını söylemiştir. Konuşmasında: “ Başkaları özgür değilse hiç kimse özgür olmaz, zira özgürlük, hayatın toplumsal ve siyasal bakımdan belirli bir şekilde örgütlenmesinin bir sonucu olarak icra edilir. Ancak başkalarına bağlı olduğumuz takdirde özgürlüğü icra etme şansımız olur. Bu da queeri bir kimlik olduğu fikrinin ötesine taşır. Queer, belirli hedefleri olan dinamik ve farklılaşmış bir harekettir. Bu harekete uluslararası açıdan bakıldığında homofobi, kadın düşmanlığı ve ırkçılıkla da savaşılmaya çalışmış ve her türden nefrete karşı verilen mücadelelerin yanındadır” demiştir (Durudoğan, 2011: 87-88). Butler’a göre siyaset, özne olarak kabul edilemeyen ve özne olmanın koşullarını taşıyamayanların dışlanması üzerine kuruludur (Butler vd., 2008: 49). Butler’ın yeni siyaset

¹³ Butler birey ya da kişi yerine özne kelimesini kullanmaktadır.

arayışı tam da bu durumun ortadan kaldırılması içerir. Butler'ın amacı, LGBT'lilerin dışlanmadığı gerçek anlamda özne olarak sayıldıkları yeni bir siyaset tarzıdır.

Butler var olan siyasete yönelik eleştirilerini cinsiyet, toplumsal cinsiyet, performatiflik, özne, iktidar, beden, heteronormatiflik gibi kavramlar üzerinden geliştirdiği görülmektedir. Bu kavramların Butler için neler ifade ettiğini açıklamak queer teorisinin mantığını kavramak ve queer'in sol akımın geleneksel öznelere ve mücadele gündemlerinin yerine neyi ikame ettiğinin anlamak açısından önemlidir.

Butler'a göre, siyaset ve temsil kavramları tartışmalı ve yapıları gereği sorunludur. Postmodernizm geleneği içinden konuşan Butler için evrensellik düşüncesine şüpheyle bakılmalıdır. Butler'a göre evrensellik kavramı her şeyi kapsayamaz. Evrensellik düşüncesi her şeyden önce genel bir insan doğası tasarımına dayanır. İnsanların tümünü kapsayan bir doğa tasarımı bazı sorunları içinde barındırır. İlk önce ortaklığın üzerine kurulu olan doğanın ne olduğu konusunda uzlaşılan bir görüşün olmaması sınırları çizilen bu insan doğası tanımı dışında kalanlar olabilir. Butler'ın sorunlu olarak gördüğü insan doğası tasvirinin üzerine birde siyasal yaklaşımların temsil fikirleri geliştirmesi daha da vahimdir. Butler'ın eleştirilerini yönelttiği feminizm de bu evrenselcilik anlayışından hareket etmektedir. Feminizm dönemlerine göre farklılık arz etse de nihayetinde evrensel bir kadın doğası tasvirinden hareket etmektedir. Bu yaklaşım kadınlar arasındaki farklılıklara kördür. İkinci dalga feministler kadınların özgürlüğünü annelik söylemi üzerinden inşa etmişlerdi. Aynı şekilde 1980'lerde feminizmin temsil ettiği kadın kitlesinin beyaz ırktan olduğu gerekçesiyle siyahi kadınlar tarafından ırkçılıkla eleştirilmişti. Görüldüğü gibi kadın kavramı ne annelik ne de beyaz ırk ile sınırlı değildir. Butler tam bu noktada evrensellik ilkesinin ya da belirli kriterlere göre farklılaştıran kadın kategorisinden hareket eden feminizmin bölünmeye yol açacağını savunmaktadır. Ayrıca feminizmin bu evrenselci dili ataerki sistemi devam ettirici bir rol oynamaktadır. Butler'a göre feminist teori için temsil ancak kadınlar öznesi öne sürülmediği zaman anlamlı bir hale gelecektir (Butler, 2012: 46-50).

Feminizmin bir başka sorunlu bakış açısı da iktidar anlayışıdır. Feminizm, iktidarın sadece baskıcı yönünü görmektedir. Oysaki iktidarın inşa yönünü de görmelidir. Feminizm, kadını iktidarın dışında tanımlamaktadır. Bu bakış açısı Butler'a göre yanlıştır. Çünkü iktidarın dışında bir konum yoktur. Butler'ın feminizmin öznesine bu denli ağır eleştiriler

getirmesinin amacı özneyi yapıbozuma¹⁴ uğrattmak istemesidir. Yani özneyi eleştirirken amacı onu yok etmek değil onu kuran mekanizmaları ortaya çıkarmak istemesidir. Butler, özneyi yapıbozuma uğratarak özneyi yeniden ele alıp tanımlamaya yönelik amaç gütmektedir. Butler'ın özneye yönelik bu yaklaşımı toplumsal cinsiyet için de geçerlidir. Butler, toplumsal cinsiyeti altüst ederek toplumu cinsel kodlar üzerine yeniden kurmayı amaçlamaktadır.

Toplumsal cinsiyet (gender) kavramı ilk olarak sosyoloji ve psikoloji alanlarında teknik bir terim olarak kullanılmaktaydı. 1970'li yıllar ile birlikte İngiliz ve ABD'li feministler bu terimi cinsiyeti tanımlamak üzere kullanmaya başlamışlardır (Jackson, 2012: 24). Feminist literatürde toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkeğin arasındaki eşitsizliğin doğal olmadığı aksine toplumsal nedenlerden kaynaklandığı şeklinde kullanılmıştır. Feminist teori açısından toplumsal cinsiyet kadın lehine gönderme yapmak için kullanılmıştır. Bu durum 1990'lı yıllar ile birlikte değişime uğramıştır. Bu yıllarda ortaya çıkan queer teori toplumsal cinsiyeti kadın ve erkekten sıyrarak daha geniş bir cinsel skalaya (gey, lezbiyen, trans vb. gibi) genişletmiştir. Butler feminizmin ortak bir kadın kimliğine dayalı bir siyaset uğruna cinsiyet ile toplumsal cinsiyet ayrımını derinleştirdiğini ve feminist özneyi bölünmeye uğrattığını belirtmiştir. Butler, “eğer toplumsal cinsiyet, cinsiyetli bedenin üstlendiği kültürel anlamlar bütünüyse, toplumsal cinsiyetin herhangi bir cinsiyetten tek bir şekilde kaynaklandığı söylenemez” demiştir. Butler'a göre (2012: 50-51), cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasında nedensel bir bağ yoktur. Cinsiyet kuruluş itibarıyla ikili gibi görünse de toplumsal cinsiyetlerinde ikili bir sınırlamada kalmasını varsaymamız için herhangi bir neden yoktur. Cinsiyet kategorilerini yaratan kültürdür. O halde cinsiyet (sex) de toplumsal cinsiyet de inşadır. Kader olan biyoloji değildir, kültürdür. Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet kavramları inşa sonucu oluştu o halde kavramların öncesinde ise bir cinsel kategori yoktur. Butler'a göre normal olan da budur. Nihayetinde Queer teoriye göre cinsiyet bir dayatmadır ve cinsel açıdan normal yoktur. Biyolojik cinsiyet (sex) de toplumsal cinsiyetten başka bir şey değildir (Butler, 2012: 52-56). Biyolojik cinsiyetin ve heteroseksüel kimliklerin kurmaca olduğu iddiası eşcinselliğin bir 'sorun' olduğu varsayımını boşa düşürmektedir.

¹⁴ Yapıbozumu/Yapısökümü (dekonstrüksiyon): Bir dilbilgisi terimidir. Cümlede sözcüklerin kuruluşunun dizilişini bozmak, bir bütünün parçalarını birbirinden sökmek anlamındadır. Bir metin içinde geçen kavramların bütünlüğü açısından tutarsız kullanımlarından yola çıkarak metnin kurduğu tanımları söker. Metnin içerdiği özgün ayrımları darmadağın ederek bir düzen içermesinin olanaksız olduğunu göstermek ister (Sarup, 1997: 59).

Butler, toplumsal cinsiyeti performatif¹⁵ anlayışla bağdaştırır. Performatiflik gündelik hayat, dil, sanat ve bilim gibi farklı alanlarda kullanılmakla birlikte toplumsal gerçeklikten çok inşa edilen, oluşturulan anlamlarına karşılık gelmektedir. Yeniden inşa edilen performatif anlam ayrıca her seferinde farklı biçimlerde inşa edilmektedir. Yani performatiflik, kendisinden önce gelen bir norm veya normlar zincirine yapılan atıftan hareketle türetilmektedir. Butler'ın performatiflik anlayışı, performatif eylemin öznenin iradesinin doğrudan bir sonucu olduğu görüşüyle örtüşmez. Butler'a göre performatiflik tekil, kasti bir eylem değil, yenilenebilir ve atıfsal bir pratiktir (Butler, 2014: 8). Performatif terimini Austin'den aldığı gibi yinelenebilirlik ve atıfsallık özelliklerini de Derrida'dan almıştır. Butler'a göre (2014: 24), performatiflik her zaman için kendisinden önce gelen norm ya da normlar dizisine atıf yaparak türemektedir. Butler'ın performatiflik anlayışı toplumsal cinsiyete yönelmiştir. Butler, toplumsal cinsiyeti performatif bir pratik olarak görmektedir. Yani, toplumsal cinsiyete sahip özne bir dizi norma bağlı kalarak varlık gösterir. Performatif toplumsal cinsiyet ilişkisi normal kabul edilen heteroseksüel sistemin kurulmasına neden olur. Heteroseksüel sistemde rolleri belirlenmiş özneler, rolleri dışında bir cinsel eğilim gösteremez. Heteroseksüel düzende belirlenmiş rolleri dışında gösterilen cinsel eğilimler sapkınlık olarak değerlendirilir ve dışlanır. (Butler, 2014: 17-24). Çünkü toplumsal cinsiyet rolleri dışında davranan öznelerin de performatif olarak inşa edilmesi gerekir. Butler, inşa edilmiş bir cinsel yönelimin ve bunun sonucu oluşan heteronormatif düzenin 'normal' olmadığını savunur. O halde Queer açısından heteroseksüellik bir dayatmadır ve bu dayatma insanın kendini gerçekleştirmesinin önünde bir engel teşkil etmektedir.

Queer teorisinin temel dayanağının Foucault'un iktidar ve beden analizi olduğu kabul edilmektedir. Çünkü Foucault'nun analizleri ile feminizmin düşünceleri pek çok açıdan çakışmaktadır. Foucault'nun çalışmalarının büyük bir kısmı toplumsal sorunlar üzerine yapılmıştır. Özellikle akıl hastaları, hükümlüler, eşcinseller gibi toplumda dışlanan sosyal grupları incelemiştir. Foucault'nun *Cinselliğin Tarihi* adlı eserinde cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarını işlemesi feminizm için önemli bir yol gösterici olmuştur. Foucault eserinde, erkek egemen toplumların temelinde yatan özneyi eleştirmiştir. Bu özne eleştirisi

¹⁵ Performatif: Performatif ve performatiflik terimleri, edimde bulunmak, icra etmek, gerçekleştirmek ya da yerine getirmek gibi anlamlara gelen "to perform" fiilinden türemiştir. Türkçede edimsel ve edimsellik sözcüklerine karşılık gelmektedir. Bu terim 20. Yüzyılın en önemli dil felsefecilerinden olan J. L. Austin'e aittir.

Butler için önemli olmuştur. Butler, Foucault'nun özne eleştirisini “performative” kavramı ile yeniden yapılandırmıştır.

Foucault'ya göre (2000: 77), toplumda her şey iktidar ilişkilerinin konusudur. Toplum kendi içinde iktidar ilişkileriyle örülen bir ağ olarak görülür. Foucault, iktidarın her yerde olmasını her şeyi kapsadığından değil her yerden geldiğine bağlar. Foucault için iktidar ilişkileri egemen güç ya da devlet eliyle yayılmaz. Dolayısıyla, iktidarı belli bir bireyin ya da sınıfın sahip olduğu bir şey olarak görmez (Sarp Sarup, 1997: 116). Foucault'da iktidar ve egemenlik kavramları birbirinden ayrı tutulmaktadır. Bu yüzden egemenlik düşüncesi siyasi teorinin merkezinde yer almaz. Foucault iktidar kavramını incelerken iktidarın kaynağı, sınırları, meşruiyetiyle değil iktidarın teknikleri ve teknolojileriyle ilgilenir. Buradan hareketle Foucault'nun iktidarın nasıl tahakküm kurduğu ve kendisine nasıl itaat ettirdiğiyle ilgilendiğini söylemek yanlış olmaz.

Foucault iktidar anlayışı doğrultusunda liberalizmi ve Marksizm'i eleştirir. Bu iki ideolojinin iktidar kavramını anlamadıklarını savunur. Liberallere göre iktidar kavramı sözleşme, anayasa, egemenlik, hukuk vb. gibi kavramlardan ibaret iken Marksistler için ise devlet aygıtı temelinde vardır. Halbuki Foucault için iktidar kavramı bu kurumlardan kaynaklanmaz. Foucault'nun iktidar kavramı ile birlikte üzerinde durduğu en önemli konu direniştir. İktidar ve direniş kavramları birbirinden ayrılamaz iki önemli tamamlayıcıdır. İktidarın olduğu her yerde direniş de vardır. Foucault'da direniş iktidarın uygulanmasına dahildir. Bu bağlamda, direniş iktidarın tahakkümünden kurtulmaya yarayan en önemli unsurdur. İktidar yaşamın her yerine nüfuz ettiğine göre direniş de her yerde olmalıdır. Aralarındaki ilişki çatışma ilişkisidir ve bu ilişki devlet sınırlarını aşar. Çünkü Foucault'ya göre devlet bütün ikili ilişkileri kapsayamaz. İktidar ilişkilerin beden üzerinde de tahakküm kurmaktadır. Bir iktidar temsili olarak bedene ait bazı normatif fikirler sunar. Buna göre beden için uzun saç, güzel, arzu edilen, kaslı, ince, uzun, sağlıklı gibi tanımlamalar yüklenir. Bu bakış açısı queer teori için yol gösterici olmuştur.

Foucault'a göre 17. yy.'dan itibaren iktidar bedenin terbiyesine yönelik denetim sistemleri oluşturmuştur. Bedene yönelik doğum ve ölüm oranları, sağlık düzeyi ve yaşam süresi ve bu unsurları etkileyebilecek tüm koşullar önem kazanmıştır. Bunların sorumluluğunun yüklenilmesi bir takım müdahaleler, düzenleyici ve denetleyici işlemlerle gerçekleşmektedir. Bu durumu Foucault, nüfusun biyo-politikası olarak adlandırır. Biyo-

politikanın getirdiği en önemli durum iktidarın yaşamı yavaş yavaş kuşatmasıdır. Foucault'a göre eskiden iktidarın simgelediği öldürme gücü yerini titizlikle bedenlerin yönetimine ve yaşamın hesapçı bir biçimde işletilmesine bırakır. Yani artık iktidar yasaklamaya dayanan tek yönlü bir egemenlik biçiminde yürüyen değil bilakis kendisini yenileyen etkisini beden ve yaşam üzerine kuran bir iktidara dönüşmüştür. Görüldüğü gibi iktidar yasak, ölüm, ceza gibi negatif kavramlardan çok beden ve özneyi üreten pozitif bir mekanizma halinde işlemektedir. Bu çağa Foucault biyo-iktidar adını verir (Foucault, 2003: 102-103).

J. Butler ve izleyicileri Foucault'nun *Cinselliğin Tarihi* adlı eserinde bahsettiği cinselliğin baskıcı bir iktidara karşı özgürleşme mücadelesi veren bir güdü değil de yeni bir iktidar biçiminin işleminde merkezi rol oynayan bir düzen olduğu düşüncesini esas almışlardır. Butler, Foucault'nun iktidar teorisini cinsel kimliğin toplumsal konumuna uyarlamıştır. Judith Butler, kadınlık ve erkeklik rollerinin, iktidar ilişkileri bağlamında kurumsallaştırıldığını iddia etmiştir. Butler'a göre biyolojik cinsiyet, kültürel olarak kurulmuş toplumsal cinsiyet ve bu ikisinin cinsel pratikleri üzerinden tezahür eden yasaklar kurulur ve üretilir. Kimlikler iktidar ilişkileri ışığında performatif bir biçimde kurulur. Toplumsal cinsiyet de bu performatif iktidar ilişkisinin içinde yer almaktadır. Yani bir iktidar ilişkisi biçimi olarak toplumsal cinsiyet, hem özneleri belirli rollere (kadınlık, erkeklik) göre üretir hem de öznelerin eylemleri üzerinden tekrar tekrar yenilenir (Butler, 2012: 77).

Queer teorisyenleri biyo-iktidar anlayışından hareketle cinsiyet¹⁶ kavramını da iktidarın işleminde sağlayan düzenin hükmü altında olduğunu savunmuşlardır. Dolayısıyla bu teorisyenlere göre biyolojik bedenin doğallığı sorgulanmalıdır. Biyolojik bedenin sorgulanması da cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelim arasında olduğu varsayılan sürekliliğin de sorgulanmasını beraberinde getirmektedir. Nihayetinde heteroseksüellik, iktidar ilişkileri sonucu oluşturulmuş bir kurmaca ise yeniden kurgulanması önünde bir engel yoktur. Queer teorisinin toplumu cinsel kodlar üzerinden yeniden kurgulama amacının çıkış noktası da budur.

Queer teori, karşı olduğu şeyler ile kendini ortaya koymaktadır. Queer teori cinsiyete, toplumsal cinsiyete, cinsel yönelim ile ilgili her türlü etikete, cinsellik üzerine

¹⁶ Cinsiyet (seks) kavramı, biyolojik açıdan erkek/kadın ayrımı için kullanılırken toplumsal cinsiyet (gender) kavramı ise erkek ile kadın arasındaki toplumsal eşitsizlik için kullanılır.

kurulan her türlü kategoriye karşı çıkmaktadır. Buradan hareketle queer, normal ve anormal belirleyen normları sorgularken amacı anormal görüleni ya da dışarıda kalanı merkeze çekmek değil bizzat merkezi dağıtmak ve parçalamaktır. Toplumu cinsel temelde yeniden örgütlemenin de altında yatan neden budur. Queer teori için cinsiyet ve cinsellik ile ilgili normal kabul edilen normlar, zorunlu ikili ilişkiler (heteroseksüellik, kadınlık ve erkeklik rolleri), bu yapının beraberinde getirdiği uyumluluklar (kadın, kadın gibiye erkeğe ilgi duyar ya da tam tersi, evliliğin karşı cinsler arasında yapılması gerektiği gibi) ve en nihayetinde bu normlara uygun oluşturulan kimlikler doğal değildir. Dolayısıyla cinsiyet ve cinsellik ile ilgili tüm algıların kültürel, tarihsel ve toplumsal olarak kurulmuş olduğu ve iktidar ilişkilerinden bağımsız olamayacağı iddia edilmiştir.

4.3. SİYASAL DEĞİŞMENİN ÖZNESİ OLARAK BEDEN

Eşcinsel özgürlük hareketi, başlarda cinsel yönelimlerinden dolayı dışlanmaya, ötekileştirilmeye ve aşağılanmaya karşı bir hareketti. Hareketin siyasallaşmasında bazı faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Sovyet Rusya ve ABD’de eşcinselliğin bir hastalık olarak tanımlanması ve yasaklanması, yine dünyanın pek çok ülkesinde eşcinselliğin yasadışı olması ve ölüm cezalarına varan yaptırımların olması, homofobi, eşcinsellere yönelik dışlama, aşağılama ve şiddet gibi birçok neden cinsel kimlik mücadelesinin ortaya çıkmasında etkin rol oynamıştır. 1990’lı yıllardan sonra eşcinsel bireylerin haklarına yönelik bazı uluslararası kuruluşlar harekete geçmiştir. Örneğin; Uluslararası Af Örgütü ve Uluslararası Gey ve Lezbiyen İnsan Hakları Komisyonu eşcinsel bireylerin haklarını insan haklarına dâhil etmişlerdir (Baird, 2004: 23-24). Başlangıçta ayrımcılığa karşı başlayan eşcinsel hareketleri zamanla siyasallaşmış ve cinsel kimlik siyasetinin önemli bir parçası haline gelmiştir.

Siyasallaşmış eşcinsel hareketin queer’e evrildikten sonra günümüzdeki temel iddiası, toplumu cinsel temelde dönüştürmektir. Toplumun cinsel kodlarını değiştirmeye yönelik cinsel kimlik siyaseti bu iddiasını gerçekleştirmek için modern siyasal muhalefet geleneğinin dışında farklı yollar kullanmaktadır. Örneğin, düzeni şu ya da bu ölçüde değiştirmek için gereken modern siyasal örgütlenmelerin başında siyasi partiler gelmesine rağmen, eşcinsel hareket hiçbir siyasi parti adı altında örgütlenmemiştir. Toplumu dönüştürme iddiası sadece siyasi partilere özgü bir durum değildir. Her türlü yapı bu iddiayı taşıyabilir fakat önemli olan bu iddiayı gerçekleştirebilme potansiyelinin olup olmamasıdır.

Cinsel kimlik siyasetinin içinden konuştuğu Foucault’cu söylem dolayısıyla hiyerarşik, programlı ve kapsayıcı bir siyasi yol haritasının olması mümkün değildir. Parçalı, merkezi olmayan söyleme bağlı hareket eden siyasi bir oluşumun toplumu dönüştürme gücünün ne kadar etkili olacağı ise tartışmalıdır. Toplumu yeniden kurmak, cinsel kimliklerin bilindik bütün kodlarını değiştirmek gibi ‘devrimci’ iddialarına karşın cinsel kimlik siyaseti muhalefet yeteneğini dernek ve benzeri bir takım örgütlerle ve çeşitli eylemler ile yürütmektedir. Bu haliyle mikro düzeyinde konumlanan cinsel kimlik siyaseti, iktidara karşı açıdan Foucault’cu bir direniş stratejisi benimsediği söylenebilir.

Foucault’a göre iktidar her yerdedir ve tahakkümünü toplumdaki binlerce mikro ölçekli iktidar ilişkisi ile yürütmektedir. İnsanları günlük yaşamda itaat altına alan sayılamayacak kadar çok (yönetici, ebeveyn, öğretmen, işveren vb.) mikro iktidar ilişkisi mevcuttur. İktidarı iktidar yapan bu ilişkiler ağıdır. İktidar her yerde olmasına karşın, her iktidar kendisine direnecek muhalefeti de yaratmaktadır. Foucault’ya göre bu muhalefet ilişkileri de mikro iktidar ilişkilerine eşlik etmektedir. İktidar ve oluşturduğu toplumsal sistemin yıkılması için sistemin dayanakları olan mikro iktidarlara karşı bir direniş başlatılmalıdır. Bu anlayışa göre mikro iktidarlar yıkılır ya da değişirse toplum da değişir (Foucault, 2003: 176, 248). İktidarın mikro toplumsal ilişkilerde üretildiğini, bu nedenle iktidara mikro ilişkiler düzlemi ihmal edilmeksizin direnebileceğini iddia eden Foucault’cu strateji bu yüzden öncelikli olarak siyasi iktidarı değiştirmeye yönelmez. Önce mikro iktidar ilişkileri değiştirilmeli daha sonra siyasal ilişkiler değiştirilmelidir. Cinsel kimlik siyasetinde de bu mantıkla hareket edilmektedir. İktidar, cinsel kimliklerimizi ve bedenlerimizi tahakküm altına almıştır. Buradan hareketle beden, iktidara karşı toplumsal değişme ve özgürleşme mücadelesinin mekanı haline gelmiştir (Hatipoğlu, 2015a: 67). İktidar bedenlerimiz üzerinde egemen ise ona karşı verilecek en güzel direniş, koyduğu normların (giyim normları, sağlıklı beden için yapılması gerekenler gibi) tersini temsil eden bedenlere sahip olmaktır. Nitekim çoğu eşcinsellerin birçoğunun ilk eylem alanı vücutlarıdır. Bedenleri üzerinde abartılı makyaj, ilginç saç rengi ve modelleri, dövme, piercing gibi sergiledikleri her çeşit tasarrufla “düzene”¹⁷ muhalefet ederler. Foucault’nun iktidar ve direniş analizinden kaynaklanan cinsel kimlik siyaseti zorla dayatılmış olan cinsel kimlik kalıplarının dışına çıkarak iktidarı sarsma amacını güder. Mikro temelde örgütlenmek,

¹⁷ Buradaki düzenin queer tarafından yeniden tanımlanmış bir düzen anlayışı olduğuna dikkat edilmelidir. İktidarın mikro temelde tanımlandığı biyo-iktidar modeline dayalı düzen anlayışına, mikro temelde, yeni bedenlerden başlayarak, muhalefet edilmektedir.

cinsel kalıpların dışına çıkmak, bedeni siyaset alanı olarak görüp vücut üzerinde çeşitli aykırılıklar yapmak toplumsal ve iktisadi değerlere bir yarar sağlaması bir yana zarar verdiği ortadadır. Beden ve cinsel kalıpların yıkılması üzerinden hareket eden mikro bir direnişin siyasal iktidarı kapsayan köklü bir toplumsal dönüşüme ulaşması çok mümkün görünmemektedir. Ayrıca bu mikro direniş toplumsal ve iktisadi sömürüye karşı direnişi değersizleştirmekten başka hiçbir şeye hizmet etmeyeceği de söylenebilir.

Queer'den hareket eden cinsel kimlik hareketinin, toplumu cinsel temelde dönüştürme iddiası kendisini yeni devrimci özne görmesi ile bağlantılıdır. Bu devrimci özne misyonu cinsel kimlik siyasetinin kendisini siyasal yelpazenin solunda görmesi ile yakından alakalıdır. Nitekim 1970 yılların başında Fransa'da farklı cinsel yönelimlere sahip olan kişileri bir araya getiren Devrimci Homoseksüel Hareket Cephesi (FHAR) örgütü kendini sol ve devrimci olarak tanımlamaktadır (Yardımcı ve Güçlü, 2016: 29). Aslında bu konumlandırma tüm cinsel kimlik siyaseti taraftarlarınca kabul görmektedir. Sol ile LGBT'nin yol arkadaşlığının çıkış noktası da burasıdır. Hatta sosyalizm LGBT mücadelesi ile geç tanışmış ve bu durum eşcinseller tarafından eleştirilmiştir. Tar'a göre (2013: 27), her türlü ezme ezilme ilişkisinde ezilenden yana taraf olan ve o ilişkinin kendisine müdahale ederek yeni insan ve toplum yaratma hedefinde olan sosyalizm akımının, LGBT ile olan ilişkilerinin artması için görünür olmasını beklememesi gerekirdi. Solun teorik ve soyut olarak ezilenden yana olan savunuculuğu pratikte de LGBT'lerin yanında olmalıydı. Hatipoğlu'na göre (2015: 1), kimlik siyasetine destek verenler arasında iki farklı yaklaşım söz konusudur. Mağduriyetlerin giderilmesi ile ulaşılmak istenilen siyasal program arasında fark vardır. Haksızlığa uğrayan kimselerin haklarını savunmak ile o kimselerin sosyo-politik projelerinin parçası olmak farklı olgulardır. Buradan hareketle, Tar ve diğer eşcinsel aktivistlerin talep ettiği solun cinsel kimlik hareketinin sözcülüğünü yapması ezen-ezilen ilişkisini yeniden tanımlamaya yöneldiği söylenebilir.

LGBT'nin sol kanadı kendisini klasik Marksizm'in ve diğer sol örgütlerin dışında konumlandırır. Bu tanımlama LGBT hareketinin kimlik yönelimli olmasından kaynaklanmaktadır. Cinsel kimlik politikasının cinselliğe dair kurgulanmış kodlara saldırı başlatması, sistemi kurgulayan iktidara karşı 'devrimci' bir başkaldırı olarak sunulur. Böylelikle, cinsel özgürlük söylemine ve eşcinsel harekete kurulu sosyo-politik düzeni kökten biçimde dönüştürecek sol bir nitelik atfedilir. Bu konumlanış genel olarak kimlik siyasetine ilerici sol bir rol atfedilmesiyle yakından bağlantılıdır. Wolf'a göre (2012: 147),

“1970’ler sonrası akademisyenlerin çoğu, dünyayı anlamak için, LGBT baskısı da dahil olmak üzere, Marksizm’e alternatif teoriler geliştirmeye çalışmış ve keşifleri postmodernizm olmuştur.” Postmodern fikirler kimlik siyasetini ve queer teoriyi yakından etkilemiştir. 1990’lı yıllar ile birlikte yükselişe geçen queer teori, LGBT hareketi içinde de önemli bir yere sahip olmuştur. Postmodernizmin etkisiyle yükselen queer teori, cinsiyet ve cinsellikle ilgili normal olarak kabul edilen kalıplaşmış doğru kabul edilen ne varsa hepsini sorgulamaya açmıştır. Dünya konjonktüründe yaşanan diğer gelişmeler siyaset arenasında yeni arayışlara yol açmıştır. Örneğin 1970’li yıllar ile birlikte dünya genelinde sosyalizmin ideolojik geri çekilişi bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Sosyalizmden kaçışta reel sosyalist deneyimler, Maoçu yanılsamaların çöküşü, geleneksel emekçi ve sosyalist hareketlerin ve partilerin sınırlamalarından duyulan hoşnutsuzluk nedeniyle YTH’lerin doğması, işçi sınıfının toplumu dönüştürme yeteneğine olan güvensizliğin artması sonucunda Marksizm bunalımı etkili olmuştur. Bu gelişmeler postmodernizme adeta davetiye çıkarmıştır. Aralarında J. Derrida ve M. Foucault gibi postyapısalcıların bulunduğu isimler ortaya attıkları teorilerle siyasi düşünceleri etkiledi. Bu düşünürler ve izleyicileri, bir toplumsal düzen olanağına inancı bir kenara bırakırken erken dönem postmodernistler solda oluşan krizi Marksist ilkelere dayanarak aşmaya çalışsalar da zamanla sınıf siyasetini bir kenara itmişlerdir (Wolf, 2012: 147-150). Wood, sınıf siyasetindeki bu değişimi “hakiki sosyalizmin” yeniden canlanmasına bağlamaktadır. Marks ve Engels’in 1840’lı yıllarda en sert polemiklerini literatürde hakiki sosyalistler olarak geçen bir entelektüel bir grup ile yaşamıştır. Bu entelektüel grup, belirli bir sınıfa ve zamana özgü gereksinimler peşinde olmayıp yani tarihsel temeli terk edip ideoloji temeline dönüş yapmıştır. Gerçek insanlarla değil soyut “insan”la ilgilenmiştir. Bu yüzden devrimci coşkudan uzak sadece evrensel insanlık sevgisini savunmuştur (Wood, 2011: 13-14). Hakiki sosyalizm *Komünist Manifesto*’da şu şekilde özetlenir: Sosyalizm, “bir sınıfın başka bir sınıfa karşı mücadelesini ifade etmez hale geldiği için”...(hakiki sosyalistler) hakiki gereksinimleri değil, insan doğasının genelde insan’ın yani hiçbir sınıfa ait olmayan, hiçbir gerçekliği bulunmayan, yalnızca felsefi fantezisinin sisleri arasında var olan insan’ın çıkarlarını temsil eder.” (Akt. Wood, 2011: 13).

Wood’un yeniden hortladığını söylediği “hakiki sosyalizmi”, ekonomi ve sınıf indirgemeciliğinin reddeden bir düşünce furçasının hızla yükselmesine bağlar. Wood ortaya çıkan bu durumu “yeni hakiki sosyalizm (YHS)” olarak tanımlamaktadır. YHS, sınıfı ve sınıf mücadelesini sosyalist projeden soyutlamıştır. Wood, YHS’lerin savunucuları arasında

Ernesto Laclau, Berry Hindess, Gareth Stedman Jones gibi isimleri sayar. YHS, Marksizm'in en temel değeri olan ekonomik koşulların siyasal güçleri oluşturduğu ve işçi sınıfının, bulunduğu konum itibarıyla sosyalizm mücadelesini verecek devrimci özne olduğu varsayımına karşı çıkar ve ekonomi ile siyaset arasında zorunlu bir ilişki bulunmadığını savunur. Siyaset ile ekonominin ilişkisizliği sosyalist mücadelede işçi sınıfının hiçbir ayrıcalığa sahip olmadığı anlamında kurulmuş bir bağlantıdır. YHS'nin savunucuları, Marksizm'in maddeci sınıfsal çıkarları eleştiri ve evrensel insan değerlerinden hareket eden bir sosyalist hareketi savunurlar. YHS, Marksist geleneğin bir parçası olduğu iddiasını taşımakla birlikte özünde bu gelenekten esaslı şekilde kopmuştur. Marksist geleneğin temel değerleri olan sınıf politikasının önceliğini reddeder ve onun yerine YTH'lerce yürütülen demokratik mücadeleleri benimser (Wood, 2011: 15-17).

YHS ideoloji ve siyaset, ekonomik ilişkilerden bağımsız olduğu düşüncesinden yola çıkarak ekonomik sınıf çıkarları diye bir şey olmadığını iddia eder. Dolayısıyla işçi sınıfının devrimci bir hareket yaratması söz konusu değildir. YHS'ye göre, sosyalist toplum düzenine tamamen ideolojik ve siyasal bağlar ile kurulan çeşitli halk unsurlarıyla örgütlenilip geçilebilir. Böylece sınıfı aşan evrensel insani ereklere ulaşılabilir. YHS'nin savunduğu demokratik mücadele biçimine bakılırsa sosyalizm yerine radikal demokrasi kavramı getirilebilir. Nitekim YHS savunucularından Laclau'nun da savunduğu şey budur.

Bu sürecin sonunda işçi sınıfının devrimci potansiyeline karşı olan umusuzluk Andre Gorz'un *Elveda Proleterya* adlı kitabında açıkça görülür. Gorz'a göre, toplumun geleceği çalışmanın ortadan kaldırılmasına bağlı olduğu için sosyalizmin hedefi çalışmanın nasıl ortadan kaldırılacağını belirlemek olmalıdır. Gorz, iki ayrı alanda oluşan süresiz bir toplumsal mekanın yaratılmasıdır. Bu alanlardan birincisi, öncelikli gereksinmelerin giderilmesi için zorunlu olan maddi üretimin gereklerinin oluşturduğu gereksinme alanı ki bu alan kaçınılmaz bir alandır. İkinci alan ise, zorunlu toplumsal üretimin getirdiği kısıtlamaların dışındaki özgürlük alanıdır. Yani bu alanın genişletilmesi ve özerk olmayan nitelikteki maddi üretim alanına egemen olması gereken bir özerklik alanıdır. Gorz'a göre işçi sınıfı bizzat niteliği gereği bu dönüşüme sağlayacak özne olamaz çünkü çalışmanın ortadan kaldırılması, bu sınıfın hedefi olmaz kapitalizmin var ettiği bir sınıf olan işçi sınıfı kendisini işi ve sermayenin üretimi mantığıyla özdeşleştirir. Gorz, işçi sınıfı kendisini sermayenin bir kopyası olarak görür. İşçi sınıfına sermayenin rasyonelliğini sağlamaktan başka bir işlevi yoktur. Bizzat emek sürecinin biçimi ve yapısı nedeniyle işçi sınıfını güçlü

bir sınıf olarak görmez. Bu yüzden dönüşümü sağlayacak itici güç kapitalist üretim ilişkilerinin damgasını taşımayan işçi dışı öğelerden kurulu sınıf dışı bir grup tarafından sağlanmak zorundadır. Bu işçi olmayanlardan oluşan grup, çalışmayı dayatma olarak göreceği için ortadan kaldırmayı amaç edinecektir. İşçi olmayanlardan oluşan bu grup YHT'ler ile uyumludur (Wood, 2011: 24-25). Buradan hareketler cinsel kimlik siyasetinin taraftarları kendilerini, ezilen kesimlerin haklarının savunulmasında solun yeni öznesi olarak görmelerinin önünde bir engel yoktur.

LGBT'nin kendini solda gördüğünü ve sistemi yapı bozumuna uğratacak kudretin kendilerinde olduğunu açıkça ifade etmiştir. Nitekim Fransa'da kurulan Enternasyonal Devrimci Homoseksüeller (IHR) topluluğu, devrimin öncü kuvveti olarak kendilerini görmektedirler. Yayın organları olan *Le Fleau Social*'de profesyonel devrimcilere seslenerek programlarını açıklamışlardır. Bu programda yapılacak devrimin amacı "proletaryanın" iktidarı alması değildir. Devrim, toptan şekilde iktidar ve proletaryanın fikirlerinin ve kendilerinin ortadan kaldırılmasıdır. Örgütün açıkladığı programın maddelerine kısaca bakmak gerekirse (Yardımcı ve Güçlü, 2016: 33-35);

- Homoseksüellik yoktur. (Sadece kendini hetero sananların veya sözde heteroların onları homo olduklarına ikna etmeyi başardıklarının beyninde vardır.)
- Heteroseksüellik de daha fazla var değildir, cinsellik ancak bütünsel olabilir ve kollara ve bölümlere ayrılamaz. Tüm belirlemeler keyfi ve yanıltıcıdır. Belirlenen davranışlar, içinde yaşadığımız kültürün öne sürdüğü arketiplerden başkası değildir.
- Tüm belirlemeler, kendini dayatmak adına, birilerini hoş tutmayı amaçlayan egemen sınıf tarafından türetilmiş ve güzellenmiştir.
- Homolar ve heterolar eşit olarak bu sistemin kurbanıdır. Yalnızca değişik seviyelerde kullanılmakta, sömürülmekte ve baskılanmaktadırlar.
- Normal ve doğal kelimeleri sözlüklerden çıkarılması gereken kelimelerdir, insana değen hiçbir şey doğal değildir.
- Aile baskıcı ve hiyerarşik bir küçük toplum gibi işlediği sürece yıkılmalıdır.
- Tüm roller yıkılmalıdır.
- Tüm "toplumsal değer ölçütleri" yıkılmalıdır. Toplumsal değer bir burjuvazi kavramıdır.

- Bireyin bir başkasına fiziksel ya da entelektüel tahakkümü tatmin edilmemiş cinsel içgüdünün sapmasıdır.
- Devrimin amacı “proletaryanın” iktidarı alması değildir. Devrim, toptan şekilde iktidar ve proletarya fikirlerinin kendilerinin ortadan kaldırılmasıdır.
- “Sınıf savaşı” kavramı tümünden yeniden ele alınmalıdır.

Programdan da anlaşılacağı üzere eşcinseller işçi sınıfının yerini aldıklarını ilan etmişlerdir. Bu duruma işçi sınıfını inkardan başlayan devrimci özne arayışının toplumsal dışlanmışlara (yeni solun öznelere) oradan kadına ve en sonunda kadından cinsel kimliğe (bedene) kadar gerileyen sol/devrimci/toplumu özgürleşme yönünde özgürleştirici özne arayışına evrilen kar topu etkisiyle gelindiği söylenebilir.

Postmodernistlerin ezilmişlerin özgürleşme aracı olarak sınıf mücadelesini reddetmesi sadece 1960’ların sonundaki hayal kırıklığı ile sınırlı değildir. Batı’da kapitalizmin üretimden kopması da kimlik siyasetini, özellikle de eşcinselliği ön plana çıkarmıştır (Hatipoğlu, 2015: 6). Kâr elde güdüsü ile hareket eden kapitalizm her şeyi metalaştırmaktadır. Cinsel kimliğin metalaşması da bu mantığın sonucudur. Milyonlarca LGBT ve yandaşları her yıl tüm dünyanın büyük şehirlerinde onur yürüyüşleri düzenlemekte ve Stonewall İsyanlarını anmaktadır. Onur yürüyüşü etkinliğinin başladığı yıllardan bu yana görülmüştür ki etkinlik, tarihsel ve politik içeriğinden çok devasa ekonomik bir meta haline gelmiştir. Yani kapitalizm etkinlik üzerinden LGBT pazarı oluşturmuş ve meta satmak isteyen çeşitli şirketlerde kuyruğa girmiştir. Bu da gösteriyor ki bir zamanlar evrensel olarak tiksilen bir azınlık kamu gözünde şık bir pazara dönüştürülmesi kapitalizmin cinselliği metalaştırıp bir azınlığı kendi toplumsal aykırılıkları temelinde tüketicilere ve hayat tarzı avcılarına dönüştürüp, yeniden sunabildiğidir (Wolf, 2012: 133-134). Ayrıca kullanılan sadece eşcinseller olmamıştır. Kapitalizm yıllardır kadın cinselliği üzerinden de pazarlama stratejileri uygulamaktadır. Kadının cinselliği metalaştırılmış ve bir arzu nesnesi olarak kullanılmıştır.

Kapitalizmin cinselliği bir tüketim nesnesine dönüştürmesi, cinselliği bir veri olmaktan çıkarmış ve kişinin kendini gerçekleştirebileceği bir alana, beden ise bunun mekanına dönüşmüştür (Hatipoğlu, 2015: 6-7). Buradan hareketle insanın kendisini gerçekleştirme imkanı, cinsel yönelimlere ve bedene indirgenmiştir. Bu duruma ekonomi ve siyaset ayrımı da eklenince topluma cinsel indirgemecilik dayatılmıştır. Çünkü cinsel

indirgemeci bir toplumdan ancak sistemin işine yarayan örgütlü ve programlı olmayan daha geri çekilmiş bir muhalefet çıkacaktır. 1970'lerin sonlarında yükselen neoliberalizmin ekonomi ve siyaset ayrımını derinleştirmesinin altında yatan nedenin bu olduğu söylenebilir. Bu ayrımla piyasa ilişkileri demokrasi dışında tutulmaya başlanmıştır. Ekonominin siyasal alan dışına çıkarılması mücadelenin kültürel alana odaklanmasına neden olmuş görünmektedir. Bir başka deyişle, neoliberalizmin tahakkümü nedeniyle siyasal alanda yaşanan daralma, kültürel taleplerin siyasallaşarak, yeni mücadele gündemleri yaratmasına ve eskinin sağ-sol ayrım hatlarını ikame etme iddiası ile ortaya çıkmalarına yol açmıştır.

Ekonominin dışında kalan bir kimlik siyaseti, siyasal alanı neoliberalizmin çizdiği mücadele çerçevesince daraltmıştır. Önceleri siyasetin konusu olmayan yeni türden hak taleplerinin siyasallaştırılması bir demokratik katkı olarak görülebilir. Ancak siyasi iktidarını dönüştürme yeteneği olmayan hareketleri siyasetin öznesi olarak tanımlamanın, sistemin kendini meşrulaştırmak amacıyla ihtiyaç duyduğu bir 'majeste muhalefeti' yaratmaya hizmet edeceği de söylenebilir. Kimlik siyasetinin yükselişi, etnik ve dinsel kimlik gruplarının tanınma talepleri, cinsel tercih, farklı yaşam tarzları ve kültürel değerler gibi ekonomiyle bağlantısı olmayan konular siyaset alanına taşınmıştır. Zizek (2007: 267), bu durumu kapitalizmin devasa mevcudiyetini gölgeye düşüren ideolojik amacın bir parçası haline geldiğini söyleyerek betimlemektedir. Dolayısıyla, kendini devrimci olarak tanımlayan kimliklerin, var olan durumu aşmaya yönelik politik bir güç olmadıkları gibi sistemin yeniden üretilmesini sağlayan ideolojik bir araç olarak hizmet ettikleri iddiası yabana atılamaz. Cinsel kimlik siyaseti cinsel kimliklerin metalaştırılması üzerinden kapitalizmin işleyiş mantığına hizmet etmektedir. Görüldüğü kadarıyla önceleri kadının cinselliği metalaştırarak tüketim toplumu yaratmakta kullanılırken daha sonraları bu sisteme eşcinseller de dâhil edilmiştir. Bugün oluşan LGBT pazarı inkar edilmez bir gerçektir. Eşcinsel hareketin gerçekleştirdiği büyük onur yürüyüşleri gibi büyük çaptaki etkinlikler siyasi içerikten çok büyük şirketlerin LGBT pazarına meta pazarlamak için yarışa girdiği bir araca dönüşmüştür. Örneğin, Miller ve Citibank gibi büyük şirketler kuruluşlarında LGBT'ye özgü gökkuşağı renkleriyle sömürü girişimlerini genişletmek için ortam sağlamaktadır (Wolf, 2012: 133).

5. BÖLÜM: CİNSEL KİMLİK SİYASETİ VE GELENEKSEL SOL

Bu bölümde tezin ana konusunu oluşturan cinsel kimlik siyaseti ve sol akımın ilişkisi incelenmiştir. Bu bölümde öncelikle cinsel kimlik siyaseti ve sosyalizmin özgürlükten ne anladıkları ve nasıl bir siyaset tarzına sahip oldukları incelenmiştir. Bu inceleme kendisini yeni sol özne olarak tanımlayan cinsel kimlik siyasetinin özgürlük kavramı anlayışı ile sosyalizmin özgürlük anlayışının farklarını görmek açısından son derece önemlidir. Bu başlığın incelenmesi bir sonraki konu başlığındaki sosyalizmde cinsel politika görüş ve uygulamalarının anlaşılması açısından açıklayıcıdır. Bu bölümde sosyalizmin cinsel kimliğe bakış açısı ve sosyalist devletlerde izlenen cinsel politikalar incelenecektir. Çünkü cinsel kimlik siyaseti savunucuları, Marksizm'i cinselliğe dair hiçbir şey söylemediği gerekçesiyle eleştirmektedir. Hatta Marksizm homofobik olmakla suçlanmaktadır. Sosyalist devlet deneyimlerinde cinselliğe yönelik politikalar izlenmiştir. Özellikle Lenin dönemi oldukça radikal cinsel kazanımların sağlandığı görülmüştür. Fakat bu politikalar cinsel kimlik siyaseti savunucularının beklediği tarzda ilerlememiştir. Zira bu konu tartışılırken Marksizm'in izlediği cinsel politikaların cinsel kimlik siyasetinin beklediği tarz ile bağdaşamayacağı ortaya konulacaktır.

5.1. CİNSEL KİMLİK VE ÖZGÜRLÜK

Cinsel kimlik siyaseti özgürlük vurgusunu solda yer aldığı iddiasını desteklemek için kullanır. Dolayısıyla bu anlayış solun özgürlük anlayışı ile cinsel kimlik siyasetinin özgürlük anlayışı aynı düzlemde yer aldığı iddiasına çıkar. Oysa Aydınlanma geleneğinin içerisinde konuşan sol ile postmodernizmin içinden konuşan cinsel kimlik siyasetinin özgürlük konusunda aynı düzlemde olması pek mümkün gözükmemektedir. Zira her iki kesimin savundukları özgürlük anlayışlarını ortaya koyunca bu bağdaşmazlık daha iyi görülecektir. Öncelikle sosyalizmin özgürlük anlayışı, Aydınlanma geleneği içinde yer alan bir siyasi düşüncedir. Dolayısıyla adalet, eşitlik, insan hakları, bireysel özgürlük gibi değerlere sahiptir. Sosyalizm bu değerleri evrenselcilik ekseninde savunur. Yani özgürlük, barış, eşitlik, adalet, insan hakları gibi kavramlar tüm insanlık içindir. Ortak değerler, toplumsal olan ve bütünleşme gibi kavramlar sol düşüncede oldukça önemlidir. Ayrıca sol düşüncenin özgürlük anlayışında öncelik insanı insan yapan yaratıcı yeteneklerin geliştirilmesidir. Sosyalizm özgürlüğü şekli bir hak olmaktan çok fiili bir hak olarak görmektedir. Buradan hareketle insanı insan yapan yaratıcı yeteneklerin önündeki engeller

kaldırılmalıdır. Sosyalizme göre bu engeller, sosyoekonomik nedenlerden kaynaklanan sınıfsal eşitsizliklerdir. Kimlik siyaseti ise içerisinde konuştuğu postmodernist değerleri benimser. Bu yüzden farklılık evrensel değerlerden daha önemlidir. Hatta kimlik siyaseti evrenselciliği tek tipleştirici olduğu gerekçesiyle eleştirir.

Kimlik siyaseti özgürlüğü, bireylerin kimliksele özgürlükleri ile eşdeğer tutar. Cinsel kimlik siyaseti bu bakış açısıyla liberal bakış açısına yaklaşır. Liberal düşünce de özgürlüğün toplumsal bağlamı önemli değildir. Liberalizm bireysel hak ve özgürlükleri toplumsal amaçlar uğruna feda etmez. Tek tek bireylerin özgürlüğü ön plandadır. Toplumun özgürlüğü bireysel özgürlüğün toplamı olarak görür. Cinsel kimlik siyasetinin liberal bakış açısına yaklaştığı ortadayken aynı zamanda bir bağdaşmazlığı içerir. Liberalizm de tıpkı sol düşünce gibi Aydınlanma geleneğinin bir parçasıdır. Buradan hareketle liberalizm siyasal açıdan kamusal değerleri savunur. Kimlik siyaseti ise “kişisel olan politiktir” sloganının gereği böyle bir şeyi savunamaz. Cinsel kimlik siyasetinde siyasal olan bireysel olana eşittir. Burada bireysel olan kavramı cinsel yönelim, kadınlık, erkeklik, annelik, toplumsal ve mesleki statüler, etnik aidiyet vb. gibi geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Bu durum ise siyasal alanda ancak karmaşaya yol açabilir. Çünkü birey tek bir kültürel alana ait kimliğe sahip değildir.

Geleneksel Sol düşünce nezdinde değerlendirilecek olursa solun özgürlük anlayışı ile cinsel kimlik siyasetinin özgürlük anlayışının bağdaşmazlığı ortadır. Toplumda yer alan farklı sınıflar içerisinde eşcinseller olabilir. Bir eşcinsel burjuva sınıfı içerisinde olabileceği gibi işçi sınıfı içerisinde de olabilir. Avantajlı sınıfın içerisinde yer alan eşcinsel birey kendisini geliştirmesi ve özgürleşmesi açısından gerekli maddi ve manevi koşullara sahip olacaktır. Yani kendisiyle aynı kültürel eşitsizliği yaşayan dezavantajlı bir eşcinselle göre daha şanslıdır. Hatipoğlu da cinsel kimlik siyaseti ile solun özgürlük anlayışı aynı düzlemde görmez. Hatipoğlu’na göre (2015: 8-9), eşcinselliğe kamusal bir kimlik kazandırılması ve bu amaçla toplumun cinsel temelde tekrar örgütlenmesi insani gelişmenin önündeki engellerin kaldırılması arasında bir ilgi yoktur. Kültürel eşitsizliğin giderilmesi sınıfsal eşitsizlikleri ortadan kaldırmaz. Cinsel yönelim konusunda kişiler özgürdür ve hayatlarını istedikleri şekilde yaşayabilirler. Yani cinsel yönelim özel (kişisel) meseledir. Örneğin, bir başbakanın sırf eşcinsel olmasının ülkesine herhangi bir ekonomik katkısı olamaz. Ayrıca Queer’in cinsel edimlerin yönelik baskıya karşı mücadelesi ile sınıf savaşının mücadelesi aynı düzlemde değildir. Queer teorisyenler bu yüzden Marksizm’e saldırmayı tercih

etmişlerdir. Marksistler homofobik olmakla suçlanmışlardır. Fakat Queer teorisyenlerinin atladığı nokta, topluma kişinin mahrem yaşantısına karşı ekonomik ihtiyaçların merkeziliğini dayatanın Marksistler değil, gerçek dünya olduğudur. Kollontai konuyu oldukça iyi özetlemiştir: “İnsanlığın muhafazakarlığa eğilimli kısmı, geçmişteki mutlu zamanlara dönmemiz, ailenin eski temellerini yeniden inşa etmemiz ve cinsel ahlakın çoktan denenmiş normlarını güçlendirmemiz gerektiğini iddia ediyor. Burjuva bireyciliğinin galipleri, cinsel davranışın ortadan kalkmış kodlarının ikiyüzlü kısıtlamalarının hepsini yıkmamızı söylüyor... Diğer yandan sosyalistler, bize ancak toplumun toplumsal ve ekonomik yapısının yeniden örgütlenmesi başarıya ulaşırsa cinsel problemlerin çözüleceği güvencesini veriyor.” (Wolf, 2012: 177). Kollontai’nin de vurguladığı gibi cinsel anlamda gerçek özgürlük ancak tüm baskı ve sömürü biçimleri ortadan kaldırıldığı zaman mümkün olabilecektir.

5.2. SOLUN CİNSEL POLİTİKASI

Marksizm’in sınıfa öncelik verdiği için cinsiyet ve cinsellik konularına önem vermediği cinsel azınlıkların gördüğü baskıları göz ardı ettiğine yönelik eleştiriler son yıllarda iyice artmıştır. Tabii ki bu görüş sınıf baskısı ve cinsel azınlıklara yönelik var olan baskının farklı olsa da paralel olarak ilerlediğini kabul etmek istemeyenlerin eleştirisidir. Bu eleştirinin ulaştığı mertebe ise Marksizm’in cinsel azınlıklara karşı kör hatta düşman olduğu noktasına kadar gelmiştir. Saskia Poldervaart, 1995 yılında *Eşcinsel Dergisi*’ne yazdığı bir makalede Marksizm’in cinsiyet ve cinsellik konusundaki tutumunu eleştirmiştir. Poldervaart *Ütopik Sosyalizmde Cinsiyet ve Cinsellik Teorileri* adlı makalesinde, 1800-50 tarihlerinde ütopik sosyalistlerin cinsiyet ve cinsellik konularına önem verdikleri halde bu durumun Marksizm ile değiştiğini savunmuştur. Poldervaart’a göre (1995: 41), ütopycı sosyalistlerin hedefi -insanlar arasındaki yeni toplumsal ilişkiler- yeni bir ekonomik düzen ve maddi zenginliğin yeniden dağıtımı ile sınırlandırılmıştır. İşte bu sınırlandırmanın nedeni sınıf indirgemeciliğini savunan Marksist düşünce idi. Marks’a yöneltilen bu eleştiriler Lenin’e de yöneltilmiştir. Oysaki Lenin döneminde cinsiyet ve cinsel azınlıklar ile ilgili oldukça radikal adımlar atılmıştır. Lenin döneminde sağlanan radikal cinsel kazanımların Stalinist ve Maoist devletlerde kötü muamele ve baskıya dönüşmesi tüm iyi kayıtların üzerini örttüğü söylenmektedir. Şüphesiz ki devletlerde görülen kötü muamelelerin sosyalizmin cinsiyet ve cinsel azınlıklar konusuna kör olduğunu değil, bu devletlerin sosyalizmden ayrıldığı mesafeyi gösterir.

Marksizm, cinsel azınlıklara yahut herhangi birine yapılan baskıyı sınıf sorununa indirgemez. Daha ziyade, ırk, cinsiyet, cinsel vb. tüm baskıların kaynağını kapitalist sınıf ilişkileri çerçevesine yerleştirir. Nitekim Lenin, kadınların ezilmesini mevcut ve gelecek işçi kuşaklarının doğması ve bakımının (çocuk bakımı, ev işi, yemek vs.) toplumsal sorumluluk olmaktan çok tekil ailelerin işi olarak örgütlendiği yapıya bağlar. Yani kapitalizm, gelecek işçi kuşakların yetişmesi için kendisine yük olamayacak şekilde bir düzen geliştirmiştir. LGBT'lerin ezilmesi de benzer şekilde cinsel azınlıkların çekirdek aile ve toplumsal cinsiyet normlarına dolaylı bir biçimde direnmesinden kaynaklanır.

Marksizm, ezilenin özgürleşmesi olmadan sömürülenin özgürleşmesini düşünemez. Bu ezilen ilişkisine cinsel azınlıklar da dahildir. Siyah, trans, mülteci vb. gibi ezilen gruplara ait işçi sınıfı bireyleri arasında bu ayrımların giderek yaygınlaşması üzerine sınıf birliğinin sağlanması bir yana herhangi bir birlik dahi sağlanamaz. Kapitalist düzende sadece cinsel azınlıklar ezilmez. Düz cinsel, beyaz erkek işçiler de onları kontrol eden egemen sınıf tarafından ağır koşullar altında ezilir (Wolf, 2012: 68-69). Bu yüzden sosyalizm her türlü ezen-ezilen ilişkisine karşıdır. Lenin *Ne Yapmalı?* adlı eserinin “devrimci eylem eğitimi” başlığında işçi sınıfı bilinci üzerine şunları yazmıştır: “İşçi sınıfı bilinci, işçiler, hangi sınıfları etkiliyor olursa olsun, zorbalık, baskı, zor ve suistimalin her türlüüne karşı tepki göstermede eğitilmemişlerse, ve işçiler bunlara karşı, başka herhangi bir açıdan değil de, sosyal-demokrat açıdan tepki göstermede eğitilmemişlerse, işçi sınıfı bilinci, gerçek siyasal bilinç olamaz” (Lenin, 2003: 71-72). Ayrıca Lenin, sosyalistlerin amacının nerede ve ne şekilde olursa olsun, hangi toplumsal tabaka ya da sınıfı etkilerse etkilesin, her türlü baskı ve sömürünün karşısında olması gerektiğini savunmuştur. Görüldüğü gibi sosyalistler 19. yüzyıldan bugüne kadar özgürleşme hareketini ezilen hiçbir kesimi dışlamadan savunmuşlardır.

Marks'ın eleştirilmesinin en büyük nedeni Engels ile aralarında geçen bir mektuplaşmada uranistler¹⁸ hakkında yaptığı bir yorumdur. 22 Haziran 1869 yılında yazılan bu mektupta Marks on dört yaşın altındaki oğlan çocuklarına istismardan yargılanan Von Schweitzer hakkında görüşleri bulunmaktadır. Wolf'un *Cinsellik ve Sosyalizm* adlı kitabında Marks'ın nefret edesiye sevdiği queer başlığında ele alınmıştır. Marks, mektupta Schweitzer'i suçlu bir pederast (oğlanları baştan çıkaran sübyancı) olarak tanımlamıştır. Nitekim Schweitzer bir kereden fazla on dört yaşın altındaki oğlanları cinsel ilişkiye ikna

¹⁸ Uranist: Üçüncü cins anlamındadır.

etmeye çalışırken tutuklanmıştır. Marks'ın bu durum ile ilgili tepkisi, iki insanın arasındaki cinselliğin rızayla gerçekleşmesine dayanır. Oysa bir çocuk ile otuz yaşındaki bir adam arasındaki güç eşitsizliğinden bağımsız rıza diye bir şey söz konusu değildir. Marks'ın Schweitzer'e duyduğu düşmanlık politik düşmanlıktan çok kişisel tiksintiden ibarettir. Fakat bu durum queer aktivistleri tarafından homofobik bir bağlama oturtulmak istenmiştir. Kaldı ki mektuplaşmanın yılına dikkat çekersek, 1869 yılında homoseksüel kelimesi Karl-Maria Kertbeny tarafından kendi sözleriyle “normal olmayan zevklere sahip” gibi bir tabir ile türetildiği Viktoryen dönemlerdir. O dönemin eşcinsellerinden Oscar Wilde bile kendisini “hasta” ve “anormal” olarak tanımlıyordu. Ayrıca Wilde eşcinselliği “adını dile getiremeyen aşk” olarak popülerleştirmiştir. Engels'in o dönemlerde kullandığı “tiksindirici sodomizm pratiği” deyişi de oldukça eleştirilir. Weeks bu durumu 1880'lerin başında Marks ve Engels başka türlü düşünseydi olağandışı olurdu diyerek aslında o dönemde eşcinselliğe karşı Viktoryen anlayışın olağanlığına dikkat çekmiştir (Wolf, 2012: 70-74). Buradan hareketle Marks ve Engels'in o dönem kullandıkları dile saldıran aktivistler, gey hareketinin ortaya çıkmadan bir yüzyıl önceki dönem olduğunu unutmaktadırlar.

Lenin dönemi Rusya'da cinsel devrim açısından oldukça önemlidir. Ekim 1917 Rus Devrimi, çoğunluğu köylü olan bir toplumda işçilerin başı çektiği bir mücadele oldu. Ekim devrimi günümüzde birçok modern LGBT'nin hala mücadelesini verdiği reformlara ulaşmıştır. 1917 yılında eşcinselliğe karşı tüm yasalar Çarcı ceza kanunları yeni devrimci hükümet tarafından kaldırılmıştır. Rızaya dayanan cinsellik, yeni devrimci hükümet tarafından özel bir mesele sayılarak eşcinsellere devlet müdahalesi olmadan istedikleri gibi yaşabilme özgürlüğü verildi. Ardından Sovyet mahkemeleri eşcinsel evliliklerin önünü açtı. Hatta 1920'lerde cinsiyet geçişleri ile ilgili ameliyatlar kayda geçti. Moskova Toplumsal Hijyen Enstitüsü müdürü Grigorii Batkis tarafından yazılan 1923 yılında *Rusya'da Cinsel Devrim* adlı bir broşür yayımlanmıştır. Broşürü kısaca incelemek gerekirse (Wolf, 2012: 82);

- Sovyetler Birliğindeki mevcut cinsel yasalar Ekim Devrimi'nin eseridir. Bu devrim halkın ihtiyaçlarına ve doğal taleplerine karşılık vermek üzere aile ve cinsel ilişki biçimlerini düzenleyen modeller yaratmıştır. Savaşın ilk döneminde kadınlar hem fabrikada hem taşrada ekonomik özgürlüklerini kazandı. Devrim eski despot ve bilimsellikten son derece uzak yasalardan geriye hiçbir şey bırakmadı, hukuki kurnazlıkla cinsel alanda hala mülkiyet kavramına bağlı olan ve cinsel hayat üzerindeki çifte standart temelinde egemenlik kuran reformist

burjuva yasalarının yolundan gitmedi. Sovyet yasaları, yeni hedefleri ve toplumsal devrimin görevlerini yerine getirmek üzere yeni ve daha önce izinde gidilmemiş bir yolda ilerliyor. Sovyet yasaları, geçiş döneminin tüm veçhelerini dikkate alarak kendini şu ilke üzerine oturtuyor: Kimse hakarete uğramadığı sürece ve kimsenin çıkarlarına tecavüz edilmedikçe devletin ve toplumun cinsel meselelere kati suretle müdahale etmeyeceğini beyan eder. Sovyet yasaları, Avrupa yasalarının kamu ahlakını ihlal olarak tanımladığı eşcinsellik, sodomizm ve çeşitli diğer tatmin yolları söz konusu olduğunda, bunlara tam olarak “doğal” diye adlandırılan cinsel ilişki muamelesi yapar. Tüm cinsel ilişki biçimleri özel meselelerdir.

Broşürden anlaşıldığı üzere cinsellik karşıtı bir Bolşevizm imgesi yoktur. Cinsellik ile ilgili her türlü ilişki ve anlayış özel mesele olarak görülmüş ve kimsenin çıkarlarına tecavüz edilmediği sürece suç sayılmayacağı belirtilmiştir. Devrim öncesi Rusya’ya bakıldığı zaman bu broşürde yer alan kazanımlar olağan üstüdür. Çünkü devrim öncesi Rusya’da eşcinsellik genelde kapalı bir ilişkiydi. Ayrıca suç teşkil ediyordu. Bu hareketle Dr. Batkins’in broşürü Rusya’da cinsel düzenin nereden nereye geldiğini son derece iyi açıklıyor. Ayrıca broşürde hükümetinde belirttiği gibi cinselliğin ve cinsel ilişki biçimlerinin özel mesele olduğu ısrarla vurgulanmıştır.

Lenin ile ilgili eleştirilen bir diğer konu Sosyal Yardım Halk Komiseri Alexandra Kollontai arasında geçen “serbest aşk” tartışmasıdır. Cinsellik ve cinsel özgürlüğün önemi üzerine yapılan bu tartışmada Lenin’in görüşleri eşcinselliği aşağıladı yönünde yorumlanmıştır. Lenin’in böyle yorumlanmasının iki nedeni vardır. Birincisi, Lenin eşcinselliğin özgürleşmesine dair siyasete ilişkin serbest aşk tipinin bir proleter devriminin maddi düzeni yeniden inşa edene kadar beklemesini savunmasıdır. Rusya’da devrim sonrası sosyo-ekonomik şartlar Lenin bu görüşünde haklı olduğunu gösterir. Birinci Dünya Savaşının verdiği ağır ekonomik problemler ülke ekonomisini felç etmişti. Fabrikalar kapanmış 1920 yılında ülkede imal edilen malların oranı 1913 yılına göre %12.9 düşmüştür. Ayrıca toplam nüfusun yanı sıra işçi sayısında da %50’leri bulan bir azalma olmuştur (Skocpol, 2004: 408). Toplum savaş, açlık, sefalet, hastalık, toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak malların imalatının nerdeyse durma noktasına gelmesi çözülmesi gereken öncelikli sorunlar olduğu aşikardır. İkincisi ise, Lenin’in Clara Zetkin’e, cinsel hayatın kaosa dönmesini kınadığına dair bir mektup yazmasıdır. Lenin, gençler arasındaki cinsel

tatminin “bir bardak su içer gibi” basit ve öylesine olamaması gerektiğini savunur. Sosyalizmde mahrem ilişkilerde toplumsal ve dürüstlük çerçevesinde yaşanmalıdır (Wolf, 2012: 85).

1922 yılına gelindiğinde yeni bir ceza kanunu hazırlandı. Bu ceza kanununda sodomizm, ensest ve rıza yaşı tamamen çıkarıldı. Vakalarda cinsel olgunluk tıbbi görüşe göre belirleniyordu. Fuhuş bir suç olarak görülmemesine rağmen kamu sağlığı meselesi haline gelmiştir. Bu yüzden cinsel yolla bulaşan hastalıklara karşı bir sağlık komisyonu kuruldu. 1920’li yıllarda Kızıl Ordu’da erkeğe geçiş yapan cross-dressing olarak adlandırılan kadınlar çeşitli mevkilere getirilmiştir. Ayrıca o dönemin Nöropsikiyatrik profilaksi Enstitü’sünün müdürü Lev Rosenstein, Sovyet Rusya’da yaşayan kadınların yasal olarak erkeklerin isimlerini alabileceklerini ve erkek gibi yaşayabileceklerini savunmuştur. Bu gelişmeler gerekli zaman ve maddi koşulların sınırlı olması yüzünden önce kısıtlanmış daha sonra ise ortadan kalkmıştır. Troçki, yazmış olduğu *Gündelik Hayatın Sorunları*’nda aile üzerine kafa yormuştur. Troçkiye göre (2000: 89), ailenin ortadan kaldırılması için yerine bir şey konulmalıydı. Fakat kadınların gerçekten özgürleştirilmesi için geleneksel aileye alternatif yetersizdi. Yeni bir toplum inşa ederken gerekli ve kamu tarafından sağlanan çocuk bakım hizmetleri, mutfaklar, çamaşırhaneler ve diğer pek çok araç sağlamada kaynaklar eksikti. Görüldüğü gibi Bolşevik Marksistler, cinsel özgürleşmenin amacından sapıp dejenere olmasının sebebini imkansız koşullara bağlamışlardır.

Stalin ile Rusya’da cinsel siyasetin seyri değişmiştir. Stalin ile çekirdek aile ve teamüllere dayalı cinsiyet normlarının kutsallığının yeniden olumlanması ortaya çıkmıştır. O dönem Stalin’in kültürel temsilcisi Maksim Gorki, 1933 yılında yazdığı bir makalede eşcinselliğin bir burjuva dejenerasyonu olduğunu ve yeniden suç ilan edilmesi gerektiği savunmuştur. Nitekim 1934 yılında da sodomizm karşıtı kanun yeniden yürürlüğe girmiştir. (Kaos GL, 2014). Sovyet Rusya o dönemler Batı ile askeri ve endüstriyel rekabet halinde olduğu için yüksek doğum oranları gerektiren bir iş gücüne ihtiyaç duyuyordu. Bu yüzden çekirdek aileye dönüş oldu. Kürtaj yasaklandı ve çok çocuk doğuran kadınlara madalya veriliyordu. Fakat bu durum kadınları iş hayatından uzaklaştırmadı. Aksine kadınların çalışma gücüne katılım oranları çok yüksekti (Wolf, 2012: 90). Batı ile rekabet edebilmek için kadınların iş gücüne ihtiyaç vardı. Bu gelişmelerin ışığında cinsel özgürlüğün yerini zorunlu heteroseksüelliğe bıraktığı söylenebilir.

Bir başka sosyalist devlet ise Çin'dir. Mao döneminde Çin eşcinselliği resmi olarak yasaklamamıştır. Resmi bir yasaklama olmamasına rağmen cinsellik ve toplumsal cinsiyet uyumu açısından eşcinsellere karşı baskı ve düşmanlık vardı. Bu durum cinsel azınlıkları yer altına itmiştir. Çin'de yaşanan Kültürel Devrim (1966-76) sırasında, eşcinsellik açık bir şekilde komünizm düşmanı olarak görülmüş ve eşcinsellik Batı yani kapitalizm ile özdeşleştirilmiştir. Bu yüzden eşcinseller kamu düzenini bozdukları gerekçesiyle hapse atılıyordu (Kaos GL, 2015). Bu durumun 2001 yılına kadar sürdüğü söylenebilir. Bu yıllara kadar Çin Komünist Partisi, eşcinselliği zihinsel bir bozukluk olarak gördü ve depresyonun muhtemel sebebi olarak tanımladı. Hatta bazı Çinli yetkililer, bilimsel olarak kanıtlanmasına rağmen AIDS hastalığının geylerden kaynaklandığına inanmaya devam etmektedir (Wolf, 2012: 92).

Aşağıdaki tabloda bazı sosyalist ve sosyalist olmayan devletlerde eşcinsellerin kamusal haklarını bir arada gösterilmektedir. Tablo sosyalist ve sosyalist olmayan ülkelerdeki uygulamaların görülmesi ve karşılaştırılması için oldukça önemlidir.

Tablo 3. Farklı ülkelerde eşcinsellerin kamusal hakları (Wikipedia, 2019).

ÜLKE	EŞCİNSEL LİK YASAL MI?	EŞCİNSELLE RİN TANINMASI	EŞCİNS EL EVLİLİ K	EŞCİNSEL LERİN EVLAT EDİNMESİ	ORDUDA EŞCİNSELLİ K YASAL MI?	AYRIMCI LİK KARŞITI YASALAR	CİNSELLİKLE İLGİLİ YASALAR
ÇİN CUMHURİY ETİ	YASAL	YOK	VAR	YOK	YASAL	İŞTE VE EĞİTİMDE YASAK	CİNSİYET DEĞİŞTİREBİLİR
ÇİN HALK CUMHURİY ETİ	1997 YILINDAN BERİ YASAL	YOK	YOK	YOK	BİLİNMIYOR	YOK	CİNSİYET DEĞİŞTİRMEK YASAL
KUZEY KORE	YOK	YOK	YOK	YOK	YOK	YOK	BİLİNMIYOR

VİETNAM	YASALDIR	YOK	YOK	YOK	BİLİNMIYOR	YOK	CİNSİYET DEĞİŞTİRİLEBİLİR
KÜBA	1979'DAN BERİ YASALDIR (BM DEKLARASYONU)	ÖNERİ AŞAMASINDA	YOK	YOK	YASAL	BAZI AYRIMCILIK KARŞITI YASALAR MEVCUT	CİNSİYET DEĞİŞTİRİLEBİLİR
BREZİLYA	1830'DAN BERİ YASAL (BM DEKLARASYONU)	2011'DEN BERİ ÜLKE GENELİNDE TANINMA	2013'TE N BERİ	2010'DAN BERİ	YASAL	HER TÜRLÜ AYRIMCILIK YASAK	HER TÜRLÜ AYRIMCILIK YASAK
KANADA	1969'DAN BERİ YASAL (BM DEKLARASYONU)	YASAL	2003'TE N BERİ YASAL	YASAL	1992'DEN BERİ YASAL	HER TÜRLÜ AYRIMCILIK YASAK	CİNSİYET DEĞİŞTİRMEK YASAL

Son olarak tabloda kısaca özetlenen Küba'da 1959 yılında yaşanan devrim eğitim ve toprak alanında birçok olumlu reformu beraberinde getirmiş olmasına rağmen eşcinsellik yasaktı. Küba'da devrimden önce eşcinsellik yasadışı değildi. Fakat devrim sonrasında LGBT'ler açıkça baskı gördü. 1965-68 yılları arası LGBT'ler toplama kamplarına götürüldü. Ayrıca eşcinseller, 1980 yılında yaklaşık 125 bin Kübalının bindirildiği Mariel Gemisi'ne binmeye zorlanıp sürgüne gönderilmiştir. 60 bin kadar LGBT'li çoğu da gey, Yardım Üretimi için Askeri Birimlere (UMAP) çalıştırılmak üzere gönderildi. Devrimden önceki Fulgencio Batista yönetimindeki Küba özellikle Havana, zengin Kübalılar ve Amerikalı turistler için cinselliğe dayalı eğlence alanıydı. Bu durum, Fidel Castro ile tamamen değişmiş ve Batista döneminde yaşananlar baskıyı meşrulaştırmak için kullanılmıştır. Castro 1965 yılında verdiği bir röportajda eşcinselleri “sapkın” olarak

tanımlamış, toplumu etkilememesi için eşcinselleri işe almamayı savunmuştur. Ayrıca Castro, eşcinselleri gerçek birer devrimci olarak göremeyeceğini belirtmiştir. 1971 yılında Birinci Ulusal Eğitim ve Kültür Kongresi yapılmış ve bu kongrede eşcinsellik ile ilgili önemli sonuçlara varılmıştır. Bu kongrede cinsel sapmaların tüm tezahürleri sağlam biçimde reddedilmesi, yayılmaması ve engellenmesi konusunda net bir çizgi belirlenmiştir (Wolf, 2012: 93,94).

Küba’da devrim sürecinde eşcinselliğe karşı olumsuz tutumun iki nedeni vardır. Birincisi, Küba’nın İspanyol sömürgesinden miras kalan maço-luktur. Maço-luk, erkek üstünlüğü ya da erkeğin toplumsal ayrıcalığını yücelten ataerkillikten oldukça karmaşık bir kavramdır. Küba’da maço-luk, derinlere kök salan bir Katolik değer sistemiyle desteklenen Küba’nın İspanyol egemenliğinin bir sonucudur. Maço aşırı eril, yiğit, güçlü, saldırgan, cinsel anlamda baskın olarak idealize edilmiş erkeği tanımlar (Kırk, 2011: 2). Bu yüzden Küba’da erkeklerin eşcinselliğine tepki çok daha fazlaydı. Terim ayrıca cinsel çeşitliliğin reddini de kapsar. İkincisi ise, eşcinselliğin kapitalist çöküşle ilişkilendirilmesidir. Burada devrim öncesi Havana’nın durumu göz önüne alınır. O yıllar Küba fuhuş, kumar, uyuşturucunun hakim olduğu ve bunun turistik bir alana dönüştürüldüğü bir yerdi. Buradan hareketle devrimci hükümet eşcinselliği, kapitalist sistemin çöküşü, devrim öncesi hastalıkların bir uzantısı ve kökü kazınması gereken bir akım olarak gördü. 1960’lı yılların sonuna kadar eşcinselliğe yönelik tepki devam etti. Devrimin tanımladığı “gerçek devrimci” ve “yeni insan” gibi kavramların içinde eşcinsellik yoktu. Aksine çoğunlukla eşcinsel kelimesi yerine “topluma aykırı” kelimesi kullanıldı (Kırk, 2011: 3). Eşcinsel kelimesinin kullanılmak bile istenmediği bir ortamda kutuplaşmanın ve gerginliğin hat safhaya çıktığını söylemek mümkündür.

Cinsel özgürlüklerin merkezi haline gelmese de, son yıllarda Küba’da cinsellikle ilgili değişimler olmuştur. Küba’nın efsanevi kadın lideri Vilma Espin, 1960 yılında Küba Kadın Federasyonu’nu (FMC) kurmuştur. FMC, öncelikle kadınları işgücüne katılımı konusunda büyük katkıları olmasına rağmen zamanla cinsiyet eşitliği teşvikine yoğunlaşan bir harekete dönüştü. FMC, kadınları harekete geçirmek, onları örgütlemek ve koşullarını iyileştirmek amacıyla kurulmuştur. Ayrıca Espin, bu örgütü kurmadan önce ideolojik olarak hazır olmadıklarını düşünürken örgütün kurulur kurulmaz bu örgütlenmeye duyulan gereksinimin ne kadar önemli olduğunun farkına vardıklarını belirtmiştir. Çünkü FMC, amaçlarının birçoğuna başarıyla ulaşmıştır. FMC, 1962 yılında Birinci Kongre’sini

yapmıştır. Bu kongrede, kürtağın ulusal sağık hizmeti çerçevesinde güvenli, ücretsiz ve yapılmasının gerekliliğı kabul edilmiştir (Kırk, 2011: 4-5). FMC'nin aldığı tüm kararlar hükümet tarafından önem kazanıp yasallaşmıştır. Bu durum örgütün konumunu oldukça önemli bir yere taşımıştır.

Vilma Espin, 1975 yılında hazırlanan anayasada evliliğın cinsiyet belirtilmeksizin yani heteroseksüelliğın kalıplarına sokulmadan, iki kişi arasındaki birliktelik olarak tanımlanmasını önermiştir (Haber Sol, 2016). Espin'in gerek sahip olduğı feminist bilinç gerekse FMC ile ulaşmış olduğı başarı kızı Mariela Castro'yu oldukça etkilemiştir. 1977 yılında Ulusal Cinsel Eğitim Çalışmaları Grubu (GNTES) adında bir merkez kurulmuştur. Merkezin yöneticisi ile Mariela Castro Espin'dir. Bu merkez dünyada LGBT eşitliğı için çalışan önemli bir örgüt haline geldi. Merkez 1989 yılında bir devlet kurumu haline dönüştü ve Ulusal Cinsellik Eğitimi Merkezi (CENESEX) adını aldı. Kurum birçok alanda uzmanlık seviyesinde eğitimler sunma seviyesindeydi. Kurumda birçok profesör, psikolog ve diğerk destek personelleri çalışmaktaydı. Buradan hareketle kurum, araştırma ve tedavinin yanı sıra lisansüstü eğitim ve çeşitli diploma veren kurslar da sunmuştur. CENESEX, o yıllarda *Seksoloji ve Toplum* adında günlük bir dergide çıkarmıştır (Kırk, 2011: 5-7).

CENESEX, 2004 yılında daha kapsamlı bilgi yayımlamayı amaçladığı bir web sitesi kurma yönünde girişimde bulunmuştur. Bu site cinsellik, cinsel çeşitlilik ve cinsel yolla bulaşan hastalıklar ile ilgili uzmanlar tarafından hazırlanan birçok bilginin yayımlandığı bir platformdur. Bu web sitesinin kurulmasının iki önemli yönü vardır. Birincisi, eşcinselliğın bir hastalık, sapkınlık ya da suç unsuru olmadığı bir devlet kurumunun internet sitesinden yayımlanmış oldu. İkincisi, bu internet sitesi ile merkeze ulaşamayan birçok insana ulaşılmış oldu. Ayrıca halkında merkeze olan ilgisini ortaya çıkmış oldu. Nitekim kurumun internet sitesi günlük tıklanma oranları muazzam sayılara ulaşmıştır. 2005 yılında Transseksüel Kişilerin Tamamlayıcı Bakımından Sorumlu Ulusal Komisyon'u kuruldu. CENESEX'in girişimleri eğitim programları ve internet sitesi ile sınırlı değildir. Kurum sayısız etkinlik düzenlemiştir. Bu etkinliklerden bazıları, “çeşitlilik doğaldır” ve “ özgür cinsel yönelim ve cinsel kimliğine saygı için ulusal eğitim” kampanyaları, konserler, 2005 yılında başlayan Gey Sinema Festivali, 2008 yılında başlayan Uluslararası Homofobi Karşıtı Gün kutlamalarıdır. Bu etkinliklere gün geçtikçe Küba halkı tarafından da destek verilmiştir (Kırk, 2011: 7-8).

CENESEX, son dönemlerde dünya genelinde dikkat çeken bir ivme kazanmıştır. 17 Mayıs 2012 yılında iki günlük Havana merkezli Uluslararası Homofobi Karştı yürüyüş ve kutlama düzenlendi (Kırk, 2011: 8). Düzenlenen bu etkinlikte Küba’da LGBT örgütünün benimsenmesine yönelik LGBT’nin yaptığı çalışmalara yer verilmemiştir. Etkinlik eşcinsellere yönelik hoşgörü ve saygı gösterilmesi konusuna vurgu yapıldı. Etkinlikte konuşan Castro, “cinsel yönelim özgürlüğü eşit ve toplumsal adaletin hüküm sürdüğü bir ortamda mümkündür” sözleriyle LGBT mücadelesine verilen desteği yinelemiştir (Haber Sol, 2016). LGBT’lilerin sorun ve taleplerini topluma duyurmak için oldukça önemli bir etkinlik olmuştur. Bir başka gelişme ise 2012 seçimlerinde belediye meclis üyeliğine trans bir kadın seçilmiş ve üzerinden bir sene geçmeden Küba Ulusal Meclisi çalışma hayatında cinsel yönelim ayrımcılığına yasak getirdi (Haber Sol, 2016).

İncelediğimiz üzere ne Marks ne Lenin eşcinsellik düşmanı değildir. Ayrıca sosyalist devlet düzenlerinde birkaç örnek dışında eşcinsellere yönelik oldukça önemli hatta çağ ilerisi kazanımlar sağlandığı görülmüştür. Aslında görünen o ki sosyalist düşüncede eşcinsellere yönelik eşitlik söylemi tüm insanların eşit olmasından kaynaklanan bir savunudur. Çünkü sosyalist düşüncede özgürlük ve eşitlik için tüm insanların özgür ve eşit olması gerektiği vurgulanır. Cinsellik, cinsel yönelim ve cinsel pratikler gibi konular Marks’tan beri özel bir mesele olarak kabul edilir. Sonuç olarak sosyalizm, LGBT savunucularının istemiş olduğu ideolojik yoldaşıktan çok farklı bir temelde eşcinsel özgürlüğe yaklaşmaktadır. Ayrıca sosyalist ülkelerde cinsel hakların sınırı, devrim öncesinden gelen toplumsal ve kültürel mirasla; yeni rejimin yapabileceklerini sınırlandıran siyasal koşullarla ve son olarak devrimin önderlerinin kişisel tecrübe ve birikimlerinin getirdiği entelektüel sınırlarla ilgili olarak değişmektedir. Bu üç koşulda meydana gelen değişimler, sosyalist rejimlerin cinsel politikaların da liberalleşmesine izin vermektedir. Bir başka deyişle sosyalist ülkelerde de -tıpkı batılı ülkeler gibi- cinsel özgürlüğün sınırları ve cinsiyetler politikası toplumsal değişimlerden etkilenmektedir.

5.3. GELENEKSEL SOLDA CİNSELLİK VE ÖZGÜRLÜK

Sovyet Rusya’da Ekim devrimi sonrası cinsel özgürlüğe ya da cinsel kuralsızlığa dair bir beklenti mevcuttu. Nitekim devrim sonrası ortaya çıkan “kahrolsun ayıp” hareketi ya da “çıplaklığın övgüsü” bu durumu kanıtlar niteliktedir (Hatipoğlu, 2015: 1). Kahrolsun ayıp hareketi, 1924 yılında sayıları birkaç bini bulan bir grubun Moskova’nın göbeğinde

üstlerinde “kahrolsun ayıp” yazan kuşaklarla anadan üryan bir şekilde eylem yapmasıyla başlamıştır. Bu grup kendilerini “Güneşin ve Havanın Çocukları” veya “ahlaksızlar” olarak adlandırıyordu. Eylemler kısa sürede tüm ülkeye yayıldı. Eylemlerin etkisi 1930’lu yıllara kadar sürdü. Sokaklarda anadan üryan şekilde eylem yapan kişiler bazı şehirlerde şaşkınlıkla karşılanırken bazı şehirlerde sert müdahalelerle karşılaştı.

Kahrolsun ayıp hareketinin ideolojik bir temeli olmadığını söylemek yanlış olur. Bu harekete göre, çıplaklık insan bedeni için doğal bir şeydir ve toplum her anlamda (çıplaklık ve cinsellik kastedilerek) özgürleşmelidir. Çünkü “ayıp” burjuva toplumuna has bir şeydir ve bu yüzden eski toplumun ahlak yasalarından kurtulmak giysilerden kurtulmakla başlar. Devrimci hükümetin başlarda bu harekete karşı net bir tutumu yoktu ama hareket zamanla yaygınlaşınca hükümet birtakım yaptırımlar ile tavrı koydu. Örneğin, çıplak dolaşmak kamu sağlığına aykırı bir davranış olarak tanımlandı ve yasaklandı. Bu yasaklar hareketin geri çekilmesine neden oldu. Sovyet Rusya’da kahrolsun ayıp hareketi bazı başka akımlara da örnek oldu. Kahrolsun Masumiyet, Kahrolsun Evlilik, Kahrolsun Aile gibi yeni devrimci ahlak akımları ortaya çıktı (Deli Gaffar, 2015).

Bazı sosyalistlere göre ise cinsel arzuyu tatmin etmek adeta “bir bardak su” içmek kadar kolaydır. Burjuva ahlakına has olan sadakat ve ayıp gibi kavramlar toplum üzerinde birer ağırlıktır ve bu ağırlıklar olmadan herkes anlık serbest cinsel ilişkiler kurabilir. Kollontai’nin ortaya attığı “serbest aşk” ilkesi de tüm bu fikirleri destekler nitelikte olmuştur. 1925 yılında yapılan Komünist Parti’nin 14. Kongresinde kahrolsun ayıp, serbest aşk, bir bardak su gibi söylemlerin gençlikte ahlaki bir yozlaşma yarattığı ilan edildi. Bu doğrultuda Kollontai parti tarafından uyarıldı ve görüşlerini değiştirmek durumunda kaldı.

Lenin devrim sonrası yeni bir düzen kurmaya çalışırken cinsellik ve cinsel politika ile ilgili sorunların çözümünü öncelikli olarak görmemiştir. Bir önceki bölümde de incelendiği gibi Sovyet Rusya’nın devrim sonrası çözmesi gereken daha önemli sorunları vardı. Ayrıca Lenin’de Marks ve Engels gibi cinsel sorunları genel sorunların parçası olarak görmüştür. Lenin, “ezilen cinse özgürlük ve eşitliklik... İşçilere ve emekçiye, köylülere özgürlük ve eşitlik... Ezenlere, kapitalistlere ve vurguncu kulaklara karşı mücadele... Budur bizim savaş sloganımız. Budur bizim proleter gerçeğimiz. Sermayeye karşı savaşın gerçeği yani genel olarak ve herkes için özgürlük ve eşitlik hakkı sermaye dünyasının yüzüne çarptığımız gerçek” derken genel sorunu ve çözümü hangi bağlamda ele aldığını ortaya

koymuştur (Lenin, 1978: 676). Lenin için sınıfsal çelişkilerin çözülmesi, her türlü sorunu ortadan kaldıracacağı gibi cinsel eşitsizlikleri de ortadan kaldıracaktır. Sol düşüncenin önde gelen isimlerinin cinsel sorunlara bakış açısıyla Kollontai'nin bakış açısı örtüşmez. Çünkü Kollontai, devrimle gelen özgürleşmeyi cinsel kuralsızlaşma olarak anladığı görür. Lenin cinsel sorunlara karşı kuralsızlığı savunanlara “kendi göbeğini hayranlıkla seyreden Hint fakiri” benzetmesi yapar (Hatipoğlu, 2015: 12). Nitekim Lenin, Clara Zetkin'le arasında geçen mektuplaşmada da cinselliğin “bir bardak su içer gibi” öylesine ve yozlaşmış olmaması gerektiğini savunmuştu.

Lenin Clara Zetkin ile aralarında geçen bir konuşmada “bir bardak su teorisi” anti-Marksist ve anti-sosyal olarak tanımlamıştır. Lenin sözleri şu şekildedir: “Cinsel hayatta, sadece doğanın vermiş olduğu şey değil aynı zamanda kültürün yüksek ya da düşük düzeyde gelmiş olması da rol oynar. Cinsler arasındaki ilişkiler, ekonomi ile psikolojik inceleme için özellikle seçilmiş fiziksel bir istek arasındaki karşılıklı bir etkinin basit olarak ifadesi değildir. Bu ilişkilerdeki değişikliği, bir bütün olarak ideolojiden bağımsızlaştırarak, doğrudan toplumun ekonomik temeline bağlamaya niyet etmek Marksizm değil, rasyonalizm olur. Şüphesiz ki aşırı arzu tatmin edilmelidir. Ama normal bir insan, hendeğe yatıp, kirli sudan içer mi? Ama sosyal yön, her şeyden önemlidir. Su içmek gerçekten bireysel bir meseledir.” (Lenin, 1978: 105).

Lenin aşkın özgürlüğünü savunmasına rağmen “bir bardak su teorisine” karşı çıkmaktadır. Çünkü Lenin'e göre, aşkın özgürlüğü ne bir roman ne de komünist bir fikirdir. Burjuva bakış açısına göre ise aşkın özgürlüğü, tenin özgürleşmesidir. Lenin genç insanların, özellikle zevke ve güce ihtiyaçları olduğunu savunur. Mümkün olduğu kadar kolektif olarak öğrenme, çalışma ve araştırma yanında jimnastik, yüzme, uzun yürüyüş gibi sağlıklı sporlara her çeşit fiziksel çalışmalara ve geniş bir zihinsel ilgi alanlarına ihtiyaçları vardır. Bu aktiviteler gençlere, seks sorunları ve birinin vücuduyla yaşama denen şey üzerindeki sonu gelmeyen tartışmalardan daha yararlıdır. Buradan hareketle gençlere ne münzevi¹⁹ ne de Don Juan²⁰ ol diye öğütler (Lenin, 1978: 105-106). Lenin'e göre insan kendini potansiyel sınırlarına dek geliştirme peşinde olmalıdır. Cinsel meselelerde herkesle öylesine yapılan cinsel ilişki burjuvacıdır. Bozulmanın belirtisidir. Burjuva anlamındaki

¹⁹ Münzevi: Topluluktan kaçan, yalnız başına kalmayı seven, çileci anlamlarında kullanılmıştır.

²⁰ Don Juan: Tüketici tavrı, Zampara anlamlarında kullanılmıştır.

cinsiyet ve cinsellik kalıpları ortadan kalktıkça cinsel ilişkiler toplumsal baskıdan kurtulup özel mesele haline gelecektir (Lenin, 1978: 104).

Sosyalist düşüncede insanın üretici kimliğinden kaçması ve kendisini özel bir mesele olan cinsel kimliği ile topluma sunma çabası saygı değer görülmez (Hatipoğlu, 2015: 12). Lenin, insanın kendisini harekete geçirmek için sarhoşluğa yani cinsel açıdan bozulmuş bir gevşekliliğe bırakması saygı değer değildir diye düşünür. Sınıfsal mücadelede kapitalizmin her türlü ilişki üzerinde kurduğu rezillik, iğrençlik ve barbarlık unutulmamalıdır. Bu yüzden bu tür ilişkiler altında ezilip kendi geliştirmekten ve üretici kimliğimizden kaçmak kapitalizmin kurduğu tuzağa düşmek olur (Lenin, 1978: 107). Ayrıca bir kimsenin kendisini topluma sadece cinsel kimliği ile sunması herhangi bir yarar sağlamadığı gibi kapitalist tuzağa düşmüş asalaklıktan öteye gidemez.

Cinsel kimlik siyaseti ile sol düşüncenin ilişkiselliğine dair söylenecekler oldukça nettir. Solun özgürlük ve kendini gerçekleştirme amacı ile eşcinsel kimlik temelinde yürütülen mücadelenin amacı tamamen farklıdır. Cinsel kimlik siyaseti kadınlık, erkeklik ya da cinsel yönelime göre tanımlanan diğer kimliklerin kamusal açıdan görünürlüğü için çalışmaktadır. Kamusal alanda eşcinsellerin cinsel kimlikleriyle tanınmayı ve meşru görünmeyi istemeleri elbette ki haklarıdır. Fakat bu mücadelede sol ile ilişkilendirilmesi sorunlu bir bakış açının ürünü gibi görünmektedir. Solun amacı insanların eşit olduğu ortak bir yaşam kurabilmeye odaklanır. Buradaki eşit ve ortak yaşam, insanları birbirinden ayıran farklılıklar yerine eşit ve ortak kılan noktaları yüceltme anlamındadır. Oysa cinsel kimlik siyaseti farklılıkları sayarak birleştirici olmaktan uzak ayrıştırıcı bir misyonu taşır. Kamusal alanda cinsel kimlikleri ile görünür olmak bununla gurur duymak ve fark vurgusunu ön planda tutmak sol düşünce ile değil ancak muhafazakar bir anlayışla ilişkilendirilebilir. Çünkü “fark” kavramı sol bir ruha değil muhafazakar bir ruha sahiptir.

SONUÇ

Cinsel kimlik siyaseti ve geleneksel sol arasındaki ilişkiyi inceleyen bu tez çalışmasında, kimlik siyasetinin önemli bir kolu olan cinsel kimlikten yola çıkarak cinsel kimlik siyasetinin geleneksel sola ait sınıf siyasetinin yerini alma iddiaları ve bunu yapabilme yeteneği incelenmiş ve açıklanmaya çalışılmıştır. Kimlik siyaseti son yıllarda sosyal bilimler alanında en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Çünkü yükselen kimlik temelli siyaset sınıf temelli siyasetin yerini alma niyetini ilan etmiştir. Peki geleneksel solda ne gibi durumlar yaşandı da kimlik siyaseti gözünü sınıf temelli siyasetin yerine dikti, tabiri caizse onu yıkmaya yöneldi? Çalışmanın gerek kavramsal çerçevesi gerekse mantıksal gidişatını oluşturan birçok varsayımın bu duruma yol açtığı görülmüştür. İkinci Dünya Savaşı ve akabinde yaşanan gelişmeler sonucu sosyalist sol Batı’da bir kriz içine girmiştir. Solun içerisinde bulunduğu bu kriz işçi sınıfının devrimci niteliğini kaybetmesine ve sosyal demokrasinin merkeze çekilmesine neden olmuştur. Ayrıca SSCB’nin başarısız bir model olduğunun anlaşılması ve ardından 1889-1991 döneminde dağılması sosyalist sol krizini salt batıya özgü olmaktan çıkarıp bütün dünyaya yaymıştır. Geleneksel solun yani işçi sınıfının siyaset yapma anlamında içine girdiği bu kriz solu ciddi anlamda bunalıma itmiştir. Geleneksel solun içinde bulunduğu bu krizi aşmak adına ortaya Yeni Sol kavramı çıktı. Yeni Sol düşünürleri başlarda Marksizm’in sınırları içinde kalmaya çalışsalar da yükselen postmodern söylem ile birlikte Marksist ilkelerden uzaklaşmışlardır. Yeni Sol düşünürleri geliştirdikleri teorilerde işçi sınıfının artık toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak yetenekten yoksun olduğu gibi bir algı yaratıldı. Akabinde bu yeni teorilerin toplumun yeni taşıyıcıları adı altında tanımladıkları özneler ortaya çıktı. Yeni özneler olarak öğrenci, köylü, eşcinsel ve toplumdan dışlanmış marjinal kesimler vb. sunuldu. Bütün bu süreç kimlik siyasetinin yükselişini hızlandırdı.

Kimlik siyaseti içinde etnisite, çevre, savaş karşıtlığı, cinsiyet, cinsellik gibi alanları barındıran çok yönlü bir yapıya sahiptir. Kimlik siyasetinin yükselen trendi kendisini “sol” ilan ederek yeni bir devrimci özne tanımlamaya yönelik queer akımının hareket alanını genişletmiştir. Buradan hareketle kimlik siyasetinin parçası olan cinsel kimlik siyaseti ise başlarda kamusal görünürlülük isterken zamanla toplumu cinsel temelde dönüştürmek gibi radikal bir çizgiye kaymıştır. Demokratikleşme adı altında yürütülen bu mücadele özünde bireysel ve kolektif kimlikleri kamusal alanın merkezine taşıma amacını taşır. Bunun sonucunda cinsel kimlik siyaseti kendisini sol olarak tanımlamış ve yeni devrimci özne

olarak ilan etmiştir. Fakat cinsel kimlik siyaseti iddia ettiği gibi siyasal düzlemde sola eklenemez. Çünkü solun dayandığı ontolojik temelleri dönüştürmeye yönelme iddiasındadır. Batı’da geleneksel solun krizini aşma arayışları ile bağlantılıdır ve yeni bir devrimci özne tanımlama arayışlarının parçasıdır. Cinsel kimlik siyaseti, solda yer almadığı gibi düzeni değiştirmeye yönelik kendince sunduğu tüm argümanlarına rağmen gerçekte düzenin kendisini yeniden üretmesine sağlayan “majestelerinin muhalefeti” görevinden öteye gidemez.

Eşcinsellik temelinde yürütülen ve heteroseksüel kimliklerin anlamsızlaştırılmasını savunan queer iddia solun işlevsizleşen işçi sınıfının misyonunu üstlendiği iddiasıyla geleneksel solun yoldaşlığını ister. Bu isteğe sıcak bakmayan sol kesimi ise sınıf indirgemeci ve homofobik olmakla suçlar. Peki sol, toplumun cinsel açıdan yeniden örgütlenmesi talebine destek vermeli midir? Cinsel kimlik siyasetinin hedeflediği amaçlar geleneksel solun da amacı olabilir mi? Sol politika, insan ilişkilerinin özgürlük ve eşitlik temelinde kurulması, ortak değerlerin geliştirilmesini içeren bir toplum projesini savunur. Eşcinsellik ise özel bir meseledir. Eşcinselliği merkeze koyan bir siyasi değişim programı, ortak değerlerden uzak farklılık üzerinden ayrımcılığı savunmak zorundadır. Geleneksel solun böyle bir misyonu savunması beklenemez.

Cinsel kimlik siyaseti daha önce de belirtildiği gibi kimliklerin özgürce ifade edebilmesinden fazlasını talep etmektedir. Kimlik siyasetinin sistem algısı ve yaratmaya çalıştığı toplumsal düzen tasavvuru ile geleneksel solun gerek sistem algısı gerekse toplumsal düzen tasavvurunun bağdaşması bir hayli zor görünmektedir. Bu yüzden cinsel kimlik siyasetinin sorunları solun çözeceği öncelikli sorunlar arasında yer almaz. Günümüzde ne yazık ki eşcinsellere yönelik ayrımcılık, şiddet, nefret, saldırı gibi sorunlar varlığını sürdürmektedir. Bu sorunların eşcinseller yararına aşılabilmesi ve eşcinsel haklarının korunması sadece siyasetin sol yelpazesindeki akımların değil tüm siyasal ve toplumsal kesimlerin görevidir. Ancak, kamu yönetiminin haklar skalasının genişletilmesi talebi ile toplumun kimlik-bazlı olarak yeniden dönüştürülmesi arasında basit olmayan bir fark olduğu unutulmamalıdır.

Cinsel kimlik siyasetinin en temel iddiası toplumun heteronormatif kodlarını dönüştürmektir. Fakat bu iddiasını gerçekleştirebilecek yeteneğinin olmadığı görülür. Cinsel kimlik siyaseti, Foucaultcu bir strateji izler ve mikro düzeylere odaklanır. Çünkü Foucaultcu

bakış açısına göre, iktidar mikro ilişkilerden kaynaklanır. Bu doğrultuda cinsel kimlik siyaseti de mikro iktidar alanlarında örgütlenip toplumun cinsel kodlarını değiştirerek iktidarı yok etmeyi hedefler. Bu yüzden iktidarı ele geçirmeye yönelik bir örgütlenme içinde değildir. Bu yüzden herhangi bir siyasi parti altında örgütlenmez. Ancak böylesi radikal bir iddiayı gerçekleştirebilmek için siyasi argümanların ötesinde devlet aygıtını da hedefleyen bir iktidar aracına ihtiyaç olduğu kesindir.

Cinsel kimlik siyasetinin kendine has siyasi araçlara sahiptir. Gösteri, yürüyüş, dernek, dergi vb. araçlar cinsel kimlik siyasetinin siyasi araçlarıdır. Ayrıca cinsel kimlik siyasetinin alanı insan bedenidir. Cinsel kimlik siyaseti savunucuları tepkilerini bedenleri üzerinde gösterir. Toplum tarafından normal olarak görülen ne varsa tepki için tam tersi abartılı saç, makyaj, vücudunun belirli bölgelerine uyguladıkları dolgu malzemeleri ile şekilsel değişim, piercing ve dövme gibi argümanları kullanırlar. Bu eylem biçimleri onların mikro düzeyde örgütlenme biçimlerine örnek olarak verilebilir. Cinsel kimlik siyasetinin politik bir gücü olmamasının yanında sadece kültürel alanda bir değişim mücadelesi pasif bir siyaset izlemelerine neden olup eşcinselliği meşrulaştırmaktan öteye gidememiştir. Nitekim queerin sol siyasal alana ilişkin iddiaları, geleneksel solun “alan boşalttığı” koşullarda kendilerine hak ettiklerinden daha fazla yaşam alanı ve itibar bulmalarını sağlamaktan öteye gidememiştir. Bu yönüyle cinsel kimlik siyasetinin toplumu dönüştürme iddiası bir ütopya olmaktan ileri gidemez.

KAYNAKÇA

ADAM, B. D. (1987). *The Rise of a Gay and Lesbian Movement*. Massachusetts. Twayne Publishers.

AKDERE, İ. (1993). *Marksizimde Temel Kavramlar*. Evrensel Basım Yayınları. Ankara.

AKTAN, C.C.(1995). “Klasik Liberalizm Neo-Liberalizm ve Libertarianizm”, *Amme İdaresi Dergisi*. Sayı:1

AKTAY, Y.(2003). “Küreselleşme ve Çokkültürlülük”, *Tezkire dergisi*. Sayı : 35.

AKKAYA, Y. (2003). *Küreselleşme Kısacasında Türkiye’de İşçi Sınıfı ve Temel Özellikleri*, *Petrol-iş 2000-2003*, Petrol-İş Yayınları. İstanbul.

ALTINBAŞ, D. (2006). “Avrupa ve Çokkültürlülük: Fransa Örneği” , *Stratjik Analiz Dergisi*. Sayı:78. Ankara.

ANDERSON, P. (2009). *Postmodernitenin Kökenleri* , (Çev. E. Gen). İletişim Yayınları. İstanbul. (Eserin orijinali 1998 yılında yayımlanmıştır).

ANIK, M.(2012). *Kimlik ve Çok Kültürcülük Sosyolojisi*. Açılım Kitabevi, İstanbul.

ARMAOĞLU, F.(2007). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Alkım Yayınevi. İstanbul. (On ikinci baskı).

ARAT, N. (1991). *Feminizmin ABC’si*. Simavi Yayınları. İstanbul.

AYDOĞDU, H. (2004). “Modern Kimlikte Öznenin Ölümü”, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı:10, <http://edergi.atauni.edu.tr/ataunikkefd/article/view/1021003956/1021003779>

BAIRD, V. (2004). *Cinsel Çeşitlilik, Yönelimler, Politikalar, Haklar ve İhlaller* ,(Çev. H. Doğan). Metis yayınları. İstanbul. (Eserin orijinali 2001 yılında yayımlanmıştır).

BATUR, E. (2009). *Modernizm’in Serüveni*. Alkım Yayınları. İstanbul. (Sekizinci baskı).

BAUMANN, G.(2003).*Modernlik ve Müphemlik*, (Çev. İ.Türkmen). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

-(2000). *Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları* , (Çev. İ. Türkmen). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

BALI, A.Ş.(2001). *Çokkültürcülük ve Sosyal Adalet: Öteki İle Barış İçinde Yaşamak*. Çizgi Kitapevi. Konya. (İkinci baskı).

BEAUVOIR, S.(1993), Kadın “İkinci Cins I” Genç Kızlık Çağı, (Çev. B. Onaran). İstanbul. Payel Yayınları. (Eserin orijinali 1947 yılında yayımlanmıştır.)

BENETTON, P.(1991). *Toplumsal Sınıflar*, (Çev. H. Dilli). İletişim Yayınları. İstanbul. (Eserin orijinali 1965 yılında yayımlanmıştır).

BERKTAY, F. (2012). Liberalizm. H. B. Örs içinde, 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler, İstanbul. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. (Beşinci Basım)

BİLGİN, N.(2007). *Kimlik İnşası*, Aşina Kitaplar, Ankara.

-(1995). *Kollektif Kimlik*. Sistem Yayıncılık. İstanbul.

-(1998). *Kimlik İnşası*. Aşina Kitaplar. Ankara.

BUTLER, J., BENHABİB, S., CORNELL, D., FRASER, N.(2008). *Çatışan Feminizmler, Felsefi Fikir Aışverişı*, (Çev: F. E. Sezer Orhan). Metis Yayınları. İstanbul. (Eserin orijinali 1995 yılında yayımlanmıştır.)

BUTLER, J. (2005). *İktidarın Psikik Yaşamı*. (Çev. F. Tütüncü). Ayrıntı Yayınları. İstanbul. (Eserin orijinali 1997 yılında yayımlanmıştır).

-(2012). *Cinsiyet Belası* .(Çev. B. Ertü). Metis Yayınları. İstanbul. (Eserin orijinali 1990 yılında yayımlanmıştır).

- (2014). *Bela Bedenler* .(Çev. C. Çakırlar, Z. Talay). Pinhan Yayıncılık. İstanbul. (Eserin orijinali 1993 yılında yayımlanmıştır).

BOTTOMORE, T. (1993). *Marksist Düşünce Sözlüğü*. (Çev. M. Tunçay). İletişim Yayınları. İstanbul. (Eserin orijinali 1991 yılında yayımlanmıştır).

- (1987) “Siyaset Sosyolojisi”, (Çev. MUTLU, E.). Ankara. Teori Yayınları.
(Eserin orijinali 1993 yılında yayımlanmıştır).

CANDANSAYAR, S. (2009). “Bir Ötekileştirme Pratiği Olarak Cinselliğin Tıbbileştirilmesi ve Eşcinsellik.” *Antihomofobi Kitabı*. Ayrıntı Basımevi. Ankara.

CEVİZCİ, A.(2003). *Felsefe Tarihi, Aydınlanma Felsefesi*. Ezgi Kitabevi. Bursa. (İkinci baskı).

- (2010). *Felsefe Sözlüğü*. Paradigma Yayınları. İstanbul. (Yedinci baskı).

CONNELL, R. W. (1988). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*, (Çev: C. Soydemir). Ayrıntı Yayınları. İstanbul.

CORRAZE, J. (1991). *Eşcinsellik*. (Çev. İ. Yakupoğlu). İletişim Yayınları. İstanbul. (Çeviri eserin 1985 tarihindeki ikinci basımından yapılmıştır).

CRUIKSHANK, M. (1997). Gay ve Lezbiyen Özgürleşme Hareketinin Tarihi. <http://www.geocities.ws/kaosgl/1997/Sayi36.html>.

ÇAHA, Ö. (2007). *Dört Akım Dört Siyaset*. Orion Kitabevi. (Üçüncü baskı).

ÇAYIR, K.(1999) “Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler”, *Yeni Sosyal Hareketler*. (Ed. K. Çayır). Kaknüs Yayınları. İstanbul.

ÇETİNKAYA, Y. D.(2008). Tarih ve Kuram Açısından Toplumsal Hareketler, *Toplumsal Hareketler Tarih, Teori ve Deneyim* (Ed. Y. D. Çetinkaya). İletişim Yayınları. İstanbul.

ÇOBAN, B. (2009). *Yeni Toplumsal Hareketler, Sınıf Mücadelesi ve Ütopya*. (Ed. B. Çoban).

Yeni Toplumsal Hareketler. Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet. Kalkedon Yayınları. İstanbul. (Çeviri eserin 1987 yılı basımından yapılmıştır).

COŞKUN, M. K.(2007). *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Haraketler*. Dipnot Yayınları. Ankara.

DEBRAY, R. (2003). *Devrimde Devrim*. Eriş Yayınları. (Eserin orijinali 1967 yılında yayımlanmıştır).

DEMİR, Z.(2006). *Modern ve Postmodern Feminizm*, İz Yayıncılık. İstanbul.

- DEMİR, Ö. B. (2018). AIDS, 1980'ler ve ACT UP: Bir Reverans. <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/9231/aids-1980-ler-ve-act-up-bir-reverans#.XIBTJMkzZH0>
- DUMAN, Z.(2009). “Küreselleşme, Kimlik ve Çokkültürlülük”. (Edt. H. R. Açar). *Küreselleşme Sürecinde Eğitim Sorunlarının Felsefi Boyutu*. Eğitim-bir-Sen [http://vizyon21yy.com/documan/egitim_ogretim/egitim/Egitim_Makaleleri/Kuresellesme_Kimlik_v e_Cokkulturluluk.pdf](http://vizyon21yy.com/documan/egitim_ogretim/egitim/Egitim_Makaleleri/Kuresellesme_Kimlik_ve_Cokkulturluluk.pdf)
- DURUDOĞAN, H. (2011). Judith Butler ve Queer Etiği. *Cogito Dergisi*. Sayı: 65-66. Yapı kredi Yayınları.
- DONOVAN, J. (1997). *Feminist Teori*. (Çev: A. Bora, M. Ağduk Gevrek, F. Sayılam). İletişim Yayınları. İstanbul. (Eserin orijinali 1992 yılında yayımlanmıştır).
- DOYTÇEVA, M. (2009). *Çokkültürlülük*. (Çev. T. Akıncılar Onmuş), İletişim Yayınları. İstanbul.
- EAGLATON, T. (2005). *Kültür Yorumları*. (Çev: Ö. Çelik). Ayrıntı Yayınları. İstanbul.
- ERBAŞ, H. ve COŞKUN, M. K.(2007). Sınıf Kimliğinden Kültürel Kimliğe: Fark/Kimlik Politikalarının Yükselişi. *Fark/Kimlik Sınıf*. (Der. H. Erbaş) .EOS Yayınları. Ankara
- ERDOĞAN, M. (2006). *Liberal Toplum Liberal Siyaset*. Siyasal Kitapevi. Ankara.
- ERDUT, Z.(2003). *Uluslararası Sosyal Politika ve Türkiye*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir.
- EROĞLU, F. (1999). “Küreselleşme Süreci ve Kimlik Krizi”, *Türk Yurdu Dergisi*, Mart-Mayıs, Sayı:139-141
- ENGELS, F.(2012). *Ailenin ve Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. Sayfa Yayınları. İstanbul. (Eserin orijinali 1884 yılında yayımlanmıştır).
- FANON, F.(1984). *Yeryüzünün Lanetlileri*, (Çev. B. Doktor). Burhan Yayınları. İstanbul. (Eserin orijinali 1969 tarihinde yayımlanmıştır).
- FİRESTONE, S. (1979). *Cinselliğin Diyalektiği*. (Çev: Y. Salman). Payel Yayınevi. İstanbul. (Eserin orijinali 1970 yılında yayımlanmıştır).
- FOUCAULT, M. (2000). *Seçme yazılar 2: Özne ve İktidar*. (Çev. I. Ergüden). Ayrıntı Yayınları. İstanbul.(Çeviri eserin 1994 tarihli basımından yapılmıştır).
- (2007). *Cinselliğin Tarihi*. (Çev.: H. Uğur Tanrıöver). Ayrıntı Yayınları. İstanbul.(Eserin orijinali 1976 yılında yayımlanmıştır).
- (2003). *İktidarın Gözü, Seçme Yazılar 4*. (Çev.: I. Ergüden). Ayrıntı Yayınları. İstanbul. (Çeviri eserin 1994 tarihli basımından yapılmıştır).
- FRASER, N.(2004). “Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Var olan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı”. *Kamusal Alan*. (Ed. M. Özbek) Hil Yayınları.İstanbul.
- GEZGİN, İ. (2010). *Antik Yunan ve Roma Sanatında Cinsellik ve Erotizm*. Alfa Yayınları. İstanbul.
- GIDDENS, A. (2004). *Modernliğin Sonuçları* (Çev. E. Kuşdil). Ayrıntı Yayınları, İstanbul. (Eserin orijinali 1990 yılında yayımlanmıştır).

_ (2001).*Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori: Marx, Durkheim ve Max Weber'in Çalışmalarının Bir Analizi*. (Çev. Ü. Tatlıcan). İletişim Yayınları. İstanbul. (Eserin orijinali 1971 yılında yayımlanmıştır.)

- (2002) Sağ ve Solun Ötesinde: Radikal Politikaların Geleceği,(Çev. M. Sözen, S. Yücesoy). İstanbul: Metis Yayınları. (Eserin orijinali 1996 yılında yayımlanmıştır).

GÜLALP, H.(2007). *Ulus Devletin Sorgulanması*. Metis Yayınları. İstanbul.

GÜVENÇ, B.(1993). *Türk Kimliği*. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara

GÖKTÜRK, E. D.(2006). *Dünden Yarına Yurttaşlık 21. Yüzyılda Yurttaşlık, Ulusal Devlet ve Küreselleşme*, SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı.

HABERMAS, J.(1971). *Kamusalılığın Yapısal Dönüşümü*, (Çev. T. Bora, M. Sincar), İletişim Yayınları, İstanbul. (Eserin orijinali 1962 yılında yayımlanmıştır).

-(1992). Legitimation crisis, 1973 by Suhrkamp Verlag, Polity Press. Frankfurt.

HARVEY, D. (1997). *Postmodernliğin Durumu*, (Çev.S. Savran). Metis Yayınları. İstanbul.

HALPERİN, D. M. (2001). “Cinsellikten Önce Seks: Klasik Atina’da Oğlancılık, Politika ve Güç.” *Tarihten gizlenenler Gey ve Lezbiyen Tarihine Yeni Bir Bakış*. (Çev. S. Göktaş). Phoneix Yayınları. Ankara.

HATİPOĞLU, A. (2015). “Cinsel kimlik ve Sol Politika.” *Teori Dergisi*. Sayı:311. İstanbul.

HATİPOĞLU, A. (2015a). Eşcinsellik ve Siyaset. *Bilim ve Ütopya Dergisi*. Sayı:257

HEYWOOD, A. (2013). *Siyasi İdeolojiler* (Çev. A. K. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş. Akın, B. Kalkan) Adres Yayınları. (Eserin orijinali 2003 yılında yayımlanmıştır).

-(2006). *Siyaset*. (Ed: B. Kalkan). Liberte Yayınları. Ankara. (Eserin orijinali 1997 yılında yayımlanmıştır).

HOOKS, B. (2002). *Feminizm Herkes İçindir*. (Çev: M. Güzel). Çitlenbik Yayınları. İstanbul. (Eserin orijinali 2000 yılında yayımlanmıştır).

JACKSON, S. (2012). *Cinselliği Kuramlaştırmak*. (Çev.: S. Serezli). NotaBene Yayınları. Ankara. (Eserin orijinali 2010 yılında yayımlanmıştır).

KADIOĞLU, A. (2008). *Vatandaşlığın Dönüşümü Üyelikten Haklara*. Metis Yayınları. İstanbul.

KARPAT, K.(1995). “Kimlik Sorununun Türkiye’de Tarihi, Sosyal ve İdeolojik Gelişmesi”. *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*. (Edt. H. Şen). Bağlam Yayıncılık.

KAYA, A.(2005). *Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları*, Tesev Yayınları.

- (2000). Yurttaşlık, Azınlıklar ve Çokkültürlülük, *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*. (çev. A. Kaya). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

KAOS GL DERNEĞİ (2014). Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliğiyle İlişkili Olarak Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Uygulanmasına Dair Yogyakarta İlkeleri. Ayrıntı Basımevi. Ankara

KELLNER,D (2001). “Popüler Kültür ve Postmodern Kimliklerin İnşası.” *Doğu-Batı Dergisi*. Sayı 15.

KIRK, E. J. (2011). KÜBA’DA CİNSELLİĞİN GÜNDEMİNİ BELİRLEMEK: KÜBA’NIN CENESEX’İNİN ROLÜ Nottingham Üniversitesi. (çev.: C. ÖZTÜRK) Sayı: 36

KIZILÇELİK, S.(2008). *Frankfurt Okulu*. Anı Yayıncılık. Ankara.

- (1994). “Postmodernizm: ‘Modernlik Projesine’ Bir Başkaldırı”, *Türkiye Günlüğü*. Sayı: 30.

KÖKER, L.(1996). ”Charles Taylor: Kimlik/ Farklılık Sorununa Sahici Demokratik Çözüm Arayışı” *Çokkültürcülük, Tanıma Siyaseti*. (Çev: N. Ökten). Yapı Kredi Yayınları. İstanbul. (Eserin orijinali 1996 yılında yayımlanmıştır).

KÖMEÇOĞLU, U. (2002). “Küreselleşme, Modernleşme, Modernlik”Dünya Neyi Tartışıyor? I – Küreselleşme. Doğu-Batı Yayınları. Ankara.

KUMAR, K. (1999). *Sanayi sonrası toplumdan post-modern topluma, çağdaş dünyanın yeni kuramları*.(Çev. Mehmet Küçük) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

KYMLİCKA, W.(1998). *Çokkültürlü Yurttaşlık-Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, (çev. A.Yılmaz) Ayrıntı Yayınları. (Eserin orijinali 1995 yılında yayımlanmıştır).

-(2006). *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, (çev. E. Kılıç). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. (Eserin orijinali 1990 yılında yayımlanmıştır).

LELANDAİS, G. E. (2009). “Yeni Toplumsal Hareketler, Sınıf Mücadelesi ve Ütopya”. *Yeni Toplumsal Hareketler Küreselleşme Çağında Toplumsal*, (Ed. B.ÇOBAN). Kalkedon Yayınları. İstanbul.

LENİN, V.İ. (1978). *Kadınların Kurtuluşu*. Günce Yayınları. (Çev. E. Yemenoğlu). (Eserin orijinali 1974 yılında yayımlanmıştır).

-(2003)- *Ne Yapmalı? Hareketimizin Can Alıcı Sorunları*. Eriş Yayınları.(Eserin orijinali 1902 tarihinde yayımlanmıştır).

LİSTER, R. (2002), “Sexual Citizenship,”*Handbook of Citizenship Studies*, (der. E. F. Işın ve B.S. Turner). London Sage.

- LOCKE, J. (2006). Hükümet Üzerine İkinci İnceleme. (Çev. F. Bakırcı). Ebabil Yayınları. Ankara. (Eserin orijinali 1689 yılında yayımlanmıştır).
- LYOTARD, J.F. (1997), *Postmodern Durum*. (Çev. A. Çiğdem). Vadi Yayınları. Ankara. (Eserin orijinali 1979 yılında yayımlanmıştır).
- MAALOUF, A.(1998) *Ölümcül Kimlikler*, (Çev. A. Bora) Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.
- MARSHALL, T. H. ve BOTTOMORE, T. (2000). *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*. (çev. A. Kaya). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- MARCUSE, H. (1968). *Tek Boyutlu İnsan*. (Çev. S. Çağan). May Yayınları. İstanbul. (Eserin orijinali 1964 yılında yayımlanmıştır).
- MARKS,K., ENGELS, F.(2003). Komünist Partisi Manifestosu, (Çev. I. Soner). Kaynak Yayınları. İstanbul.(Eserin orijinali 1848 yılında yayımlanmıştır).
- MİCHEL, A. (1984) *Feminizm*. (Çev. Ş. Tekeli). İletişim Yayınevi. İstanbul. (Eserin orijinali 1979 yılında yayımlanmıştır).
- MOUFFE, C.(2008). *Radikal Demokrasi: Modern mi, Postmodern mi?, Modernite Versus Postmodernite*. (Ed .M. Küçük). Vadi Yayınları. Ankara.
- OFFE, C. (1999). “Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması”. *Yeni Sosyal Hareketler,Teorik Açılımlar*. (Ed.K.Çayır). Kaknüs. İstanbul.
- ÖZALP A.(2009). “Liberal Demokrasinin Derinleştirilmesi Gereği Ve Müzakereci Demokrasi” *Uluslararası Davraz Kongresi*, S.D.Ü. Sy. 24-27 .Isparta.
- ÖNGEN,T.(2002). “Marx ve Sınıf”, *Praksis*. <http://www.praksis.org/>
- ÖZDEMİR, S. (2007).*Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*. İTO Yayınları. İstanbul.
- ÖZBEK, M.(2004). “*Politik Kamusal Alan ve Kolektif Yaratıcılık*.” *Kamusal Alan*. Hil Yayınları. İstanbul.
- ÖZDEK, Y. (2016). “*Kadın Hakları Kuşatma Altında*.” Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu VIII. Bildiriler. DİSK Yayınları. İstanbul.
- POLDERVAART, S.(1995).Ütopik Sosyalizmde Cinsiyet ve Cinsellik Teorileri. https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1300/J082v29n02_02
- PIERSON, C. (2000), *Modern Devlet*, (Çev:D. Hattatoğlu), İstanbul. Çiviyazıları. (Eserin orijinali 1996 yılında yayımlanmıştır).
- ROSENAU, P. M. (1998). *Post-Modernizm ve Toplum Bilimleri*, (Çev. T. Birkan), Bilim ve Sanat Yayınlar. Ankara. (Eserin orijinali 1991 yılında yayımlanmıştır).

- RAYNAUD,P. ve RİALS,S.(2003). *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*. (Çev: N. K. Sevil, H. Dilli, E. Ergun). İletişim Yayınları.
- SALLAN GÜL, S. (2004). *Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa*. Etik Yayınları. İstanbul.
- SANBONMATSU, J. (2007). *Postmodern Prens: Eleştirel Kuram, Sol strateji ve Yeni Bir Siyasi Öznenin Oluşumu*. (Çev. E. Ergüven). Bağlam Yayıncılık. İstanbul. (Eserin orijinali 2004 yılında yayımlanmıştır).
- SANLI L. (2005). *Politik Kültür ve Toplumsal Hareketler*. Alan Yayınları. İstanbul.
- SARIBAY, A. Y. (2004). *Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme*, Everest Yayınları.İstanbul.
- SARP SARUP, M. (1997). *Postyapısalcılık ve Postmodernizm*, Bilim ve Sanat Yayınları. (Çev: Baki Güçlü). Ankara. (İkinci baskı).
- SARTORI, G.(2014). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. (Çev. T. Karamustafaoğlu). Sentez Yayıncılık. (Eserin orijinali 1987 yılında yayımlanmıştır).
- SAVRAN, G. (2011). *İstanbul – Amargi Feminizm Tartışmaları*. Amargi Yayınevi. İstanbul.
- SEVİM, A. (2005). *Feminizm*. İnsan Yayınları. İstanbul.
- SOSYAL POLİTİKALAR, CİNSİYET KİMLİĞİ Ve CİNSEL YÖNELİM ÇALIŞMALARI DERNEĞİ. (2012). *Anayasa Çalışma Grubu Raporu. LGBT Yurttaşların Yeni Anayasaya Yönelik Talepleri*, İstanbul.
- SPENCER, C. (1995). *Homosexuality: A History*. London. Fourth Estate.
- SERDAR, Z. (2001). *Postmodernizm ve Öteki*, (Çev. G. Kaçmaz). Söylem Yayınları. İstanbul.(Eserin orijinali 1998 yılında yayımlanmıştır).
- SOYKAN, Ö. N. (1993). *Türkiye’de Felsefe Manzaraları*. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.
- SLATER, P. (1998). *Frankfurt Okulu*, (Çev: A. Özden). Kabalcı Yayınları. İstanbul.(Eserin orijinali 1977 yılında yayımlanmıştır).
- SKOCPOL, T. (2004). *Devletler ve Toplumsal Devrimler*. İmge Kitapevi. Ankara. (Eserin orijinali 1979 yılında yayımlanmıştır).
- STEGER, M. B.(2006). *Küreselleşme*, (Çev. A. Ersoy). Dost Yayınları, Ankara. (Eserin orijinali 2004 yılında yayımlanmıştır).
- ŞAYLAN, G. (2002). *Postmodernizm*, İmge Kitabevi Yayınları. Ankara.
- (1995). *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*. İmge Yayınevi. Ankara.
- ŞENKAL, A. (2005). *Küreselleşme Çağında Sosyal Politika*. Alfa Yayınları. İstanbul.

- ŞEN, Y. F. (2004). *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet*. Yargı Yayınevi. Ankara
- TAR, Y. (2013). *Yoldaş Ben İbneyim: Solun LGBT ile İmtihanı*. Ceylan Yayınları. İstanbul.
- TAYLOR, C. (1996). “Tanınma Politikası”. *Çokkültürcülük, Tanıma Siyaseti*, (Çev N. Ökten). Yapı Kredi Yayınları. İstanbul. (Eserin orijinali 1992 yılında yayımlanmıştır).
- TEKELİ, Ş. (1982). *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, Birikim Yayınları. İstanbul.
- TİLLY, C. (2004). *Toplumsal Hareketler*. (Çev. O. Düz). Babil Yayınları. İstanbul.
- TOSUN, C.M.(2010), “Liberalizm ve Sosyal Darwinizm Karşısında John Rawls” *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* Sayı. 10
- TOURAINÉ, A. (1999) *Toplumdan Toplumsal Harekete, Yeni Sosyal Hareketler*. (Ed.K. Çayır). Kaknüs. İstanbul.
- TUNA, O. D.(2005).*Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme*. Phoenix Yayınevi. Ankara.
- TURHAN, A. (2012). *Sosyalizm*. Sayfa Yayınları
- THOMSON, D.(2000). *Siyasi Düşünce Tarihi*. (Çev: N. Bayburtlugil). Şule Yayınları, İstanbul. (Eserin orijinali 1966 yılında yayımlanmıştır).
- TROÇKİ ,L.(2000). *Gündelik Hayatın Sorunları*.(Çev. Y. Öner). Yazın Yayıncılık. İstanbul.
- UNCU, B. A. (2012). *Yeni Toplumsal Hareketler*. Anadolu Üniversitesi Yayınları. Eskişehir.
- ÜSTEL, F.(1999). *Yurttaşlık ve Demokrasi*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- VATTIMO, G. (1999). “Modernliğin Sonu Hakkında”, *Modernliğin Sonu*, (Çev. Ş. Yalçın), İz Yayıncılık, İstanbul. (Eserin orijinali 1985 yılında yayımlanmıştır).
- YARDIMCI, S. ve GÜÇLÜ, Ö.(2016). *Queer Tahayyül*. Sel Yayıncılık. İstanbul. (İkinci baskı).
- YAŞAROĞLU, K. (2003), “Livâta” DİA, Ankara. ss.198-200.
- YAYLA, A.(2013). *Liberalizm*. Liberte Yayınları. Ankara. (Beşinci baskı).
- YAYLACI, F. G.(2012). *Yeni Toplumsal Hareketler*, Yeni Toplumsal Hareketler. (Ed. B. Kartal, B. Kümbetoğlu). Anadolu Üniversitesi Yayınları. Eskişehir.
- YETKİN, N. (2009). “Psikiyatrinin Homofobisi.” *Antihomofobi Kitabı*. Ayrıntı Basımevi. Ankara.
- YILMAZ, M. (2001). *Modernizmden Postmodernizme Sanat*. Ütopya Yayınevi. Ankara.
- ZIZEK, S.(2001). Çokkültürlük ya da Çok Uluslu Kapitalizmin Kültürel Mantiği, (Çev: T. Birkan). <http://www.e-skop.com/skopdergi/cokkulturculuk-ya-da-cokuluslu-kapitalizmin-kulturel-mantigi/941>
- (2007). *Gıdıklanan Özne: Politik Ontolojinin Yok Merkezi*.(Çev. Ş. Can). Epos Yayınları. İstanbul. (Eserin orijinali 1997 yılında yayımlanmıştır).

WALLERSTEIN, I. (2000).” Kapitalist Dünya Ekonomisinde Sınıf Çatışması, Irk Ulus Sınıf”. *Belirsiz Kimlikler*. (Çev. N. Ökten). Metis Yayınları. İstanbul. (Eserin orijinali 1993 yılında yayımlanmıştır).

WALLERSTEIN, I., ARRIGHI G., HOPKINS. (2004). *Sistem Karşıtı Hareketler*, (Çev. C. Kanat, B. Somay, S. Sökmen). Metis Yayınları. İstanbul. (Eserin orijinali 1989 yılında yayımlanmıştır).

WEBER, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum*. (Çev. L. Boyacı).Yarın Yayınları. İstanbul. (Eserin orijinali 1922 yılında yayımlanmıştır).

WEEKS,J.(1998).“The Sexual Citizen,”
<http://journals.sagepub.com/action/doSearch?AllField=the+sexual+citizen> vol.7

WILLIAMS, R. (2007). *Anahtar Sözcükler: Kültür ve Toplumun Söz Varlığı*. (Çev. S. Kılıç). İletişim Yayınları. İstanbul. (Eserin orijinali 1976 yılında yayımlanmıştır).

WOOD, E. M. (2011). Sınıftan Kaçış: Yeni Hakiki Sosyalizm. (çev.: Ş. Alpagut).Yordam Kitap. İstanbul. (Eserin orijinali 1986 yılında yayımlanmıştır).

WOODIS, J.(1975a). Yeni Devrim Teorilerinin Eleştirisi Cilt:1. Bilim Yayınları. İstanbul.(Eserlerin orijinali 1972 yılında yayımlanmıştır).

-(1975b). Yeni Devrim Teorileri Eleştirisi Cilt:2. Bilim Yayınları. İstanbul.

-(1984). Yeni Devrim Teorilerinin Eleştirisi Cilt:3. Bilim Yayınları. İstanbul.

WOLF, S.(1996). “Yorum”. *Çokkültürcülük, Tanınma Politikası* (Çev: N. Ökten), Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.

- (2012). *Cinsellik ve Sosyalizm: LGBT Özgürleşmesinin Tarihi, Politikası ve Teorisi*. (Çev. K. Tanrıyar). Sel Yayınları. İstanbul. (Eserin orijinali 2009 yılında yayımlanmıştır).

İNTERNET KAYNAKLARI

AMERICAN PSYCHOLOGICAL ASSOCIATION. (2017). <http://www.apa.org/topics/lgbt/index.aspx>

BBC. (2010). http://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/10/101017_merkel.shtml.

NAZI PERSECUTION OF HOMOSEXUALS. (2017).
<https://www.ushmm.org/information/exhibitions/online-exhibitions/special-focus/nazi-persecution-of-homosexuals>

TDK. (2017). <http://www.tdk.gov.tr/>.

TÜRK PSİKİYATRİ DERNEĞİ .(2013). Basın Bülteni.
<http://www.psikiyatri.org.tr/presses.aspx?type=23>

ACT UP (2018). <http://www.actupny.org/reports/silencedeath.html>,

DELİ GAFFAR.(2015). [http://deligaffar.com/2015/07/04/sosyalistlerin-ciplaklarla-imtihani-ya-da-kahrolsun-ayip/Sosyalistlerin Çıplaklarla İmtihanı ya da Kahrolsun Ayıp!](http://deligaffar.com/2015/07/04/sosyalistlerin-ciplaklarla-imtihani-ya-da-kahrolsun-ayip/Sosyalistlerin_Çıplaklarla_İmtihanı_ya_da_Kahrolsun_Ayıp!)

HABER SOL. (2016). <http://haber.sol.org.tr/dunya/sol-fidelin-ulkesini-anlatiyor-komandantenin-ulkesinde-escinsel-olmak-177754>

KAOS GL. (2014). <http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=16557>

KAOS GL. (2008). <http://www.kaosgl.com/sayfa.php?id=1985>

KAOS GL. (2015). <http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=20301>

WİKİPEDIA (2019). Ülkelere Göre Eşcinsel Hakları
https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%9Clkelerine_g%C3%B6re_LGBT_haklar%C4%B1

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

- Ad Soyad : Ceyda GÜN ÖZKAN
- Doğum Tarihi : 19.10.1990
- Doğum Yeri : Söke/AYDIN

Eğitim Bilgileri

- 2015-Devam : Adnan Menderes Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü - Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı- Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
- 2012-2014 : Anadolu Üniversitesi - Açıköğretim Fakültesi - Adalet Meslek Yüksekokulu - Adalet Bölümü
- 2008-2012 : Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi - İİBF - Kamu Yönetimi
- 2003-2006 : Söke Lisesi (Türkçe-Matematik)

İş Deneyimi

- 2013-2014 : Mudo Satış Mağazaları A.Ş.- Satış Danışmanı ve Kasa Görevlisi
- Nisan 2018- Ekim 2018: Anser Peyzaj Mimarlık Ltd. Şti.- Muhasebe Yardımcı Elemanı (Stajyer SMMM)
- Ocak 2019- Halen Devam: ERE Endüstri Makinaları A.Ş.- Muhasebe Uzmanı (Stajyer SMMM)

İletişim Bilgileri

- E-Posta : ceydagunozkan@yahoo.com

Yabancı Dil

- İngilizce : Yazma ve Konuşma Orta Seviye (American Life Yabancı Dil Kursu)

Bilimsel Faaliyetler

- Bildiri: Küreselleşme ve Yurttaşlığın Dönüşümü: Dönüşüm İçin(de) Kadın- XIII. Ulusal Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Öğrenci Kongresi (27 Ekim 2016).